

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

1
2000

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 1/2000.

ГОДИНА LI

јануар – фебруар

Излази двомесечно

ДИРЕКТОР

Славко БРСТИНА, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-потпуковник (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник;
проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; др Радован ИЛИЋ, пуковник;
др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
др Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Милинко
СТИШОВИЋ, пуковник; др Јан МАРЧЕК,
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, потпуковник

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник
др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

др Милан ШУМОЊА, потпуковник
Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: 681-565;
технички секретар 642-653 * Претплата: 645-020 * Пошт. факс
692 * Жиро-рачун РЦ ГШ ВЈ „Топчидер“ 40818-637-9-6319 за
ВИЗ шифра 963 * Цена броја 50,00 динара; за иностранство 8
USD, 13 DM.

САДРЖАЈ

Међународни односи

Академик Драган Недељковић	Доба искушења	9
Проф. др Драган Симеуновић	Битка за Косово и Метохију – историја, актуелно стање и перспективе . .	16
Мр Војислав Кршић	Војна моћ Европске уније	40

Одбрамбени систем

Др Миле Ракић	Нормативне апорије евакуације као мере заштите и спасавања	59
Др Бошко Надовеца, пуковник	Утврђивање ратне штете у Савезном министарству одбране и Војсци Југославије	69

Ратна вештина

Мр Милош Арсић, потпуковник	Оперативно управљање процесима саобраћаја и транспорта у корпусној операцији	78
--------------------------------	--	----

Погледи

Милан В. Петковић, пуковник	Тоталитаристички карактер савременог мондијализма	95
Мр Николај Марческу, пуковник у пензији	Различита схватања значења појма законитости рата	106
Душан Исаковић, потпуковник у пензији	Познавање и употреба нашег и страних језика у Војсци Југославије	117

Војна историја

Проф. др Милоје Пршић, пуковник	Арчибалд Рајс о злочинима Аустроугара, Бугара и Немаца у Србији 1914–1918. године	124
------------------------------------	---	-----

Прикази

Др Јелица Курјак	Косово – међународни аспекти кризе .	150
------------------	--------------------------------------	-----

Из иностраних армија

	Стратегијска концепција Северноатлантског пакта	159
--	---	-----

Rapports internationaux

Academicien Dragan Nedeljkovic	Temps d'épreuve	9
Prof. dr Dragan Simeunovic	Bataille pour Kosovo et Metohija – histoire, état actuel, perspectives	16
Mr Vojislav Krsic	Pouvoir militaire de l'Union Européenne	40

Système de défense

Dr Mile Rakic	Aporiaes normatives de l'évacuation comme mesure de protection et de sauvetage	59
Dr Bosko Nadoveza, Colonel	Détermination des dégâts de guerre en Ministère fédéral de défense et dans l'Armée de Yougoslavie	69

Art de guerre

Mr Milos Arsic, Lieutenant-Colonel	Direction opérationnelle des processus de circulation et de transport durant une opération de Corps d'Armée	78
---------------------------------------	---	----

Points de vue

Milan V. Petkovic, Colonel	Caractère totalitaire de mondialisme contemporain	95
Mr Nikolaj Marcesku, Colonel en retraite	Compréhensions différentes de signification du terme lois de guerre	106
Dusan Isakovic, Lieutenant-Colonel en retraite	Connaissance et emploi de notre et des langues étrangères dans l'Armée de Yougoslavie	117

Histoire de guerre

Prof. dr Miloje Prsic, Colonel	Archibalde Reiss parlant des crimes des Austro-Hongrois, Bulgares et Allemands en Serbie durant 1914–1918	124
-----------------------------------	---	-----

Comptes rendus

Dr Jelica Kurjak	Kosovo – les aspects internationaux de la crise	150
------------------	---	-----

Des armées étrangères

	Conception stratégique de l'OTAN . . .	159
--	--	-----

CONTENTS

International relations

- Dragan Nedeljković, Academician Time of trial 9
- Prof. D Sc Dragan Simeunović Battle for Kosovo and Metohija – history, actual situation and perspectives 16
- M Sc Vojislav Kršić Military might of the European Union 40

Defence system

- D Sc Mile Rakić Normative indetermination of evacuation as the manner of protection and rescue 59
- D Sc Boško Nadoveza, Colonel Damage assessment procedures in the Ministry of Defence and the Yugoslav Army 69

Art of war

- M Sc Miloš Arsić, Lt. Colonel Operational management of traffic and transportation processes in a corps operation 78

Views

- Milan V. Petković, Colonel Totalitarian character of modern globalism 95
- M Sc Nikolaj Marčesku, Colonel, ret'd. Different views on meaning of the notion of patterns of war 106
- Dušan Isaković, Lt. Colonel, ret'd. Knowledge and use of our and foreign languages in the Yugoslav Army 117

Military history

- Prof. D Sc Miloje Pršić, Colonel Archibald Reiss on crimes perpetrated by Austro-Hungarians, Bulgarians and Germans in Serbia during the First World War 124

Reviews

- D Sc Jelica Kurjak Kosovo – international aspects of the crisis 150

From foreign armies

- Strategic concept of the North Atlantic Pact 159

	Die internationalen Verhältnisse	
Akademienmitglied Dragan Nedeljković	Die Zeit der Versuchung	9
Prof. Dr. Dragan Simeunović	Kampf um Kosowo und Metohija – die Geschichte, der gegenwärtige Zustand und die Perspektiven	16
M. Sc. Vojislav Kršić	Die militärische Macht der Europäischen Union	40
	Verteidigungssystem	
Dr. Mile Rakić	Die Aporien der Normen für die Eva- kuierung als Maßnahme zu dem Schutz und der Rettung	59
Oberst Dr. Boško Nadoveza	Die Ermittlung des Kriegsschadens in dem Ministerium für Verteidigung und der Armee Jugoslawiens	69
	Kriegskunst	
Oberstleutnant M. Sc. Miloš Arsić	Die Operativsteuerung von Prozessen des Verkehrs und Transports in einer Kor- poperation	78
	Ansichten	
Oberst Milan V. Petković	Der totalitaristische Charakter des mo- dernen Mondialismus	95
Oberst a. D. M. Sc. Nikolaj Marčesku	Die verschiedenen Auffassungen von der Bedeutung des Begriffs der Gesetzlich- keit des Krieges	106
Oberstleutnant a. D. Dušan Isaković	Die Kenntnis und der Gebrauch der Mut- tersprache und der Fremdsprache in der Armee Jugoslawiens	117
	Militärgeschichte	
Oberst Prof. Dr. Miloje Pršić	Archibald Reis über die Verbrechen der Österreich-Ungarn, Bulgaren und Deuts- chen in Serbien von 1914 bis 1918 . . .	124
	Besprechungen	
Dr. Jelica Kurjak	Kosowo-und-Metohija – die internationa- len Aspekte der Krise	150
	Aus den ausländischen Armeen	
	Das strategische Konzept des Nordatlan- tikpaktes	159

	Международные отношения	
Академик Драган Неделькович	Время искушений	9
Проф. д-р Драган Симеунович	Битва за Косово и Метохию – история, актуальное состояние и перспективы	16
Канд. наук Воислав Кршич	Военная мощь Европейского союза .	40
	Оборонительная система	
Д-р Миле Ракич	Нормативные апории эвакуации, как меры защиты и спасания	59
Д-р Бошко Надовеца, полковник	Определение военного ущерба в Со- юзном министерстве обороны и Войске Югославии	69
	Военное искусство	
Канд. наук Милош Арсич, подполковник	Оперативное управление процессами сообщения и транспорта в корпусной операции	78
	Взгляды	
Милан В. Петкович, полковник	Тоталитарный характер современного мондиализма	95
Канд. наук Николай Марческу, полковник в отставке	Различные толкования понятия зако- номерность войны	106
Душан Исакович, подполковник в отставке	Владение и употребление нашего и иностраных языков в Войске Югосла- вии	117
	Военная история	
Проф. д-р Милое Пршич, полковник	Арчибалд Райс о преступлениях авс- тро-венгров, немцев и болгар в Сербии 1914–1918 гг.	124
	Разборы новых книг	
Д-р Елица Курьяк	Косово – международный аспект кри- зиса	150
	Из иностранных армий	
	Стратегическая концепция Североа- тлантического пакта	159

Доба искушења*

Академик Драган Недељковић

Живимо у време великих искушења, окружени несрећама, с невољама и у нама и око нас. По Волтеру, „све невоље долазе на крилима, а одлазе шепатујући“; а по Шекспировом Хамлету, „кад јади навале, не долазе к’о усамљене уходе, већ нагрну у четама“.

С невољом се човек бори памећу, а не кукањем. Храбар човек мора да прихвати изазов искушења. Невоља нашег доба је пометња од мноштва путоказа, а јасног и племенитог циља нема. Идеали су потамнели, потрошени, ишчезли. Нови светски поредак, оличење ниског материјализма нуди нам само антиидеале, јер му је побуда голи интерес, а сврха: тотално – и материјално, и морално, и духовно – покораване злорабљене већине од богате и осилјене мањине. Додуше, „свима нама“, како каже Самјуел Џонсон, „више-мање управљају интереси. Али ипак нас интерес неће натерати да урадимо што било“, да дејствујемо против своје савести, изневеримо човечност, одамо се пороцима и смртним гресима. То, онда, није интерес у људском смислу, него прозаична ниска страст која заводи на странпутице. Мислећи ваљда на ту врсту опасног пијанства, философ Ален је приметио: „Свет воде страсти, а не интереси“.

Одбацујући површни оптимизам, а не пристајући ни на безизлазни песимизам, опредељујемо се за витално начело: ако је она већ ту, неотклоњива, онда мудро „искористимо своју несрећу“, како каже Едмон Ростан. „Једног дана неки ми је вртлар рекао ове оштроумне и дубоке речи: 'Да је старозаветни Јов на свом гноју посадио цвеће, имао би најлепше цвеће на свету'“. Речено врло грубо да бисмо појмили и упамтили: да безнадежних стања нема, да је излаз у нама и да ништа није изгубљено док ми нисмо изгубљени. Витални и храбри се не предају: и у злу траже пут ка добру, и у највећој несрећи прилику за срећан обрт. С несрећом нема помирења, а веома штетна је навика опијати се њоме. То нама, Србима, столећима опхрваним несрећама, треба понављати; не сме несрећа да постане малтене занимање. „Није

* Свечана беседа на Скупштини Вукове задужбине, у Београду, 8. новембра 1999 (извесна скраћења текста учињена су у Редакцији).

достојанствено злоупотребљавати несрећу; извесни појединци, као и неки народи, у томе толико уживају да тиме обешчашћују сопствену трагедију“. Мислећи на наш трагични положај, по многим безизлазан, морам рећи и следеће: има тренутака кад политика која твори историју, да би успела, треба да буде наука, али и више него наука – уметност, јер се у историји, као и уметности, успеси постижу само имагинацијом, том краљицом свих способности. Политика усамљеног, малог Давида, угроженог од чопора крволочних Голијата, мора да буде слична Шехерезадиној причи пред крвником, или игри мале Аске пред вуком. Читајући ових дана о животним стазама Милана Ракића, Надежде Петровић, Милутина Бојића, Диса, Исидоре Секулић, као да сам се суочавао са суштинском разликом између тог поколења, истински елитног, јер је дужности стављало изнад права, вазда спремно да се за своја уверења и за национални идеал жртвује, и наше данашње интелигенције, која је изгубила та битна својства елите. Године 1912, кад је започео рат за ослобођење Старе Србије, са Косовом и Метохијом, дигли су се скоро сви писци и научници. Песник и дипломата, Милан Ракић био је добровољац у Балканском рату: он није само певао *на Газиместану* – он је на Газиместан и отишао као војник – ратник. Ни Надежда није оклевала, пошла је за војском, да се изложи опасности; а у Великом рату ту неустрашиву уметницу, која је свој сликарски позив жртвовала болничарском позиву, покосила је смрт. Академик Јован Жујовић се обраћа Николи Пашићу, чувеним писмом октобра 1912, жалећи се да га је војска одбила, јер је за униформу престар, и стављајући Отаџбини и Министарству војном на располагање сву своју покретну и непокретну имовину, целу очевину и уштећевину. Како су ти светли примери далеко од нас! Знам да су и околности биле друкчије, али се јако бојим да би, упркос томе, скоро сва поређења била неповољна и веома непријатна за савремена поколења.

Није ли нам, у ово смутно време, наша историја морални ослонац и извор светог надахнућа? Нема ли у њој, поред поменутих, још много светлих примера што показују да се и највеће невоље могу пребродити кроз упорно стваралачко дело? Зацело постоје племенити и узвишени путеви за савлађивање оне опаке болести која се зове незнање. Зар су једном у нашој повести смртоносне слабости биле преобразене у преимућства?

Одмах нам сећање походи Вук, којег и данас славимо. Тешко је замислити несрећнију годину у српској повести од 1813, кад је Први српски устанак, после великих надања, доживео слом. Српски прваци и део народа спасавају голе животе бекством преко Саве и Дунава. А Вука његов геније води право у Беч. Ту, у самом средишту европске културе, треба заступати поражену Србију, која се са поразом не мири, желећи, и по цену сизифовских напора и страшних жртава, да се укључи у хор европских народа као достојан члан. Вук нема баш никаквог материјалног блага, он је пуки сиромаш, али није нишчи духом; глава му је препуна замисли, песама, прича, пословица, које још није све

записао, али их памти, у себи носи и увелико кује планове шта му ваља чинити да романтичарској Европи представи песничко благо и хероику српског народа. Свака његова реч одзвања као златник. Просвећена Европа се претворила у ухо: јер Вук улази у њен хоризонт очекивања – постаје ехо европског романтизма. (Био сам, не једном, у Вајмару на Вуковом трагу: осведочио сам се да Гетеово занимање за српско песništво и за Вукову личност није ни измишљена ни преувеличана прича. Шта да се каже о браћи Грим и другим великим Немцима? Вук ће их очарати откривајући им ризнице српског народног духа, дела српских Хомера.) Никад наша књижевност није ушла на већа врата у европску, а никад нисмо били угњетенији и ојађенији у своме отаџбину.

Није се још ни наслућивало доба мас-медија, али је и тада било изузетно важно обликовати јавно мњење Европе и света. Да је сам Вук написао историју српског устанка, могла ју је пратити и сумњичавост у ауторову непристрасност. Романтичар који је ходао земљом, реалист по духу и карактеру, Вук је снабдео Леополда Ранкеа грађом за књигу *Српска револуција*: тако је о судбини нашег народа сведочио један од највећих историчара епохе.

Поводом Вуковог посланства у Европи, искристалишимо принцип, који је и данас делотворан: у свет се не иде наг, без духовног и културног блага, јер нико не воли незване гладне госте, сиромашне рођаке. Ту негде је грешка наших мондијалиста, и, пре њих, интернационалиста: лакомислено су се одрицали своје традиције, бесловесно омаловажавали историју, уздајући се у неку врло мутну будућност.

Срећна је околност да смо, у то преломно доба, имали, мало раније, и Доситеја. Управо зато што су различити, Доситеј и Вук су се савршено допуњавали. Ако је Вук у свет износио српске духовне драгоцености, Доситеј је српском народу приближавао вредности европске просвећености. Тако ми нисмо били изгубљени ни изоловани, упркос незавидном положају у границама Турског царства. Величанствен је гест већ остарелог Доситеја, који на вест о устанку долази у узаврелу, неписмену Србију да јој се стави на располагање. Просветитељски спаситељ се преобразио у државника, и више од тога – у песника: и данас је тешко замислити лепшу, надахнутију, узбудљивију, савременију, актуалнију химну од *Востани, Србије!*

Различита понашања Доситеја и Вука су две драгоцене парадигме како могу и треба да делују умне главе нације у трагично време. Ширили су око себе светлост јер су светлост у себи носили и били светионици српства на узбурканој пучини европске историје. И један и други имали су јак ослонац у српској дијаспори. Та дијаспора, у земљама средње Европе, превасходно у Хабзбуршкој царевини, стекла је извесна нова и важна својства, спасоносна за Србе као европску нацију, у матици још спутану оковима ропства под Турцима. Али до тих позитивних животних достигнућа дошло се по логици претварања несреће ако не у срећу, онда у покушај да се, и у најтежим приликама, превазилази заосталост и хвата корак са просвећеним светом.

Слутите о каквој је несрећн реч: о вечитим нашим сеобама, о губљењу огњишта, о укоренењању у туђа тла, о големим страдањима на ветрометинама историје. Закључак Црњанскога: „Има сеоба. Смрти нема“ – не бих олако прихватио. Смрти је било, неминовно и много. У расејању се српски народ топио, као што се и сад топи, попут лањскога снега. Четири милиона, кажу, има нас на свим континентима, у деведесет једној земљи. Нема емиграције са тако високим процентом младих и високошколованих људи. Многи од њих су изузетно цењени стручњаци; али Доситеја и Вука, Пупина и Тесле – таквих горостасних видовњака – у нашој дијаспори још нема. Не наслућује се ни она спасоносна симбиоза до које је дошло после великих сеоба са Балкана у Средњу Европу.

Шта се, у ствари, десило после 1690. и 1739, и шта се дешава у наше сумотно доба? Срби су, нужно, тражили и не лако налазили извештан заједнички језик са њима туђом и сасвим новом европском средином. Нису се уплашили цивилизацијских вредности које им је нудила та средина; прихватили су их уз услов да остану неокрњени, да не повреде властиту самониклост. Створили су симбиозу свог светосавског српског духа, своје културе и вере византијскога порекла, са тековинама средњоевропске цивилизације. Само тако су могли опстати, општећи са околним светом.

Није то био први судар са страном вишом цивилизацијом, који се окончао, ипак – срећно. Тежи је био онај при уласку у историју, а и један и други су парадигме за наше понашање данас, кад нас може спасти само велика синтеза искустава, цивилизација и култура. Да ли смо за њу способни и спремни? Наиме, да ли смо се у туђем свету затекли културно слабо одевени, можда и наги, или смо у велику авантуру пошли са знатним културним багажом, историјским искуством и моралним капиталом? Наги су били и наши прапреди кад су се, као дивље мноштво, у доба велике сеобе народа, нашли на тлу Римског односно Ромејског, то јест Византијског царства. Они који су остали сасвим голи пропали су, нестали су, иако су били толико силни да је цивилизован свет пред њима, Хунима и Аварима, дрхтао. Они што су се убрзо обукли у нову одећу – нашли су пут спасења. Јасно говорећи, одржали су се они новодошавши народи који су прихватили религију и цивилизацију земаља где су се затекли као незвани гости, Мађари на пример, или пре доласка Мађара – наши словенски преци, већ христијанизовани.

Христијанизовани да, али однорођени не! – у том је тајна опстанка. Улазак у историју, рођење народа, новог члана човечанства, подсећа на стрес новорођенчета. Избацивање из топле материнске утробе у хладни свет, пун неизвесности, из таме на светлост – праћено је вриском. Треба се прилагодити светлости и новом положају у студеном и туђем свету, без сигурне и вруће заштите у материци.

Током средњовековне историје узорно је понашање Немањића, њихов став према уједињењу српских земаља, њихови односи према

Византији и према Западу. Стефан Немања је, полагајући темеље српске државности, ујединио Рашку и Зету, придружујући им и друге српске земље. Они што данас и даље поткопавају сад већ остатке остатака Југославије – руше, у ствари, оне заветне темеље које су ударили Немања и његово потомство. А уништавање тековина историје јесте злодело, што могу да чине само бесловесне, однорођене и страним интересима продане нечисте силе. Боже, доведени смо у положај да доказујемо да су и Црногорци – Срби, и до заборава да је идеја о аутономној Војводини имала потпуног смисла једино у туђој држави, као Војводина Србија, пандан Кнежевине, односно Краљевини Србији, док се, у неко срећно будуће време, српске земље не уједине! Непростојно је тако елементарне истине понављати, истицати, доказивати, али сад морамо! Непријатељ – јуче је то била Интернационала, данас је то „нови светски поредак“, мондијализам и трилатерала – туче нас у саму главу, у оне делове српског бића где је свест српска била најјача, у најсрпскију српску земљу Црну Гору, чији је врховни поет – творац свесрпске националне етике, заточник косовског опредељења, и у Војводину, која је српском национу дала самосвест и положила културне темеље за модерну историју.

Али не дорекосмо мисао о немањићкој парадигми. Скоро сви Немањићи су водили ратове против Византије, а надметали су се у усвајању византијске културе и цивилизације. Чудесан и плононосан парадокс! У том понашању има нечег узоритог: усвајати туђе вредности без зазора, али не губити при том – како се данас каже – сопствени идентитет!

Путујући Европом, особито Немачком, не могу да не размишљам: шта све треба да примимо од Немаца? Много, баш много. А имамо ли и ми неку особину која би њих оплеменила? Требало би да имамо: то је, ако добро наслућујем, интелигенција срца. Зар је неопходно овде нагласити да вредности не угрожавају? Оне обогаћују. Угрожени су само духом недорасли и слаби, који некритички и ропски примају туђе. Вредности међусобно не ратују него се узајамно оплођују. То је смисао и светосавске духовности: остати свој, самоникао и не плашити се туђих благотворних уплива, него им широко отворити двери... Новог се плаше, понављам, празни и слаби. Јаки чине симбиозе свог духа и туђих блага духовних, која суштински и нису туђа јер су универзална – према томе и не угрожавају, него јачају оне који их усвајају. То је изванредно значајна тековина немањићке политике, коју бисмо окарактерисали као далековиду политику, истинску политику културе.

Друго је дневна политика, у којој и Немањићи понекад беху грешни. У памети су ми њихови савези са Барбаросом, Анжујцима и Мађарима против православне Византије. Од тих савеза било је тренутне користи, али и судбоносне штете на дуги повесни рок: подривањем Ромејског царства утирао се пут Турцима, а пре тога Латинима. Страдало је православље, чија је разједињеност била и јесте кобна.

Али и да окренемо медаљу: од Византије су се Немањићи заразили болешћу неслоге, отимања о власт: по правилу су браћа ударала на

браћу, синови на очеве и очеви на синове. То нимало није узорито, и та нас болест неслоге прати до дана данашњег. На Косову смо платили високу цену тог порока. И данас је плаћамо.

Прати нас и одсуство смисла за реалност, извесно занесењаштво, спонтано уместо рационалног понашања. Историјске грешке смо опетовали, потврђујући се као понављачи из историје. Пример су велике сеобе.

Арсеније Трећи Чарнојевић се колебао, али није могао одолети ни искушењу сународника ни захтевима хришћанских сила да се Срби придруже аустријској војсци у рату против Турака. Чинило се да су Турци коначно поражени. Али Турци су се опоравили и кренули у противнапад. Срби нису смели дочекати турску ордију, жељну страшне освете. Дошло је до велике сеобе 1690. године. Привилегије, обећане од аустријског ћесара, нису биле веће од оних стечених у Пећкој патријаршији. Крвљу су плаћене те несигурне и вазда угрожене повластице. Уз то, Срби су стално били изложени католичењу или бар унијаћењу.

Кад је дошло до новог аустро-турског рата, 1737, Срби су опет, као да су заборавили страшно искуство од само пре педесетак година, пристали да се придруже Аустријанцима, који их нису добрим задужили, и дошло је до Друге велике сеобе, 1739, у ствари до нове националне катастрофе. Некад главне српске земље су опустеле, пре свега Стара Србија, са Метохијом и Косовом.

Несрећа је, касније, била ублажена извесним процватом српског грађанства и сељаштва на панонском тлу, где су се Срби, са мање или више успеха, укључивали у цивилизацију Средње Европе. Из несреће је спасена воља да се опстане кроз преображај и скок у ново доба српске повести. Дошло је до поменуте плодноне симбиозе балканске и средњоевропске цивилизације, српско-византијске светосавске духовности и барокне културе и уметности, симбиозе која је створила плодно тле за делатност једног Доситеја, затим Вука и целих сазвежђа значајних српских песника и списатеља, неимара и живописаца.

А шта сад да чинимо кад смо се расејали по свим континентима? Око четири милиона Срба, расејаних у деведесетак земаља, угрожени су брзом асимилацијом, тим пре што су на пут кренули са врло мало културног пртљага, а са доста предрасуда, наивности и илузија. Предстоје нам најопасније сеобе, које су нас пратиле и у претходним вековима: сеобе крви. Ако смо раније нестајали кроз исламизацију, католичење и унијаћење, због којих су Срби, некад веома бројан европски народ, сведени на један од најмањих, нове асимилације широм планете, удружене с врло ниским наталитетом у матици, запретиће нам нестанком, јер и народи су смртни, уколико се не приберемо, опаметимо, организујемо и ујединимо у напорима да опстанемо и да се као народ потврдимо.

За српску децу треба стварати, свуда у свету, српске школе. Неопходно и хитно је: да се тргне и дијаспора, те да за своје спасење

сама организује делатности у просвети и култури, не само за децу него и за одрасле. Националне установе, попут Матице српске, Вукове задужбине, као и свеукупна интелигенција из отаџбине и расејања – дужне су да дају свој допринос пружајући драгоцену помоћ у изградњи нових програма за српске школе и српске културно-просветне установе, коначно ослобођене од било каквих идеолошких фалсификата.

Одавно мудри људи из наше дијаспоре преклињу да се за њих у расејању, али и за наш народ у матици, у којој је, парадоксално, мноштво апатрида, створи златна књига, кратка, јасна и питка, коју су назвали Србослов или Буквар српства, књига за сваку подршку, за све узрасте и све ступњеве образовања – да наши људи у свету схвате, да њихова деца појме: зашто треба да остану Срби и због којих вредности да се диче српским именом, да га се никад не одрекну, јер је часно и драгоцено, чак и ако се дубоко укорене у туђој земљи, обогате се и постигну завидне успехе.

Јевреји су се одржали и кад су свој језик изгубили, али нису изгубили самосвест и дух, чији је извор у Библији, у Тори и Талмуду. Ми дијаспори и српском народу у целини дугујемо ту спасоносну књигу – Србослов, буквар, катихизис српства: ради испуњења исконске мудрости и једне од великих заповести европске цивилизације: Упознај самог себе, јер ако ни себе не познајеш, како ћеш наћи заједнички језик са другима? Срби себе не познају. Кад су исклизнули из сопствене традиције и културе, испали су и из европске. Срби су душевни, али сасвим недовољно духовни.

Српска православна црква је присутна у дијаспори, што је дирљиво, али је крајње време да се свештенство и епископат много темељније и свестраније припремају за своје велико и тешко посланство.

Потребна је огромна усредсређеност свих наших интелектуалних, духовних, културних снага, уз непомућену солидарност свих људи добре воље, да бисмо опстали у свету који је данас више него икада „тиран тиранину“. У том дугорочном подухвату видим и једну од часних и суштствених улога Вукове задужбине, коју на велику мисију обавезују Вуково име, пример и дело. Привео бих крају ову беседу опоменом великог Србина из Црне Горе, Марка Миљанова: „Не пропустите своју дужност, не учините да сте се залуду родили својему народу и својој дужности!“

И само бих још додао: у овом трагичном судбинском часу мера наше мудрости, нашег родољубља, и човекољубља, одређује се степеном наше свесрпске солидарности, нарочито са Србима који страдају, а сад су Метохија и Косово на распећу, висином нашег доприноса свесрпском јединству, снагом нашег отпора оним нечистим силама које комадају тело нашег националног бића. Опстати и преживети можемо само јединствени и сложни. За отаџбину све на коцку, ако се мора, али отаџбину никада и ни по коју цену на коцку!

Dixi et salvavi animam meam (по дужности сам своје рекао и тиме умирио своју савест).

Битка за Косово и Метохију – историја, актуелно стање и перспективе

УДК: 327.58:323.1](497.115)

Проф. др Драган Симеуновић

Актуелни трагични догађаји на Косову и Метохији имају предисторију у постепеном насилном мењању процентуалног односа етничких група на том простору, пре свега Срба и Албанаца. Да би се могла предвидети, са што већим степеном вероватноће, будућност својеврсне битке за Косово и Метохију, као логичан след давно започетих и вековима евидентних процеса етничког погрома Срба, и да би се боље појмило зашто се све у садашње време понавља – од агресије до актуелног насиља над Србима и Црногорцима на Косову и Метохији – неопходно је направити историјски преглед прилика на косметском тлу.

Реч је о трагичном положају српског народа и других народа и народности на Косову и Метохији изазваном анахроним, политички-разбојничком сепаратистичком акцијом суседне Албаније, која је у својој националној мањини на тлу Југославије пронашла инструмент за своје мегаломанске тежње и остварење болесног сна о „Великој Албанији“ отимањем миленијумског средишта културе, историје и главног изворишта отаџбинских емоција српског народа. Када су се те тежње Албаније поклопиле с интересима тренутно војнички и економски најмоћнијих земаља света, насиље које је било сталан чинилац угрожавања неалбанског, посебно српског становништва на Косову и Метохији, букнуло је – и у агресорској међународној, и у терористичкој форми – након доласка снага КФОР-а, које су дошле да, наводно, обезбеде сигурност свим грађанима на Косову и Метохији.

Перспективе решавања косовског проблема зависе од сложених међународних геополитичких релација, почев од тога да тренутно на Космету КФОР и „ОВК“ теже да буду „главни“, што може да буде основ за њихово будуће супротстављање. Наиме, Албанци тек треба да схвате да Американци, на челу са НАТО-ом, нису намеравали да узму Косово од Срба да би га дали њима, већ да би га задржали за себе. Такође, у стратешким плановима САД о одржању те суперсиле на тлу Европе предвиђен је много дужи останак НАТО-а (првенствено америчких снага) на тлу Косова и Метохије него што то желе Албанци.

Косово и Метохија су области на Балкану које су Срби трајно населили почетком 7. века. Отада су, сем у периоду турске средњовековне окупације југоисточног дела Европе и за време италијанске окупације Југославије у Другом светском рату, саставни део српских земаља, а по уједињењу Јужних Словена у заједничку државу Југославију, после Првог светског рата, и југословенске државе у сва три њена историјска облика.

Током протеклих 1.300 година Косово је имало не само изузетну привредну него и религијску и митску важност за Србе. У средњем веку, у време успона српске државе, која је достигла ниво моћног европског царства половином 14. века, Косово и Метохија су били центар српске духовности. Но, још пре тог периода, од када су Срби примили хришћанство у 7. веку,¹ на Косову и Метохији је започета градња српских сакралних објеката, пре свега манастира и цркава, од којих су многи, уколико су сачувани, и сада под заштитом Унеска због изузетне лепоте и оригиналности. У Европи нема државе која у малој области, као што су Косово и Метохија, има толико концентрисаних, за историју и културу изузетно вредних споменика, 1.500 хришћанских манастира, цркава, црквишта и испосница, од којих су, нажалост, многи вековима, све до садашњих дана, више пута оштећени и, најзад, уништени муслиманском руком. Био је то симбол поништења не само хришћанске вере већ и хришћанског становништва на Косову и Метохији.

Косово има огромну митску вредност за српски народ због тога што је управо на Косову пољу, 1389. године, дошло до страшеног војног судара премоћније турске војске са српском војском, која је, бранивши своју државу, бранила продор ислама у Европу. Битка се завршила огромним губицима на обе стране, чак су погинула и оба владара – српски кнез Лазар и турски султан Мурат, што није забележено у историји средњовековних ратова. Обе стране су прокламовале победу, иако победника, у ствари, није било. Хришћанска Европа је славила српску победу, па су звона са француских цркава, попут Нотрдама у Паризу, звонила још три године после битке у славу Христу и као знак подршке српској хришћанској војсци и победи над страшном турском силом, од које је дрхтала непоробљена Европа. Мада Срби нису изгубили рат, нестанак владара који је био опредељен за слогу и јединство допринео је већ започетом расцепкавању Србије на више парламентарних, махом несложних, којима су владали осамостаљени феудалци.

Иако су се Турци након битке, као и свака војска која не победи, повукли у турске области, и чак у знак помирења склопили брак између новог султана Бајазита и српске принцезе, у својим списима су помињали победу, мада је нису славили. Тај политички брак, као и несигурност у исход битке, допринео је да се нови турски султан окрене освајањима у другим деловима света и остави Европу на миру. Међутим, порази

¹ Према запису византијског цара Константина Порфирогенита, у делу *De administrando imperio*, Рим је извео покрштавање српског народа тако што му је пре тога дао огромну опустелу област некадашње римске провинције Далмације, која се тада територијално разликовала од територије која се сада назива Далмацијом. Наиме, сада се под називом Далмација подразумева уска приморска област уз Јадранско море, док је у то време Далмација имала огромну континенталну залеђину. Обухватала је: Трст у Италији, велики део садашње Хрватске, целу садашњу Босну и Херцеговину, највећи део садашње Србије, укључујући и Косово и Метохију, и северозападни део садашње Албаније; на северу је сезала до Дунава и Саве, а на југу је потпуно обухватала садашњу словеначку, хрватску и црногорску јадранску обалу.

Турака у ратовима на источним деловима своје државе, као и смрт султана Бајазита, с једне стране, и ослабљеност снага услед територијално-политичке расцепканости српских племића, с друге стране, учинили су да се нови турски владари поново окрену ка Европи. На путу им је стајала једино гомила несложних српских државица, које су једну по једну освајали током стотињак година, а потом су освојили и знатан део Европе. Чак су у време своје највеће моћи стигли до Беча.

До турских освајања, а и после, вековима Срби су на Косову и Метохији чинили огромну већину становништва. У средњовековним изворима, нарочито после турских освајања, помињу се и Албанци као део становништва Косова и Метохије, мада као незнатна мањина. Демографска слика Косова у корист бројности Албанаца почела је релативно споро да се мења услед неколико чинилаца. Прво, Срби су на Косову и Метохији остали верни хришћанству и у веома тешким условима под Турцима, који су били исламски фанатизовани, водили су сталне, више или мање неуспешне, борбе за ослобођење. Након неуспеха у тим борбама долазило је до већих или мањих миграција Срба са Косова и Метохије који нису могли да трпе исламско насиље и скрнављење хришћанских светилишта. Одлазили су претежно у северније крајеве, где још није била допрла турска сила.

Насупрот Србима, Албанци су, нарочито на Косову, примили муслиманску веру и тако код Турака стекли огромне предности у односу на хришћанско становништво Косова и Метохије. За награду, могли су да се спуштају са сиромашних предела Албаније у плодне равничарске и рудницима богате пределе Косова и Метохије, што су чинили постепено, али вековима. Као муслимани, имали су и обавезу да учествују у насиљу над покореним хришћанима, о чему постоје бројни историјски документи. Разаране су цркве и претваране у муслиманске џамије, Срби су малтретирани и убијани, Српкиње силоване... Ипак, огроман број Срба је остао на Косову и дочекао обнову српске државе почетком 19. века, победио Турке и протерао их са већег дела српских територија. Српска држава, која је нарастала, успела је да се током 19. и почетком 20. века прошири на већину својих некадашњих државно-етничких области. Тако су и Косово и Метохија, као без сумње најважнији део Србије, поново враћени у њен састав после балканских ратова 1912. и 1913. године. Била је то обавеза српске државе, јер се терор Албанаца над Србима никада није прекидао. Само од 1880. године до почетка рата са Турском за враћање Косова Србији, 1912. године, са Косова и Метохије прогнано је више од 150.000 Срба. После победе Срба исламска држава се повукла с европског тла и амбиције Албанаца, који су такође учествовали у борбама против Турака, тачније њихова жеља да направе „Велику Албанију“, као државу која би обухватала све територије на којима живе Албанци, независно од тога да ли су на њима у мањини или већини, био је сан далек од сваке реалности. Тада, крајем 19. века, и поред насиља Турака и Албанаца, Срба је још увек било четири пута више него Албанаца (415.000 Срба хришћана, 236.420 Срба

мухамеданаца и 106.270 Албанаца).² Уопште, то је било време када су сви балкански народи маштали о некаквој својој „великој“, у етничком смислу свеобухватној држави. (До сада једино Срби нису успели да направе заједничку државу и Албанци нису успели да направе „Велику Албанију“). Због велике етничке измешаности народа Балкана тада су многи балкански народи полагали право на исте територије и водили бројне међусобне ратове. Ипак, Косово и Метохија никада у историји нису припали албанској држави: увек су били или део слободне, или део окупиране Србије.

Да би се умањиле етничке тензије у том делу Европе велике силе су, снагом политичке и војне моћи, или обликовале границе већине малих балканских држава или су, као после Првог светског рата, највише на иницијативу Француске, створиле заједницу сродних народа, попут Југославије, у којој су се нашли окупљени сви јужнословенски народи. Југославија је, заправо, према плановима победника у Првом светском рату, требало да буде, као нова велика држава уједињених Јужних Словена, брана германској тежњи продора на исток преко Балкана. Србија је, као једна од држава победница, била стожер уједињења осталих јужнословенских народа (који до тада нису имали своје државе, већ су живели покорени у два царства, која се се распала после Првог светског рата – у турском и аустроугарском царству). У новој држави Срби су били највећа етничка група, а Албанци, који су били незнатна мањина и у дотадашњој Краљевини Србији, у новој југословенској држави постали су још демографски процентуално незнатнији.

Када је избио Други светски рат прогнозе оних који су створили Краљевину Југославију биле су тачне. Моћна Немачка је, да би могла да продире на исток, војнички поразила и разбила Југославију на више марионетских државица, у којима су власт имали или пронемачки или проиталијански југословенски политичари, или директно Немци или Италијани. У тој подели Косово и Метохију су окупирали претежно Италијани и завели албанску марионетску управу. Срби, који су ратовали жестоко против освајача, често су кажњавани новим таласом исељавања са Косова. Према званичним подацима, у том периоду је насилно исељено око 70.000 Срба и Црногораца са Косова и Метохије, а убијено их је 10.000, док је порушено или спаљено око 30.000 кућа или других, махом привредних објеката Срба који нису хтели да се иселе. Албанци, који су традиционално увек били на страни освајача, и тада су искористили прилику да заузму многе напуштене српске куће и земљишта, и да се, спуштајући се у огромном броју (око 300.000) у миграционим таласима са брда Албаније трајно населе на Косову. Границе између окупиране Србије, односно Југославије, и окупиране Албаније у рату није било, а Италијани су Албанце третирали као своје савезнике у рату против Срба, који су пружали отпор. То је такође

² S. Gopcevic, *Makedonien und Altserbient*, 20. глава.

значајно за измену демографске slike Косова и Метохије у корист даљег пораста албанског становништва.

После завршетка Другог светског рата дошло је до обнове Југославије и почетка комунистичке владавине (у трајању од пола века). За то време, нарочито у периоду вишедеценијске владавине Јосипа Броза Тита, који није имао много слуха за српске проблеме око Косова и Метохије, дошло је до даљег развоја неповољне ситуације по Србе на том простору. Пре свега, спроводећи недоследно принцип братства и јединства, Тито није дозвољавао да бројни Албанци буду кажњени за злодела која су чинили у време окупације Југославије над српским становништвом. Често је објашњавао да су они примитивни и заостали и да Срби и други југословенски народи треба братски да им помогну да се културно уздигну и да са другим народима живе равноправно у јединству. Гледано цивилизацијски и теоријски, Титово становиште је било хумано. Гледано практично, то је значило подршку јачању албанских сепаратистичких амбиција. Срби који су у време Другог светског рата избегли са Косова и Метохије због албанског насиља нису могли да се врате у своје куће. Албанцима је нагло подизан животни стандард и даван све виши уставни степен аутономије. Осим тога, њима су као муслиманима власти дозвољавале привилегије које нису имале друге етничке групе, чак ни муслиманске. На пример, Албанцима на Косову и Метохији, као муслиманима, толерисано је многоженство, док муслиманима у Босни и Санџаку, којих је било много више, то није било дозвољено ни у једном једином случају, чак је и као покушај било строго кажњавано. Таква политика је довела до демографске експлозије Албанаца на Косову и Метохији. У том полувековном периоду они су се размножавали невероватном брзином. Истовремено, Срби са Косова и Метохије све више су се иселјавали, и то из више разлога. Прво, све бројнији Албанци су постајали све арогантнији и настојали су да уплаше Србе да би се што пре одселили са Косова и Метохије, и то у што већем броју. Разлог за то је вечити сан албанског сецесионистичког покрета да очисти Косово од свих других етничких група, а пре свега од Срба, јер су их они својим присуством подсећали на то да су новопридошли, а Срби староседеоци, као и на време историјске и хришћанске доминације. Стога су користили различите облике присиле, од ситних непрестаних штета на српским кућама и пољопривредним имањима до убистава Срба и плаћања енормно високих цена за српске куће. Међутим, немали број Срба отишао је не само због страха него и због економских разлога. Као просечно цивилизацијски уздигнутији, пре свега као просечно образованија етничка група, Срби су се насељавали у велике индустријске градове Србије који су били углавном изван Косова и Метохије.

Албанци који су колаборирали с Италијанима у Другом светском рату, и поред привилегија које је албанска етничка група уживала у обновљеној Југославији, још пет година након завршетка рата водили су на Косову и Метохији герилске борбе. И касније, за време Титовог живота, а нарочито после његове смрти, на Косову и Метохији су

избијали албански сепаратистички мотивисани немири, који су често попримали масовне размере. Такође, у време док су још Тито и Стаљин били у слози, постојао је план да се Албанија и Југославија уједине у једну државу. Због тога, првих неколико година после рата, југословенско-албанска граница је била веома пропусна, па су на Косово и Метохију долазили нови албански илегални мигранти који су благонаклоно прихватани! Према проценама стручњака за демографију, за време Другог светског рата и после њега, у Југославији се настанило, претежно на Косову и Метохији, а и у тадашњој југословенској републици Македонији, од неколико стотина хиљада до пола милиона Албанаца. За време сукоба између Тита и Стаљина држава Албанија је била ватрено на руској, а потом и на кинеској страни, а против Југославије, коју је оптуживала за приклањање Западу, пре свега Немачкој и Сједињеним Америчким Државама. То је утицало на Албанце сепаратисте на Косову и Метохији, тако да су постали најватренији комунисти – лењинисти. Од тог времена, па све до сада, њихове илегалне политичке и терористичке групације биле су ултралевичарски и стаљинистичко-маоистички профилисане.

Због политике коју је Тито водио према мањинама, пре свега према Албанцима, дошло је за време његовог живота до измене Устава, што је све више водило ка високом степену аутономије покрајине. Најзад, 1974. године и уставним амандманима су Косово и Метохија уздигнути на ранг федералне јединице која је само формално паралелно припадала и Србији. Упоредо се одвијао и процес сузбијања албанске гериле и сепаратистичког покрета на тлу Космета.

Албанци су, према тим решењима, углавном преузели сву власт не само на Косову, него су све више учествовали и у федералној власти. Одлуком политичког врха чак је један Албанац са Косова – Фадиљ Хоџа, после Титове смрти постао председник Савеза комуниста Југославије. Дакле, постао је у то доба први човек СФРЈ, јер је и буквално заузео Титово место у време када је Партија била апсолутно руководећа политичка снага земље. Био је то највидљивији знак потпуне националне равноправности Албанаца у претходној Југославији. Наиме, не само на папиру него и у друштвеној стварности Албанци су у Југославији имали више од свих познатих права мањина на свету. Наравно, све то време у косовско-метохијским локалним и покрајинским властима владала је албанска страна, па су Срби и формално били потчињени Албанцима. Насиље Албанаца које уопште није прекидано било је тиме легализовано. Јавност о томе није информисана, а Србима са Косова једино је преостало да се и даље исељавају. Нарочито тежак период за Србе било је време после Титове смрти – од 1981. до 1998. године, када су се, не само илегални сепаратисти него и Албанци са Косова и Метохије који су у Југославији и Србији постали политичари високог ранга, сјединили у захтевима за отцепљењем Космета од Србије и Југославије. И тада, као и сада, и као и увек раније, држава Албанија је стајала иза свих сепаратистичких тежњи и покрета Албанаца. Наиме, Албанија је цео

век радила на томе да измени етничку структуру дела суседне државе у корист албанске националне мањине која је тамо постојала, да ту мањину учини већином на простору Косова и Метохије и да, на крају, уз инострану помоћ, одвоји тај део Југославије кроз проглашење независности, а потом уједини независно Косово и Метохију и државу Албанију. Исте планове Албанија има и са деловима територије Црне Горе и Македоније на којима живе Албанци.

Реакција на албански национализам крајем осамдесетих година био је све већи српски национализам. Исто тако, у том периоду биле су и све израженије жеље Словеније и Хрватске да се одвоје. Када је реч о распаду СФР Југославије, мало се помиње чињеница да је Косово било свему почетак. Јер, Србија је, као држава у чијем су се саставу налазили Косово и Метохија, повратила своје ингеренције над тим делом своје територије и смањила његову опасно уставно засновану самосталност, иако је оно и даље задржало релативно висок ниво аутономије, мање-више потпуно према важећим европским нормама о статусу мањина. То је изазвало политичке сукобе између Србије и Словеније и Хрватске, које су, бранећи некадашњу позицију Косова и Метохије, у ствари, припремале терен за своје отцепљење. Након тога је уследио и грађански рат, који се завршио сецесијом свих република из СФР Југославије, сем Србије и Црне Горе. Косово је остало у саставу Србије, јер је, као и Војводина, одувек имало статус покрајине у републици Србији. Док је трајао рат у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини Албанци на Косову и Метохији нису започињали оружану борбу за независност Космета. Разлози за то су били, прво, њихова процена да је међународна заједница сувише заузета тим проблемима да би се могла бавити и Косовом и Метохијом, и друго, присуство српских полицијских и југословенских војних снага на том простору. Зато су одлучили да бојкотују власти: сепаратисти нису хтели да партиципирају у органима власти Србије и Југославије, а под њиховим притиском ни албанска деца нису похађала школе. Бојкотован је и редован попис становништва 1991. године да би се у сепаратистичкој пропаганди приказао већи број Албанаца на Косову и Метохији него што је био. Пре тога, у пописима, користећи позицију мањине која је била Титов миљеник, Албанаца је 1971. године било 710.000, а 1981. године 1.270.000 становника. У ствари, пошто су на Косову имали сву локалну и покрајинску власт, а снажно су били заступљени у властима Србије и, нарочито, федерације Југославије, албански лидери са Косова су директно утицали на Роме и неалбанце муслимане да се изјашњавају као припадници албанске мањине. Тако се некад, на основу увећаног броја становника, добијало више власти у СФР Југославији, а сада се лакше убеђује међународна јавност у исправност захтева. На пример, 1991. године, када Албанци нису изашли на попис, чак 120.000 људи се при попису на Косову и Метохији изјаснило као муслимани неалбанског порекла. Њима треба додати веома бројне Роме, као и апатриде, под којима југословенска власт подразумева сва лица која су стигла преко границе у току Другог

светског рата, али и касније, без докумената. Осим тога, још у време СФР Југославије, попут Срба, Хрвата и других, и више стотина хиљада Албанаца, углавном трајно, напустило је Југославију и отишло у Немачку, Аустрију, Швајцарску и друге земље, где су добили статус економских миграната.

У условима смањене аутономије, албанско сепаратистичко вођство прогласило је паралелан систем власти, паралелно образовање итд. Ипак, Албанци на Косову и Метохији су у највећој могућој мери користили државне бесплатне здравствене услуге и једино на тај начин признавали државу Србију.

Када је завршен рат у Босни и Херцеговини вође албанског сепаратистичког покрета су процениле да је куцнуо час да се остваре давно планирани стратешки циљеви. Поред крила које је предводио Ибрахим Ругова са групом водећих албанских интелектуалаца, отпочела је са деловањем и илегална организација тзв. Ослободилачке војске Косова (ОВК, УСК, КЛА), која је интензивно изводила насиље над припадницима српске полиције, југословенске војске и грађанима Србима, Црногорцима и Албанцима који су признавали државу Србију, али и над припадницима других националних мањина, тако да је у почетку не само српска него и америчка администрација више пута означила као терористичку организацију.³ Пре појаве те организације јављало се више терористичких организација Албанаца са Косова и Метохије које су углавном биле стаљинистичко-лењинистичке идеолошке оријентације, што се могло лако утврдити већ из назива. Уопште, Албанци са Косова и Метохије били су (и остали) много ближи догматској комунистичкој идеологији јер је Албанија дуго била најтврђа догматско-комунистичка земља, која је прво фанатично следила Стаљина, а потом Кину. Истовремено, иницирала је и подржавала све време побуне албанске мањине у Југославији. Због тога су терористичке организације Албанаца на Косову и Метохији које је својевремено стварала обавештајна служба Албаније биле увек стаљинистичко-националистички оријентисане.

Табела 1

ПРЕГЛЕД ТЕРОРИСТИЧКИХ НАПАДА ОД 1. 1. 1991. ДО 20. 6. 1999.										
	СВЕГА	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
На раднике и објекте МУП	1.916	11	11	8	3	7	19	31	1.129	697
На објекте избеглица	26						8	1	17	0
На грађане и остале објекте	1.143		1		3	4	4	23	739	369
УКУПНО:	3.085	11	12	8	6	11	31	55	1.885	1.066

³ Да се аналитичари и сада добро сећају тога потврђује и први од три недавно објављена и веома запажена чланка у листу „Washington Post“ чији је аутор Dana Priest („Washington Post“, *Kosovo Land Threat Mau Have Won War*, September 19, 1999, p. A.1).

Све интензивнији терористички напади и омасовљење „ОВК“, па чак и контрола дела територије Косова (у рејону Дренице), довели су до тога да држава Србија појача полицијско, а касније и војно присуство на Косову и Метохији ради уништења „ОВК“ и заштите становништва од насиља. Није спорно да је том приликом страдало на обе стране више стотина лица. Истовремено с оружаном борбом, сепаратисти су започели и моћну политичку пропаганду у иностранству. Веома је умешно искоришћена околност да је Србија већ била веома негативно представљена медијски у западном, тј. најмоћнијем делу међународне јавности.

Сада, на основу бројних доступних међународних полицијских и обавештајних извештаја, више ником од озбиљнијих аналитичара није непозната чињеница да је „ОВК“, а умногоме и укупан албански сепаратистички покрет на Косову и Метохији, финансирана новцем од албанске мафије, која је, када је реч о илегалном промету наркотицима, једна од водећих у свету. При том је обилато коришћена и исламска веза. Такође, узиман је „добровољни“ данак од свих Албанаца који се налазе на привременом раду у иностранству.

Запад се определио да стане на страну Албанаца, који су веома успешно ширили приче о постојећој и будућој хуманитарној катастрофи услед насиља које без повода чине српске власти над мирним албанским живљем на Косову и Метохији. Политички и војни циљеви земаља чланица НАТО-а поклопили су се са жељама Албанаца да ослабе Србију. Према сазнањима листа „Washington Post“, „ЦИА и НАТО радили су са ОВК од прошлог априла“ (април 1998).⁴ Такође, истраживач из Регановог тима, Макс Сајнклер, потврђује „да бројни извештаји указују на то да су САД тајно наоружавале и саветовале ОВК“. Администрације земаља НАТО-а почеле су за „ОВК“ убрзо да користе изразе борци за слободу, „побуњеници“ или „герилци“, уместо терористи. Албанско сепаратистичко вођство, чак и Руговино крило, одбијали су све директне преговоре или контакте са политичким руководством Југославије или Србије убеђени да ће међународне институције решити проблем у њихову корист. Међународна заједница је почела провереним методама да узима ствар у своје руке. На крају, стигло се до формалних и по Југославију ултимативних преговора, који су завршени неуспешно у Рамбујеу, у Француској, а онда је 24. марта започета тзв. ваздушна кампања НАТО-а коју не сматра само СР Југославија најбруталнијом агресијом у историји човечанства. Тако је битка за Косово, која је до тада вођена између Албаније и Југославије на политичком и обавештајном плану, добила и војну, и то међународну димензију.

Као разлоге за улазак у рат НАТО-а наведени су и потреба спречавања хуманитарне катастрофе Албанаца услед систематског убијања и истеривања које спроводе власти СР Југославије и Србије, подједнака заштита људских права свих етничких група на Косову и Метохији, потреба међународног смиривања проблема тог дела Србије као мултиетничке заједнице и неспремност Србије и Југославије да

⁴ Исто.

прихвате присуство трупа НАТО-а на Косову и Метохији као гаранта наведеног.

Ваздушни удари НАТО-а по Југославији трајали су од 24. марта до 12. јуна. Према званичним југословенским извештајима, штета коју је претрпела СР Југославија може да се изрази следећим подацима: неколико хиљада цивила је убијено, а више од 6.000 цивила тешко је рањено. Такође, тешко су оштећене или потпуно разорене 33 болнице и друге здравствене институције, 480 школа, факултета, студентских домова и обданишта, 66 мостова, 23 железничке пруге и станице, 16 путева и 14 аеродрома, 50 телевизијских предајника или релејних станица, више од 35 електричних централа, станица и трансформаторских станица, неколико хиљада индустријских и комерцијалних објеката, као и кућа за становање. Многе институције и објекти који су симболизовали југословенску државу и српски национални идентитет, укључујући 59 средњовековних манастира и других религиозних објеката, и 15 културно-историјских споменика и музеја, уништени су или оштећени. Авиони НАТО-а разорили су директним погоцима кинеску амбасаду, убивши и тешко повредивши више лица, а већих или мањих штета било је и на 19 других дипломатских мисија и амбасада.

Разарање петрохемијских постројења, и инсталација и рафинерија, проузроковало је широку контаминацију воде и ваздуха, са значајно штетним последицама по здравље становништва. Неколико хиљада хектара плодне земље, много река, језера и подземних водених токова обилно су загађени због разливања и упијања токсичних петрохемијских супстанци, које ће дуго драстично угрожавати здравље југословенске популације.

За време интензивних удара, који су умногоме били усмерени на Косово и Метохију, дошло је до масовног егзодуса Албанаца у Албанију и Македонију, а делом и у северније делове Србије и Црну Гору. Наводи неких међународних организација да је са Косова избегло милион и по Албанаца нису тачни јер толико Албанаца тада није ни постојало на Косову и Метохији. Разлози за то су били политичка одлука албанског сепаратистичког покрета да се изведе огроман талас миграције да би се у међународној јавности оправдала интервенција НАТО-а, али и страх Албанаца од бомби које су падале по Косову и Метохији и убијале не само Србе него и много бројније Албанце.

Рат је окончан извесном врстом компромиса. Склопљен је војнотехнички споразум, према којем су се југословенске војне и српске полицијске јединице повукле са Косова и Метохије да би на њих ушле међународне снаге. Најзад, после дужег оклевања, прорадио је и механизам ОУН, па је донета Резолуција 1244, којом се Србији и Југославији гарантују суверенитет и интегритет, односно да Косово остаје у њиховом саставу, а пред својом јавности су нагласиле да је НАТО-у пружен довољан и жесток отпор, и да на Косово не долази НАТО, већ међународне снаге Уједињених нација.

Земље чланице НАТО-а такође су биле задовољне тим исходом јер су својој јавности могле да објасне да су у униформама КФОР-а на

Косову претежно војници из НАТО-а, а за НАТО је било најважније да њихови војници дођу на Косово. Генерал Весли Кларк, командант снага НАТО-а у Европи, дефинисао је то 16. септембра на следећи начин: „Ударили смо довољно, конфликт се завршио под НАТО-условима, српске снаге су напољу, НАТО снаге су унутра“. Осим тога, отпор Југославије, односно Србије, трајао је много дуже него што је ико, па и НАТО, могао да претпостави. Наиме, вишемесечно бомбардовање не само војних већ и цивилних циљева није доносило оно што је у политици увек најважније – резултат. Према признању многих припадника администрација земаља НАТО-а југословенској војсци није нанет озбиљнији ударац ваздушном кампањом. У ствари, југословенска војска, која је била главни циљ, изванредно је и стратешки и тактички ратовала, и зато је не само нанела значајне губитке непријатељу већ се и очувала више него што је то НАТО могао и да замисли. Отуда су жртва агресије НАТО-а на СР Југославију претежно цивили, што је иначе постало уобичајено за савремено ратовање, којем тон дају Сједињене Америчке Државе.

Између европских чланица НАТО-а и САД почело је у то време да долази и до несугласица, нарочито у вези са слањем копнених трупа, против чега су се неке земље, попут Немачке, и јавно изјасниле. Ако се узме у обзир европска жеља да се створи европски НАТО, без САД, може се закључити да је агресија НАТО-а против Југославије по други пут послужила за опстанак те организације. Јер, према ранијем признању званичника НАТО-а, НАТО би се вероватно распао да није интервенисао у Босни и Херцеговини.

Још увек се наводе подаци о томе ко је колико војне штете претрпео. Југословенска страна⁵ тврди да су њени војни губици на Косову: 13 тенкова, шест, односно осам оклопних транспортера и 27 артиљеријских оруђа.

Земље чланице НАТО-а често мењају исказе о коначним југословенским губицима. Прве податке дале су након 3.000 борбених летова над Косовом и Метохијом (који су тек износили дванаестину од укупног броја борбених летова који ће бити изведени!), и после 1.955 изјава пилота да су погођене косовске мете. Према њима, уништен је и 181 југословенски тенк, 317 оклопних транспортера, 857 топова и минобацача и 600 војних возила. На крају ваздушне кампање Северноатлантски пакт је умањио те губитке на: 110 тенкова, 210 оклопних транспортера и 449 артиљеријских оруђа.

Средином септембра Кларк је обелоданио неколико дуго очекиваних података о резултатима напада на подручју Косова. Према њему, авиони НАТО-а уништили су или оштетили „93 тенка, 153 оклопна транспортера, 339 војних возила и 389 артиљеријских оруђа и минобацача. Ти бројеви представљају само трећину свег оружја и возила које је југословенска војска имала на Косову, две трећине је остало нетакну-

⁵ Кларк против Павковића, „Време“, 25. септембар 1999.

то.⁶ На Космет је накнадно послат екипа стручњака НАТО-а која је до сада пронашла остатке само 26 тенкова или самоходних оруђа (податак из којег се не види број тенкова) на 429 места која су пилоти означили као места погодака. Такође, НАТО тврди да је „оштетио или уништио 24 моста, 12 железничких станица, 36 фабрика, седам аеродрома, 16 рафинерија и депоа, 17 телевизијских предајника и неколико електричних постројења. Све скупа, Северноатлантски пакт је обавио 35.000 летова током једанаестонедељне кампање“.⁷ Захтеви опозиционе Конзервативне партије у британском парламенту да се комисијски испита стварна ефикасност НАТО-а у „рату за Косово“, бројна сумњицења светских медија, као и чињеница да је генералу Кларку 27. јула наређено да три месеца раније оде у пензију (пре истека мандата у априлу ове године), показује да је НАТО, иако је успео да уђе у Југославију, ипак схватио (иако није признао) да је губитник, будући да је том агресијом веома озбиљно уздрмао свој мит о премоћи, а нарочито о брзини којом може постићи неки циљ.

Интересантно је да ниједна страна не помиње довољно еколошке последице рата. У рату је НАТО користио ракете с радиоактивним материјалима (осиромашени уранијум), нарочито за гађање мета на Косову и Метохији, а дошло је и до хемијских катастрофа због изливања канцерогених хемикалија из погођених југословенских рафинерија и фабрика у воде највеће европске реке Дунава и више других југословенских река, као и на пољопривредно земљиште. Загађене су дуготрајно и земље у околини Југославије, као и све оне које су уступале НАТО-у на коришћење своје аеродроме, са којих је обављено око 65.000 борбених летова. Томе треба додати и повећан ризик живљења у Југославији, нарочито на Косову и Метохији, због употребе недозвољених ратних средстава. „The Daily Telegraph“ извештава да је НАТО „испустио свих 1.300 контејнера касетних бомби изнад Косова. Сваки контејнер садржи 208 мањих бомби. Тако је нешто око 270.000 комада тог смртоносног оружја разбацано по земљи“.⁸ Многе од њих су остале неексплодиране, а њихове главне жртве су сада деца – и албанска и српска. Пошто су радиоактивним ракетама највише гађани тенкови на Косову и Метохији, та област је највише радиоактивно озрачена у Европи, па се поставља питање да ли је награда или казна Албанцима и НАТО-у боравак на том простору, о чијем загађењу, пре свега пољопривредних производа и воде, нико и не пише. Ретка су признања попут *RFI*, од 7. децембра 1999, поводом некоректног извештавања ОЕБС-а о догађајима на Косову. Наиме, ОЕБС у свом извештају нумеричко-аналитички не обрађује бомбардовање Косова, а још мање помиње да постоје жртве бомбардовања, па чак и материјална штета. Зато извештач *RFI* изненађено констатује: „Неко ко није пратио

⁶ „Washington Post“, *The Battle Inside Headquarters – Tension Grew With Davide Over Strategy*, September 22, 1999.

⁷ *Hero*.

⁸ „The Daily Telegraph“, *Nato's deadlu legacu in Kosovo will cause uears of suffering*, September 14, 1999.

збивања у рату данас би имао утисак да ниједна бомба није ни пала на Косово, мада је то подручје пропорционално најбомбардованије у историји“ (курзив Д. С.).⁹

Најзадовољнији су били Албанци који су се вратили на Косово (око 800.000) уверени да им је КФОР војни савезник. Охрабрени одсуством југословенских војних и полицијских снага кренули су, на челу с „ОВК“, силовито у процес свакодневног етничког чишћења Срба и других неалбанских етничких група са Косова и Метохије. Срушено је и запаљено на хиљаде српских цркава и кућа, а према званичним подацима *UNHCR* тренутно је са Косова избегло, односно има статус расељених лица, 238.000 житеља, од тога 185.000 Срба, а остало су припадници других етничких група. „То је иста она ОВК коју је Медлин Олбрајт прославила у Паризу, Вашингтону и сада у Приштини“, каже Макс Сајнклер из Регановог тима.¹⁰ Само за непуних шест месеци, албански терористи су на Косову, у присуству снага КФОР-а, које су дошле да би гарантовале „угрожену безбедност свих становника Косова“, убили много више људи него што су то успели у последњих десет година (од јануара 1991. до 20. јуна 1999. терористи су убили 661 лице на Косову и Метохији, напомена Д. С.), и то без страха од законске казне или полицијске реакције.

Табела 2

УКУПАН БРОЈ ТЕРОРИСТИЧКИХ НАПАДА	3.541
1. На грађане:	3.496
– Србе и Црногорце	3.326
– Албанце	82
– Остале припаднике различите националности	88
2. На припаднике и објекте МУП-а	41
3. На припаднике и објекте ВЈ	4

Лидери албанског сепаратистичког покрета, нарочито лидери његовог војног крила, као што су Рустем Мустафа („командант Реми“) и Хашим Тачи („Змија“), желе Косово само за Албанце, односно муслимане. То су једина два критеријума за опстанак на Косову. Од свих бројних етничких мањинских група на Косову једино имају могућност да опстану, уз Албанце, муслимани неалбанског порекла, под условом да пристану да се на следећем попису становништва изјасне као Албанци. Сајнклер у опсежном чланку посвећеном „лику и делу команданта Ремија“, даје више података о злоделима „главног команданта ОВК“ искључиво над албанским становништвом. На Сајнклеров закључак да Реми „највећи део свог времена проводи убијајући своје сународнике Албанце који се не слажу са његовим екстремним ставовима“¹¹ треба додати да је тај подужи списак Ремијевом руком убијених сународника, који документује тај инострани аналитичар, зацело немерљив, са, по

⁹ *RFI*, Париз, 7. децембра 1999.

¹⁰ Internet, Reagan com. doc. 14. 10. 1999.

¹¹ Исто.

Ремијевом наређењу или лично његовом руком, бројем убијених Срба, што се у наведеном чланку уопште не помиње. Ни Хашки трибунал, очигледно, у Ремију и његовим суизвршиоцима не види своје могуће клијенте, иако је чак и Си-Ен-Ен приказао неке масакре које је он починио, попут снимака на којима се виде зверски раскомадана тела његових жртава и „откинуте ноге са ципелама дуж целог главног пута“.¹² Да међународно кривично правосудје треба да окрене главу на ту страну подсећају хиљаде доказа да нико као албански терористи није тако свирепо до смрти злостављао своје жртве. Али, и поред бестијалног нживљавања припадника „ОВК“ над недужним цивилима, претежно Србима и Црногорцима, али и свим другим етничким групама које живе на Космету, ниједна оптужница из Хага није стигла за припаднике „ОВК“, већ само за Србе и Црногорце.

Будући да је након повлачења југословенске војске и полиције граница Југославије према Албанији остала нечувана, јер је није запосео КФОР, до сада се неколико стотина хиљада Албанаца (реалне процене су око 200.000), држављана Албаније, из њених северних делова, спустило у много богатије Косово и Метохију, у куће, станове и на имања Срба и свих других који су побегли пред албанским терором. То је, уосталом, „ОВК“ давно и званично обећала као награду свим држављанима Албаније који су је здушно помагали, нарочито у северним пределима те државе, односно у крајевима који се граниче са Југославијом. У тим пределима албански терористи са Косова и Метохије имали су кампове за војну обуку, које им је подарила албанска држава а богато опремила албанска мафија, имали су подршку албанског становништва, које им је помагало у опасним акцијама, као што је био прелазак преко албанско-југословенске границе ради терористичких акција, и слично.

Према изјави министра унутрашњих послова Македоније (од 10. јуна 1999), само током тих првих неколико дана кроз Македонију, на путу из Албаније за Косово, прошло је 80.000 Албанаца. Становништво државе Албаније није на Косово и Метохију дошло (а и даље долази) само због тога што жели да живи у много богатијој држави, већ су сепаратистима неопходни због пописа становништва на Косову и Метохији, чија је прва припремна фаза започета под руководством међународних снага већ 1. октобра 1999. године. Замисао је јасна: док не заночне попис треба протерати што више Срба и довести што више Албанаца, држављана Албаније и Македоније, да би тако искривљена демографска слика била крунски доказ апсолутног припадања Косова и Метохије Албанцима. На тај начин се, сасвим супротно ставовима Резолуције 1244 УН, жели доћи и до независности, на шта је генерални секретар ОУН Кофи Анан више пута упозорио.

Разоружање „ОВК“, које је према међународним споразумима и гаранцијама требало да се заврши до 19. септембра, уз много натезања између КФОР-а и „ОВК“, формално је обављено 21. септембра. Иако

¹² Исто.

је било међународним споразумима предвиђено да се „ОВК“ потпуно разоружа и инкорпорира у грађански живот, њеним лидерима се ни најмање није допала та идеја. Наиме, тешко су се могли одрећи власти и апсолутне моћи, ослоњене на насиље над другим етничким скупинама и политичким неистомишљеницима уопште, и осећања апсолутног господарења Косметом због поседовања оружја и релативне толеранције КФОР-а. Стога су КФОР и међународне снаге, које су Албанци на почетку одушевљено прихватили као савезнике, сада почели да им сметају. Лидери сепаратистичког албанског покрета почели су да исказују нестрпљење и нервозу због присуства КФОР-а на Косову. Почетна захвалност је брзо нестала и управо у вези с разоружањем поставило се питање, које ће у перспективи били све израженије, ко ће владати на Косову и Метохији, односно ко ће бити доминантна снага која ће на Косову и Метохији контролисати ситуацију – КФОР и међународна заједница или „ОВК“. За сада је решење нађено у компромису: „ОВК“ није потпуно демилитаризована, супротно одредбама Споразума, већ је трансформисана у Корпус заштите (одбране) Косова, чији су основни задаци заштита и помоћ становништву Косова у случају природних катастрофа, пожара, и слично. Те снаге треба да имају 5.000 наоружаних људи, што подразумева 2.000 резервиста. То је први покушај у свету да се једна терористичка организација трансформише у наоружане ватрогасце. Да „ОВК“ не одустаје од своје идеје да чини будуће оружане снаге Косова и Метохије види се из њеног инсистирања на називу нове организације. Наиме, реч заштита на албанском језику значи и одбрана, што има војни призивок. И тако, док КФОР на енглеском језику ту нову организацију назива заштитном, Албанци је на свом језику називају војном организацијом.

Процес разоружавања Албанаца на Косову и Метохији оцењен је од стране КФОР-а као успешан јер је предато 10.000 комада оружја. Међутим, већина међународних посматрача тај податак сматра неозбиљним. Јер, многи су се и непосредно уверили да је реч само о лаком, и то веома застарелом, махом ловачком и неисправном оружју. Лондонски „Observer“ 19. септембра 1999, пише: „Косовски Албанци и даље поседују гранате и ракете које свакодневно користе у нападима на Србе и Роме. Оружје које су предали у складишта под контролом КФОР-а често су старе ловачке пушке“. Исти извештач закључује да се „команданти ОВК само претварају да поштују споразум о демилитаризацији“. Француски лист „Le Monde“, 20. септембра 1999, на пример, процењује да је у рукама Албанаца на Косову остало још најмање 100.000 комада оружја и да тешко оружје није ни предавано, што се једноставно утврђује повременим откривањем албанских тајних склоништа оружја у шумама и на планинама Космета. Југословенска страна процењује да је количина преосталог оружја код Албанаца много већа. При том се полази од најмање две тешко оспориве чињенице: прво, да су Албанци увек традиционално неговали култ оружја и да свако мушко дете већ у тинејџерској доби добија на поклон лично оружје као знак мушкости

и зрелости, и друго, да је, према званичним подацима државе Албаније, у време немира у тој држави, пре неколико година, преко југословенско-албанске границе на Космет прошверцовано више од 200.000 комада оружја, углавном кинеске производње. Да то оружје нису чинили само пушке и пиштољи потврђено је честом запленом тешког оружја, пре свега минобацача и топова, у време док је албанско-југословенску границу контролисала југословенска војска. Томе треба додати чињеницу да албанска мафија веома успешно тргује и оружјем, а не само дрогом, и да је све време током немира на Косову и Метохији у великим количинама дотурала сународницима оружје западне производње. Због свега тога, наведени подаци о количини предатог оружја ни најмање не звуче као озбиљан доказ о разоружавању Албанаца, тим пре што „разоружани Албанци“ скоро сваког дана убију или ране неколико Срба, док им куће разарају и тешким наоружањем. Осим тога, ако је НАТО својевремено прихватио „ОВК“ као партнера зато што, како се тврдило, „представља озбиљну војну снагу од 70.000 добро наоружаних и обучених бораца“, поставља се питање како се та снага може разоружати предавањем само 10.000 комада оружја.

У перспективи, делимично разоружање Албанаца на Косову и Метохији није опасност само за преостале Србе већ и за КФОР, који ће се веома брзо уверити да га Албанци не желе на том простору. Они желе независно Косово и Метохију, етнички чисте, без ичијег, па и страног, чак и најдобронамернијег присуства. Њима су међународне снаге биле потребне само да отклоне југословенску војску. Рокови које помиње међународна заједница када је реч о останку међународних снага, односно КФОР-а, код Албанаца не изазивају само прикривени бес већ и, засад претежно вербално, али понешто и инцидентно исказану, вољу за отпором. Када милитантни Албанци очисте Косово и Метохију од Срба и других неалбанских етничких група, веома се лако може десити да почну да нападају и КФОР, који ће тада, вероватно, зажалити што разоружање Албанаца није изведено до краја и схватити да наоружан насилник, чак и кад га назовете ватрогасцем, остаје оно што у ствари јесте. Лондонски лист „Observer“ (19. септембра 1999) наводи речи једног генерала НАТО-а „да ће бити озбиљних проблема ако међународне снаге не успеју да трансформишу ОВК“.

Већ сада се показују све отвореније несугласице између КФОР-а и Албанаца. Иностранци извештачи су забележили да је главнокомандујући „ОВК“, Рустем Мустафа, звани Реми, „тешко и лично увредио генерала Мајкла Џексона због његовог недостатка поштовања према војницима ОВК и у завијеном облику запретио окупационим снагама“.¹³ Хашим Тачи је, пак, напосто схватио НАТО као свој војни сервис, који треба да му одради посао који он није знао, ни могао сам да обави, а који сада треба да оде. Проблем је у томе што НАТО жели да остане на Балкану и да контролише не само косовску већ и ширу балканску ситуацију. Уколико би био потиснут са Космета ради чињења уступка

¹³ Исто.

Албанцима, онда би, са становишта интереса, целокупна његова операција око Косова и Метохије постала бесмислена. Водећи светски листови и аналитичари већ подуже упозоравају на праву природу неспоразума између КФОР-а и „ОВК“, односно на питање коначног престижа на Космету, које се у крајњем може свести на питање ко јесте и ко ће бити газда на Косову и Метохији. Према неподељеном мишљењу западних војних стручњака, узмицање НАТО-а пред жељама „ОВК“ био би већи дебакл од дужине отпора који му је пружила релативно слабо наоружана југословенска војска. Свестан тога, КФОР почиње јавно да не прихвата аргументације и тврдње „ОВК“. Тежећи да избегне разоружавање, „ОВК“ оптужила је представнике међународних снага да дозвољавају југословенским војним и паравојним трупима да угрожавају Космет, а главни аргумент су биле изјаве неколико југословенских генерала.

Реч је о јавном негодовању не само представника југословенске војске, односно југословенских и српских власти, већ скоро укупне српске јавности због тога што КФОР није у стању да заштити Србе. Наиме, насиље на Косову и Метохији изводи се у присуству КФОР-а, који је обећао заштиту свима, а не само Албанцима. Свакоме је јасно да „ОВК“ стоји иза већине убистава и киднаповања Срба и других грађана на Космету по доласку међународних снага. Иако је већ убијено око хиљаду људи, од тога највише Срба као припадника етничке групе над којом се спроводи очигледан геноцид у форми етничког чишћења, КФОР није успео да ухапси и осуди ниједног убицу. До сада су хапшени углавном само Албанци који су се оружано супротставили КФОР-у или починиоци ситнијих прекршаја, а тек у последње време и понеки осумњичени за теже злочине. Сигурно је да Србима то не улива сигурност. Срби КФОР доживљавају као савезника Албанаца, а сада су се, преобучени у униформе ОУН, појавили на Косову и Метохији. Северноатлантски пакт то и не крије, нити се то може сакрити. Сада, када се дешава хуманитарна катастрофа Срба, о томе се, већ традиционално, чак и не пише у иностраним медијима, или тек сасвим спорадично, док се нашироко писало о хуманитарној катастрофи Албанаца и када је она била само могућност и када се десила.

Поставља се питање зашто НАТО није обезбедио аутономију и заштиту побуњеним Србима у Хрватској какву је обезбедио побуњеним Албанцима у Србији, односно Југославији, тим пре што су Срби у Хрватској чинили много већи проценат становништва него што га чине Албанци у Југославији, односно Србији, а последица тога је да не само што Срби немају никакву аутономију него скоро више нема ни Срба у Хрватској, док су Албанци у Србији и Југославији увек имали већу или мању аутономију и пре рата за Косово; затим, зашто је НАТО недавно дозволио хуманитарну катастрофу Срба, тачније да хрватска војска у акцијама „Олуја“ и „Бљесак“ протера скоро све Србе из Хрватске и учини Хрватску етнички чистом државом (и сада се више од 700.000 Срба који су побегли претежно из Хрватске, а мање и из Босне и

Херцеговине, налази у Југославији и чека повратак у куће у којима су живели заједно са Хрватима хиљаду и са муслиманима шест стотина година); зашто НАТО није због тога војно интервенисао против Хрватске и Босне и Херцеговине као што је урадио због много мањих разлога против Србије, или што им барем није довољно војно запретио, односно зашто им не запрети барем сада да би избегли Срби имали наду у повратак кућама услед изазивања осећања о могућој праведности Запада и када је реч о Србима; или, зашто међународна заједница, односно Европска унија, није завела санкције Хрватској због тога што ништа не предузима ради повратка избеглица, иако је на то обавезана међународним одлукама, исто или слично као што је завела санкције према Србији због повреде људских права, раније Хрвата и муслимана, а сада Албанаца; да ли је само повреда људских права од стране Срба разлог за ангажовање међународне заједнице; да ли то значи да су они бића нижег реда, да су миљеници Запада увек они који су против Срба; може ли се све то нечињење Запада, као и чињење, правдати по Запад политички непожељним властима у Београду, јер, научници су још у време првих економских санкција против Срба и Југославије доказали како те санкције погађају обичан народ, дакле бираче, јер су из редова немоћних, а не моћних, из редова обичног народа, а не политичких првака, деца и стари људи који умиру због недостатка лекова, хране, бензина, електричне енергије итд.

Срби не могу да верују да је „ОВК“ стварно престала да постоји јер Албанци, које КФОР не успева ефикасно да спречи или ухапси, и даље сваког дана, као и пре формалног разоружавања „ОВК“, истим интензитетом убијају и киднапују Србе, разарају им хришћанске цркве и манастире и уништавају им културне споменике. На Косову и Метохији једини КФОР не верује да је стварање Албанског наоружаног корпуса за хуманитарне и безбедносне задатке почетак формирања националне армије косовских Албанаца, што, насупротив њему, и Албанци и Срби сасвим добро знају. Срби верују да је трансформацијом „ОВК“ само легализована, а то јој је омогућило да сачува инфраструктуру, па чак да добије хеликоптере, да би јој позиција пред изборе била ојачана у односу на умереније албанске политичаре. За Србе је то, насупротив мишљењу западних представника на Косову, крај нада у мирно и праведно решење ситуације на Косову и Метохији. Јер, док КФОР хапси Србе уколико поседују чак и обичан револвер, иако су они сада драстична мањина, Албанци, који су на насилан начин постали велика већина становништва на Косову и Метохији, имају своју наоружану формацију. Српска страна верује да је то и почетак легализације етничког чишћења Срба са Косова и Метохије. Да могу бити у праву потврђује изјава лидера „ОВК“ и председника самопрокламоване прелазне владе Косова Хашима Тачија, који је у Србици, главном упоришту „ОВК“, само дан после њене трансформације у „мирољубиву организацију за заштиту свих становника Косова“, одржао масован скуп, на којем се нашло и више од 1.000 припадника „ОВК“ у „забрањеним“

униформама. Тачи је пред „својом војском“ позвао све Албанце у акцију да се протера српски окупатор, тачније, да треба уложити последње напоре да се протера српски окупатор. За Србе нема никакве сумње да се то односи на све Србе са Косова и Метохије, јер се у албанском сепаратистичком речнику реч окупатор користи као синоним за Србе. Истина, припадници КФОР-а не морају то да знају. У сваком случају, Тачија су добро схватили „разоружани“ припадници „ОВК“, а он је, уз то, наговестио и даље акције на тлу Србије.

Тиме су се испуниле прогнозе Донатана Ајла из лондонског Краљевског института здружених оружаних снага који је у коментару за Би-Би-Си, 20. септембра 1999, пред истицање (продуженог) рока за демилитаризацију „ОВК“, изразио сумњу у истинску решеност „ОВК“ да постоји као војна организација, и додао: „ОВК упорно одбија одговорност за прогон Срба, иако је очигледно да ни у једној области под контролом ОВК више нема Срба. Намеће се закључак да, упркос званичним изјавама, ова организација има само један план, а то је аутономно, етнички чисто Косово“. Да је за стручњаке „ОВК“ терористичка организација која се служи насиљем и поред партнерства са НАТО-ом потврђује Ајлова изјава: „О овоме се доста зна, јер је велики део напора који је улагао НАТО био усмерен на прикупљање података о ОВК. Ова организација има два лица. Једно је јавно, друго је скривено. Званично, ОВК тврди да жели мултиетничку републику независну и од Југославије и од Албаније, док незванично говори о ослобађању и уједињењу свих Албанаца, укључујући и оне који живе у суседној Македонији. Као и све бивше терористичке организације које се помалају из илегале, ОВК се труди да се представи као озбиљна и угледна организација.

„ОВК жели да постигне свој циљ на два нивоа. Прво ће покушати да контролом (насиља) освоје власт на локалним изборима, а потом, друго, да наметну и издејствују сопствено решење, а то је независно Косово, те на тај начин реше тренутну ситуацију да је та покрајина законски и даље у саставу Југославије, мада је *de facto* под међународном контролом. Они практично, уцењују и умерене косовске политичаре и сам НАТО, одлучни да спроведу свој план о Косову“, прогнозира тај стручњак.

Да је то тачно потврђују сталне критике које Тачи и други екстремни албански лидери („ОВК“) већ месецима упућују на рачун међународних организација и њихових представника на Косову и Метохији, пре свега против Бернара Кушнера, замерајући му да за албански народ чини и мало и споро.¹⁴ Колики су апетити „ОВК“ које Кушнер не може да испуни види се из изјаве генералног секретара ОУН Кофи Анана, који је 19. септембра 1999. одбацио захтев Хашима Тачија да „ОВК“ добије представника у Уједињеним нацијама. Анан, који није могао да прими Тачија због презаузетости, па је то препустио свом

¹⁴ „Глас Америке“, Вашингтон, 20. септембар, и „Слободна Европа“, Приштина, 20. септембар 1999, као и други медији.

заменику Прендергарсту, одговорио је на Тачијеве критике међународног управника на Косову и Метохији речима „да је то жалосно и да показује Тачијево неразумевање Кушнеровог мандата. Можда господин Тачи и други желе независност Косова, али Кушнер нема мандат за успостављање независне државе на Косову“.¹⁵ С друге стране, Срби су пренеражени Кушнеровим пречестим излагањима у сусрет захтевима Албанаца који, према њима, јасно воде ка независности Косова и Метохије, односно ка њиховом сигурном одвајању од Србије, а вероватно и Југославије, тим пре што се изјаве међународних политичара да је „Косово саставни део Југославије“, могу схватити сасвим условно, што је у политици и најчешћи случај. Наиме, други део реченице, неизговорени, веома лако може да гласи: „све док Југославија постоји“.

Поред замерки КФОР-у што толерише скоро свакодневно насиље и отворено залагање албанских лидера са Косова и Метохије за даље етничко чишћење Срба, Срби постављају и питање зашто се у новоствореним снагама за заштиту становника Косова и Метохије нису нашли и они, односно зашто су те снаге састављене само од припадника албанске етничке групе иако су Косово и Метохија мултиетнички, што је предвиђено и у Резолуцији 1244 Уједињених нација. Такође, поставља се питање како се могло дозволити припадницима терористичке „ОВК“ да у великом броју ступе у редове полиције Косова, јер Срби тешко могу да поверују да ће их албански фанатици који су их до јуче убијали само зато што су Срби сада савесно штитити само зато што су обукли полицијску униформу. Напротив, то само увећава њихов страх и убрзава њихово иселјавање са Косова и Метохије. Срби, због свега тога, све чешће постављају захтеве КФОР-у да им се дозволи стварање њихових снага за самоодбрану, јер нити КФОР успева да их заштити, нити Албанци престају с насиљем. Тако би на Косову и Метохији настале и српске наоружане формације, чему се КФОР противи. Због таквих намера, које им се чине као једини начин да заштите своје животе и своју имовину, сви Срби на Косову и Метохији су постали потенцијално сумњиви. Тако су додатно отежали своју и иначе веома тешку, скоро безизлазну ситуацију. Истовремено, КФОР почиње са сумњом да гледа на сваког Србина који се врати на Косово у страху од тајног убацивања српских паравојних формација. Забринутост коју је изразио још септембарских дана Весли Кларк због, како је отворено и прецизно рекао, инфилтрације српских паравојних снага на Косово и Метохију може се довести у директну везу с информацијом да су представници КФОР-а саопштили тих дана да је најмање стотињак људи из Србије стигло у Покрајину да би пружило подршку Србима у Косовској Митровици. Сигурно је, међутим, да се Срби, које и КФОР и српске власти убеђују да се врате на Космет, у извесном броју и враћају, али и то да да сада, поред свих страховања КФОР-а, на Косову и Метохији нема никаквих српских паравојних формација. У вези с тим, „Глас Америке“ пренео је 20. септембра из Косовске Митровице изјаву потпуковника КФОР-а

¹⁵ RFI, Париз, 20. септембар 1999.

Филипа Тангија: „Немамо никаквих доказа о присуству паравојних снага у сектору од Косовске Митровице до границе. Уколико буде доказа о наоружаним људима, ми ћемо их ухапсити“.

Због свега тога, намеће се питање чему страх од могућег српског оружја и могућег српског насиља, и откуд толика прилежност да се већ у најмањем корену одлучно затре свако српско самозаштитно организовање. Истовремено, те одлучности и тог страха код КФОР-а нема када су у питању Албанци, њихово полувојно и паравојно организовање, као и албанско оружје, које, за разлику од српског оружја, не мирује, већ сваког дана узима крвави данак у српским главама. Разумљиво, КФОР и УНМИК вербално осуђују албанско насиље, али нема жестине у његовом сузбијању, нити узнемирености каква се јавља код КФОР-а већ и при самој помисли о организовању трагично проређених Срба ради заштите својих последњих насеља. Апсолутно је апсурдно да у овом тренутку, када су жртве једино Срби, Албанци праве заштитни корпус, а Србима се ни као помисао то не дозвољава. Пренебрегава се чињеница да њих нема ко да штити: нема полиције, ни судства, ни власти којима би се Срби на Косову и Метохији могли обратити с уверењем да ће бити заштићени.

Према извештају ОЕБС-а који је та организација у Приштини објавила 7. децембра, на Косову и Метохији није било систематског насиља над Албанцима пре бомбардовања НАТО-а, нити хуманитарне катастрофе. Дакле, није било главних разлога због којих је рат против СР Југославије започет и којима је све време правдан у западним медијима. Други део извештаја односи се на ситуацију на Косову и током агресије. Тада су, каже се у извештају, „злочини српских снага постали систематски“. Тврди се да је око 90 одсто Албанаца током трајања ваздушне кампање морало стално да буде у покрету, при чему се не помиње бомбардовање, нити број цивила на Косову и Метохији који су пострадали од бомбардовања, тако да се стиче утисак да су југословенске снаге све време рата јуриле Албанце укруг по Космету док га нису скоро колективно напустили. За време рата се тврдило да је убијено „на десетине, чак стотине хиљада“¹⁶ Албанаца, док је према извештају ОЕБС-а убијено 10.000 Албанаца, од тога највише 2.500 цивила. И те податке треба узети са великом резервом, јер је више тимова стручњака (патолози) из Европе и света обавестило Хашки трибунал да нема говора о некаквом геноциду који су починили Срби, већ само о појединачним ратним злочинима, као и то да је број мртвих тек неколико хиљада. Ако се узме у обзир да су бројни Албанци с оружјем у руци водили борбу против југословенске војске и српске полиције за време трајања агресије, нормално је да део њих и погине, као што су гинули и српски полицајци и југословенски војници, које нико не рачуна у жртве. Поред тога, нема нигде трага од масовних гробница Албанаца које су стално помињане у вестима на светски најзначајнијим медијима. Група шпанских експерата – патолога, дефинитивно је јесенас закључила да има много појединачних гробова, али нигде нема масовних

¹⁶ RFI, Париз, 7. децембар 1999 („Синоћ из Београда“, С. Церовић).

гробница. Међутим, и поред тога, од тренутка уласка КФОР-а на Космет започела је грозничава хајка на Србе – ратне злочинце, над које се наднела оптужница Хашког трибунала. За побијене Србе, по обичају, кривци се и не помињу, а камоли гоне. Ни тај по Србе најнеповољнији део извештаја објективни извештачи не сматрају поузданим, а још мање бројке наведене у њему. Као прво, на Космету се ОЕБС није ни налазио у току агресије, „многа сведочења о насиљу нису проверена, а за многа међу онима која су проверена показало се да нису тачна“.¹⁷ Трећи део извештаја се односи на злочине Албанаца над Србима после доласка КФОР-а на Косово и Метохију.

Садашњи генерални секретар НАТО-а Робертсон, који је у време агресије био британски министар одбране, као највећи успех НАТО-а оцењује повратак кућама више од 800.000 албанских избеглица. „Успех је похвалан и значајан“, навео је 7. децембра извештач *RFI*, „једина је невоља што тих избеглица није било пре рата, него је албански егзодус почео после бомбардовања НАТО“.¹⁸ И даље, оцењујући укупан политички резултат агресије НАТО-а на Југославију: „вратио је кућама избеглице које је претходно покренуо у изгнанство, зауставио је српско насиље да би отворио врата албанском насиљу које се сад одвија у присуству трупа НАТО, прекршене су све међународне норме о суверености држава у име људских права која су тек после почетка интервенције највише кршена и која се крше и пошто је интервенција завршена у већој мери него пре њеног почетка, јер насиље над Албанцима није било систематско пре рата, како констатује извештај, а насиље над Србима сад јесте систематско у свим крајевима Косова. Додајте томе чињеницу да је и насиље над Албанцима из разних криминалних разлога данас веће него икада а цео простор Балкана, нарочито Македонија, несигурнији него што је био“.¹⁹

Најтежа последица јесте, свакако, губљење могућности изградње мултиетничког цивилног друштва на Космету, што је обећала и гарантовала међународна заједница. Ако се протерани Срби са Космета не врате у своје домове, као што се нису вратили ни Срби из Хрватске, Албанцима ће припасти Косово и Метохија, али неће бити мултиетничког цивилног друштва у којем сви једнако остварују своја људска права. Онда ће резултат, као у Хрватској, једноставно бити то да је Запад војном и политичком снагом помогао једној страни на штету друге стране. Случај је хтео да то – као и у Хрватској, и у Словенији, и у Босни и Херцеговини – увек буде на штету Срба. После свега, Срби верују да ће се то догодити и са Косметом. Они не виде своју перспективу у условима када и припадници КФОР-а тврде да нису у стању да потпуно заштите све Србе зато што је степен албанске агресивности толики да би био потребан по један војник чувар уз припадника сваке угрожене етничке, а највише српске, популације.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

Срби сматрају да је неопходно да се дозволи повратак извесног броја југословенских војника на границу с Албанијом да би се спречила даља илегална имиграција Албанаца. Тиме би се код српског народа на Косову и Метохији повећала сигурност, јер Војнотехничким споразумом о Косову предвиђена је могућност повратка представника југословенских власти, што укључује и војнике (иако само у стотинама). Можда би такве снаге, заједно са КФОР-ом, сматрају умеренији српски аналитичари, постигле циљеве предвиђене Резолуцијом 1244 Уједињених нација. Примедбе „ОВК“ да тај број војника угрожава Албанце на Косову и Метохији биле би апсурдне, с обзиром на присуство бројних снага КФОР-а, тим пре што би тај мали број југословенских војника и државних службеника, пре свега цариника, само учествовао у чувању границе и тиме био изван сваког контакта с албанским живљем унутар Косова и Метохије. Тиме би се повратила вера Срба у ОУН и друге међународне институције, као и да ће Косово стварно остати у саставу СР Југославије.

Будући да Албанци сада имају свој званични оружани одбрамбени корпус, а чине огромну већину становништва Косова и Метохије коју нико не угрожава, поставља се питање зашто и Срби, ако већ немају права на формирање некаквог свог оружаног корпуса, а при том су скоро искључиво они свакодневне жртве насиља Албанаца, не би имали неку врсту заштите. То би, вероватно, изазвало код њих осећај сигурности и допринело да се повећа повратак Срба у прадедовске куће на Косову и Метохији. Веома је могуће да би се смањило насиље албанских екстремиста услед сазнања да некаква, ма и симболична, југословенска сила постоји на Косову и Метохији, па макар била концентрисана само на граници. Такво решење, иначе предвиђено Споразумом, повратило би и пољуљани ауторитет ОУН, чији је генерални секретар више пута неуверљиво изјавио да се Југославији гарантује суверенитет и територијални интегритет.

Можда би још значајније било да се уважи југословенски захтев да се попис становништва не обавља док се прогнани Срби и други становници Косова и Метохије не врате на тај простор, и да се попис обави уз учешће Југословенског завода за статистику, према важећим међународним стандардима. То подразумева доказе о држављанству и друга документа издата пре доласка КФОР-а. Такође, требало би већ једном и на примеру заштите Срба реafirмисати концепт људских права и слобода.

Што се Албанаца тиче, они очигледно још не схватају да Американци нису узели Србима Косово и Метохију да би га дали њима, већ да би га задржали за себе. Наиме, Американци су, несумњиво, најјача сила на свету, но још нису господари целога света иако то желе и здушно раде на томе. Да би били господари света морају држати у шаци срце света, а то је увек била Европа. Зато је Американцима циљ да остану у Европи по сваку цену. Проблем је у томе што Европи већ одавно Американци нису потребни ни економски, ни политички. Они су од

Европе јачи само војно, и на томе и граде своју стратегију. Да би Европи били војно неопходни, а самим тим у њој не само присутни већ и доминантни (недавно су САД, на пример, обећале Турској брз улазак у Европску унију, што би требало да буде чисто европски проблем и, уопште, одлика стила садашње америчке администрације јесте јавно лидерско вођење неких битних европских спољнополитичких послова), Американцима су нужни конфликти које ће решавати. Сасвим је логично да је Балкан најподеснија зона за настајање и регулисање конфликта у Европи са својим нерешеним и лако запаљивим међуетничким, међуконфесионалним и пограничним проблемима.

Американци прво подгревају конфликти у Европи, а затим их разрешавају на начин који највише њима одговара, без обзира на стране у конфликту или на Европу, од које само, као након агресије на СР Југославију, траже да плати цех. Америка прави своје упориште у Европи обнављањем, на неки начин, турског царства. То се види сасвим јасно на примеру босанских муслимана, који уживају подршку САД, склањања са чела Албаније проевропски оријентисаног Берише и довођења проамеричких албанских политичких структура, затим тихог војног освајања Македоније, покушаја остваривања патроната над Црном Гором и уласка на Косово и Метохију, али и планова уплитања у њима суседне земље зарад проширивања зоне утицаја. У свима које помогну да дођу на власт, попут босанских муслимана или косовских Албанаца, Американци с правом виде не само своје партнере већ и структуре искључиво привржене њима које ће им, из захвалности, дуго и верно служити.

Мр Војислав Кршић

Европска унија, као специфична друштвена творевина, има значајну улогу у структури међународне заједнице и велики утицај на међународне односе у политичкој, економској и војној сфери, као и на друге области живота. Аутор настоји да укаже на специфичности њеног војног организовања, а ради стварања цјеловите представе о Европској унији полази од њеног историјског настанка (од идеја утописта до настанка уније), циљева и структуре.

Аутор посебно указује на односе између ЕУ, НАТО-а и Западноевропске уније, који се најбоље очитују на моделу тријаде. Поред тога, користећи одређене показатеље, указује на изворе и војне потенцијале ЕУ и Западноевропске уније.

У постојећим организационим облицима, ЗЕУ посебан је облик војног организовања Европске уније. Међутим, она још није добила чврсте организационе форме у оквиру ЕУ, па је у чланку указано и на њене специфичности и карактеристике, а дат је и кратак преглед њених досадашњих акција.

Увод

Европски интеграцијски процеси у последњој деценији 20. вијека кулминирали су стварањем нове форме интегрисаног дјеловања западноевропских држава – *Европске уније (European Union – EU)*, како унутар заједнице, тако и у међународним односима. Европска унија је специфична појава, с обиљежјима међудржавне организације и наднационалне заједнице. Управо те специфичности чине је јединственом и недовршеном друштвеном творевином у свијету. Као таква, Европска унија је реалност која, својим спољнополитичким дјеловањем, значајно учествује у обликовању међународних односа. У тим спољнополитичким процесима, поред економских, политичких и других, видљиви су и елементи испољавања војне моћи који се, садржани у политици и пројектима одбране Западне Европе, протежу од краја Другог свјетског рата до садашњих дана. Пројекти коначног изгледа одбрамбене структуре ЕУ и процеси у вези с тим још нису завршени: нема чврсто дефинисаних и успостављених структура – мијења се и дограђује постојеће. У вези с тим, поставља се питање шта је војна моћ ЕУ, у чему су њене специфичности и како се манифестује у међународним односима.

Војна моћ се схвата као степен способности посједованог војног потенцијала, и другог потенцијала који је у тој функцији, да одговори

физичком силом (њеним постојањем, пријетњом, демонстрацијом, употребом или испољавањем на други начин) на захтјеве који произилазе из интереса субјекта.

Стварање Европске уније

Идејна и прагматична димензија интеграцијских процеса на тлу Европе може да се посматра, условно, кроз три периода:

- 1) период идеја утописта и прогресиста;
- 2) период покрета за уједињење Европе у првој половини 20. вијека;
- 3) период sukcesивне реализације у другој половини 20. вијека.

1. Идеја о интеграцији Европе сеже у далеку прошлост, а јављала се у хуманистичким и интелектуалним круговима у различитим временским периодима. Средином 17. вијека настале су различите концепције о успостављању мира и међународних односа на новим основама организовања. На примјер, непознати калуђер Емерик Кресе, у дјелу *Нови Цине или размишљање о држави*, заговарао је пројекат свјетске државе. Убрзо се појавила идеја кнеза Силија, министра на двору Хенрика IV, о стварању европске конфедерације са генералним савјетом. Први план о европској унији дао је опат Де Сен Пјер у дјелу *Пројекат за очување вјечног мира у Европи*, 1713. године. Транспарентност идеја утопизма настављена је од Кантових алтернатива *Лиге народа (Völkerbund)*, која се може назвати и *савез мира (Foedus pacificum)*, или *државе народа (Völkerstaat)*, садржаних у дјелу *О вјечном миру*, преко Сен-Симоновог окупљања европских народа у једно политичко тијело, уз задржавање своје независности (*О реорганизацији европског друштва...*), до Игоовог говора¹ на Другом конгресу мира, одржаном у Паризу 1849. године, и идеја и окупљања „европске љевнице“ на Конгресу мира, 1867, и Трећем конгресу Међународне лиге за мир и слободу 1869. године, чији је циљ било стварање сједињених држава Европе.

2. У првој половини 20. вијека јављале су се идеје, али и конкретне активности. Тако је 1908. године Винстон Черчил упутио апел европским народима да „образују једну федерацију или комонвелт која је једино у стању да загарантује мир и да побољша услове за међународну трговину која трпи од постојећих царинских рестрикција“.² Практичне активности започете су одржавањем Првог конгреса европске федерације у Риму (маја, 1909), а затим су настављене преко паневропског покрета грофа Куденхоф-Калерги³, основаног 1923. године, идеје за

¹ Доћи ће дан, говорио је Иго, када ће постојати двије велике групе, Сједињене Државе Америке и Сједињене Државе Европе, једна наспрам друге, пружајући једна другој руку изнад Океана, измјењујући производе, повезујући трговину, индустрију, умјетност и производе свога стваралаштва, крчећи куглу земаљску, насељавајући пустиње, унапређујући свијет пред очима њеног ствараоца и повезујући двије неизмјерне снаге да би се остварило благостање за све – братство људи и божанска моћ“ (З. Рајх, *Проблеми уједињења Европе*, „Култура“, Београд, 1959, стр. 41).

² Исто, стр. 46.

³ Graf Richard N. Caudenhofer-Kalergi, чехословачки држављанин, рођен у

сједињене државе Европе, и *Бријановог меморандума*, познатог и као *Меморандум француске владе о организацији система федералне европске уније* (1. маја 1930), и Черчиловог говора (1946) о сједињеним државама Европе до Хашког конгреса (1948), којим су повезане изоловане европске групе и покрети. На њиховим основама је основан Европски савјет у Лондону, 1949. године, који још увијек има значајну улогу у структури европских интеграција.⁴ Идеје и покрети из тог периода, уз дјеловање других друштвених и међународних чинилаца, били су чврста подлога за настајање нових интегрисаних европских структура.

3. Економски, политички, војни и други чиниоци учинили су да се европским интеграцијским процесима прилазило сукцесивно и опрезно, уз сазријевање свијести и проналажење властитих интереса у новим интегрисаним структурама. То се потврдило у пракси развоја Европске уније. Претеча ЕУ била је Европска заједница за угаљ и челик, основана 18. априла 1951. у Паризу, уговором између шест земаља.⁵ У стварању те заједнице посебну улогу имао је Роберт Шуман, предсједник владе Француске. За непуну годину дана урађени су појекти Европске заједнице за одбрану (уговор је потписан исте године али није реализован) и Европске политичке заједнице.⁶ И поред тога што ти пројекти нису

Токију. Отац му је био аустроугарски амбасадор у Јапану а мајка Јапанка. Послије Првог свјетског рата живио је у Бечу (*исто*, стр. 49).

⁴ Идеју о паневропској унији заступао је аустријски гроф Куденхоф-Калерги и 1923. године основана је паневропска заједница. Први конгрес те уније одржан је у Бечу 1926. године. Успјех је био скроман, јер идеја није добила ширу подршку. Године 1928. лансирани су нову идеју француски и њемачки министри иностраних послова Аристид Бријан и Густав Стрезман. На засједању Друштва народа у Женеви, септембра 1929, саопштили су план о Европској федеративној унији. План су подржале Њемачка, Белгија и Чехословачка. Разрађени Бријанов меморандум, упућен је 1930. године владама европских држава. Многе земље су га примиле са симпатијама, на чему се и завршило. Винстон Черчил, британски премијер, у свом говору у Цириху, 1946. године, истицао је потребу да се створе „Сједињене Државе Европе“ по угледу на Сједињене Америчке Државе. Маја 1948. у Хагу је одржан Европски конгрес, којим је почасно председавао В. Черчил. Покрети слични по идејама (Европска унија федералиста, Социјалистички покрет за сједињене државе Европе, Покрет за уједињену Европу, Француски савјет за уједињење Европе, Европска парламентарна унија итд.) ујединили су се у паневропски покрет за мир под називом Европски покрет, са сједиштем у Паризу. Циљ је био остварење идеје о сједињеним државама Европе. На основама тог покрета у Лондону је 5. маја 1949. основан Европски савјет (Француска, В. Британија, Италија, Белгија, Холандија, Шведска, Данска, Норвешка, Ирска, Луксембург и Исланд). Тај покрет је утицао на каснији развој и интеграцију других организација као што су ОЕЦД, ЕФТА, ЕЕЗ, ЕУРОАТОМ и друге (опширније: Зденко Рајх, *исто*, стр. 16–76, 143 и даље; М. Радаковић, *Мотиви генезе и развоја Европске економске заједнице*, „Војска“, 6. мај 1993; С. Самарџић, *Европска унија*, Институт за европске студије, Београд, 1998, стр. 16–17).

⁵ Уговор Европске заједнице за угаљ и челик потписале су: Француска, Њемачка, Италија, Холандија, Белгија и Луксембург.

⁶ Нацрт за политичку заједницу усвојила је *ad hoc* скупштина 1953. године, али није прошао ратификацију у Националној скупштини Француске. Одбијање ратификације Уговора о Европској заједници за одбрану (прихватиле су га и ратификовале друге земље) и неприхватање Европске политичке заједнице одражава услове у којима још није била сазрела свијест о интеграцији, тако да

прихваћени, процес интеграција је настављен. Већ 25. марта 1957. у Риму, створене су двије нове заједнице – Европска економска заједница (ЕЕЗ) и Европска заједница за атомску енергију (ЕУРОАТОМ). Априла 1965. потписан је Уговор о спајању три заједнице, а дотадашњи руководећи органи – Савјет и Комисија, преузели су улогу заједничких органа за све три заједнице. Нови орган у структури заједница био је Европски парламент, за који су први избори одржани 1979. године. У Европском парламенту изражени су јачи интегративни импулси, тако да се већ 1984. године појавио Нацрт уговора о оснивању Европске уније. Године 1986. усвојен је „Јединствени европски акт“, који је ступио на снагу 1987. године. Према њему, ЕЕЗ прерасла је у Европску заједницу (ЕЗ). Интегративни процеси су достигли врхунац потписивањем Уговора у Мастрихту, 7. фебруара 1992, о Европској унији, који је ступио на снагу 1. новембра 1993, а 1997. усвојена је ревизија тог уговора. Тако су створене нове релације између европских држава у којима су оне нашле своје интересе. Истовремено, остварене су идеје бројних утописта и активиста о уједињењу Европе.

Интеграција Европе није завршен процес. На то упућује одредба у члану А Уговора из Мастрихта, у којој се каже да „Уговор представља нову етапу у *процесу стварања* (курзив В. К.) све чвршћег јединства између народа Европе, у којој се одлуке доносе на нивоу што је могуће ближем грађанима“. ⁷ На питање шта је заправо ЕУ тешко је одговорити. Према С. Самарџићу, она је више од „форми конфедерације и државних савеза“ а мање од постојећих форми „федерације и савезних држава“. Њена институционална структура заснива се на конститутивним а не на уставним начелима, што је обилежје држава. И, најзад, она није ни савез држава, али није ни суверена држава са сувереним овлашћењима својих централних органа. ⁸ Из тога произилази да је она специфична форма која у одређеној етапи развоја одговара степену изражене воље за интеграцијом њених чланица. Једна од специфичности те форме огледа се у степенастом интегрисању, што значи да је унутар ЕУ могуће и веће повезивање појединих чинилаца него што је то могуће на нивоу читаве Уније. Тако постоји Шенгенски споразум, који нису прихватиле све земље чланице ЕУ, ⁹ Западноевропска унија (ЗЕУ), као и друге форме повезивања.

На основу анализе интегративних процеса, могуће је сагледати политичке, војне, економске и друге интересе земаља чланица ЕУ у

су ови пројекти остали нереализовани. Додуше, многи елементи из Нацрта о Европској политичкој заједници уграђени су у касније документе ЕЗ/ЕУ (С. Самарџић, *исто*, стр. 18).

⁷ Уговор о Европској унији, Међународна политика“, Београд, 1995, стр. 27.

⁸ С. Самарџић, *исто*, стр. 26–27.

⁹ Шенгенски споразум потписан је између земаља Бенелукса, Француске и Њемачке у Шенгену 14. јуна 1985, а 19. јуна 1990. Конвенција о примјени Споразума из Шенгена. Споразуму су приступиле 1990. Италија, 1991. Шпанија и Португалија, а 1992. године Грчка (Споразум из Шенгена, приредили Д. Лопандић и М. Јањевић, „Међународна политика“, Београд, 1996).

вези с интеграцијом и, према њима, постављене циљеве. Према тим интересима и циљевима, у периоду од 1948. до сада, интегративни процеси су били усмерени на изграђивање војно-политичких (ЗЕУ), економских (ЕЗУЧ, ЕЕЗ, ЕУРОАТОМ итд.), правних (европски суд) и других структура које се интегришу у ЕУ, за коју је речено да је незавршена друштвена творевина. Суштина тих интереса одражава се у основним циљевима ЕУ, дефинисаним у Уговору из Мастрихта, у члану Б, међу којима се наглашавају:

– уравнотеженост привредног и друштвеног развоја на основама јединственог тржишта, економске и монетарне уније;¹⁰

– изградња и потврда европског одбрамбеног идентитета на основама „заједничке спољне и безбједносне политике, што подразумева и постепено утврђивање заједничке одбрамбене политике која би, у догледно вријеме, могла довести до заједничке одбране“ (курзив В. К.);

– јачање и заштита права човјека;

– заштита и развијање тековина Заједнице.¹¹

Динамика интегративних процеса у основним сферама (економска, политичка, војна и правна) била је условљена бројним унутрашњим (неповјерење, инерција, подијељени суверенитет, тежња ка европском идентитету, и слично) и спољним чиниоцима (односи у међународној заједници, позиција САД, Јапана и, раније, Источног блока наспрам европских земаља, и друго), тако да су и њихови домашаји различити.

Структура Европске уније

У архитектури Европске уније постоји више елемената који имају одређене улоге у укупним процесима. Ти елементи су: државе, политичке странке, европске институције, регионалне и локалне заједнице, европски покрети, јавно мњење и цивилно друштво. Међу европским институцијама, као организационом оквиру ЕУ, основни органи су Европски савјет, Савјет, Европски парламент, Комисија и Европски суд правде. Осим тих институција постоје и одбори: Привредни и социјални одбор, Регионални одбор, затим Финансијски суд, Европски монетарни институт и Европска инвестициона банка (шема 1).

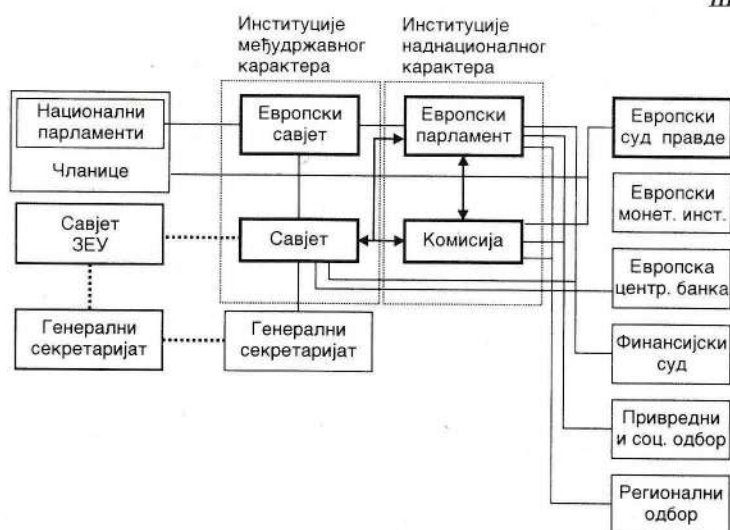
Европски савјет сачињавају шефови влада или држава земаља чланица. Састаје се два пута годишње, на почетку и на крају године. То је највиша инстанца у хијерархији и има улогу колективног предсједништва. *Савјет* је најважније тијело у ЕУ, а чине га министри земаља чланица по ресорним министарствима. Савјет усклађује економску политику, одлучује о одређеним питањима и доноси неопходне законске прописе за заједничку политику, док одређена овлашћења преноси на Комисију. Одлуке доноси консензусом или квалификованом већином. Та два тијела имају карактер међудржавних органа, мада Савјет има и карактеристике наднационалног, које произилазе из одлучивања квали-

¹⁰ Јединствена монета је ступила на снагу 1. јануара 1999. године.

¹¹ Уговор о Европској унији, исто, стр. 27.

фикованом већином. *Европски парламент* сачињавају представници народа из држава интегрисаних у Европску унију. У њему се спроводе одређене процедуре које имају карактер сарадње, сагласности и саодлучивања. Ипак, улога Савјета је доминантнија од улоге Парламента.

Шема 1

Институције Европске уније¹²

Комисија има улогу извршне владе, мада не *strictissimo sensu*. Она се тежишно ангажује на примјени Уговора, иницира, припрема и формулише препоруке или мишљења о питањима која су уређена Уговором, одлучује о питањима из своје надлежности и решава друга питања која на њу пренесе Савјет.

Ширење ЕУ сукцесиван је процес. Европску заједницу за угаљ и челик формирало је шест земаља: Француска, Њемачка, Италија, Белгија, Холандија и Луксембург, 1973. године прикључиле су се Ирска, Данска и Велика Британија, а 1981. године Грчка. У ЕЕЗ ушле су 1986. године Шпанија и Португалија, а 1990. ујединила се Њемачка. Садашњи број чланица достигнут је 1995. године пријемом Аустрије, Финске и Шведске. Очекује се и ново проширење јер су 31. марта 1998. започети билатерални преговори са владама земаља Чешке, Естоније, Мађарске, Пољске и Словеније, као и Кипра (5 + 1). Европска унија је отворила процесе и за следећу групу земаља: Бугарску, Летонију, Литванију, Румунију и Словачку.

¹² У организационој структури ЕУ нема посебних војних институција, међутим, питање спољне политике и безбједности регулисано је Уговором из Масстрихта (1992), у наслову V, члан 1.4. Стога су на шеми 1 приказани Савјет ЗЕУ и Генерални секретаријат ЗЕУ, који успостављају везе са Савјетом и Генералним секретаријатом Савјета.

Специфичности организовања и војни потенцијал Европске уније

Војна моћ и одбрана нису свеобухватно разрађени у главним документима Европске уније. Та питања се симболично разрађују кроз ставове о заједничкој спољној и безбједносној политици (наслов V – Одредбе о заједничкој спољној и безбједносној политици – *Common foreign and security policy – CFSP*), који су садржани у Уговору о Европској унији из Мастрихта (1992) и ревизији Уговора из Амстердама (1997). У тим одредбама изражен је став о утврђивању и спровођењу заједничке спољне и безбједносне политике, као и циљеви чијом реализацијом треба да се заштите заједничке вриједности и интереси, јача безбједност Уније и чланица, и одржава мир према принципима УН и Организације за европску безбједност и сарадњу (ОЕБС). Прецизнији ставови садржани су у члану J.4, а одражавају специфичност војног организовања и, тиме, војне моћи ЕУ, која се огледа у следећим чињеницама:

- ЕУ нема јединствени организациони облик војне моћи (он је квадриноман);
- у оквиру ЕУ постоји слобода избора и мултиформа интеграција војних потенцијала;
- интенција је ЕУ да се интегришу војни потенцијали и оствари европски идентитет;
- односима ЕУ према НАТО-у;
- односима ЕУ према Западноевропској унији.

Организационе форме кроз које се појављује војна моћ ЕУ јесу: ЗЕУ, НАТО, неинтегрисане националне снаге и други облици сарадње (шема 2). Те форме су озваничене у члану J.4, тачка 4. Уговора, гдје се каже: „Политика Уније, предвиђена овим чланом, не утиче на специфични карактер одбрамбене и безбједносне политике појединих држава чланица.“¹³ То значи, у ствари, да се прихвата затечено стање, јер су те форме настале прије настанка Европске уније. На шеми 2 приказане су чланице ЕУ и њихова припадност појединим организационим облицима. Своје војне потенцијале нису интегрисале Ирска, Аустрија, Шведска и Финска, које су посматрачи у ЗЕУ, осим Шведске, а налазе се у НАТО-у, у „Партнерству за мир“, изузев Ирске. Једанаест чланица је у тринитету (ЕУ, НАТО и ЗЕУ).

У ЕУ, у садашњој етапи развоја (Уговор из Мастрихта, члан J.4, тачка 5), чланице имају слободу избора степена и облика интеграције. То значи да чланство у ЕУ није истовремено условљено припадањем другим организационим облицима (ЗЕУ и НАТО). Такође, постоји могућност да се у оквиру ЕУ, НАТО-а или ЗЕУ остварују чвршће интеграције на билатералним основама између појединих чланица. Тако

¹³ Уговор о Европској унији, исто, стр. 193.

Организациони облици војне моћи и статус чланица у њима

Рађено на основу података: „Military Balance“, 1996/97; „Revue de L'OTAN“, 4. Juliet-Aout 1997, и Матовић-Петровић, *Оружје, енергија и трећи свјетски рат*, НИУ „Војска“ и ИП „Тетра ГМ“, Београд, 1998.

је, на примјер, између Њемачке и Француске знатно раније изражен виши степен интегрисања војних јединица него између других чланица.

Дугорочно, у каснијим етапама развоја, ЕУ намерава да оствари одбрамбену интеграцију земаља чланица на јединственим основама. На то указују и одредбе Уговора (члан Ј.4, тачка 1), на основу којих би спољна и безбједносна политика у будућности „у одговарајућем тренутку, могла да доведе до заједничке одбране“ (курзив В. К.), а тиме и до јединствене форме обједињених војних потенцијала. Међутим, на Амстердамском самиту (1997) била је прилика да се усвоји предлог групе земаља¹⁴ о укључењу ЗЕУ у структуру ЕУ, што је, ипак, одложено за будућност, а потврђена је потреба да се даље развија институционална сарадња на основу наведеног уговора.

Односи ЕУ и НАТО-а имали су обиљежја тражења одговора на питање да ли европску одбрану треба развијати у саставу НАТО-а или изван њега. То је фундаментално питање којим су се бавили европски, амерички, па и руски политички стратези у периоду после „хладног

¹⁴ Предлог су дале следеће земље: Њемачка, Француска, Италија, Шпанија и Белгија. Садржавао је три фазе да би се омогућило прикључење и других чланица. Успротивиле су се Велика Британија и Данска (*Europe Agence Internationale*, 14. 3. 1997).

Интересантно је да се Велика Британија, због својих веза са САД, и раније супротстављала изласку Европе испод америчког утицаја, као и дјеловању изван Сјеверноатлантског пакта. Међутим, у француском граду Сен-Мало, 4. децембра 1998, потписан је билатерални споразум између Велике Британије и

рата“. Тако су, на основу различитих интереса и визија европске безбједности, nastale европска, америчка и руска концепција.

1. *Европска концепција*, иницирана разговорима између француског предсједника Митерана и њемачког канцелара Кола, заснована је на ставу да у оквиру ЗЕУ треба изграђивати аутономне европске оружане снаге. То је подразумијевало примарност интраевропских консултација и доношење одлука на нивоу Европске заједнице. Сматрало се да је то начин за смањивање утицаја САД и стварање европског одбрамбеног идентитета, што је био циљ двије водеће европске земље (Француске и Њемачке).

2. *Америчка концепција* се заснива на америчким интересима и циљевима да се задржи присуство у Европи и да НАТО, као водећа војно-политичка организација, у којој САД имају главну улогу, остане основни чинилац механизма европске безбједности. Таква позиција НАТО-а била би изједначена са ОЕБС-ом, док би му ЗЕУ била подређена.

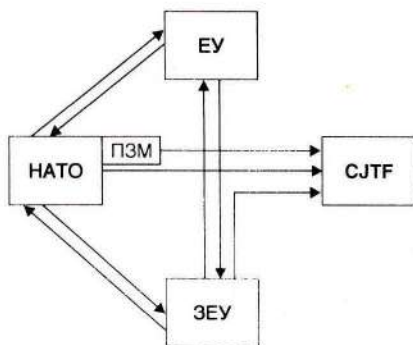
3. *Руска (ЗНД) концепција* заснивана је на ставу да кључну улогу у европској безбједности треба да има ОЕБС, којем би били подређени НАТО, ЗЕУ и снаге ЗНД (Русија). Та концепција није имала подршку европских земаља, те је остало неријешено питање односа европске и америчке концепције, односно питање односа између ЗЕУ и Сјеверноатлантског пакта. Те концепције су довеле до напетих односа на релацији ЕЗ (ЕУ) – НАТО (САД). Амерички предсједник Буш, на самиту у Риму (1991), изразио је незадовољство и неслагање, и оштро реаговао на могућност аутономног одлучивања у Европској заједници (ЕУ). Побољшању стања допринијело је регулисање односа ЗЕУ и ЕУ у Уговору о ЕУ из Мастрихта (1992) и другим документима. За разлику од Бушове администрације, Клинтонова администрација имала је више разумијевања и сагласила се са тим да постоји потреба за јачањем европског идентитета одбране као европског стуба Сјеверноатлантског пакта. У Бриселској декларацији (1994, члан 4) шефови НАТО-а подржали су развој европске безбједности и одбрамбеног идентитета и сагласили су се са тим да се у перспективи развије европска одбрана у оквиру ЕУ која би била компатибилна са Сјеверноатлантским пактом. Побољшању односа између ЕУ и НАТО-а допринео је нови концепт о „одвојивим али неодвојеним потенцијалима (*separable but not separate capabilities*)”,¹⁵ који је настао у процесу прилагођавања НАТО-а новим условима. Тако је настао и концепт Комбинованих здружених оперативних састава *CJTF*, који је значајна форма укључивања не само ЗЕУ већ и чланица ПЗМ у оквиру Сјеверноатлантског пакта.

Француске којим су омогућене заједничке операције изван НАТО-а, с једне стране и постављене нове основе безбједности и јачање одбрамбене моћи Европе без САД, с друге стране („Политика“, 5. децембар 1998).

¹⁵ О Бриселској декларацији видјети: *NATO handbook*, стр. 269–275, или превод на српском: *Партнерство за мир*, стр. 229–236.

Основа односа између ЕУ и НАТО-а огледа се у моделу тријаде, под којим се подразумева: 1) да НАТО остаје примарни форум за војно-политичке консултације и одлуке; 2) да ЕУ постепено изграђује европски одбрамбени идентитет, и 3) да се ЗЕУ развија као одбрамбена организација ЕУ и европски стуб у Сјeverноатлантском пакту. Ангажовање војних потенцијала и извођење акција одвијали би се кроз концепт Комбинованих здружених оперативних састава (шема 3).

Шема 3

Модел тријаде

Односи између ЕУ и ЗЕУ различито се тумаче. Има схватања да је статус ЗЕУ симболичан и да није алтернатива за НАТО, те јој је и судбина неизвесна. Али, постоје и супротна схватања, према којима ЗЕУ има значајну улогу у стварању европског одбрамбеног идентитета. Однос ЕУ и ЗЕУ може да се схвати као специфичан однос цјелине и њеног дијела. Тај став, с једне стране, произилази из одредаба Уговора о Европској унији, члан Ј.4, тачка 2, у којој се каже: „Унија тражи од Западноевропске уније (ЗЕУ), као саставног дијела развоја Европске уније (курзив В. К.), да изграђује и спроводи одлуке и акције Уније које су у вези са питањима одбране. Савјет, у сагласности са институцијама ЗЕУ, усваја модалитете за практичну примјену“. На тај однос упућују и одредбе Декларације о ЗЕУ (1992), у којима се наглашава да се ЗЕУ развија као дио ЕУ (чл. 1, чл. 2), а у одељку А, којим се регулишу односи између ЗЕУ и ЕУ, каже се: „Циљ је да се ЗЕУ етапно изграђује као саставни дио одбране Европске уније“.¹⁶ У Декларацији се предвиђа блиска сарадња (курзив В. К.) на нивоима парламената, савјета и генералних секретаријата, при чему је потребно усклађивање термина састанака, метода рада и мандата предсједавајућег у Западноевропској унији. Такође, неопходно је да се информише Комисија ЕУ и, по потреби, обављају консултације о активностима Западноевропске уније. С друге стране, иако су одредбе јасно изражене, односи ЕУ и ЗЕУ у многоме су специфични.

¹⁶ Видети: Уговор о Европској унији, исто, стр. 267. У тим документима о Европској унији садржана је и Декларација Западноевропске уније.

1) односи ЕУ и ЗЕУ јесу односи двије још увијек засебне организације: елементи ЗЕУ, као војно-политичке организације нису уграђени у организацијску структуру Европске уније;

2) у ЕУ има земаља чланица са статусом неутралних земаља, па се намеће питање какав ће бити статус тих земаља ако се ЗЕУ интегрише у ЕУ и да ли ће оне прихватити да се прикључе Западноевропској унији;

3) у Уговору је регулисано да ЗЕУ не подлијеже заједничким акцијама из члана Ј.3, што указује на различит однос и обавезе земаља чланица и ЗЕУ у односу на цјелину Европске уније;

4) односи између органа ЗЕУ и ЕУ јесу односи сарадње, а не односи надређености, што би било логично у случају да се органи ЗЕУ уграде у организациону структуру Европске уније.

Односи ЕУ и ЗЕУ, дакле, у процесу су развоја, а предвиђено је да се он одвија у етапама. Колико ће трајати поједине етапе зависиће од бројних чинилаца, али је чињеница да се чине напори за веће интеграције. Тако је Европски парламент донио резолуцију о припреми елемената за потпуну интеграцију ЗЕУ у ЕУ, а Амстердамским уговором (чл. Ј.7), предвиђен је посебан споразум којим треба прецизније да се дефинишу односи између тих организација.

Извори војне моћи Европске уније су вишеструки. Обухватају потенцијале земаља чланица, војне и друге потенцијале НАТО-а, потенцијале других субјеката међународних односа који могу да буду у функцији војне моћи, финансијске и друге потенцијале и организацију Европске уније.

Основу војне моћи чине потенцијали земаља чланица. Укупно, према изабраним показатељима (табела 1), Европска унија има изворе војне моћи у 15 земаља, површине 3.233.991,95 km², са 414.943.000 становника. Укупан друштвени бруто производ чланица ЕУ износи 8.074 милиона америчких долара. Према технологијама, Европска унија

Табела 1

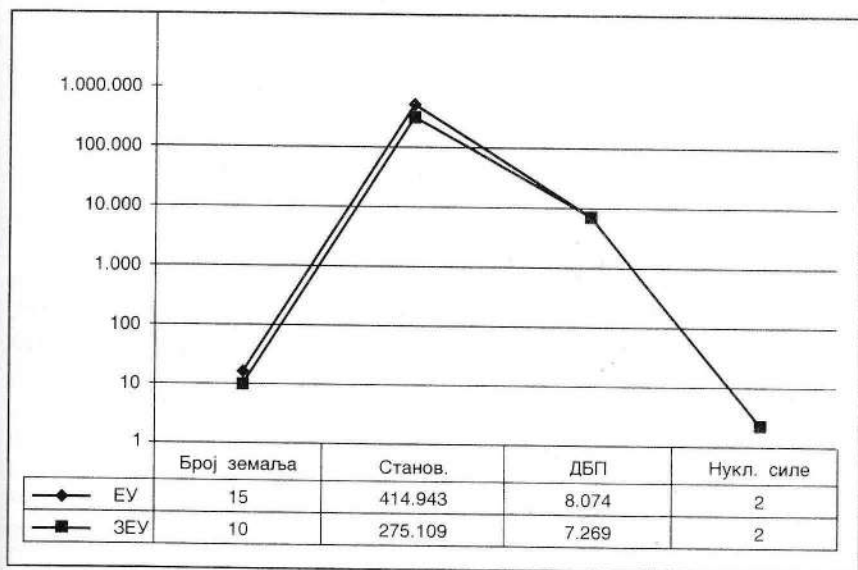
Основа војне моћи Европске уније

Елементи извора	Квантитет	
	ЕУ	ЗЕУ
Број земаља чланица	15	10
Површина*	3.233.991,95 km ²	2.248.653,95 km ²
Број становника	414.943.000	275.109.000
ДБП	8.074 милиона амер. долара	7.269 милиона амер. долара
Технологија	Земље ЕУ заузимају високо мјесто према технологијама, одмах иза САД и Јапана	Исто
Број земаља нуклеарних сила	2	2

Према подацима из: „Military Balance“, 1998/1999; * Политичка карта, „Геокарта“, Београд, 1997.

се налази иза САД и Јапана, а у оквиру ње истичу се Њемачка, Француска и Велика Британија. У саставу ЕУ налазе се и двије нуклеарне силе – Француска и Велика Британија. Ту позицију би сигурно имала и Њемачка, према својим потенцијалима, али се обавезала да неће производити нуклеарно оружје (на истој табели дат је преглед основе војне моћи ЗЕУ, а разлике потенцијала према изабраним показатељима виде се на графикану 1).

Графикон 1

Компаративни преглед односа ЕУ и Западноевропске уније

Специфичност НАТО-а као извора војне моћи ЕУ огледа се у томе што су једанаест чланица ЕУ истовремено и чланице НАТО-а, па је, у суштини, основа иста. Међутим, има земаља које су чланице НАТО-а а нису чланице ЕУ (Турска, Норвешка, Исланд, САД, Канада, Мађарска, Чешка и Пољска), а оне, такође, поседују одређени потенцијал (табела 2). Из табеле се види да је земаља НАТО-а изван ЕУ 1,87 пута мање, а по површини су 6,5 пута веће од земаља чланица ЕУ, да имају 1,02 пута више становника и да имају 1,22 пута већи друштвени бруто производ. То показује да је реч о изузетно јакој основи, односно потенцијалима који су већи од потенцијала Европске уније.

Западноевропска унија

Западноевропска унија – ЗЕУ (*Western European Union – WEU*) настала је 17. марта 1948, у Бриселу, потписивањем Уговора о привредној, социјалној и културној сарадњи и колективној самоодбрани (*Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defense*).

Основа земаља чланица НАТО-а које нису чланице Европске уније

Елементи	Квантитет	Однос ЕУ – НАТО (изван ЕУ)
Број земаља	8	1,87:1
Површина	21.021.841 km ²	1:6,5
Број становника	425.713.000	1:1,02
ДБП	9.855,4 билиона амер. долара	1:1,22
Технологија	САД прва су земаља у свијету по посједовању технологија	
Нуклеарне силе	1 (највећа у свијету)	По броју нуклеарних глава САД јаче су од Француске и Велике Британије заједно

Прорачуни на основу података: „Militari Balance“, 1998/1999; Политичка карта, „Геокарта“, Београд, 1997.

Уговор је потписало пет земаља. То је прва регионална „колективна самоодбрана“ и прва одбрамбена организација послје формирања УН, као универзалне организације која упориште има у Повељи УН (глава 7, члан 51, и глава 8).¹⁷ Потписивањем Вашингтонског уговора, 1949. године, та организација је прешла у сјенку „млађег брата“ – НАТО-а, и тежишно се бави политичким питањима. Бриселски уговор је допуњен „Протоколом о измјенама и допунама Бриселског уговора“ 23. октобра 1954. у Паризу.

Постоје три специфичности Бриселског уговора: прво, експлиците је изражен став да се у случају напада пружа сва војна и друга помоћ¹⁸ (члан 5. допуњеног Бриселског уговора); друго, одредбама тог уговора, предвиђена је могућност ангажовања и изван простора земаља чланица, што, на примјер, није случај са НАТО-ом, и треће, у пракси су тежишно провођене одредбе које се односе на одбрану, а мање одредбе које се односе на економску, социјалну и културну сарадњу које су наглашене у наслову Уговора. Западноевропска унија је и послје Париског састанка (1954) остала у сјени НАТО-а, све до састанка Министарског савјета одржаног октобра 1984. у Риму, када је започета реafirмација њене улоге. Највећа заслуга за извлачење ЗЕУ из анонимности припада тадашњем француском предсједнику Митерану.

Визија и будућност ЗЕУ оцртана је у програмским ставовима садржаним у „Платформи о европским безбједносним интересима“ (*Platform on European Security Interests*), која је донесена на заједничком састанку министара спољних послова и одбране у Хагу, октобра 1987. године. Платформом се дефинишу односи са НАТО-ом и другим

¹⁷ Уједињене нације од 1945. до 1995, стр. 24–28.

¹⁸ Такав став није изражен у Вашингтонском уговору, у којем је остављена могућност за процјену који облик помоћи треба да се пружи (чл. 5. у *The North Atlantic Treaty*, у *NATO handbook*, стр. 231).

организацијама, и питања будућег развоја и улоге у европској одбрани и безбједности.¹⁹ Посебан значај за будућност ЗЕУ има декларација која је усвојена на састанку у Мастрихту (1992), када је потписан и Уговор о Европској унији. У њој су садржани елементи односа ЕУ и Западноевропске уније. Такође, јуна 1992, у Бону је усвојена Петерсбуршка декларација, у којој су садржани ставови о улози ЗЕУ у систему безбједности ЕУ, оперативној улози, као и односи ЗЕУ према другим организацијама (ОЕБС, УН) и другим европским државама.²⁰ На састанку у Кирхбергу (Луксембург), 1994. године, усвојена је Кирхбершка декларација, у којој су дефинисане различите категорије статуса у Западноевропској унији. Тако се разликују:

- 1) чланови који су истовремено и чланови НАТО-а и Европске уније;
- 2) придружени чланови (чланице НАТО-а али и ЕУ);
- 3) придружени партнери (земље које нису чланице НАТО-а, нити ЕУ);
- 4) посматрачи (чланови НАТО-а и/или ЕУ).²¹

Западноевропска унија се сукцесивно ширила, тако да се са пет чланица оснивачке групе проширила на 10 чланица, три посматрача, три придружена члана и осам придружених партнера (табела 3). Тенденција је да се прошири и на друге чланице ЕУ које за сада нису и њене чланице, што ће зависити од њихове изражене воље као и од ставова ЕУ о том питању.

Формирана као савез за колективну одбрану, током развоја ЗЕУ еволуирала је ка одбрамбеној организацији која још није добила чврсту

Табела 3

Ширење Западноевропске уније

Година	Земље	Напомена
1948.	Француска, Белгија, Холандија, Луксембург, В. Британија	
1954.	Њемачка и Италија	
1988.	Португалија и Шпанија	
1992.	Грчка	Данска и Ирска добиле су статус посматрача, а Турска, Норвешка и Исланд статус придруженог члана
1994.		Придружени партнери су: Чешка, Естонија, Мађарска, Летонија, Литванија, Пољска, Румунија и Словачка
		Аустрија и Финска су посматрачи у ЗЕУ

Извор: *NATO handbook*, 1995.

¹⁹ *NATO handbook*, стр. 197.

²⁰ *Исто*, стр. 199.

²¹ *Исто*, стр. 200.

организациону форму. Њена улога може да се посматра кроз три фазе. Прво, у фази формирања имала је примарну улогу савеза за колективну одбрану. Друго, у фази потискивања, тј. од формирања НАТО-а до средине осамдесетих година, имала је колатералну улогу у политичком и војном погледу. Треће, у фази реактивирања, од средине осамдесетих година до сада, постепено се афирмисала као одбрамбена организација ЕЕЗ/ЕУ. Тај став је потврђен у одредбама Јединственог европског акта (1987), у којем се ЗЕУ помиње у вези с безбједношћу ЕЕЗ, а посебно у Уговору из Мастрихта (1992). Улога ЗЕУ мора да се посматра у оквиру релација ЕУ – ЗЕУ, ЗЕУ – НАТО и ЗЕУ – друге организације (ОЕБС, УН).

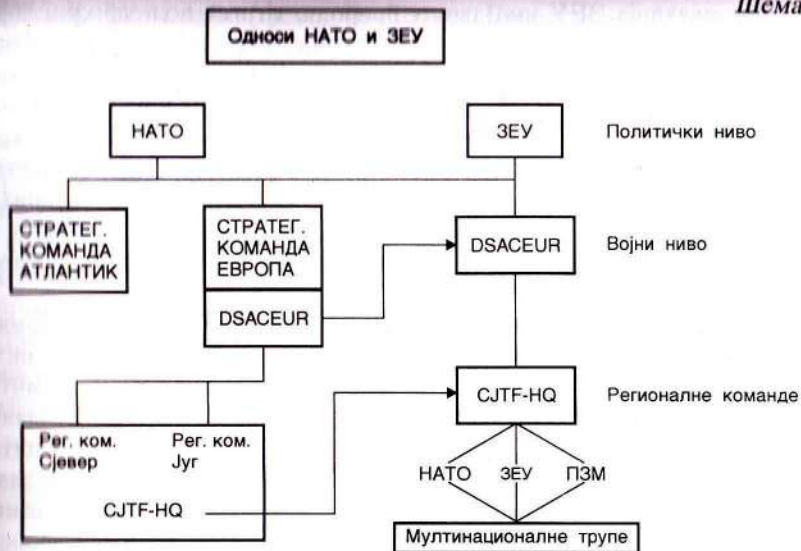
Однос ЗЕУ и НАТО-а може да се разматра на основу неколико чињеница. Прво, ЗЕУ и НАТО настали су као војно-политички савези, а касније су прерасли у војно-политичке организације. Друго, извориште НАТО јесте Бриселски уговор, којим је створена Западноевропска унија. У условима антагонизама у међународним односима НАТО, као шира војно-политичка организација, наметнуо се и афирмисао потискујући ЗЕУ на колатералну позицију. Треће, због оживљавања ЗЕУ и нестанка биполаризма Сјеверноатлантски пакт је осјетио пријетњу по даљи опстанак. Четврто, дјеловање ЗЕУ изван контроле НАТО-а било је непривхатљиво, па су у процесу прилагођавања НАТО-а тражени модалитети за опстанак и нове релације између те двије организације. У Стратешком концепту Савеза (1991), у члану 22, наглашено је да ЗЕУ, као и друге европске организације, има своју улогу према одговарајућим надлежностима и циљевима, при чему је стављен нагласак на преузимање веће одговорности Европљана за одбрану.

Односи између ЗЕУ и НАТО-а прецизније су формулисани у Декларацији ЗЕУ из Мастрихта (1992), у којој се каже: „Циљ је да се ЗЕУ развије у средство јачања европског стуба Атлантског пакта. У ту сврху, ЗЕУ је спремна да развија блиске радне односе између ЗЕУ и Пакта...“²² У Декларацији је даље наглашена неопходна транспарентност и комплементарност, као и дјеловање ЗЕУ према ставовима Атлантског пакта. Тиме је, у ствари, НАТО-у призната примарна улога форума за консултације и одлучивање. Према тим поставкама, између ЗЕУ и НАТО-а успостављена је блиска сарадња и појачана координација, уз усклађивање термина састанака и метода рада. Осим тога, донесена је одлука да се Генерални секретаријат ЗЕУ премјести из Лондона у Брисел ради лакших консултација и координације.

Први формални састанак Сјеверноатлантског савјета и Савјета ЗЕУ одржан је 21. маја 1992. у сједишту Атлантског пакта. Односи између ЗЕУ и НАТО-а представљени су на шеми 4 на којој се уочавају нивои њихове сарадње и дјеловања.

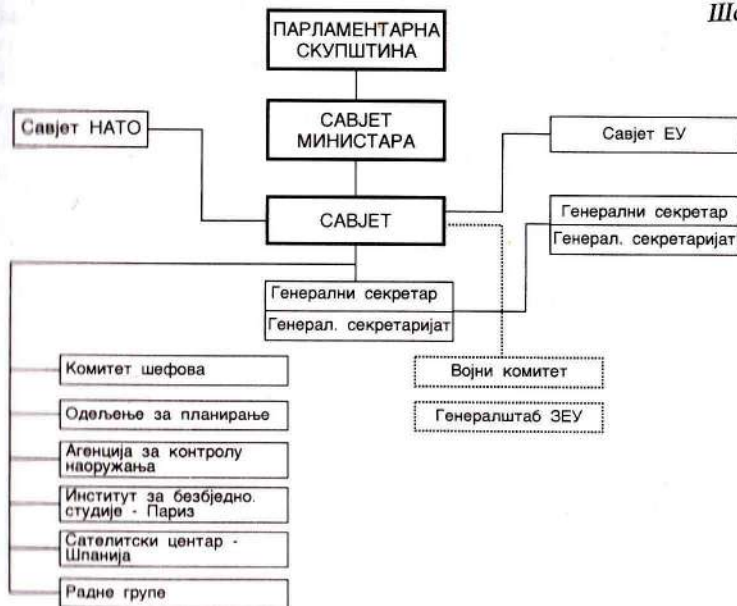
Западноевропска унија има позитиван став према ОЕБС и УН, што у основи значи могућност дјеловања ЗЕУ по захтјевима ових организација и мисијама које оне проводе.

²² Видјети *Уговор о Европској унији*, исто, стр. 267.

ЛЕГЕНДА:
 ПЗМ - Партнерство за мир
 ЗЕУ - Западно европска унија
 CJTF-HQ - Комбиноване здружене оперативне снаге

Односи Западноевропске уније и Сјеверноатлантског пакта

Организација Западноевропске уније

Организација ЗЕУ има двојну природу, тј. има политичку и војну компоненту. Политичка компонента датира од раније и садржи неколико елемената: Савјет министара, Савјет, Генерални секретаријат и генералног секретара. Војна компонента организације није изграђивана због постојања НАТО-а, па је још у процесу изградње (елементи који постоје приказани су на шеми 5). У основи, војна компонента садржи савјетодавна и помоћна тијела и оружане снаге. Од савјетодавних и помоћних тијела има: Агенцију за контролу наоружања, Институт за безбједност у Паризу, Одељење за планирање, Сателитски центар у Шпанији и разне радне групе.

На састанцима министара у Паризу (Француска) и Ерфруту (Њемачка), 1997. године, донесене су одлуке које се односе на даљу организациону доградњу. У Паризу је одлучено да се формира Војни комитет на нивоу сталних представника, као стручно-политичко и савјетодавно тијело Савјета ЗЕУ, а у Ерфруту – да се формира Генералштаб Западноевропске уније. Доградња војне компоненте организације зависна је варијабла: зависи од значаја ЗЕУ за ЕУ и потребе за њеним ангажовањем у операцијама које води, или које ће водити Европска унија.

Оружане снаге ЗЕУ могу да се посматрају двојачко: с аспекта укупних војних потенцијала са којима располажу земље чланице и с аспекта посебних формација изван националних оружаних снага. На основу члана 5. модификованог Бриселског уговора, из којег произилази да су чланице обавезне да пруже сву војну и другу помоћ, ЗЕУ може да обухвати све војне потенцијале земаља чланица. Укупни војни потенцијал ЕУ и ЗЕУ приказан је, на основу одабраних показатеља, на табели 4. Када је ријеч о војној моћи ЕУ, укључени су потенцијали свих чланица иако све нису истовремено и чланице Западноевропске уније. У садашњој фази развоја ЗЕУ изграђује посебне формације које би дјеловале изван националних оружаних снага у оквиру система руковођења и командовања Уније. Те снаге се састоје од неколико различитих

Табела 4

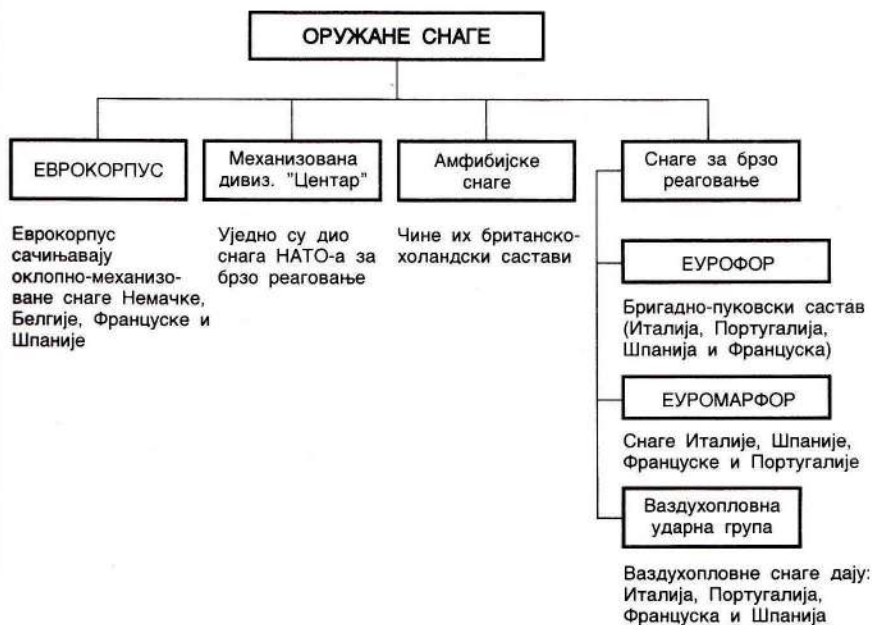
Војна моћ Европске уније у бројкама

Елеменат	Квантитет	
	ЕУ	ЗЕУ
Број људи у ОС (активни састав)	2.014.900	1.852.500
Резерва	3.464.700	2.565.300
Тенкови	10.278	8.075
Арт. оруђа	10.959	9.239
Борбени авиони	3.371	2.787
Број страт. нукл. глава	709*	709*
Војни трошкови	169.851 мил. амер. долара	159.102 мил. амер. долара

Извор: „Military Balance“, 1998/1999; * SIPRI, 1998.

видовских формација (шема 6). То су: Еврокорпус, Механизована дивизија „Центар“, амфибијске снаге, снаге за брзо реаговање и дијелови националних снага одређених за Западноевропску унију. Формације имају мултинационални карактер, што подразумеијева да у појединим саставима учествују дијелови ОС више земаља чланица. Поједине формације (Механизована дивизија „Центар“, на примјер) у саставу су снага НАТО-а, и, истовремено, у саставу снага Западноевропске уније. То су снаге које дјелују по концепту „одвојивих али неодвојених снага“. У ЕУ и ЗЕУ преовладао је став да би постојање паралелних формација било нееконично и скупо, јер би исте земље давале своје снаге и у састав НАТО-а и у састав Западноевропске уније. Дугорочно, Европска унија је предвидјела изградњу јединственог система одбране, а то значи и изграђивање јединствених оружаних снага.

Шема 6

Састав и организација ОС Западноевропске уније

Оружане снаге ЗЕУ намијењене су за обављање различитих задатака. Основни задатак је одбрана земаља чланица ЗЕУ и НАТО-а и заштита виталних интереса на подручјима (региони) изван простора западноевропских земаља. Те снаге су планиране и за друге задатке: спречавање унутрашњих сукоба у појединим европским земљама, било на позив или без позива; војне интервенције; успостављање или одржавање мира; успостављање поморских и ваздухопловних блокада; изво-

ђење хуманитарних операција, и друго.²³ Обављање таквих задатака треба да буде у складу са мандатом ОЕБС-а или Уједињених нација.

Западноевропска унија је извела неколико акција у међународним оквирима ради изласка и афирмације на међународном плану, и ради обављања задатака добијених од међународних организација. Тако су снаге ЗЕУ биле ангажоване на чистишењу мина у Персијском заливу, а јула 1992. ангажоване су у поморским операцијама спровођења ембарга уведеног на основу резолуција Савјета безбједности УН о увозу оружја у републике СФР Југославије. У поморској операцији учествовале су засебно, а од јуна 1993. дјеловале су здружено са снагама НАТО-а у блокади СРЈ на Јадрану. Западне европске уније је извела и акције подршке Бугарској, Мађарској и Румунији у спровођењу ембарга на Дунаву, а њене снаге су ангажоване и у полицијској контроли у Мостару.

Закључак

Европска унија је специфична, незавршена друштвена творевина, јер још трају процеси интеграције њених чланица и изградње јединствених институција, које преузимају све већу улогу у свим сферама друштвеног живота. Стога Европска унија, уз САД, значајно креира међународне односе, а креираће их и у будућности.

Једно од суштинских питања везаних за постојање ЕУ, односно за њену безбједност, дјеловање и остваривање интереса на спољнополитичком плану, јесте питање њене војне моћи. Наиме, војно организовање у ЕУ веома је специфично, а на то су утицали бројни чиниоци. Та специфичност се огледа у постојању више облика војног организовања: НАТО, Западне европске уније, оружане снаге земаља чланица и други облици. Односи ЕУ са НАТО-ом и ЗЕУ формиран су под утицајем САД, а најбоље се изражавају кроз модел тријаде. Према том моделу НАТО остаје примарни форум за војно-политичке консултације и одлучивање, ЕУ изграђује свој одбрамбени идентитет, а ЗЕУ развија се као посебан облик војног организовања Европске уније. Акције се изводе према концепту комбинованих оперативно-здружених састава (*CJTF*). Ипак, и поред изражених специфичности у војном организовању, војна моћ ЕУ јесте респектабилна, посебно када је ријеч о њеним изворима и оружаним саставима.

Западне европске уније, као посебан облик организовања војне моћи ЕУ, развија се у условима изражених жеља за одбрамбеним идентитетом ЕУ и оспоравања и потискивања од стране САД и Сјеверноатлантског пакта. Њене структуре се изграђују етапно и неизвјесно је када ће се потпуно уградити у структуре Европске уније.

Војна моћ ЕУ, изражена кроз посједоване потенцијале, поред бројних специфичности војног организовања и доминантне улоге НАТО-а, значајан је чинилац и ослонац ЕУ у спољнополитичком дјеловању.

²³ Задаци ОС ЗЕУ конципирани су на основу докумената и праксе (видјети: Уговор о Европској унији, 1995, Декларацију о ЗЕУ, *NATO handbook* и друге документе).

Нормативне апорије евакуације као мере заштите и спасавања

УДК: 355.244.211:355.58

Др Миле Ракић

У чланку је наглашено да мере заштите и спасавања нису законом дефинисане као елемент цивилне заштите, као и да се од свих мера помињу само евакуација и делимично склањање. Аутор указује на нелогичност приликом одређивања ко ће бити евакуисан или померен јер није основано тврдити да је основни критеријум евакуације категорија становништва, а за померање – степен угрожености простора са којег се становништво евакуише.

Аутор указује на чињеницу да је јасно појмовно и термилолошко одређење евакуације основно полазиште за њено теоријско дефинисање, а потпуније теоријско одређење те проблематике значајно је како за њено што јасније а прецизније нормативно-правно регулисање, тако и за што комплексније сагледавање свих елемената припремања и извођења те мере. На крају, у чланку су наведени неки погледи на евакуацију у савременим условима.

У Савезном закону о одбрани¹ евакуацији је придат посебан значај. На њу се односе три члана (64, 65 и 66) под поднасловом „Евакуација“, у оквиру главе В – „Цивилна одбрана и заштита“. „У случају непосредне ратне опасности, ратног стања или ванредног стања, у складу с Планом одбране земље, може се наредити евакуација становништва, односно појединих категорија становништва (деца, старци и др.) са одређеног дела територије, као и евакуација државних органа, предузећа и других правних лица, заједно са имовином за коју то буде наређено.“²

Интересантно је да се мере заштите и спасавања у Закону не дефинишу као елемент цивилне заштите, као и да се, осим евакуације и делимично склањања, ниједна друга мера чак и не помиње. Склањање је делимично обухваћено члановима 57. и 58. у оквиру тачке 2. „Заштита цивилног становништва“ главе В, али не као посебна целина.

У претходном републичком закону о одбрани³ мере заштите и спасавања (11 мера) биле су дефинисане као елемент система заштите

¹ „Службени лист СРЈ“, бр. 43/94.

² Члан 64. Закона о одбрани.

³ „Службени гласник Републике Србије“, бр. 45/91.

и спасавања. Мери склањања је дат посебан значај, а за њено припремање и спровођење наведена су шира усмерења. Осим тога, у Закону су дата знатно ужа усмерења за деактивирање и уништавање неексплодираних убојних средстава, док за евакуацију, као и за друге мере, нема никаквих усмерења.

Уредбом о организовању и оспособљавању јединица цивилне заштите и о мерама заштите и спасавања цивилног становништва и материјалних добара⁴ утврђено је да цивилна заштита, поред осталих елемената, обухвата и мере заштите и спасавања у оквиру којих је евакуација једна од значајнијих и специфичних мера заштите становништва. Међутим, у Уредби није готово ништа опширније разрађена евакуација него у Закону о одбрани. Наведени су ставови и захтеви о њеном спровођењу, као и за друге мере. Тек у републичкој уредби о организовању и функционисању цивилне заштите⁵ евакуација је много детаљније разрађена и наведена је 51 општина у којима се предвиђају припреме за евакуацију и њено спровођење.

Осим у Закону и Уредби, евакуација је обухваћена и у другим подзаконским прописима. Међутим, чињеница је да су недовољна нормативно-правна опредељења за доношење упутстава за израду плана евакуације и спровођење других елемената за њено припремање и извођење у случају потребе.

Теоријско одређење евакуације као мере заштите и спасавања

С обзиром на то да је евакуација недовољно нормативно-правно регулисана, могуће су, у вези с њом, бројне дилеме у пракси. Ради предупређења таквих појава веома је значајно да се што потпуније теоријски дефинише појам евакуације, што је и предуслов за доношење што јасније и потпуније нормативно-правне регулативе и за спровођење што потпунијих припрема. У досадашњим малобројним теоријским разматрањима те проблематике прављена је разлика између појмова евакуација и померање: „Често се померање становништва поистовећује са евакуацијом, што може изазвати разне дилеме у његовом планском спровођењу. Иако је евакуација у складној комбинацији са заштитом путем склањања, она се ипак не може поистоветити са померањем које треба посматрати као саставни део мера склањања“.⁶ То је било условљено потребом да се разумеју и што последније спроводе законске и доктринарне одредбе, првенствено због тога што је у некадашњем закону о народној одбрани⁷ и Доктринарним начелима цивилне заштите,⁸ као једна од значајних активности заштите становништва и материјалних добара, уведен и појам „склањања на погодна места у непосредној

⁴ „Службени лист СРЈ“, бр. 54/94.

⁵ „Службени гласник Републике Србије“, бр. 21/92.

⁶ Томислав Ивановић, *Померање или привремено премештање становништва,*

⁷ „Одбрана и заштита“, бр. 2/82, стр. 4.

⁸ Исто.

⁸ Исто.

близини угроженог подручја“. У чл. 144. Закона о народној одбрани било је наглашено: „У случају опасности од ратних дејстава, становништво и материјална добра склањају се у склоништа и друге заштитне објекте и на погодна места у непосредној близини угроженог подручја“. Такво законско одређење било је засновано на Доктринарним начелима цивилне заштите, којима је било одређено да „под мером склањања становништва подразумева се планирање, изградња, уређење, одржавање и организација коришћења склоништа и заклона, као и склањање на погодна места ван угрожених рејона и објеката, где су услови за заштиту повољнији“. На основу тога, очигледно је да је законско одређење било конкретизација доктринарних начела.

У Концепцији изградње склоништа за заштиту становништва најдецидније су раздвојени појмови евакуације и померања. У уводном поглављу, између осталог, прецизирано је да „релативна заштита становништва од ових дејстава, постиже се мерама цивилне заштите:

- склањањем становништва у склоништа,
- склањањем становништва (премештање) из више угрожених зона у мање угрожена места у непосредној близини тих зона и
- евакуацијом“.

Разлике између евакуације и померања у теоријским разматрањима углавном су објашњаване следећим ставовима: „Евакуација се изводи из већих градских насеља тако што се евакуисано становништво углавном смешта у друга, мање угрожена насеља претежно на сеоском простору и на дуже време. Померање становништва врши се у оквиру исте урбане средине“.

Начелно, становништво се размешта из више угрожених делова градске територије на мање угрожене делове, претежно из ужих централних делова града на шире градско подручје, као и из индустријских и других више угрожених у мање угрожене стамбене зоне мање густине настањености и са садржајима мање осетљивим на очекивана дејства. Док евакуисано становништво, просторно удаљено од првобитног места становања, сву своју активност везује за простор новог смештаја, дотле становништво које се помера не мења ништа од својих редовних обавеза. Евакуисано становништво је претежно категорија становништва (деца и мајке са децом одређеног узраста, стари, болесни и изнемогли људи) која нема обавеза везаних за ратне услове (радна обавеза, обавеза служења у јединицама цивилне заштите и у другим активираним јединицама), па се његово удаљавање са једне територије не одражава на привредне и одбрамбене токове. Међутим, категорија помереног становништва задржава претходне радне и ратом наметнуте обавезе. То је, у ствари, категорија претежно радног становништва, које због својих радних обавеза и обавеза из домена одбране и заштите не може да напусти одређену територију. Услов за одређивање ко ће бити померен јесте степен повредљивости градске територије на којој људи станују, а не којој категорији припадају, док је при одређивању ко ће бити евакуисан основно којој категорији грађанин припада (мајке

са децом одређеног узраста, деца, стари, болесни и изнемогли људи), а не степен угрожености простора са којег се евакуишу.⁹

На основу наведених ставова, јасно је да су различито одређени појмови евакуације и померања, па постоје мишљења да таква подела нема реалних оправдања. Раздвајање на те две категорије због истицања разлика између удаљености зона на које се становништво премешта и места дотадашњег становања нема значајнијег оправдања. Сасвим је јасно да је основна сврха евакуације премештање с угрожене територије на територију где су повољнији услови за заштиту. При томе, просторна удаљеност може бити различита, мања или већа, зависно од бројних услова и могућности, али никако не може да буде критеријум за раздвајање евакуације и померања. Осим тога, сасвим је разумљиво да на ближим локалитетима евакуације становништво може да задржи радне и у рату наметнуте обавезе. Такође, нема основа подвајање критеријума за категорије становништва које подлеже евакуацији, за категорију угрожене територије са које се евакуише. У спровођењу те мере заштите и спасавања оба та критеријума се узимају у обзир, без обзира на релативност њиховог значаја у конкретној ситуацији. Стога није основана тврдња да је основни критеријум евакуације категорија становништва, а за померање – степен угрожености простора са којег се евакуише.

Постоје и мишљења да је оправдано раздвајање појмова евакуације и премештања због тога што се, наводно, под премештањем подразумева привремено премештање становништва ради заштите од ратних дејстава, као и да се оно изводи на основу оцене стварне ситуације, док се евакуација плански припрема, организује и спроводи. Премештање становништва спроводи се само из нарочито угрожених подручја и објеката (пре свега из оних у којима се очекују интензивнија дејства) и враћа се у своје домове одмах после престанка непосредне опасности од ратних дејстава. Премештање је, дакле, привремено, па га треба означавати појмом „привремено премештање становништва“, јер најбоље одражава суштину те активности.

Активност је битна карактеристика мере премештања становништва из угрожених подручја, односно објеката, због тога што се спроводи на основу оцене стварне ситуације (која се доноси у тесној сарадњи са надлежним органима оружаних снага) а према насталим условима и могућностима за њено спровођење. У томе је суштинска разлика између премештања и евакуације становништва. Евакуација се заснива на унапред тачно утврђеним категоријама становништва које се евакуише, подручјима из којих се евакуација спроводи и подручјима смештаја, плану о спровођењу евакуације итд. Дакле, на више или мање унапред познатим елементима. Услед тога је евакуација у спровођењу веома рањива.¹⁰

⁹ Томислав Ивановић, *Померање становништва на степен заштите и спасавања*, „Цивилна заштита“, мај 1982, стр. 52.

¹⁰ Бојан Ушеничник, *Прилог доктринарним начелима цивилне заштите*, „Одбрана и заштита“, бр. 2/82, стр. 5 и 6.

Раздвајање појмова евакуације и премештања на основу критеријума временског трајања опасности и степена припремљености није довољно аргументовано. Евакуација са подручја на којима се воде борбена дејства само је једна врста евакуације и не може да се издваја као посебна мера. Њена специфичност је да се изводи, начелно, накнадно, али и тада плански и организовано. При томе, могуће је да ће донекле моћи да се користе неки елементи плана евакуације. Чак и када не могу да се користе она мора да се спроводи плански и организовано (планско спровођење не мора у сваком случају да значи постојање плана као документа). Основна карактеристика планског и организованог приступа у евакуацији мора се уважавати у свим условима и случајевима њеног извођења, а израз померање (премештање, измештање и слично) може да се сматра једино синонимом израза евакуација.

Наведено раздвајање појмова евакуације и померања актуелно је и у садашњим условима. Јер, аутори таквог теоријског приступа утичу на праксу планирања будући да су били и предавачи и да су едуковали кадар који и сада умногосте учествује у планирању у области цивилне заштите. Због тога нису ретки случајеви да се у плановима засебно разрађују померање и евакуација. Одрази таквих схватања у пракси планирања још постоје, без обзира на то што су њихове теоријске основе формулисане још пре готово две деценије.

Јасно појмовно и термилошко одређење евакуације основно је полазиште за њено теоријско дефинисање. Потпуније теоријско одређење те проблематике значајно је како за њено што јасније и прецизније нормативноправно регулисање, тако и за што комплексније сагледавање свих елемената припремања и извођења те мере. Због тога је значајно да се проуче наша и инострана историјска искуства из припремања и извођења евакуације, проуче и анализирају актуелна нормативноправна регулатива из те области у другим државама и актуелна теоријска разматрања, као и да се уопште искуства са вежби на којима се проиграва и ситуација евакуације.

У савременој војној теорији и ратним доктринама већине земаља општи појам евакуације и њена класификација остали су у суштини непромењени, али су у пракси најчешћа опредељења за евакуацију само најнужнијег дела становништва, с обзиром на сложеност те радње и чињеницу да на читавом ратишту нема простора који могу да буду потпуно сигурни.

Посебно је у садашњим условима актуелно теоријско разматрање те проблематике, као и цивилне заштите у целини, јер је та област недовољно концепцијско-доктринарно дефинисана. За разлику од ранијег периода када су концепцијско-доктринарни ставови о цивилној заштити били јасно формулисани, пре свега у Доктринарним начелима цивилне заштите, Смерницама о даљој доградњи и деловању цивилне заштите у миру и рату, Стратегији општенародне одбране и друштвене самозаштите итд., у садашњем периоду нема таквих основа. Може се закључити да су теорија и пракса изградње цивилне заштите засниване

на концепцијско-доктринарним опредељењима, а да се у садашњим условима још и не назиру контуре таквог приступа. Нормално би било да се та недовољност надомести, у одређеној мери, ширим нормативно-правним основама док се не формулишу доктринарни погледи и опредељења о цивилној заштити. Међутим, у пракси је приступ другачији, нормативноправне основе су уже него у претходном периоду. Осим тога, теоријска разрада наведене области је на ниском нивоу – у садашњим условима не постоји ниједан часопис, као ни друга публикација из те области.

Појам и подела евакуације

Под евакуацијом се подразумева привремено премештање становништва и материјалних добара на већа растојања и за дужи временски период са простора на којима се очекују интензивна дејства агресора (или су угрожени елементарним непогодама и несрећама већих размера) у мање угрожене рејоне. Циљ је да се умање или избегну велики губици становништва и материјалних добара, као и да се нашим оружаним снагама и другим субјектима одбране обезбеди већа слобода маневра, употребе борбених средстава, и друго. То је, дакле, планска и организована активност премештања становништва и материјалних добара. Евакуација, у суштини, има функцију заштите и складно се допуњава са заштитом путем склањања. Зависно од времена и услова под којима се изводи, евакуација временски може да буде правовремена и накнадна, а по обиму – потпуна и делимична евакуација.

Правовремена евакуација се обавља пре почетка непријатељевих дејстава или пре почетка елементарне непогоде. Она се правовремено планира и припрема, па је њено спровођење организовано и лакше се изводи. Накнадна евакуација спроводи се када из било којих разлога није спроведена правовремена евакуација, затим у случајевима када се приступа евакуацији дела становништва које није било предвиђено плановима правовремене евакуације, или када непријатељ изведе напад по рејонима из којих није била предвиђена евакуација. Накнадна евакуација се, по правилу, изводи после изведеног непријатељевог напада или завршене елементарне непогоде или друге несреће великих размера, и има, у суштини, карактер збрињавања настрадалог и угроженог становништва. Њено спровођење је сложено и знатно отежано јер за кратко време становништву треба обезбедити смештај и друге услове неопходне за живот. Кад год је могуће накнадна евакуација се спроводи према плановима за правовремену евакуацију.

Под потпуном евакуацијом подразумева се ситуација када се са одређеног рејона евакуише већи проценат становништва и материјалних добара, а на том рејону остане само део становништва који је неопходан за његово одржавање. Делимична евакуација значи евакуацију из одређеног рејона само неопходног процента становништва и материјалних добара, док већина остаје у том рејону.

Зависно од врсте и степена угрожености, евакуација се планира и припрема за следећа места и подручја: угрожене градове, подручја угрожена ратним дејствима, подручја угрожена контаминацијом, подручја низводно од брана хидросистема и подручја угрожена од елементарних непогода.

И поред тога што је евакуација планска и организована активност, некада ће ситуација (ратна, елементарна непогода и слично) наметнути потребу за новим обликом евакуације – *самоевакуацијом*. То се догодило за време „Олује“ и агресије НАТО-а на СР Југославију, када је народ, бежећи испред опасности, самоиницијативно, неорганизовано, необезбеђено и бесциљно тражио спас, излажући се великим ризицима и проблемима, али и трагичним губицима.

Погледи на евакуацију у савременим условима

Евентуални будући рат и могуће последице дејства средствима за масовно уништавање у многим земљама су наметнули разматрање проблема везаних за заштиту становништва и материјалних добара. На основу података из стручних часописа и публикација, у већини земаља преовлађује мишљење да ће евакуација у савременом рату бити једна од најзначајнијих и прворазредних мера заштите становништва и материјалних добара, па планирају да евакуацијом утичу на смањење губитака у становништву и очување материјално-техничких средстава, чиме ће увећати потенцијал снага за одбрану. Такав приступ се заснива на оцини да ће у евентуалном рату велика и већа насељена места и индустријски рејони бити подвргнути масовним ударима нуклеарним и другим средствима за масовно уништавање, а да, истовремено, привреда ниједне земље не може поднети терет изградње склоништа која би сигурно заштитила становништво (једино је Швајцарска до сада обезбедила склоништа за више од 70 одсто становништва).

Истовремено, указује се на одређене отежавајуће околности и чиниоце који могу пресудно да утичу на успешно извођење евакуације. Поставља се чак и питање да ли је могуће њено спровођење тако да утиче на повећање одбрамбеног потенцијала браниоца, или би се њоме постигли супротни ефекти. Најчешће се време убраја у отежавајуће чиниоце. Наводе се разни аргументи који доводе у сумњу могућност обезбеђења потребног времена за спровођење евакуације. Но, и поред тога, на великим војним и сличним вежбама „проиграва“ се евакуација знатног дела цивилног становништва. Супротно томе, постоје мишљења да савремени системи осматрања, укључујући и космичке сателите, омогућују да се правовремено открије намера противника о отпочињању агресије, што обезбеђује најнужније време за извођење евакуације. Посебно се наглашава значај изналажења безбеднијих зона за размештај евакуисаног становништва. То је актуелно за све земље, а нарочито за оне које имају малу територију и велику густину насељености. Приликом извођења евакуације треба рачунати и на могућност настајања

страха и панике. У расправама о том проблему најчешће се, као могуће решење, препоручује обавештавање становништва о последицама дејства савремених средстава, обука у заштити и разговори о свим питањима везаним за евакуацију. И поред тога, сматра се, страх и паника ће бити велики проблем у организованом спровођењу евакуације. Осим тих, наводе се и други отежавајући чиниоци, као што су:

- регулисање саобраћаја приликом изласка из великих градова;
- усклађивање евакуације с одговарајућим активностима оружаних снага;

- снабдевање становништва основним и другим прехранбеним производима;

- обезбеђење живота и рада евакуисаног становништва итд.

Наводи се, такође, да у евакуацији, уколико се планира и изводи, морају да учествују и радно и борбено способни грађани (што би их одвлачило од основних обавеза учешћа у отпору) да би обезбедили њено планско и организовано спровођење. Поред осталих, значајни су и бројни психосоцијални чиниоци. У прилог тврдњи да је евакуација тешко остварљива најчешће се наводе следећи чиниоци:

- у људској је природи да се тешко одриче стечених навика, поготову оних из домена стандарда становања, а промена места боравка то неминовно намеће;

- људи желе да средину мењају својевољно, и да свако себи одреди где ће живети, а при евакуацији нема избора – иде се где се одреди;

- осећање да је због одсуства из дома знатно повећана могућност отуђења имовине која у њему остаје јер је „небраћена и незаштићена“;

- претпоставка је да ће део становника са територије на којој се прихвата евакуисано становништво нерадо примати обавезу да у свом дому буде домаћин суграђанима који су морали да напусте своје домове;

- природан став људи о рату као великој невољи и традиционално схватање да се невоља боље подноси међу својима;

- евакуацијом се ремети социјална равнотежа породице (проблеми исхране, безусловни смештај, различити услови подмиривања текућих потреба итд.), а настају и одређени проблеми због неподударности навика евакуисаних и домаћина – због заједничког коришћења кухињског, стамбеног и санитарног простора, различитог културног и образовног нивоа итд.

Сматра се, такође, да се многе отежавајуће околности могу успешно отклонити или умањити ако се плански и свестрано спроведу мирнодопске припреме за евакуацију. Иако постоје различити погледи о начину и методама спровођења припрема, јединствена је оцена да ће успех евакуације у евентуалном рату пресудно зависити од њихове свестраности. Припреме за евакуацију треба да обухвате разноврсне радње и поступке, почев од опредељења о потреби извођења евакуације, преко детаљног планирања свих мера и задатака према фазама спровођења, до обавештавања сваког грађанина о његовим обавезама и дужностима

у току евакуације. Указивање на тешкоће и проблеме који могу да настану приликом спровођења евакуације у условима савременог рата не значи и негирање могућности и потребе њеног извођења. Напротив, и поред свих тешкоћа које се у стварној ситуацији могу испољити, евакуација не само да је могућа већ је и неопходна као масовна мера заштите становништва у условима евентуалног рата и мирнодопских катастрофа.

Евакуација се усклађује са спровођењем осталих мера заштите и спасавања. При томе, основно полазиште је да се њоме не може заменити склањање становништва. Наиме, склањањем становништва у склоништа и остале заштитне објекте обезбеђује се, осим непосредне заштите људи од ратних дејстава, континуитет и деловање привреде, друштвених и осталих делатности у условима рата, омогућава истрајна одбрана градова и јача чврстина борбе и отпора у целини. Евакуацију треба планирати само у случају када осталим мерама у рату не може да се обезбеди одговарајућа заштита људи, посебно слабијих категорија становништва, а и у тим случајевима треба је планирати у најмањем обиму. Наведени ставови треба да буду водила свим чиниоцима који усмеравају и остварују развој припрема за одбрану. У супротном, постоји реална могућност испољавања тенденција да се планирањем евакуације смање потребе, односно обавезе у изградњи склоништа.

Начелно, евакуацију треба планирати само изузетно и изводити правовремено. То су веома велики захтеви, који тешко могу да се реализују с обзиром на могућност изненађења и тешкоће у проналажењу безбедних рејона за смештај евакуисаног становништва и обезбеђење услова у тим рејонима који треба да буду укупно бољи него што би их становништво имало да није евакуисано. У случају да је немогуће обезбедити боље услове на подручју где се изводи евакуација (смештај, здравствена заштита, социјална заштита, исхрана итд.), њоме се може нанети већа штета евакуисаном становништву у односу на укупне услове које би имало без евакуације. Због тога евакуацију треба проводити само ако се у новим рејонима размештаја евакуисаном становништву могу створити укупно повољнији услови за преживљавање, живот и рад.

Евакуацији подлеже категорија становништва која је неспособна да учествује у оружаном борби и другим облицима супротстављања, као и обављању радних обавеза (начелно, то су труднице, мајке са децом до 15 година старости, старији болесни итд.). Евакуацију материјалних добара већина земаља предвиђа само за робне фондове и одговарајућа индустријска постројења, што је примерено и за наше услове.

Закључак

Бројне дилеме у пракси могу да се отклоне јаснијим и потпунијим теоријским дефинисањем појма евакуације. Због тога је неопходно да се проуче наша, али и инострана искуства везана за припремање и извођење евакуације.

И поред свих тешкоћа које се у стварној ситуацији могу испољити, евакуацију треба третирати не само као могућу већ и као неопходну масовну меру заштите, пре свега становништва, у условима евентуалног рата и мирнодопских катастрофа. Дакле, евакуација је веома значајна мера заштите и спасавања, па постоји потреба за њеним планирањем и извођењем, али се она мора свести на што мањи обим.

Литература:

1. Марина Вуковић, *Припрема и извођење евакуације*, „Цивилна заштита“, бр. 1/89.
2. Марина Вуковић и Угљеша Митровић, *Припрема територије за евакуацију и збрињавање угроженог становништва*, „Цивилна заштита“, бр. 1/87.
3. Томислав Ивановић, *Избор локације за прихват евакуисаног – на страдалог и угроженог становништва*, „Цивилна заштита“, мај 82.
4. Драган Калинић, *Методe ступњевања евакуације*, „Цивилна заштита“, бр. 2/90.
5. Мато Мандић, *Евакуација становништва у систему цивилне одбране Норвешке*, „Цивилна заштита“, мај 82.
6. Радиша Миленковић, *Савремено наоружање и провођење заштите склањањем и евакуацијом*, „Цивилна заштита“, бр. 2/87.
7. Дарко Рапац и Даут Бајруши, *Хигијенско-епидемиолошке мере при евакуацији*, „Цивилна заштита“, бр. 2/89.
8. Ратко Стојановић, *Заштита и спасавање људи и материјалних добара у ванредним ситуацијама*, Војноиздавачки завод, Београд, 1984.
9. Уредба о организовању и оспособљавању јединица цивилне заштите и о мерама заштите и спасавања цивилног становништва и материјалних добара, „Службени лист СРЈ“, бр. 54/94.
10. Марко Шимурина и Милоје Милосављевић, *Евакуација становништва*, „Одбрана и заштита“, бр. 5–6/84.
11. Вејл Ц. Лорнс, *Цивилна одбрана*, ВИНЦ, Београд, 1991.

Утврђивање ратне штете у Савезном министарству за одбрану и Војсци Југославије

УДК: 341.384

Др Бошко Надовеза, пуковник

Утврђивање ратне штете коју је агресор нанео нашој земљи изузетно је важан и комплексан задатак, који мора плански, организовано и стручно да се обави. Савезна влада је формирала Комисију за утврђивање ратне штете и наложила формирање комисија на нивоу република и Војске. Наређењем савезног министра за одбрану формирана је Комисија СМО и ВЈ за утврђивање ратне штете са две поткомисије: за покретне ствари и за непокретне ствари. Комисија СМО и ВЈ сачинила је Приручник за утврђивање ратне штете у оквиру којег је: Упутство о начину утврђивања ратне штете у СМО и ВЈ са одговарајућим обрасцима, Ценовник наоружања и војне опреме и њиховог ремонта и Преглед животног века техничких средстава. Настојало се да се обезбеди једноставан и лак поступак утврђивања (попис и процена) ратне штете и да се обухвате све врсте штета, као и сва средства која су уништена, оштећена или утрошена. На тај начин треба да се дође до података (натурални и вредносни) преко којих ће се сагледати стварно ратна штета.

Уводне напомене

Агресијом снага НАТО-а на нашу земљу потврђено је да живимо у свету у којем сила одређује право и, према томе, одмерава и спроводи казну. Кажњеник се изолира, сатанизује и уништава до границе коју одреди агресор. При томе, ништа није свето, нити заштићено од уништења. Све смо то осетили током 78 дана агресије: на малу и економски исцрпљену земљу обрушило се 19 најразвијенијих држава. Агресор је ударио свом силом, немилосрдно, настојећи да све уништи. Тучени су војни и цивилни циљеви, при чему је страдало и цивилно становништво. Старешине снага НАТО-а хладно су оправдале сваки злочин као нешто што неминовно прати рат, а свет је на све то недовољно реаговао.

Напад смо доживели као велику неправду, која је узроковала бројне људске жртве и огромна разарања. Агресор је сматрао да кроз ратна разарања може да оствари свој циљ, тако да га страдања људи и средстава нису много дотицала. Урадио је оно што је планирао, али није остварио циљ, а на нама је да тачно утврдимо и испоставимо рачун за нанесену ратну штету.

Утврђивање ратне штете коју је агресор нанео нашој земљи обавеза је коју треба квалитетно одрадiti. Задатак је изузетно значајан и комплексан и зато је неопходно ангажовање бројних стручњака, као и

руководећих органа на свим нивоима. Посао се морао обавити организовано, методолошки коректно и у предвиђеном временском року.

Носилац читавог посла је Савезна влада, која је донела *Уредбу о утврђивању ратне штете проузроковане агресијом снага НАТО на СРЈ* („Службени лист СРЈ“, бр. 19/99. и 27/99). У Уредби је прецизиран начин организовања читавог посла и дефинисана методологија утврђивања (попис и процена) ратне штете. Истом уредбом је наложено формирање Савезне комисије за утврђивање ратне штете, као и комисија у републикама и Војсци Југославије. Да би се обезбедило јединство и свеобухватно исказивање ратне штете прецизирано је да треба обухватити директну и индиректну штету, штету због губитка живота и повреде телесног интегритета и здравља људи, и све ратне расходе проузроковане ратним дејствима – одбраном. То значи да је требало регистровати сва уништена, утрошена и оштећена средства и све трошкове у вези с тим, као и сваки губитак живота и повреду људи и трошкове и штете које су при томе настале.

Директна (непосредна) штета је штета која је непосредно нанесена имовини (средство или добро) директним или посредним дејством, а изражава се у новчаном износу потребном за довођење имовине у првобитно стање. Уколико је имовина уништена у ВЈ, полази се од нове набавне вредности уништеног средства, истог или њему сличног, без умањења амортизације.

Индиректна (посредна) штета се утврђује за изгубљени доходак због смањеног обима обављања делатности изазваног ратом и неоствареног дохотка за период након престанка ратног стања, и то најдуже за пет година од дана престанка ратног стања.

Трошкови или расходи проузроковани ратом (одбраном) утврђују се и евидентирају за активности везане за рат, и односе се на: мобилизацију и оперативни развој; трошкове одбране, припрему и уређење територије за одбрану, трошкове збрињавања становништва и избеглица, уколико су на том задатку биле ангажоване јединице; дугове и финансијске обавезе у вези са ратом (кредити, створене обавезе); трошкове утврђивања ратне штете и на друге специфичне трошкове.

Штета настала због губитка живота, повреде телесног интегритета и здравља људи (материјална и нематеријална) утврђује се за све грађане СР Југославије. Штета се утврђује и за лица која су од ране, повреде или болести проузроковане ратним дејствима умрла у року од једне године од дана престанка ратног стања, као и за лица која су умрла или оболела од последица загађивања животне средине опасним, штетним и радиоактивним материјама све док трају последице загађивања.

Нематеријална штета коју су претрпели грађани утврђује се у случају: а) погибије, нестанка или тешког инвалидитета брачног друга, детета или родитеља; б) када су лицу нанесене тешке телесне повреде; с) када су лицу одузета, оштећена или уништена економска добра, чиме му је знатно угрожена егзистенција, и д) у другим случајевима повреде

права личности изазване ратним дејствима у којима би накнада нематеријалне штете била оправдана.

Савезни министар за одбрану, према Уредби Савезне владе, формирао је својим наређењем комисију СМО и ВЈ за утврђивање ратне штете. У оквиру те комисије формирана је комисија за утврђивање штете на 1) покретним стварима и 2) непокретним стварима.

Утврђивање ратне штете на покретним стварима

Припрема методологије за утврђивање ратне штете

Комисија СМО и ВЈ за утврђивање ратне штете започела је са радом 10. априла 1999. године. Од тог дана непрекидно су тражена решења која ће омогућити да се читав посао око утврђивања ратне штете осмисли, дефинише и ваљано одради. Свакодневно су постављана конкретна питања и заједнички је тражен одговор, чија је ваљаност проверавана на практичном примеру. Посао је био отежан јер није било конкретних искустава везаних за попис и процену ратне штете. Међутим, коришћена су сазнања других земаља у свету које су утврђивале ратне штете. Исто тако, помогле су свакодневне консултације и методолошка решења која су добијана од савезне комисије за утврђивање ратне штете.

Читав методолошки поступак Савезна влада је изложила у *Упутству о начину утврђивања ратне штете проузроковане агресијом снага НАТО на СРЈ* („Службени лист СРЈ“, бр. 34/99). Полазећи од тога и од сазнања до којих се дошло, комисија СМО и ВЈ већ у мају 1999. године израдила је Приручник за утврђивање ратне штете. Саставни део Приручника је: а) Упутство о начину утврђивања ратне штете у СМО и ВЈ, са одговарајућим обрасцима; б) ценовник наоружања и војне опреме и с) њиховог ремонта, и д) преглед животног века техничких средстава. У Упутству је утврђена организација начина пописа и процене ратне штете у командама, јединицама, установама и органима СМО и Војске. Прецизирано је да у оквиру ратне штете треба обухватити сва уништена, оштећена и утрошена материјална средства, ресурсе коришћених средстава, као и нематеријалне трошкове – расходе настале у вези с обављањем задатака у одбрани земље од агресије. Упутством је прецизирано да основне пописне комисије треба формирати на нивоу пука-бригаде (самосталног батаљона), односно материјално-финансијског органа IV степена. Те комисије треба да обаве главни део посла око утврђивања ратне штете на покретним стварима. Оне треба да напишу и процене ратне штете, прикупе што више доказног материјала (материјално-финансијска документа, фотографије итд.), сачине елаборате (чине их обрасци и документација) и доставе комисији на вишем нивоу. Улога комисија у претпостављеним командама, односно на вишим нивоима, јесте да пруже помоћ, контролишу тачност података, обједине добијене елаборате и проследи их, преко надлежних комисија, комисији СМО и Војске.

Да би се посао око утврђивања ратне штете урадио што квалитетније организован је заједнички семинар за представнике пописних комисија свих нивоа. На семинару су објашњена методолошка решења утврђивања ратне штете, наведени конкретни примери попуњавања образаца, размењена мишљења и дати одговори на постављена питања. Након тога, организовани су семинари у стратегијским групацијама и секторима ГШ и СМО (по позиву), на којима су учествовале и комисије из потчињених састава.

Саставни део Упутства су обрасци на којима се исказује утврђена ратна штета (натурално и вредносно) на начин предвиђен методологијом. Обрасци су пажљиво и поступно припремани, и то према унапред постављеним захтевима. Основна идеја је била да се утврђивање и исказивање ратне штете што је могуће више поједностави и олакша и осигура да се обухвати укупна ратна штета на свим средствима. Пре коначног усвајања, сваки прихваћени образац је мењан и побољшаван.

Поједностављење поступка израде извештаја и једнообразност извештавања обезбеђена је претходном припремом прегледа (списак) средстава којим су обухваћена сва средства (назив и номенклатурни број). Ти прегледи су достављени свим комисијама као прилог уз обрасце за исказивање ратне штете.

Обрасци су сачињени тако да садржајем и понуђеним рубрикама обезбеде обухват свих врста ратних штета (директна и индиректна штета и трошкови – расходи у вези с одбраном) на покретним стварима. На тај начин је осигуран целовит обухват ратне штете на свим покретним стварима јер су оне појединачно наведене у оквиру целина дефинисаних званичном класификацијом (основна и обртна средства и добра) и груписане према штети која се исказује (уништење, оштећење, утрошак). На тај начин је обезбеђено да се штете на средствима не дуплирају (искажу на два различита обрасца), као и да се у оквиру једне групе образаца искажу све врсте штета на конкретном средству. То значи да се за одређену групу средстава (која су унапред таксативно наведена) укупна штета по свим врстама исказује на обрасцима једне групе. Обрасци су груписани тако да су уз основни (главни) образац груписани помоћни и пратећи обрасци, тако да се на једном месту могу сагледати све последице ратне штете.

Исказивање ратне штете на предвиђеним обрасцима

Реализација осмишљених методолошких решења за утврђивање ратне штете обезбеђена је израдом одговарајућих образаца, који су урађени тако да обезбеде свеобухватност трошкова и тражено груписање. Прву групу образаца (ШО2) чине обрасци на којима се исказују уништене и утрошене покретне ствари, спасени материјал, као и трошкови оправке оштећених средстава. Исказују се штете на основним и обртним средствима, укључујући и потрошни материјал, резервне делове, ситан инвентар, сировине, репроматеријал, и слично. Све је то таксативно наведено у образложењу за попуњавање образаца како не

би било дилеме око тога шта треба обухватити с обзиром на то да се може различито схватити шта је све обухваћено појмом „обртна средства“. Дакле, наведена су конкретна средства и све могуће врсте ратне штете на тим средствима.

Када је реч о утврђивању уништених средстава која се исказују на првој групи образаца (тенк, камион, трактор, комбајн, гориво, муниција, и слично) или утрошених средстава (гориво, муниција итд.), било је јасно да ће се лако утврдити и приказати количина те врсте ратне штете. Наиме, природно утврђена штета се множи са набавном ценом средства и израчунава укупна вредност настале ратне штете која се уписује у предвиђени образац. У прорачуну се користи цена по којој се то или слично средство може набавити у време пописа, или цена по којој је средство набављено (ако се то средство не може набавити на тржишту у време пописа), уз валоризацију. Дакле, заузет је став да се вредност средстава не умањује за износ амортизације јер се то званично не ради у књиговодству Војске. За средства до чије се цене не може доћи на наведени начин, предвиђено је да се формирају комисије које ће утврдити те цене на основу увида на тржишту и поређења. Регулисано је да се до природног податка о штети насталој због оштећења средстава (тенк, муниција, и слично) или утрошка ресурса у току рата дође посредним путем. Наиме, укупно утрошени ресурс свих средстава одређене групе (укупно испалена муниција из аутоматских пушака, пређени број километара камиона одређеног типа, и слично) треба поделити са званично постојећим нормативом утрошка ресурса једног средства из конкретне групе. На тај начин се долази до броја средстава која се могу сматрати уништеним због утрошеног ресурса. Тако утврђени број „уништених“ средстава множи се са набавном ценом тог средства и израчунава вредност ратне штете. На сличан начин се утврђује број средстава која нису за даљу експлоатацију без претходног ремонтовања. Тако утврђени број неупотребљивих средстава треба помножити са ценом ремонта који се мора обавити да би се средство довело у првобитно (употребљиво) стање. Тако израчуната вредност ратне штете уписује се у предвиђени образац прве групе (Трошкови оправке оштећених покретних ствари). На посебном обрасцу прве групе исказује се вредност спасеног материјала, преосталог од уништених покретних ствари. Та вредност се умањује од износа уништених и оштећених средстава и, на основу тога, на чеоном обрасцу прве групе уписује се стварна висина те врсте ратне штете. Тако се добија вредност ратне штете која није ни већа ни мања од стварне штете настале у току агресије, што је и био један од постављених циљева приликом утврђивања штете.

За ратну штету која се исказује на обрасцима прве групе, што је требало да узимају у обзир пописне комисије, битно је то да је требало регистровати само средства која су затечена оштећена на дан пописа. То значи да није требало пописивати средства која су оправљена (у војним или цивилним установама) и за која је плаћен рачун оправке (или ће бити плаћен), јер се ти трошкови исказују на обрасцу ШОб као

нематеријални расход. То се морало узимати у обзир да би се избегло дупло исказивање настале ратне штете.

Другу групу чине обрасци (ШО3) на којима се исказује ратна штета на пољопривредним обртним средствима (житарице, повртарско биље, воће итд.), као и на пољопривредним добрима (дивљач, сточни фонд итд.). Ратна штета на пољопривредним основним средствима (машине) није исказивана на обрасцима те групе (ШО3), већ на обрасцима прве групе (ШО2), где су иначе груписана сва основна средства. Предвиђено је да се на обрасцима ШО3 исказу оштећена и уништена пољопривредна обртна средства и добра, и процени штета у текућој пољопривредној производњи. Исказује се површина настрадалог пољопривредног земљишта, као и количина и вредност уништене, односно оштећене културе. Те обрасце попуњавају доходовне установе из области пољопривредне производње и јединице које имају економију.

Трећу групу чине обрасци (ШО5) на којима се исказује штета на покретним културним добрима (слике, скулптуре, и слично). Исказују се сва оштећена и уништена покретна културна добра. Када је реч о културним добрима која су регистрована код организација које се баве њиховом заштитом, за њих је требало прибавити тражене податке из званичних евиденција, израчунати вредност спасеног материјала и исказати трошкове оправке оштећених предмета. За те процене могла су да се ангажују и стручна лица из грађанства. Јасно је да је ту групу образаца попуњавао мали број пописних комисија.

Четврту групу чини образац (ШО6) на којем се исказују: а) штета на драгоценостима (злато, новац и хартије од вредности), б) нематеријални расход (накнаде, рефундације, нематеријални трошкови настали у обуци и позадинском обезбеђењу), и с) индиректна штета (неостварени доходак због ратне штете). Штету на драгоценостима исказује пописна комисија која има ту врсту штете. Под нематеријалним расходима подразумевају се сви расходи – издаци, који за резултат немају прибављање, односно промену количина материјалних средстава. Нематеријалне расходе, након обједињавања, јединствено исказује Управа за финансије и буџет СМО и Пета управа ГШ ВЈ и доставља Комисији СМО и Војске. Надлежне финансијске управе прикупљају податке од РЦ ГШ и самосталних рачунских центара установа, укључујући и доходовне установе. То значи да основне пописне комисије у МФО IV степена нису имале обавезу у вези с тим питањем, нити су то исказале на обрасцу. Индиректну штету на обрасцу ШО6 исказале су само војнодоходовне установе, и то због неостварења планираног дохотка. Та штета се обрачунава за период до краја текуће године, почев од дана настанка штете, а најдуже за наредних пет година.

Пету групу чини образац (ШО7) на којем се кумулативно исказује вредност ратне штете која је преузета са образаца претходних група (једном према врстама ратних штета, други пут према тактичким носиоцима). Штета се разврстава према тактичким носиоцима на основу номенклатурне групе, односно подгрупе одређеног средства.

Из наведеног је очигледно да је за основне пописне комисије у материјално-финансијским органима IV степена утврђивање ратне

штете на уништеним и утрошеним покретним стварима (прва група образаца) чинило главнину посла. Оно што је захтевано другим групама образаца било је по обиму много мање и јављало се код малобројних комисија за утврђивање ратне штете. Према томе је требало димензионисати комисије и поделити посао.

На основу наведеног методолошког поступка комисије у МФО IV степена обавиле су попис и процениле укупне ратне трошкове на покретним стварима. У току поступка утврђивања ратне штете, комисија СМО и ВЈ за покретне ствари у више наврата обилазила је комисије на терену и пружала помоћ. Елаборати основних пописних комисија достављају се комисијама у претпостављеним командама. Након контроле и коначног обједињавања у комисијама команди армија и сектора ГШ и СМО, сачињени елаборати се достављају и Комисији СМО и ВЈ за утврђивање ратне штете, која ради збирни извештај.

Поред образаца за попис и процену ратне штете на покретним стварима, који чине елаборате пописних комисија, постоје и обрасци на којима се исказује штета учињена животној средини и заштићеним природним добрима, као и штета због губитка живота и повреде телесног интегритета и здравља људи. Ти обрасци не чине саставни део елабората основних пописних комисија и попуњавају се по посебној методологији. Методологијом је предвиђено да комисије у ВЈ и СМО ту врсту штете само напишу и сачине одговарајућу пријаву, а да процену обављају надлежне општинске комисије за утврђивање ратне штете.

Животна средина је изузетно значајна јер обезбеђује основне претпоставке за нормалан живот и рад (ваздух, вода итд.) Отуда и обавеза свих да раде и поступају тако да се животни услови подигну на што виши ниво. Исто тако, највећу осуду заслужују они који на било који начин нарушавају животну средину. Оно што је урадио НАТО у току агресије на СР Југославију превазилази штете које су нанете животној средини у читавом периоду постојања Србије и Црне Горе. Штета учињена животној средини (ваздух, вода, море, земљиште, шуме и биодиверзитет) исказује се на обрасцу Ш-ЖС-1, и то на основу документације надлежних инспекцијских и других органа, као и на основу непосредног увида на терену. У обрасцу се евидентирају ефекти на живот и здравље људи као последица загађивања животне средине. Штете на заштићеним природним добрима (очувани део природе посебних природних вредности) и биодиверзитету (биолошка разноврсност) исказује се на обрасцу Ш-ЖС-2.

Инспекција заштите на раду, на основу стварних потреба, формирала је комисију у СМО и ВЈ за утврђивање ратне штете учињене животној средини и заштићеним природним добрима и биодиверзитету. На нивоу стратегијских групација формиране су комисије за ратне штете учињене животној средини. За утврђивање те врсте ратне штете, поред органа инспекције, ангажују се и стручна лица из ВЈ, СМО и одговарајућих институција у друштву. Послове везане за пријављивање ратне штете обавиће комисије за покретне ствари формиране у јединицама СМО и Војске на пријави По2 и обрасцима ИнЖС 1/99, а по

потреби ШПОМ Војске. Утврђивање ратне штете учињене животној средини, заштићеним природним добрима и биодиверзитету обављају надлежне цивилне комисије и комисије СМО и Војске применом методологије економског вредновања штете у животној средини. Процентом се обухватају трошкови хитних интервенција, као и планирани трошкови за радове на санацији. Та ратна штета се може пријављивати све док трају последице загађења животне средине.

Штета настала због губитка живота, повреде телесног интегритета и здравља људи исказује се на обрасцима ПО1, ПО1 ВЈ-1 и ПО1 ВЈ-2. Методологијом је предвиђено да се на обрасцима ПО1 ВЈ-1 и ПО1 ВЈ-2 прикупе подаци о лицима која су погинула или су рањена (повређена) у току агресије. Наводе се идентификациони подаци за настрадала лица, као и подаци о месту и околностима под којима је лице страдало. Подаци су прикупљени из јединица, команди и установа којима је припадало настрадало лице на начин који је дефинисао носилац те обавезе у ГШ и СМО (Персонална и Трећа управа ГШ и Сектор за цивилну одбрану СМО). На основу тога, надлежне управе у ГШ ВЈ и Сектор у СМО попуњавају обрасце пријаве ратне штете (ПО1) и достављају их надлежним општинским комисијама за лица која имају пребивалиште у тим општинама. Дакле, надлежни органи у ВЈ и СМО пријављују штете (одлуком је било предвиђено да се то уради у року од два месеца након престанка ратног стања), док процену обављају надлежне цивилне комисије за утврђивање ратне штете, при чему се морају узети у обзир материјални и нематеријални трошкови.

У материјалне трошкове треба укључити:

- суму новца коју би настрадало лице привредило;
- трошкове лечења и сахране;
- износ зараде изгубљене због неспособности за рад за време лечења;
- друге трошкове.

Нематеријални трошкови се односе на:

- новчану накнаду за претрпљени физички бол, страх и душевни бол због смрти блиског лица;
- умањену животну активност;
- повреду слободе и части.

Исказивање укупне ратне штете у основним пописним комисијама, као и израда збирних извештаја према различитим захтевима и за различите нивое, знатно је олакшана израдом одговарајућег програмског пакета. Захваљујући томе, обезбеђено је да се испоштују нека унапред постављена методолошка решења утврђивања ратне штете, као и лакша израда збирних извештаја.

Утврђивање ратне штете на непокретним стварима

Носилац тог посла за објекте у ВЈ и СМО јесте Сектор за грађевинско-урбанистичку делатност Министарства. Попис и процену ратне штете обављају комисије које су формирале војнограђевинске

дирекције. Грађевинске службе армија, РВ и ПВО и РМ обавезне су да успоставе непосредну сарадњу са војнограђевинским дирекцијама, пруже стручну помоћ и остваре размену информација о објектима који су претрпели штету. Сектор за грађевинско-урбанистичку делатност ради збирни извештај и доставља га Комисији СМО и Војске.

Штета на грађевинским објектима исказује се на обрасцу ШО1 ВЈ (уништени и оштећени објекти). Комисија која је обавила попис процењује насталу штету на основу предрачуна трошкова оправке за довођење објекта у првобитно стање (на обрасцу ШПОМ ВЈ). Истовремено, комисија утврђује и вредност спасеног материјала на основу обрачуна трошкова за оправку. На обрасцу ШО3 исказана је штета на осталим непокретним средствима и добрима (земљиште, дугогодишњи засади), која је спецификована на обрасцу ШО3 ВЈ-1, ШПОМ ВЈ и ШО3 ВЈ-2 (на тим обрасцима се исказује и штета на покретним стварима), тачније на пољопривредним обртним средствима и добрима. Исказује се количина и вредност уништених и оштећених средстава и добара.

Ради лакше процене штете, комисија СМО и ВЈ урадила је и доставила номенклатуру средстава и других добара с оријентационим ценама по јединици мере (за нове објекте). У том прегледу дате су шифре објеката, јединице мере и цене по јединици мере карактеристичних (нових) грађевинских објеката, упросечених у односу на локацију изградње.

Штете настале на непокретним културним добрима исказују се на обрасцу Ш-04. При томе се користе подаци организација које се баве заштитом тих добара. Истовремено се обрачунавају трошкови за оправку оштећеног средства и утврђује вредност спасеног материјала.

Закључак

Утврђивање ратне штете је значајан и сложен задатак који се из више разлога морао реализовати на професионалан и стручан начин. На основу тих захтева обављене су припреме на свим нивоима и дефинисан одговарајући методолошки поступак за реализацију тог задатка. Сва настојања су била усмерена ка томе да се поступак утврђивања ратне штете што више поједностави и олакша за све учеснике, и да се, при томе, обезбеди обухват свих врста трошкова на свим средствима и тако избегне дуплирање или изостајање насталих штета.

Попис и процену ратне штете раде основне комисије (у МФО IV степена, односно комисије које су формирале војнограђевинске дирекције), које своје елаборате достављају комисијама на вишем нивоу (корпус, армија, сектор ГШ). На основу приспелих елабората, комисија СМО и ВЈ сачињава збирни извештај о ратној штети и доставља комисији Савезне владе у предвиђеном року. Извештај се доставља према постављеним захтевима, при чему се прилажу тражени обрасци који су усклађени с Упутством за утврђивање ратне штете у СМО и Војсци Југославије.

Оперативно управљање процесима саобраћаја и транспорта у корпусној операцији

УДК: 355.415.2:355.433:355.311.4

Мр Милош Арсић, потпуковник

Аутор анализира проблеме управљања процесима саобраћајног обезбеђења у корпусној операцији, и могућности примене савремених технологија у обезбеђивању квалитетног управљања системом саобраћајног обезбеђења. Систем саобраћајног обезбеђења припада групи организационих система са сложеном хијерархијом, структуром и веома израженом ентропијом. Због тога треба непрекидно предузимати одговарајуће мере и поступке ради решавања проблема, односно смањења ентропије. Квалитетно управљање системом, сматра аутор, могуће је обезбедити оспособљавањем система у миру да са што мање измена успешно функционише и у рату. То се може постићи планским усавршавањем организације система и његовим опремањем савременим техничким средствима, увођењем савремених технологија и побољшањем постојеће нормативне регулативе.

Увод

Ефикасно функционисање саобраћајног система и саобраћајне службе (СбСл) има изузетан значај за реализацију већине функција војне организације у миру и, посебно, у рату. Ефикасност функционисања система саобраћајног обезбеђења (СбОб) зависи, поред осталог, и од квалитета управљања, којим се остварују различити циљеви система. Један од основних циљева јесте да се рационалним планирањем, организацијом, регулисањем и контролом саобраћајно-транспортних процеса обезбеди реализација осталих циљева и задатака војне организације у свим условима, уз минимум трошкова и утрошака ресурса.

Управљање хијерархијским системима, какав је и војни саобраћај, мора се заснивати на рационалном одлучивању на свим нивоима. Такав приступ и систем одлучивања мора да буде подржан одговарајућим информационим системима, заснованим на примени савремене информационе технологије. Примена нових технологија, које се углавном заснивају на динамичким моделима процеса, омогућује праћење процеса у реалном времену и простору (транспортна кретања и објеката транспортно-саобраћајних средстава и војних моторизованих колона).

Појам управљања још увек није довољно формализован да би се могла дати његова јединствена, прецизна и, истовремено, довољно обухватна дефиниција. Због тога се управљање, најчешће, дефинише описно, при чему се такође оперише појмовима чија формулација није у потпуности изведена (систем, окружење, циљ, програм). У општем случају, управљање се у најкраћем може дефинисати као скуп активности (деловања) које се предузимају да би се неки систем превео из једног стања у друго, обично квалитетније стање.¹ То стање је у суштини ново, и битно се разликује од стања у којем би се систем можда нашао у случају изостанка усмерене акције субјекта управљања. У суштини, управљање се своди на избор преферираних стања из мноштва могућих стања. Дакле, управљање је нераздвојиво везано за избор, па тамо где нема избора – не може да буде ни управљања.

Управљање је, у ствари, основна функција система којом се остварује одржавање његових својстава, односно скупа својстава чије губљење има за последицу разбијање система, у условима промене окружења, или се њоме реализује неки програм који треба да обезбеди стабилност функционисања система. Систем у којем се реализује функција управљања обично се назива системом управљања, и у њему се издвајају два подсистема: управљајући (управљачки) и управљани. Управљајући подсистем реализује функцију управљања, а управљани подсистем је његов субјект.

Кибернетика прилази управљању с аспекта функције повратне спреге, која се у управљању организационим системима може посматрати у функционалном и структурном смислу. У функционалном смислу повратна спрега се успоставља између жељеног, односно регулисаног стања (постављени циљеви и захтеви) и стварног стања (постигнути резултати). Повратна спрега у структурном смислу успоставља регулаторе између органа који утврђују циљеве (регулишу жељено стање) и извршних органа, који обезбеђују функционисање система у жељеном стању. Ефикасно функционисање сваког организационог система претпоставља да се у њему јасно и правовремено утврђују циљеви и задаци, организовано приступа обављању утврђених задатака и контролишу постигнути резултати (одступање стварног од жељеног стања).

Бројне чиниоце који делују у току обављања задатака није могуће предвидети. То је разлог за одступање стварног од жељеног стања. То одступање може да буде позитивно и негативно, односно задаци могу да буду обављени боље или лошије него што се желело. Упоредивањем стварног стања обављања задатка са жељеним стањем утврђује се одступање (разлика) између та два стања. За такво поређење неопходно је да се обезбеде повратне информације о стању обављања задатака. Ако је одступање у обављању задатка веће од дозвољеног, предузимају

¹ М. Арсић, *Прилог усавршавању методологије планирања саобраћајног обезбеђења у корпусној операцији* (магистарски рад), Београд, 1999.

се допунске акције (интервенције) како би се стварно стање ускладило са жељеним стањем. Непрекидним обезбеђењем повратних информација у обављању задатка и правовременим интервенцијама у случају одступања успоставља се кибернетски приступ управљању, који се заснива на принципу повратне спреге.

Систем у којем се управљачке одлуке доносе на основу повратних информација о стању функционисања његових елемената назива се *затвореним системом управљања*, а системи у којима се управљачке одлуке доносе без повратних информација о стању функционисања њихових елемената називају се *отвореним системима управљања*. За успешно функционисање организационог система, поред циљева и задатака функционисања, мора да буде обезбеђен и процес регулације функционисања система, који се може посматрати као систем за себе. Његове основне компоненте су повратне информације о девијацијама (одступања) и регулатор који претвара информације у интервенције. Процес регулисања система један је од најзначајнијих његових делова (подсистем) који се може упоредити са човековим нервним системом. Регулатор у процесу регулације има улогу да претвори повратне информације у интервенције, односно да доноси одлуке о начину функционисања појединих елемената система. Регулатор функционисања неког организационог система, поред информација о резултатима, прима и информације о утицају окружења и отпорима и сметњама које се јављају у функционисању властитог система. То намеће потребу да се у савременом приступу управљању захтева обрада мноштва информација.

Критеријум за утврђивање толеранције одступања од жељеног стања система је могућност остваривања постављених циљева система. Ако та одступања доводе у питање реализацију постављених циљева, тј. остваривање задовољавајућих резултата функционисања система, реч је о недозвољеним одступањима и неопходно је предузимање интервенција ради довођења тог одступања у дозвољене границе. Интервенције су кориговање недопустивих одступања стварног од регулисаног стања. Јачина и интензитет интервенције морају да буду такви да се функционисање система доведе у стање које ће обезбедити жељене резултате.

Појавом кибернетике створени су услови за остваривање оптималног управљања сложеним организационим системима. Под оптималним управљањем подразумева се најбоље решење у односу на утврђене критеријуме, а под критеријумом се подразумева мерило квалитета неког решења (максимални проток, најмање време обављања задатка, највећа поузданост функционисања система итд.). Са друге стране, дато решење мора да припада скупу могућих решења који је дефинисан условима и ограничењима која морају да задовоље управљачке величине.

Управљање организационим системима, у које спада и саобраћај и транспорт, сложен је задатак. Решавање проблема управљања подразумева оптимизацију управљања саставним деловима – подсистемима, при

чему се при утврђивању оптималног функционисања система и развоја сваке компоненте мора узимати у обзир ефикасност функционисања система у целини, јер оптимална решења делова не морају увек да буду усклађена са оптимумом целине. На пример, развој само техничке компоненте, без истовременог развоја организације и кадра, не може да обезбеди задовољавајуће резултате. Решавање било којег управљачког проблема везано је за обраду и пренос информација. Та веза је толико јака да се систем информација (информациони систем) према систему управљања налази у релацији дела према целини, односно чини његов подсистем. У вези с тим, намеће се закључак да управљање системом, посебно организационим системом, изискује и изградњу сложених информационих система као подршке ефикасном функционисању система.

Анализа карактеристика саобраћајног обезбеђења операције корпуса

Саобраћајно обезбеђење ВЈ део је јединственог саобраћајног система земље и интегрални део позадинског обезбеђења. Кад се говори о СбОб уопште, под тим се подразумева скуп мера и поступака којима се обезбеђује планско коришћење комуникација, организовано кретање на њима и планско коришћење расположивих транспортних капацитета у свим саобраћајним гранама. У теорији војног саобраћаја под саобраћајним обезбеђењем подразумева се делатност команди, штабова, установа и јединица којом се, у сарадњи с органима за саобраћај на територији и саобраћајним предузећима, обезбеђује планско и организовано одвијање саобраћаја и економично коришћење транспортних средстава.²

У савременим борбеним дејствима саобраћајно обезбеђење карактерише снажно разноврсно дејство агресора са земље и из ваздушног простора по комуникацијама, и објектима по њима, тако да долази до краћих или дужих прекида у саобраћају. Напад и одбрана су основни видови борбених дејстава, а део њиховог садржаја су борбене тактичке радње: кретање, борба у сусрету, гоњење, борба у окружењу, одступање, и друге. Опште карактеристике СбОб нападних и одбрамбених борбених дејстава у операцији јесу:

- прекиди у саобраћају због масовног и разноврсног дејства агресора по комуникацијама и објектима по њима;
- потреба за брзим кретањем више јединица једновремено и масовним превозењима материјалних средстава због честих промена у динамици извођења борбених дејстава;
- отежано маскирање и прикривено кретање по комуникацијама, велики губици људства и транспортних средстава;
- прекомерно напрезање и оптерећење јединица за регулацију и контролу саобраћаја (РКСб).

² М. Стринковић, *Саобраћајно обезбеђење*, ТШЦ КоВ ЈНА, Загреб, 1974.

Свака борбена радња има специфичности, које позитивно или негативно утичу не само на организацију и спровођење СБОБ већ и на остале видове обезбеђења родова и служби. Пошто је покретљивост тесно везана за СБОБ, и зависи од њега, задатак СБОБ у нападу јесте да омогући: несметано коришћење комуникација, уредан саобраћај и правилно коришћење транспортних средстава при довођењу и прегруписавању снага и средстава у зони напада, увођење другог ешелона и резерве у борбу, дотур и евакуацију, као и премештање позадинских јединица. Услови у којима се изводи напад различити су не само по тактичкој ситуацији већ и по земљишним и временским околностима. Напад се изводи из непосредног додира или из покрета. Напад из покрета може да буде двојак:

- прво снаге из дубине ратишта долазе, развијају се и прелазе у напад под заштитом јединица које се налазе у додиру, па се тако доведене јединице уводе у борбу преко распореда јединице у додиру;

- када је напад из покрета снаге изводе подилажење наступним маршем јер не постоји непосредни додир са противником, или се у додиру налазе слаби борбени састави и извиђачки делови, и под заштитом сопственог осигурања прелазе у напад.

У првом случају, а с обзиром на стање комуникацијске мреже и њену дужину, распоред борбене и неборбене технике јединице у додиру, покрете појединих њених делова ради испољавања дејстава или снабдевања, као и целокупне технике јединице која се уводи у борбу, стварају сложене проблеме саобраћајном обезбеђењу. То се једино може решити одлукама командовања команде корпуса, која у таквим ситуацијама одређује приоритете у коришћењу комуникација и транспортних капацитета и потпомаже бржи и успешнији исход напада.

Ситуација за СБОБ лакша је у другом случају. Задатак СБОБ био би обезбеђење уредног одвијања саобраћаја у току довођења, груписања и развијања снага за напад, а за време његовог извођења – обезбеђење увођења другог ешелона, резерве и гонећих одреда, премештање јединица подршке, кретање транспортних колона које обављају дотур и евакуацију, и привлачење ближе борбеном поретку позадинских јединица. Специфичност СБОБ напада намеће командовању (и СбСл корпуса) проблеме које треба решавати током извођења дејстава:

- због јаког ефекта дејства противника по комуникацијама и транспортним капацитетима биће потребна појачана извиђачка делатност на путевима и велика еластичност у реализацији СБОБ;

- већа покретљивост јединица и већи утрошак материјалних средстава условиће значајну покретљивост резерви и материјалних средстава (МС) ради маневра и потхрањивања напада, што ће од СБОБ захтевати примену различитих поступака.

Планом СБОБ у нападу треба регулисати управљање системом за два потпуно одвојена временска периода – припремни и у току напада.

У припремном периоду треба обезбедити организован саобраћај и транспорт у току довођења, груписања и развођења снага и средстава за напад приликом подилажења и развоја главнине, или при довођењу снага из дубине, односно из рејона прикупљања у очекујуће рејоне. У току извођења напада треба обезбедити: увођење другог ешелона, резерви, гонећих одреда и колона, премештање јединица и средстава подршке, кретање транспортних колона при дотуру и евакуацији, и премештање и привлачење борбеном поретку позадинских јединица. У периоду припреме напада, транспортне јединице, уколико су придодате корпусу, могу да се користе за домоторизацију немоторизованих пешадијских делова и привлачење материјалних резерви, а у току извођења напада – за пребацивање другог ешелона, гонећих одреда, резерви и других делова борбеног поретка за дотур и евакуацију повређеног и оболелог људства.

Регулисање и контрола саобраћаја у нападу организује се, начелно, у кретању комбиновано, праћењем колона и путним транспортним патролама. На местима рашчлањавања јединица и на важним раскрсницама постављају се, по потреби, станице за регулацију и контролу саобраћаја. Развијени органи за РКСб премештају се према степену премештања борбеног поретка, према унапред утврђеном плану или у случају поремећаја у саобраћају ради интервенција, уколико не постоји резерва. За регулисање и контролу саобраћаја у зони напада треба користити и саобраћајну полицију.

Саобраћајно обезбеђење одбрамбених борбених дејстава

Одбрана, поред осталог, мора да буде еластична, покретна – маневарска. Покрети јединица, па и премештање појединих елемената борбеног поретка, обављају се плански, а нарочито померање другог борбеног ешелона и резерве, као и приликом прегруписавања снага ради померања тежишта одбране, организовања противнапада (противудар) итд. У поређењу са нападом, ти покрети имају мањи обим, те не стварају неке веће проблеме у организацији и спровођењу мера саобраћајног обезбеђења. У одбрани су и покрети ради дотура и евакуације мањи, а изузетак чине инжењеријска материјална средства. Међутим, путеви за дотур и евакуацију су знатно дужи, па су више заузети. Као вид дејства, одбрана је повољна за планирање, организацију и спровођење мера саобраћајног обезбеђења, које карактеришу:

- већа ширина и дубина одбрамбене зоне, што омогућује да се користи више комуникација за кретање јединица, дотур и евакуацију;
- већа стабилност борбеног поретка, што условљава већу стабилност организације и спровођења СБОБ и могућност коришћења више врста комуникација и транспортних средстава са већим транспортним могућностима;
- више времена за планирање кретања јединица и превозење материјалних средстава,

– организација СбОб на територијалном принципу олакшава спровођење мера СбОб у борбеним дејствима, а нарочито РКСб у одбрани.³

Планом СбОб у одбрани треба регулисати управљање системом у припремном периоду, у току извођења одбране и по завршетку одбране.

У току извођења одбране треба обезбедити маневар снага подршке и резерви, евакуацију и смену јединица захваћених дејствима масовног уништења, дотур убојних и других материјалних средстава, евакуацију повређеног и оболелог људства, и друго. Регулисање и контрола саобраћаја у одбрани имају сталнију организацију, па је основни начин регулисања и контроле постављање органа – станица за РКСб, а по потреби се примењује и праћење колоне. Правилно обављање службе регулисања и контроле саобраћаја у одбрани захтева да се органи за регулисање и контролу саобраћаја начелно постављају само на важнијим местима и путевима с интензивнијим саобраћајем. За интервенцију у случају поремећаја у саобраћају или појаве непланираних кретања (покрета) на најугроженијим правцима се ангажују резерве јединица за РКСб корпуса ради организовања и обезбеђења уредног одвијања саобраћаја. По потреби, на важнијим местима – раскрсницама, постављају се саобраћајни официри или официри из штаба команде, оперативни и други органи, који отклањају настале сметње у саобраћају. То се нарочито спроводи када се кретање изводи ноћу. Све мере саобраћајног обезбеђења у одбрани планирају се унапред, а орган СбСл, зависно од борбене ситуације, допуњава и ажурира планове, и даје елементе за допуну одлуке команданта.

Саобраћајно обезбеђење у кретању

Кретање је борбена тактичка радња којом се тактичке и здружене тактичке јединице организовано премештају из једног рејона у други, у потпуној борбеној готовости (б/г), и зависно од предстојећег задатка. Спровођењем мера СбОб на маршу омогућава се несметано коришћење путева, уредан саобраћај на њима, целисходно коришћење транспортних средстава, јединица за РКСб и саобраћајне полиције при довођењу јединица на маршевски циљ у потпуној борбеној готовости и спремности за обављање наменских задатака. Команда корпуса која издаје наређења за марш преко координационог тела, команде путне мреже (правца) обезбеђује довољан број путева и одређује време њиховог коришћења и регулације саобраћаја на њима. За управљање саобраћајем у току марша користе се средства везе јединица на маршу, курири, људство јединица за РКСб унутар колоне, путне патроле јединица за РКСб и саобраћајне полиције, и други развијени органи за регулацију и контролу саобраћаја.

Управљање саобраћајем и транспортом у операцији

Под управљањем системом СбОб подразумевају се активности органа СбСл усмерене на успешно функционисање система саобраћаја

³ С. Дозет и други, *Саобраћајно обезбеђење оружаних снага*, СбУ, Београд, 1975.

и транспорта које обухватају све процесне функције: планирање, организовање, одлучивање, координацију и контролу реализације. Управљање саобраћајем и транспортом у операцији обухвата:

- планирање комуникација и транспортних капацитета по носиоцима и одобравање њиховог коришћења по времену и приоритетима;
- право забране саобраћаја на одређеним комуникацијама за одређено време и врсту учесника;
- организацију и командовање органима за РКСб;
- одређивање режима саобраћаја на комуникацијама.⁴

Путни саобраћај, због особина, могућности и способности прилагођавања у рату, имаће доминантну улогу и биће најмасовнија грана саобраћаја у зони извођења корпусне операције.

Стратегијско управљање се односи на предузимање мера усмерених на целокупну мрежу комуникација и функционисање саобраћаја на њима у дужем временском периоду, а у рату обезбеђује функционисање саобраћаја у условима конфликтних ситуација повезаних са дејствима непријатеља. За Војску Југославије (ВЈ) тај ниво управљања обезбеђују органи СбСл у Штабу Врховне команде (ВК).

Оперативно управљање саобраћајем обухвата мере и поступке којима се обезбеђује уредно одвијање саобраћаја и транспорта у зонама одговорности команди армија и корпуса, што и обезбеђују њихови органи саобраћајне службе.

Тактичко или текуће управљање саобраћајем обухвата стално изучавање, анализу и праћење стања саобраћаја на одређеној комуникацији или мрежи комуникација, и слично, начелно у зони одговорности здружено-тактичке јединице (ЗТЈ), и предузимање мера за његово успешно функционисање у свим условима. Тај ниво управљања обезбеђују саобраћајни органи у командама ЗТЈ ВЈ у сарадњи са надлежним органима на територији.

Путни саобраћај се планира на основу израде одговарајућих докумената, од којих је основни путни графикон, на којем се приказује коришћење пута према времену у простору. Израђује се на нивоу команде надлежне за управљање саобраћајем, и то за сваки пут са планским и затвореним режимом саобраћаја. Одређивањем приоритета у саобраћају и транспорту утврђује се право првенства, односно редослед коришћења комуникација и транспортних средстава за извођење маршевања, превозења и других појединачних и групних кретања за потребе оружаних снага, привреде и становништва. Одређивање приоритета нарочито је нужно кад су потребе велике, а комуникацијски и транспортни капацитети ограничени. У путном саобраћају режим одвијања саобраћаја одређује се зависно од развоја корпусне операције, карактеристика и стања путева у зони операције и задатка јединице корпуса. Режим саобраћаја обухвата мере и поступке којих се морају придржавати сви учесници у саобраћају. Њиме се одређују: комуникације и њихова намена, систем – начин кретања (маршевање, возња, пловидба),

⁴ Л. Анђелковић, *Развој информационих система*, „Нови гласник“, бр. 6/97.

обавезе учесника у саобраћају (брзина кретања, одстојање између елемената маршевог поретка и ограничења у саобраћају) и поступак у случају рушења комуникација и прекида саобраћаја. У операцији корпуса режим саобраћаја може да буде *отворени*, *затворени* и *плански режим*.

Отворени режим саобраћаја подразумева кретање свих учесника у саобраћају без посебних ограничења, уз поштовање правила и прописа који важе за јавни саобраћај. Примењује се на путевима са слабијим интензитетом и густином саобраћаја. Најчешће се примењује на путевима изван зоне борбених дејстава (б/д), а управљање саобраћајем је у надлежности државних органа.

Плански режим саобраћаја успоставља се на путевима када се у одређеном периоду појави потреба за кретањем већег броја јединица корпуса него што омогућава пропусна моћ пута у одређеном времену и условима, а неопходно је да се омогући несметано кретање приоритетним колонама и другим учесницима. На путевима који су под планским режимом саобраћаја појачана је служба регулације и контроле саобраћаја. Путеви се могу користити само уз подношење пријава и након одобрења.

Начелно, плански режим саобраћаја обезбеђују државни органи са територије и они су надлежни за управљање саобраћајем. Без обзира на начелна решења, то је један од проблема у функционисању система СБОБ и тиче се надлежности, па се мора решити од највишег нивоа па ниже. Тај режим се уводи по потреби, за неколико сати или дана, о чему се јавност обавештава преко средстава јавног информисања. Приоритет у коришћењу тих путева имају јединице предвиђене за извођење операције. У време примене планског режима, начелно, нема кретања у приватне сврхе. Примењује се на путевима изван зоне извођења б/д или у дубини зоне операције на мање значајним путевима. Јединице ВЈ своја кретања пријављују органима надлежним за управљање саобраћајем у виду пријаве или достављањем путног графикана.

Затворени режим саобраћаја примењује се на одређеним путевима, пре свега у зонама борбених дејстава, где се забрањује одвијање јавног саобраћаја у одређеном времену ради извођења планираних активности јединица корпуса. Најчешће се примењује у зонама ЗТЈ, када се путеви стављају у надлежност команди и јединица које одобравају и планирају њихово коришћење. На путевима под затвореним режимом саобраћаја појачана је РКСб и обезбеђују га органи саобраћајне полиције, а јединице за РКСб ангажују се за РКСб унутар војних колона и на критичним местима или деоницама. Одлуку о увођењу затвореног режима саобраћаја доносе команде јединица у чијим су зонама путеви, што зависи од конкретне ситуације и плана извођења борбених дејстава. Примењује се повремено или стално, док траје потреба. Одлука о примени затвореног режима саобраћаја саопштава се осталим учесницима у саобраћају, који се упућују на кретање алтернативним и заобилазним путевима. Режим затвореног саобраћаја се најчешће примењује у случају интензивних и масовних кретања Војске:

- у току извођења мобилизације на путевима до рејона и у рејону мобилизацијских зборишта (МЗ);
- за време оперативног развоја;
- при довођењу јединица из дубине или маневру снага по правцима;
- за време интензивних и масовних кретања транспортних колона при дотуру и евакуацији итд.

У зонама ЗТЈ, пре почетка б/д, затворени режим саобраћаја се примењује повремено, према потребама и плановима јединица, а са почетком извођења б/д примењује се стално на основним путевима, о чему одлучују команде у чијим су зонама путеви. За управљање саобраћајем на путевима у зони извођења корпусне операције могу се формирати органи и тела за примену планираних режима саобраћаја, као што су координациона тела (КОТ), команда путне мреже (КПМ) и команда путног правца (КПП), у чији састав улазе, поред представника команди и јединица ВЈ, представници државних органа и предузећа носилаца организације појединих делатности и система у разним видовима и гранама саобраћаја и транспорта. Та структура је само начелно решена: нису прецизирани структура, дужности, обавезе и надлежности тих органа, и нису дефинисане њихове међусобне везе и везе с елементима система саобраћајног обезбеђења.

Режим кретања у железничком саобраћају одређују надлежни органи према одредбама савезних прописа и могућностима железнице. Јединице ВЈ појављују се као носиоци железничког транспорта. Своје захтеве остварују преко делегираних органа, а захтеве за мања превозења и непосредно, код органа железнице.

Проблеми у управљању системом саобраћајног обезбеђења

Проблеми у функционисању система

У функционисању СбОб у току извођења корпусне операције могу да се појаве проблеми, који могу, ако се успешно не реше, значајно да умање његову ефикасност. Најзначајнији би били:

- оспособљеност стручних органа за планирање, организацију и извођење задатака СбОб у рату;
- јединственост система СбОб треба да омогући његово непрекидно функционисање, па је неопходно да делатности свих саобраћајно-транспортних органа и организација буду међусобно повезане, и да се међусобно допуњавају као делови интегралног система, пре свега, на територијалном принципу. У садашњим условима то није обезбеђено, што је проблем за функционисање система СбОб корпуса у извођењу операције. Територијална подела СРЈ није усклађена с војнотериторијалном поделом, видови и гране саобраћаја земље нису функционално у потпуности повезани и нема органа надлежних за саобраћај и транспорт на свим нивоима власти, па је остваривање координације отежано, компликовано и споро;

– проблем надлежности за управљање саобраћајем постоји и у рату због недостатка законских регулатива. Захтеви јединица ВЈ, као носиоца, прецизни су али недостаје ефикасна организација или орган који ће координирати и усклађивати захтеве и обавезе државних органа и организација;

– систем СБОб у корпусној операцији своје функционисање обезбеђује на елементима припремљеним пре почетка извођења операције. Основни проблем је обезбеђење непрекидности у условима поремећаја услед дејства непријатеља и наглих промена у потребама у току извођења операције. Без обзира на то што би јединице корпуса имале приоритет у коришћењу комуникација и транспортних средстава, појавиће се бројни непланирани корисници чије потребе треба задовољити, а у постојећем систему СБОб не постоји јединствени орган или тело за обједињавање потреба, што може довести до поремећаја у саобраћају. Предвиђено формирање координационих тела, команди путних мрежа и праваца само је једно од могућих решења, али њихове надлежности и обавезе треба још у миру озаконити и увежбати и припремити њихов рад.

Проблеми у области нормативне регулативе

Саобраћајно обезбеђење ВЈ део је јединственог система земље јер се ослања на саобраћајно-транспортну организацију територије, у коришћењу комуникација, средстава, уређаја и опреме, и на утврђену организацију у свим гранама саобраћаја. Да би систем СБОб у ВЈ био ефикасан и задовољио све потребе свих јединица за успешно вођење оружане борбе неопходно је да се односи између система СБОб ВЈ и јединственог саобраћајног система земље потпуно и јасно нормативно регулишу. Наиме, после нестанка СФРЈ у тој области се појавило мноштво проблема, као што су:

– не постоје доктринарни ставови (доктрина и стратегија ОБ) о обавезама свих структура друштва и државних органа у припреми за вођење ОБ, односно ставови који се односе на политику одбране;

– нема пратећих законских докумената на нивоу државе и република чланица (закони, уредбе итд.), што отежава координацију у планирању СБОб у припреми извођења операција. Тај проблем је посебно изражен у припреми и извођењу мобилизације;

– постоји проблем надлежности у организацији службе РКСб на територији и у јединицама због тога што су јединице за РКСб уграђене у формацију јединица војне полиције, па је командовање тим јединицама у надлежности органа безбедности, а стручно оспособљавање и опремање у надлежности су саобраћајне службе. Због тога се поступак за њихово ангажовање непотребно продужава, а саобраћај је систем који захтева брзо реаговање и предузимање мера. Тај однос треба нормативно веома прецизно да се регулише и дефинише да би служба за РКСб била ефикаснија.

Опша техничка опремљеност управних и извршних саобраћајних органа је недовољна. Управни саобраћајни органи у корпусу немају директне везе са својим потчињеним, тако да је знатно отежано комуницирање, односно контрола обављања планираних задатака.⁵

Могућности примене савремених технологија у управљању саобраћајем и транспортом у операцији

Ефикасно функционисање саобраћајног система у операцији изузетно је важно за обављање већине значајних задатака јединица. Систем ће добро функционисати само ако је добро организован, тј. ако има прецизно одређену структуру, утврђене узајамне односе и везе између подсистема и њихових елемената, разрађену хијерархијску структуру и одговорност сваког подсистема за функционисање система као целине. То се обезбеђује квалитетним управљањем, а управљање сложеним, динамичким и хијерархијски организованим системом саобраћајног обезбеђења мора да се заснива на рационалном одлучивању и на могућности праћења ситуације у реалном времену. Да би се то постигло и да би се омогућило праћење процеса саобраћаја и транспорта у реалном времену и простору неопходна је примена савремених технологија (као што су информациона, *GIS* и *GPS*).

Примена информационе технологије

Успостављање и ефикасност функционисања саобраћајног система незамисливи су без одговарајуће конфигурације система веза и примене савремених аутоматизованих информационих система у планирању функционисања саобраћаја и у оперативном управљању одређеним процесима у операцији. Посебну пажњу треба посветити планирању и организацији система веза у ванредним условима јер омогућују брзо и ефикасно обављање задатака, а то подразумева модернизацију система веза да би се постигла већа расположивост, ефикасност и поузданост у преносу података и говорних информација.

С обзиром на нагли развој технологије у области електронике, телекомуникација, аутоматике и рачунарске технике, треба обезбедити стручну обуку кадра за испуњење све сложенијих захтева у области система веза. Развој савремених управљачких аутоматизованих информационих система не може да се замисли без развоја телекомуникација, које су у директној функцији преноса свих облика информација. Аналогни систем телекомуникација, који је у ВЈ углавном доминантан, није одговарајућа телекомуникациона подлога за задовољење све израженијих захтева за преносе различитих врста и облика информација у реалном времену и са великом расположивошћу. У модернизацији

⁵ М. Арсић, исто.

саобраћајног система неопходна је примена нових телекомуникационих технологија. Наиме, нужан је већи технолошки скок у примени савремених техничких решења у оквиру модернизације постојећег система, уз истовремено инсталирање нових дигиталних телекомуникационих система. Наиме, због значаја правих информација у ванредним условима, поготову у рату, постављају се систему веза све обимнији и одговорнији задаци, а услови у којима ће функционисати у б/д све су тежи и непредвидљивији.

Без обзира на начин прикупљања и обраде података ради њиховог успешног преноса до основних корисника, систем веза мора да буде савремено организован, технолошки добро опремљен, брз и доброг квалитета, расположив, делотворан, тајан и безбедан, јер ће у операцији обим и квалитет пренетих порука пресудно утицати на успешност система управљања процесима саобраћаја. У садашње време, због рестриктивних и материјално-финансијских могућности ВЈ и друштва, прибегава се одређеним техничким компромисима, што значи да савремени и моћни рачунари раде са веома смањеним могућностима.

За систем телекомуникација који треба да подржи функционисање саобраћајног система значајна је изабрана типологија рачунарске мреже. Кичму рачунарске мреже треба да чини прстенаста структура с одређеним бројем чворова, који представљају армијске и корпусне центре, а унутар нижих јединица треба формирати рачунарске мреже звездасте структуре. Таква конфигурација мреже створила би услове да се сваки учесник у рачунарској мрежи директно повеже с одређеним чвориштем и магистралним правцима, где ће везе бити оптерећене само сопственим саобраћајем (а не и транзитним). У таквој мрежи поједностављује се администрација, а лакше се одржава и сама рачунарска мрежа.⁶

Класификација података и стандардна методологија развоја информационих система ВЈ према усвојеном програму реализације основа је јединственог функционисања информационог система ВЈ у евентуалним ванредним условима. У надлежности Управе за информатику је да обезбеди технолошко јединство информационих система у ВЈ и примену јединствених процедура за приступ и коришћење заједничке базе података. Да би се претходни услов испунио, значајно је да се развој информационих система заснива, пре свега, на доследној примени унапред дефинисаних стандарда. На пример: методолошко-организационих, техничко-технолошких, телекомуникацијских, за дефинисање и вођење појединих заједничких података, за размену података и стандарда за заштиту података.⁷

У ВЈ за случај мобилизације и рата, као најопштије варијанте ванредних услова, нема јасно дефинисаних стандарда, осим за рачунарску опрему. Наиме, обезбеђена је компатибилност рачунара у вези с оперативним системом, програмским језицима, и другим. У области

⁶ Л. Анђелковић, *исто.*

⁷ *Исто.*

нових технологија прихваћени су многи међународни стандарди, посебно у области оперативних система за технологију персоналних рачунара – *WINDOWS*, а *UNIX* за вишекорисничке рачунарске системе. У области програмских језика стандардни програмски језик је *COBOL*, а у току је увођење савременијих програмских језика као што су *VISUAL BASIC*; од програмских алата користи се четврта генерација алата (*CASE*) док је *ACCESS* усвојен за мање, а *ORACLE* за веће базе података.⁸

Примена *GIS* технологије

Географски информациони систем (*GIS*) нова је технологија за дигитално процесирање геопросторних података. Може да се дефинише као рационално организован информациони систем (скуп рачунарске опреме и програмских пакета), интегрисан тако да процесира с подацима који су реферисани са просторним или географским координатама. У основи *GIS* јесте информациони систем за подршку у одлучивању који се заснива на интеграцији, трансформацији и визуелизацији просторних података. У функционалном смислу *GIS* чине два подсистема: хардвер (рачунарска опрема), и програмски пакет (системски и апликациони програми).

Стандардна *GIS* рачунарска конфигурација обухвата: централну процесорску јединицу, јединицу за визуелизацију и презентацију резултата обраде података, јединицу (дискови) за смештај података, системског и апликативног софтвера, дигитајзере и скенере за трансфер података са мапа и других докумената у дигиталну форму, плотере, штампаче и друге системе за документовање и приказ резултата обраде података. Стандардна архитектура апликационог *GIS* програмског пакета састоји се од програмских модула, који омогућују:

- интеракцију – комуницирање корисника са програмским пакетом *GIS*;
- унос, верификацију и складиштење података;
- управљање базом података (*Databasa Management System – DBMS*);
- процесирање – трансформацију података;
- презентацију излазних података и решења.

Примена *GPS* технологије

Глобални позициони систем (*Global Positioning System – GPS*) за одређивање позиције стабилних и мобилних објеката у реалном времену. Развило га је Министарство одбране САД и примењује се од 1973. године. Постао је доступан широком кругу корисника од 1993. године отварањем *GPS* система *NAVSTAR (Navigation Satelite Timing And Ranging)* за комерцијалну употребу. Састоји се од просторног, управљачког и корисничког подсистема:

⁸ Исто.

– просторни подсистем обухвата сателите (24 сателита – 21 активан и три резервна сателита), типа *NAVSTAR*, који по геостационарним путањама, радијуса 26.560 km, у шест орбиталних равни круже изнад Земље на висини од 11.000 km. При томе непрестано емитују податке о свом положају (тренутне координате). Распоред сателита у шест орбиталних равни обезбеђује покривеност целе површине Земље довољним бројем сателита. Сателити обиђу Земљу за 12 часова;

– контролни подсистем чине четири мониторинг станице. Главна станица је у Колорадо Спрингсу (база РВ САД – Фалкон), а три су на Атлантику, Пацифику и у Индијском океану;

– кориснички подсистем обухвата објекте на земљи, у води или ваздушном простору који су опремљени *GPS* пријемницима. Распоред *GPS* сателита омогућава корисницима на било којој тачки на површини Земље добијање сигнала са најмање четири сателита, на основу којих *GPS* пријемник одређује позицију. Основни подаци које одређује *GPS* пријемник јесу географска ширина и дужина, надморска висина и тачно време.⁹ Глобални позициони систем се примењује у свим областима у којима је потребно позиционирање стабилних или мобилних објеката, и има широку примену у свим видовима и гранама саобраћаја. Основне функције већине *GPS* уређаја који се користе у саобраћају и транспорту јесу:

- приказ расположивог броја сателита;
- избор мерних јединица за приказ параметара;
- приказ датума и времена;
- приказ мапе путне мреже;
- меморисање чворова на мрежи (до 500 чворова, на пример, уређај

GARMIN GPS III);

– меморисање путних праваца на мрежи (до 20 путних праваца, на пример, уређај *GARMIN GPS III*);

- приказ активног путног правца;

– 2D и 3D позиционирање;

– приказ тренутне, максималне и просечне брзине кретања;

– приказ времена кретања и пређеног пута;

– одређивање растојања до циља;

– одређивање очекиваног времена доласка на циљ;

– одређивање растојања између две тачке;

– *TRACKBACK* функција (повратак у полазну тачку истим путем, на пример, уређај *GARMIN GPS III*).

У саобраћају је *GPS* технологија најчешће интегрисана са *GIS* технологијом у јединствен и централизован аутоматизован систем *AIS* за управљање возним парковима или појединачним возилима у реалном времену. Технологија *GIS* омогућава пријем (унос), чување, обраду (трансформацију), визуелни приказ (на пример, локација возила на мапи путне мреже) и штампање података и прикупљених информација. Организациона и хардверско-програмска структура таквог информацио-

⁹ Б. Божић, Неки проблеми у примени *GPS* у нашим условима, „ВТГ“, бр. 3/97.

ног система одређена је врстом, опсегом и специфичностима саобраћајно-транспортних процеса, чије се управљање подржава тим технологијама.

– *Управљачки подсистем* је центар система. У њему се прикупљају сви подаци и информације и управља системом и радом возних јединица на мрежи. Центар је опремљен комуникационим хардвером за пријем података (*PC* комуникациони сервер, *GPS* картица са антеном, модем, радио-станица и диспечерски *PC* терминали) и програмском подршком, која обезбеђује чување, обраду, презентацију података према потреби корисника и генерисање управљачких информација. У центру постоји више диспечера који прате рад возила на путној мрежи и рад система.

– *Комуникациони подсистем* је систем веза који обезбеђује комуникације у систему ПАУК.

– *Мобилни подсистем* обухвата подсистеме мобилних уређаја у возилима који примају сигнале са сателита и, преко комуникационог подсистема, остварују комуникацију, са диспечерским центром. Мобилни уређаји у возилима састоје се од елемената који обезбеђују пријем сигнала са сателита о позицији возила, сакупљање података са сензора у возилу, формирање поруке, која се прослеђује диспечерском центру, и пријем управљачких порука из диспечерског центра. Мобилни уређај у возилу састоји се од следећих елемената:

- дисплеја, на којем се приказују поруке из диспечерског центра;
- командног пулта, преко којег возач комуницира са диспечерским центром;

- сензора за мерење одређених величина на возилу;

- *GPS* контролера;

- *GPS* картице с антеном;

- модема;

- радио-станице;

- *PC Lap-top*, по потреби.

Досадашња решења и искуства из праксе указују на могућу примену *GIS* и *GPS* технологије у позиционирању, аутоматском управљању и контроли кретања возила на путној мрежи (систем ПАУК), односно у реализацији следећих функција и активности:

- управљању експлоатацијом и одржавањем возног парка;

- праћењу позиције возила на путној мрежи;

- праћењу рада возача и возила на линијама;

- информисању и давању упутстава возачу (комуникација са возачима у реалном времену).

Основни циљеви примене *GIS* и *GPS* технологије јесу:

- ефикасније искоришћење возног парка;

- смањење трошкова експлоатације и одржавања возног парка;

- могућности за оперативно усклађивање потреба везаних за превоз, услова и могућности транспортног система у реалном времену и простору.¹⁰

¹⁰ З. Радишић, *Развој софтвера информационог система ВЈ (предлог)*, СБУ, Београд, 1975.

Сваки организован хијерархијски систем, па и систем СбОб конципиран је тако да се бори против ентропије система у целини, или ентропије својих елемената. То наводи на закључак да сваки организациони систем мора да има и свој регулациони систем, који ће утицати на смањење ентропије, и, тако, на прогрес система.

Успешним решавањем проблема управљања, тј. деловањем на елементе структуре војног саобраћаја као објекта управљања, обезбеђује се постојање и остваривање одређених циљева који су карактеристични за сваки организациони систем. Садашња техничко-технолошка решења су неадекватна за квалитетно управљање процесима саобраћаја и транспорта у току извођења операције. Због тога је потребно да се изуче сва мирнодопска и ратна искуства везана за ту проблематику и да се приступи модернизацији система увођењем савремених техничких средстава и савремених технологија.

Увођење нових техничких средстава и савремених технологија мора да се заснива на резултатима истраживања процеса саобраћаја и транспорта, њихових стационарних стања, и посебно, динамичких модела управљања процесима. Та истраживања треба заснивати на фундаменталним научним дисциплинама, као што су: општа теорија система, кибернетика, операциона истраживања и управљање процесима, теорија пројектовања и развоја информационе подршке у управљању процесима у организационим системима, и нове информационе технологије.

Тоталитаристички карактер савременог мондијализма*

УДК:321.64

Милан В. Петковић, пуковник

Најновијим збивањима на Балкану, а нарочито ратом који је Северноатлантски пакт водио против СР Југославије, започета је нова етапа у историји и пракси ратовања и међународних политичких, правних и других односа. Нарушена су најмање два постулата међународне политике: суверенитет националних држава и Повеља ОУН-а, а да, при томе, већина међународних релевантних чинилаца, укључујући и саму светску организацију (првенствено Савет безбедности УН), уопште није реаговала.

У агресији НАТО-а на СРЈ дошла је до изражаја „нова врста хегемоније“ САД и „архитеката“ тзв. новог светског поретка, заогрнута плаштом западњачког мондијализма и правдана „борбом за људска права“ и „права угрожених мањина“. „Нови“ тоталитаризам не само што наликује на онај фашистичко-нацистички већ је по много чему идентичан, па и гори од оног „практикованог“ у Мусолинијевој Италији, Хитлеровој Немачкој и „троосовинском“ Јапану, или каудиљевој Шпанији. Разлика се уочава у светско-историјским околностима тих тоталитаризама: онај „стари“ је настао у једнопартијској средини, а „нови“ тоталитаризам (мондијализам) још кокетира са либералном демократијом и „класичним“ демократским институцијама, берем до извесног степена и док то одговара креаторима и протагонистима „новог светског поретка“. Последица наступања са становишта мондијализма јесте гажење права малих народа и неразвијених земаља, и присиљавање да се одрекну целокупног суверенитета (или дела) над сопственом територијом и „добровољно“ ставе под „заштиту“ моћних земаља, на челу са Сједињеним Државама.

Увод

Рат који је Северноатлантски пакт водио против Савезне Републике Југославије чини прекретницу и почетак нове етапе у историји међународних политичких, правних, дипломатских и других односа. У ствари,

* Аутор је овај текст, у скраћеном обиму и под насловом „Мондијализам или нови тоталитаризам“, представио као саопштење на међународном симпозијуму „НАТО агресија на СРЈ '99“, одржаном у Новом Саду 15. и 16. октобра 1999. године.

тим ратом је најављен почетак стварања новог глобалног поретка, у којем „криза на Косову и Метохији представља крај деценије неизвесности, нереди и лутања у међународној политици и ствара нови оквир за 21. век“.¹

Узроци, начин вођења и циљеви рата ни по чему не одговарају ономе што је било уобичајено у досадашњим сукобима. Алијанса је као изговор за агресију узела наводне, недоказане, српске злочине на Космету, а као узроке сукоба аргументе хуманитарне, моралне, па чак и „цивилizacionске“ природе. У име, наводно, хуманитарне интервенције, која се сада сматра морално оправданијом од свих других, НАТО није оклевао да погази два значајна постулата међународне политике: суверенитет националних држава и Повељу Организације Уједињених нација. Наиме, принцип суверенитета допушта свакој влади да решава унутрашње сукобе према сопственим законима, а да се, при том, нико не меша у унутрашње ствари те државе. Управо тај принцип, стар више од два века, у потпуности је нарушен 24. марта 1999, када је без икакве правне основе Југославију напао НАТО, једина преостала војна алијанса у свету. Повеља ОУН грубо је одбачена самим чином агресије на независну и суверену земљу, у име светске организације, иако за то није постојала никаква правна основа, одлука или резолуција одговарајућих, меродавних органа и институција међународне заједнице.²

Стари и нови тоталитаризам

Водећа земља Алијансе – САД, потпомогнута Великом Британијом, Француском и Немачком, која је поново постала највећа европска економска и политичка сила, у свом походу, чији је циљ контрола света, понаша се према „остатку света“ као некадашњи тоталитаристи сила Осовине. Свој нови тоталитаризам, међутим, САД не оправдавају као својевремено Адолф Хитлер, него га покривају демократском фразеологијом о наводној борби за „људска права“, за слободу народа и националних мањина, и за увођење демократије у аутократска друштва. Хитлер је био отворенији у борби против демократије као „буржоаске старудије“, коју је требало одбацити и уништити. Он се није скривао иза идеолошких фраза и, у том погледу, био је поштенији од садашњих тоталитариста НАТО-а, који, на челу са САД, не желе или не смеју отворено да заступају своје агресивне политичке и војне циљеве, своју тежњу да успоставе потпуну доминацију над целим светом и загосподаре свим областима делатности човечанства и свим светским ресурсима. Садашњи тоталитаристи морају отворено да обмањују светску јавност и измишљају „случајеве“ да би остварили своје политичке циљеве. Зато су медијске манипулације и диктатура, поред војне силе, њихово главно средство.

¹ Опширније: специјални број „Le Monde diplomatique“, Paris, Juin 1999, посвећен анализи агресије НАТО-а на СР Југославију.

² То су констатовали научници и експерти Југословенског удружења за правну теорију и праксу, и научници и истраживачи из Европе, САД, Канаде и Аустралије током међународног симпозијума „НАТО агресија на СРЈ '99“.

Уколико постоји значајна разлика у идеолошком погледу између старих тоталитариста (фашисти) и нових тоталитариста („мондијалисти“), очигледан је континуитет између старих и нових империјалиста. Наиме, док је фашизам у Немачкој или Италији био неограничена једнопартијска диктатура, са суровим репресијама, пре свега у тим земљама и против тих народа, па се касније проширио на ближе и даље окружење, нови тоталитаризам се формирао у државама у којима већ постоје демократске институције, развијене барем до одређеног степена. И што је још важније, тај тоталитаризам се јавио у условима снажне економске и политичке интеграције друштава на Западу (Европска унија). Зато се НАТО и одржао, мада су томе припомогли и други значајни разлози: интереси војноиндустријског комплекса, пласирање капитала и роба на нова тржишта и контрола над изворима и резервама енергената и путевима снабдевања. Никома није засметала чињеница да је НАТО, као одбрамбени савез, изгубио свој основни *raison d'être* после расформирања моћног Варшавског уговора и распада Совјетског Савеза. Западна алијанса је постала нова агресивна интернационална тоталитарна снага у свету, као војна сила светског капитала, који жели, по сваку цену, да влада светом у новим међународним условима.

Успешан отпор „ваздушној кампањи“ једне мале земље, каква је СРЈ, показује да нови тоталитаристи нису сила без граница. Постоје разлози на основу којих се може закључити да и садашњи међународни тоталитаризам, оличен у НАТО-у и САД, није снага која ће стално бити успешна. Пре свега, национални интереси појединих држава чланица НАТО-а и њихови потенцијални међусобни сукоби могу да доведу барем до слабљења унутрашње кохезионе снаге те политичко-војне интеграције. Осим тога, не треба потцењивати ни улогу јавног мњења у тим земљама, иако је оно под јаком државном контролом. Али, најозбиљнији отпор војној алијанси Запада могу да пруже Русија, као нуклеарна и космичка сила (мада сада економски јако ослабљена), Индија, као сила у успону, са нуклеарним и космичким потенцијалом, и Кина, са својим огромним људским и војним потенцијалима (у многим сегментима немерљивим), укључујући и нуклеарну и космичку технологију, које се не могу потцењивати.

Мондијализација

Мондијализација уклања све постојеће границе, хомогенизује културе и смањује разлике међу њима, доводи у питање идентитет и сувереност држава и народа, и намеће стварање универзалног (америчког) царства тржишне економије, изазива „балканизацију“ и „либанизацију“ света уништавањем регулаторских прерогатива традиционалних држава и ствара нова кризна жаришта, погодна за интервенције свих врста. Због тога се поставља питање шта је са суверенитетом једне земље и да ли се на нивоу планете, под покровитељством Запада, иде ка стварању „ограниченог суверенитета“, сличног ономе који је шезде-

сетих и седамдесетих година желео да уведе Леонид Брежњев, лансирајући тзв. Брежњевљеву доктрину, усмерену према земљама тадашњег „реалног социјализма“. Питање је, такође, да ли оживљава стари колонијалистички симбол – протекторат, који је 1991. године био предвиђен за Сомалију а сада се спроводи у Босни и Херцеговини, покушава да се установи у Албанији и Македонији и планира на делу (или целокупној територији) Југославије.

Одлуку о бомбардовању СР Југославије донео је НАТО без консултација или одобрења Савета безбедности Уједињених нација. Први пут у вези с једним тако озбиљним питањем свет је био сведок потискивања ОУН у други план, иако је та светска организација једина међународна платформа за решавање сукоба и очување мира међу државама и народима. Међутим, бројни показатељи, од почетка деведесетих година, указивали су на то да САД не желе ОУН у улози арбитра у међународним споровима и сукобима. У суштини, све наводи на закључак да Вашингтону више не одговарају Уједињене нације јер, у садашњем хегемонистичком положају, више не прихвата да га спутавају легалистичке процедуре светске организације, нити жели да било коме полаже рачуна о својој политици према свету, посебно ако оцени да постоји могућност прерасподеле силе и моћи у светским оквирима.

Гажењем суверенитета других држава у име хуманитарне потребе и ниподаштавањем меродавности у одлучивању Уједињених нација САД неизбежно намећу свету нове велике проблеме: усклађивање хуманитарних преокупација са стварним потребама; употребу силе; дефинисање тероризма на светском нивоу; одговорност за разарања итд. При томе, постављају се и многа друга питања као што су: да ли постоје етичка бомбардовања?, да ли се може говорити о „праведном рату“ када је војна и технолошка диспропорција снага између противника толико велика да се тешко може и замислити?, да ли и колико могу да се толеришу тзв. колатералне штете?, у име каквог морала се ради „заштите“ једног народа уништава други народ?, да ли постоје границе несразмера? итд.³ Чак и када би се нашао прихватљив одговор на та и слична питања (што је незамисливо), поставило би се одмах мноштво нових питања: због чега НАТО није интервенисао у јужном Судану, Сиера Леонеу, Либерији, Анголи, Источном Тимору, Тибету, Турској, Индији, Пакистану и Кини, или у Великој Британији или Француској, у корист угроженог становништва?, шта је навело НАТО да прекрши сопствени статут и да, као некадашњи одбрамбени политичко-војни савез, постане савез за „кажњавање непослушних“?, да ли је тако трансформисана Алијанса и даље регионална организација у коју може да се има поверење? итд. Очигледно, није реч о хуманистичким и

³ У државама НАТО-а укупно живи 763,9 милиона људи, на пространству од 23,329 милиона квадратних километара, док грађана Југославије има око 11 милиона, насељених на 102.173 квадратна километра. Дакле, однос у људству је 69:1 у корист Северноатлантског пакта. Ако би се узели у обзир подаци за само девет чланица НАТО-а, активних учесница у агресији на СРЈ, које имају 623 милиона житеља, однос је 57:1 итд.

цивилизацијским принципима, већ о систему двоструких мерила, неједнаких стандарда у оцењивању ситуације и примени права јачег.

Рат новог типа

Сукоб на Балкану је, према начину вођења, рат новог типа. Никада у досадашњој војној историји није забележено да је неки сукоб био вођен на начин на који је то чинио амерички генерал Весли Кларк, нити се ико супротставио нападачу на начин који је применио народ СР Југославије. Однос војних снага је био такав да је бесмислено говорити о њему као о чиниоцу који је могао да утиче на исход сукоба.⁴ У суштини, Северноатлантски пакт је кренуо у операцију кажњавања читавог једног народа на до сада невиђени начин у историји. С друге стране, супротставио му се народ са свим својим расположивим војним, друштвеним, духовним, културним и цивилизацијским потенцијалима. Стратегија НАТО почивала је на принципу „недодирљивости сопствених снага и супериорности своје технологије“. Стратегија СРЈ заснивала се на вољи народа да очува слободу и независност, на невиђеном патриотизму и на потпуној иницијативи свих учесника у организовању и спровођењу отпора агресији свим расположивим снагама. Међутим, „у неорату, у очима јавног мњења, губи онај који сувише убија“.⁵ Дакле, рат није видео-игра у којој се противник побеђује покретом дојстика, а губици у људству и материјалним средствима представљају у виду тачкица или бројки на екрану монитора, или кратким звучним сигнаlima. Укратко, рат је требало учинити невидљивим и решити га у своју корист, баш као и у случају видео-игре. То је био разлог што је НАТО одмах, на почетку, настојао да потпуно ућутка противничка средства јавног информисања, да наметне своје изворе и свој избор информација, и да свету пружи своју слику рата на Балкану „без крви, жртава, разарања и погрешака“. Наиме, требало је свету показати да надмоћна технологија доноси победу сама по себи и да је непотребно класично проливање крви. Али, није се рачунало на то да у рату, као и у видео-игри, постоји противник који, такође, вуче потезе. Тако је већ добијени рат практично изгубљен, а теорија ратовања је добила нови закон, који би могао да гласи: рат добија страна у сукобу која докаже јавном мњењу да супротна страна прекомерно убија. Отуда полемика између поборника „званичне истине НАТО-а“ и посматрача догађаја (као и после цепања претходне Југославије). У Лондону, британски министар иностраних послова Робин Кук није оклевао да јавно нападне дописника Би-Би-Сија из Београда, Џона Симпсона, оптуживши га да је „Милошевићев саучесник“ само због тога што је извештавао британ-

⁴ Довољан је податак да је укупан број употребљених летелица агресора био више десетина пута већи од укупног броја летелица Савезне Републике Југославије. При томе, агресор је користио и најсавременија технолошка средства и системе.

⁵ Даниел Салваторе Шифер, на трибини омладине ЈУЛ-а Приштине, 30. октобра 1999. године.

ско јавно мњење о срушеним школама, оштећеним болницама, породиштима и обдаништима. Влада је чак затражила опозив тог новинара из Београда, али је Би-Би-Си одбио то да прихвати. У Италији, дописника *RAI* Ениа Ремондина, који је оштро критиковао бомбардовање градова и цивилних објеката, посебно зграде Радио-телевизије Србије, напали су бројни италијански новинари и интелектуалци као „Милошевићевог агента“. У Француској, запажања Режиша Дебреа, који је боравио на Космету, довела су до правог линча тог истакнутог борца за истину. Ништа боље није прошао ни Мишел Колон у Белгији, кога су претукли у полицији јер није хтео да оповргне своје тврдње да НАТО изводи неправичну агресију на Југославију. Италијанско-француског писца, филозофа и хуманисту Даниела Салваторе Шифера физички су напали шиптарски терористи у Паризу, бојкотовали су га француски, белгијски и италијански интелектуалци и, најзад, ранили су га припадници тзв. ОВК док је са групом новинара био на Косову и Метохији ради прикупљања материјала за извештавање светског јавног мњења о дивљању шиптарских терориста и бесомучном бомбардовању снага Западне алијансе.

Извештавање о ратним дејствима и резултатима ваздушних напада авијације НАТО-а на циљеве на територији СРЈ причињава огромну тешкоћу специјализованим службама НАТО-а и ангажованим средствима јавног информисања. Наиме, поред труда да се образложе циљ и разлози агресије, које ниједна разумна средина не може да прихвати као оправдање, свакодневна и многобројна ратна и „поратна“ недела све теже могу да се објасне. При томе, појављују се бројни проблеми и дилеме. Гађање и уништавање цивилних циљева најосетљивији је проблем Алијансе, првенствено Савета НАТО-а и портпарола, односно пропагандиста, ангажованих за „ширење истине о ангажовању НАТО-а у хуманитарној интервенцији“. Због тога је смишљена и техника порицања информација из других извора о тзв. колатералним штетама, а све у нади да ће „прве информације“ од званичних органа НАТО-а оставити најјачи утисак. Ако тако срочена информација ипак не убеди аудиторјум у истинитост саопштене тврдње, следи признавање делимичне кривице, срачунато на стварање лажне слике о отворености и самокритичности НАТО-а, али и изрицање бестијалних оптужби супротној страни, на пример да „противничка страна подмеће цивилне објекте под ватру НАТО авијације“. У следећем извештавању о истом догађају признаје се да се „једна бомба занела од циља“, односно да неке ракете нису биле баш сасвим правилно усмерене. Другим речима, саопштавају се информације које треба да наведу тзв. јавно мњење у „респективним земљама“ на закључак да противник сам подмеће своје цивилне, односно невојне објекте под бомбе и ракете непријатељеве авијације. Такав модел објашњења напада примењен је приликом објављивања информације о нападу на конвој избеглица. Прво је оптужена Војска Југославије, затим јединице безбедности Републике Србије и локалне „српске власти“, а потом је НАТО признао да је погођен „један цивилни трактор војне намене“.

Напори званичника НАТО-а и појединих земаља из те агрессорове алијансе да оправдају и објасне „на прихватљив начин“ смрт цивила, граничи се с апсурдом. Као оправдање за ваздушни напад на једно село америчка администрација је, на пример, навела изговор да су косметски Албанци, цивилни грађани, коришћени као „живи штит“. Нико није покушао да дâ одговор где ти цивили живе и да ли има села у којима не живе цивили. Прихватљив одговор није понуђен ни када је погођена болница са непокретним болесницима. Није било разумног одговора ни када је ракетан воз на отвореној прузи, пун цивила који су својом вољом путовали у своја одредишта. Сва понуђена објашњења су подстакла сећања на вијетнамско село Ми Лај и остале вијетнамске масакре, за које је изговор био да „вијетнамске бебе крију ручне бомбе“, или на масовно убиство сељака једног корејског села у близини неког надвожњака, за време Корејског рата. Слично се десило и када су пакистански војници отворили ватру на цивиле у Сомалији. Тада је Мадлен Олбрајт изјавила да сомалијски герилци „користе цивиле као штитове“.⁶

Америчка администрација покушава да оправда бомбардовање територије СР Југославије и поређењем броја жртава бомбардовања са бројем жртава међу албанским становништвом. Чак је и сам председник САД Клинтон, током неславне посете Грчкој у новембру 1999, изјавио да је бомбардовање Југославије било „права ствар“. Међутим, поставља се питање етике и других светски прихваћених норми ратовања које су све бескрупулозно погажене.

Британски медији су стално наглашавали „вредности својих информација“, тврдећи да су њихови извештаји „реални, непристрасни и избалансирани“. Истина, било је и таквих, посебно оних који су имали своје дописнике у Србији, јер су могли да се увере у „истинитост“ пропаганде НАТО-а и да виде резултате бомбардовања авијације националних и Пактових ваздухопловстава. Међутим, извештаји са терена, пре емитовања, „фризирају“ се и „лакирају“, тј. „стандардизују“ се према стандардима пропагандних агенција НАТО-а и тако не излазе из општеприхваћених и одобрених клишеа специјализованих психолошко-пропагандних тимова монструозно развијеног психолошко-пропагандног апарата. Због тога су, углавном, у гласилима на Западу препричавана званична саопштења и изјаве представника за штампу или овлашћених команди НАТО-а, а „извештаји са терена“ употпуњавани су снимцима добијеним од Команде НАТО-а и министарстава одбране, док су изјаве политичара и војних представника за штампу навођени без прекида и без коментара. На пример, када је постало јасно да информација о „хуманитарној катастрофи“ нагло губи веродостојност због немогућности да се на прихватљив начин објасни како се може спречити масовним бомбардовањем, смишљен је у НАТО-у израз „хватање ритма са повећаним ризиком од избијања хуманитарне катастрофе“, којим је покушано правдање повећаног броја цивилних жртава и немилосрдног разарања и уништавања тзв. ланца циљева који воде ка војним, тј. легитимним објектима напада.

⁶ Видети: „Политика“, 4. јуна 1999. године.

Проблем извештавања о рату и ратним разарањима, у ствари, много је већи. У систему извештавања створен је веома сложен подсистем вазалства који више не може да се сакрије. У свом уџбенику за борбу против „теорија завера“, писаном за потребе СИА, јер оне „веома штете америчким интересима ширењем неповерења“, Ричард Пајлс препоручује мобилисање локалних прозападних колаборациониста, које отворено назива корисним идиотима, наглашавајући да су они спремни да служе налогодавцу „за мале паре, па и бесплатно“. Нашавши се под ватром заједно са припадницима тзв. ОВК на територији Космета, Џонатан Чарлс је романтично говорио о „људима који сањају да ослободе Косово“ јер им је Косово „симбол наде за етничке Албанце“; новинар телевизије „Канал 5“ понудио је причу о косовским Албанцима који су отишли из Велике Британије да би се придружили „борцима ОВК“, а понашање и изјаве неких бивших српских и црногорских политичара и интелектуалаца, вероватно у нади да ће „после рата“ добити свој део колача од агресора, толико су усклађене са „психолошко-пропагандним оркестром“ Алијансе да је то беспримерно у модерној историји човечанства.⁷ Основно начело стварне и потпуне демократије „*Auditur et altera pars*“ (чујмо и другу страну), очигледно, барем за сада, остало је непознато јавном мњењу „демократског“ Запада.

Циљ таквог наступа НАТО-а и његове пропагандне машинерије није само уништење жртве. Њу треба натерати да пати, да се грчи, да пузи и да, на крају, схвати да је све што јој се чини нажао „за њено добро“. Циљ је, дакле, заробљавање слободе других да би се потврдила сопствена моћ, како је то објаснио Жан-Пол Сартр.⁸

Они који, у недостатку истинитих информација, већ пола века рат виде само као могућност за раст вредности долара на светској берзи и развој сопствене индустрије наоружања не могу разумети да је то што њихова земља чини другим земљама варваризам и уништавање свега што представља живот. Због тога је за њих рат посао који доноси профит. Из истог разлога се развија и монструозни систем диригованог информисања, чија је искључива намена да убеди свет у неопходност рата, јер се њиме повећавају благостање и просперитет сопствене нације. „Али кога је брига како се ствари одвијају, под условом да се одвијају“, рекао је Семјуел Бекет у једној расправи о опортуности „чињења и нечињења“. Многи политичари, аналитички експерти и саветодавци садашњег америчког естаблишмента и руководећих структура НАТО-а, сасвим је очигледно, мисле исто.

Полазећи од претпоставке да наша одбрана „ради на струју“ и да ће бити скоро потпуно онемогућена да дејствује чим се „утикач извуче из зида“, представник за штампу НАТО-а потпуно је игнорисао социјалне и економске последице по цивилно становништво које ће настати после употребе специјалних средстава за уништавање и онеспособљавање извора и преносника електричне енергије. Он је саопштио да су

⁷ Опширније: Милан В. Петковић, *Концепција глобалне диверзије*, „Калеком“, Београд, 1998.

⁸ Жан-Пол Сартр, *Мучнина*, „Просвета“, Београд, 1968.

лидери чланица НАТО-а тек на самиту у Вашингтону, 24. априла 1999. године (дакле, за време прославе педесете годишњице Алијансе), усвојили предлог да се електроенергетски систем СРЈ унесе у списак мета. Међутим, начелник Оперативне дирекције НАТО-а за Европу, генерал Чак Валд, одмах се „оградио“ изјавом да је наређење за бомбардовање издао лично командант НАТО-а за Европу генерал Кларк. Сем тога, очигледно је да портпарол НАТО-а није говорио истину јер су „психолошке припреме“ које је агресор отпочео пре вашингтонског самита показивале да је „Команда Солос“, задужена за психолошко ратовање, из авиона ЕС-130/RR, 193. винга за специјалне операције, разбацивала летке, посебно летак бр. 04-B-03-L004, са злослутном најавом да „неће бити струје“. Портпароли разних нивоа америчког ратног ваздухопловства још 7. априла су наговештавали ударе „специјалним средствима“ по највиталнијим елементима инфраструктуре и енергетском систему. Дакле, изненадне одлуке за дејство по енергетском систему није било.

Истовремено, убрзаван је процес стварања обрнуте слике догађаја, у којој је жртва крива за све што јој се дешава и у којој се агресор појављује као „спасилац потлачених и измучених“, како пише у једном другом летку „Команде Солос“ (02-B-02-L004). Истином су, ипак, узвраћани ударци, јер су чињенице – слике и документи које су одлазиле из СРЈ у свет, ка свим континентима, говориле супротно. „Цео свет је сведок да се над Југославијом и њеним грађанима свакодневно врши злочин против човечности више од 73 дана“, писале су почетком јуна многе новине у Кини, Русији и Аустралији, а и корисници Интернета могли су то исто да закључе „сурфујући“ по текстовима и сликама који су емитовани из Југославије.

Што се тиче правих ратних циљева „неората“, Сједињене Државе, односно НАТО, и Европска унија имају, због различитих мотива и побуда, веома прецизне планове за деловање према различитим деловима европског континента. Међутим, стратегијски значај једног региона није више оно што је некада био. Наиме, нека зона је била стратегијски значајна када је контрола над њом доносила стратегијске предности над противником (војна контрола приступа мору, некој пловној реци, некој природној граници, и слично), посебно када је реч о значајним резервама природних богатстава (нафта, гас, угаљ, гвожђе, вода, племенити метали, ретки минерали) или виталним комуникацијским правцима. У космичкој ери, у периоду мондијализације и експанзије тржишне економије западног типа, која се заснива на примени технолошких достигнућа, таква концепција стратегијског значаја појединих региона је умногоме нарушена. Бројни аналитичари, због тога, постављају питање да ли простор СР Југославије, прецизније – простор Републике Србије (посебно њене јужне покрајине), има толики значај да је због њега требало да се води рат.⁹

⁹ Опширније: Алвин и Хајди Тофлер, *Рат и антират*, „Паидеиа“, Београд, 1998; Милан В. Петковић, *Геополитичке паралеле на прагу XXI века*, „Калеком“, Београд, 1997, и друго.

Европска унија је проценила да политички хаос на простору СРЈ (Србије и Космета у њој) прети Европи, да је то простор на којем влада традиционална несигурност још од времена актуелности тзв. Источног питања, 1875. године, да са тог простора стално притичу емигранти, са свим пратећим недаћама, да мафија настоји да загосподари јужним и југозападним деловима Балканског полуострва и успостави на том простору своје филијале на путу дроге од Далеког истока, преко Блиског истока, до тзв. срца Европе (Немачка, Француска и Швајцарска), и да на Балкану постоје поједине државе које желе да сачувају своју аутономност и независност у одлучивању о виталним функцијама сопственог опстанка, што је у супротности с општим правцем експанзије хегемонизма Запада над Европом.

За САД Космет нема никакав стратегијски значај, тј. тај регион нема витални значај за америчку државу. Међутим, јужна српска покрајина и мере које је југословенска држава предузела ради заштите српског и црногорског народа од дивљања шиптарских терориста искоришћени су да би се, под изговором заштите цивила и спречавања хуманитарне катастрофе, ангажовао НАТО и тако доказала свету неопходност опстанка те анахроне војне алијансе, која је требало да нестане с нестанком Варшавског уговора, јер је и била створена да би се супротставила нападу Совјетског Савеза и земаља тзв. реалног социјализма на западноевропске земље, односно на Сједињене Државе.¹⁰

Закључак

Балкан за велике силе у 20. веку (изузетак Аустроугарска) није био подручје за које су имале прворазредни интерес. Ипак, његова стратешка вредност чинила га је веома значајним у плановима и практичним акцијама великих сила, од Немачке и Совјетског Савеза до Сједињених Америчких Држава.

Сасвим је сигурно да Американци имају стручне тимове који већ деценијама разрађују све могућности развитка и кретања различитих процеса у свим деловима света, па самим тим и на Балкану (треба се сетити разних „ратних игара“ још из седамдесетих година 20. века о распаду југословенске државе или СССР-а, као и размишљања Бжежинског, Кисинџера, Фукујаме, Шафранског, Еспозита и других), јер њихова визија мондијализма обухвата, без изузетка, целокупну планету.

Бројни амерички високостручни и утицајни тимови стварају и виртуелне ситуације које једног дана, барем у неким деловима, могу да постану стварне. У ситуацији каква је сада, са несумњивом великом превагом у снази и утицају САД, и с обзиром на тенденције њихове спољне политике, треба узимати у обзир и њихову жељу да „редефинишу“ у своју корист статус „недефинисаних простора“, каквим се, на

¹⁰ Опширније: Група аутора, *Сигурност чрез партњорство и интеграција*, Софија, 1996; Милан В. Петковић, *Геополитичке паралеле на прагу XXI века*, исто; „Le monde diplomatique“, Paris, Juin 1999; „Политика“, Београд, 5. јун 1999.

жалост, сматра и простор претходне Југославије, па и Савезне Републике Југославије. Последица је очита: у Европи, као и свуда у свету, у име мондијализма и уједначавања стандарда понашања према америчком узору, мали народи и неразвијене земље присиљавају се да се одрекну свог суверенитета, па чак и делова својих националних територија, да би се „заокружиле“ неке територијалне целине према замисли „заштитника“.

Прихватањем захтева и ултиматума угрожене земље падају под „заштиту“ великих сила, којима затим плаћају за властиту „сигурност“ иако је свакоме јасно да САД и њихови савезници не воде рачуна о стабилности и миру у свету када је реч о убирању профита, пласирању капитала и ширењу тржишта. Алузија на Фукујамино „планетарно село“ је очигледна. Њиме би се управљало из Вашингтона, а да ли је то изводљиво, остаје да се види.

Различита схватања значења појма законитости рата

УДК: 355.011

Мр Николај Марческу, пуковник у пензији

У нашој и страној литератури појам који се означава терминима законитост и закономерност рата има различита значења, као и њихов однос са појмом закон рата.

Аутор наводи карактеристична схватања појма законитост, односно закономерност, у нашој и страној литератури. На основу њихове анализе изводи закључак и даје своју дескриптивну дефиницију. Сматра да под појмом законитост (закономерност) треба подразумевати објективне карактеристичне појаве, процесе и тенденције у рату које су резултат деловања једног или више закона. Осим тога, одређује и однос између појмова закон и законитост. На крају, аутор предлаже како да се користи термин законитост, односно закономерност, у нашој доктринарној литератури и војној теорији.

На основу анализе наше војне литературе, може се закључити да се термини законитост и закономерност већ дуго користе, али често у различитом значењу. У речнику Српске академије наука термином законитост означавају се: „особина или стање онога што је законито, усклађеност, ред“, док се термином закономерност означава: „особина, стање онога што је закономерно, усклађеност према законима, систематичност“. ¹ У *Руско-српскохрватском војном речнику* термин закономерност означен је као „законитост, сагласност са законима а закономерној – законит по закону“, ² а слично значење за те термине наводи се и у другим лексиконима и речницима. ³ У вези са значењем тих термина, у *Филозофској енциклопедији* се наглашава: „треба разликовати закон као конкретно опште и апстрактно једнострано моменат посебно појављивања, тј. одређену закономерну везу. Утврђивање закономерности појава нужно указује на постојање закона у њиховој појави и развоју али сама закономерност таквим законом још се не појављује“. ⁴ Из одређених значења тих термина, могу се извести барем два закључка:

1) да се термини законитост и закономерност користе као синонимима, јер се њима означава неко стање – појава у објективној стварности рата у којој делују закони;

¹ *Речник српско-хрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд, 1978, стр. 10 и 12.

² Милисав Перишић, *Руско-српскохрватски војни речник*, ВИЗ, 1980, стр. 293.

³ Трагајући за лексикографским значењем тог термина прегледани су бројни доступни речници, лексикони и енциклопедије на српском и другим језицима. Међутим, у многим од њих тај термин није обрађен, посебно у војним речницима. Више је обрађен у делима на руском језику.

⁴ *Филосовская энциклопедия*, том II, Москва, 1962, стр. 149.

2) да термин, а тиме и појам закон није идентичан појму законитост или закономерност.

Значење термина законитост – закономерност и његов однос према закону у нашој литератури

Аутори који пишу о законитостима рата с правом констатују да се термин законитост – закономерност употребљава у више области људске делатности и у више значења. Ради сагледавања његовог значења, пре свега, у теорији војне науке и војној доктрини наводимо само неке карактеристичне примере његовог одређења.

1) Указујући на разлику између природних и друштвених закона⁵ Радомир Лукић тврди да у социологији, поред „неумитних“, постоје и статистички закони, и објашњава какви су то закони и које појаве обухватају. Резимирајући своје схватање, наглашава да појединачне појаве које се као делатност појединаца повезују (или разматрају) као јединствена друштвена појава (као целина појединачних појава) подлежу некој општој законитости (у овом случају статистичкој законитости). Тиме је хтео да каже да се у великом броју појаве сумирају и воде ка некој нужности – у облику (форми) израженом у некаквој врсти везе и односа – законитости. Према томе, у том значењу је др Лукић употребљавао тај термин а не означавање, како тврде поједини аутори „карактеристика“ природних и друштвених појава. Тврдња да су законитости карактеристике у супротности је са ставом у одређивању законитости. Исто тако неприхватљива је и са гносеолошког становишта.

У истом том значењу, да би истакао постојање неке правилности између појава, користи термин законитост и Богдан Шешић у својим радовима, нарочито приликом разматрања проблематике узрочних и статистичких закона. Говорећи о статистичким законима, он наглашава да су ти закони „основа за продирање у узрочно последичну законитост ових сложених целина“.⁶ На другом месту, одговарајући на примедбу у вези са законом узрочности у физици, он каже: „Интеференција⁷ разних, чак и супротних закона, не значи негацију или неважење законитости једног дешавања, него значи једино деловање неке више сложене комплексне законитости“.⁸

Иако ти аутори не дају своју дефиницију појма (значење) законитост, из наведених ставова и целине њихових радова може се закључити да су га користили за означавање појава и процеса у објективној стварности који су настали као последица деловања објективних закона.

⁵ Др Радомир Лукић, *Основи социологије*, V издање, Београд, 1965, стр. 19.

⁶ Др Богдан Шешић, др Андрија Стојковић, *Дијалектички материјализам*, Београд, 1960, стр. 238.

⁷ Интеференција (лат.) узајамно дејство закона у објективној стварности или се појачавају, слабе или поништавају (Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд, 1961, стр. 360).

⁸ Др Богдан Шешић, *Логика*, II издање, Београд, 1962, стр. 630.

Тиме они указују на чињеницу да појаве у објективној стварности нису хаотичне, да у њој не владају само случајности него и одређене нужне и сталне везе – закони. На тај начин, ти аутори показују да разликују појмове закон и законитост. За њих је карактеристично још и то да не дају дефиницију појма законитост.

Олег Мандић, међутим, уз коришћење термина законитост и закон даје и своје одређење појма законитост: „...у појму законитости показана је чињеница да се кретање одређених ствари-процеса-стања одвија према законима који су за њих специфични... Када у већем броју појединачних ствари-процеса-стања исти узроци и услови својим узајамним деловањем постижу увек исти учинак онда је реч о законитости њихова деловања... Али целина, што је саставља већи или мањи број ствари-процеса-стања свака са својим специфичним законима настајања и постојања, опет има властите законе, у којима долази до изражаја оно што је за њу суштину – појаву основно, опште и нужно међу њеним деловима. На тај се начин долази до спознаје законитости вишег или нижег степена. То је, дакле, општа законитост у односу на посебне законитости њезиних делова“.⁹ Из наведених исказа се може закључити да аутор разликује појам закон од појма законитост, поближе их одређује и указује на њихов међусобни однос.

2) У нашој војној литератури, посебно у доктринарним документима често се употребљавају термини законитост и закономерност (преузет из руског језика), и то у разним значењима и, нажалост, често у погрешном значењу. На пример: у *Стратегији оружане борбе* (доктринарни докуменат) наводи се да су „...принципи ратне вештине категорије које се изводе из научне спознаје законитости оружане борбе и усвојених доктринарних ставова... Принципи ратне вештине мењају се у складу са променом објективних услова (уместо закона) и законитости оружане борбе... Стратегија оружане борбе изучава законитости (уместо закона) и тенденције (уместо законитости) оружане борбе“.¹⁰

Законитости су разматране и у књизи групе аутора *Стратегија*: „Војна теорија разматра опште законитости (уместо законе) рата, тј. оне законитости које важе за сваки рат, али мора разматрати и његове унутрашње законитости које одређују кретање ратних дејстава и унутрашњу садржину одређеног облика и врсте рата. Откривање ових законитости је ствар војне теорије при чему се она користи уопштавањем историјских искустава и проучавањем конкретних фактора и услова оружане борбе, откривајући оно што је најопштије и заједничко, према томе, и законито“.¹¹

Група аутора у књизи *Теорија о рату* наглашава: „... оружана борба као и рат у целини, води се организовано и плански, уз висок степен

⁹ Др Олег Мандић, *Преглед дијалектичког материјализма*, Загреб, 1964, стр. 85, 86 и 89.

¹⁰ *Стратегија оружане борбе*, ССНО, 1983, стр. 11 и 94.

¹¹ Група аутора, *Стратегија*, (нацрт уџбеника), Београд, 1974, стр. 505.

предвиђања. Она има своје законитости, физиономију и конкретне облике испољавања... Оружана борба носи печат карактера рата и свих његових законитости“.¹²

Термин законитост употребљавају у више значења и аутори књиге *Припреме и вођење општенородног рата*: „...рат и оружана борба као друштвене појаве заједно са свим другим појавама у друштву (производња, политика, право) имају одређене законитости настанка и развика ...оружана борба развија се по одређеним законитостима – општим и посебним... субјективни фактори иступају као један од услова испољавања објективних закона рата и оружане борбе... У рату, као релативно самосталној друштвеној појави, делују најопштији закони рата“.

Посебно треба обратити пажњу на следеће ставове аутора: „Рат и оружана борба, као друштвена појава, поред општите закона и законитости настанка и условљености, има и своје унутрашње законитости, оне које одређују кретање ратних дејстава, њихову унутрашњу садржину. Те законитости почивају и проистичу из основних закона дијалектике по којима се крећу и развијају све појаве у друштву, природи и људском мишљењу. Откривање тих законитости у области рата, а посебно оружане борбе, је ствар војне науке“.¹³

Из анализе исказа аутора у наведеним и другим делима, без обзира на то да ли су тачни, може се закључити следеће:

1) термин законитост се употребљава са два значења: прво, за означавање стања међу стварима – појавама и процесима у некој области или целини објективне стварности. При томе се истиче као принцип: сва кретања у објективној стварности су законита – закономерна. И друго, користи се с истим значењем као појам закон (као синоними);

2) наведени и други аутори не одређују разлику између појмова којима означавају термине закон и закономерност;

3) у нашој војној литератури не постоје расправе о односу појмова закон и законитост.

Значење термина закономерност и његов однос према појму закон у руској литератури

О обиму и садржају термина закон и закономерност¹⁴ као и њиховом међусобном односу, ни међу руским ауторима не постоји јединствено мишљење. Будући да термин закономерност употребљавају у различитим значењима, према томе како схватају појам закономерност аутори се, условно, могу поделити у три групе.

1) Прву групу чине аутори који термине закон и закономерност не користе као синониме. Када изражавају откривене објективне, суштин-

¹² Славко Мркић, Милош Прелевић и други, *Теорија о рату*, Београд, 1978, стр. 239.

¹³ Група аутора, *Припрема и вођење општенородног рата*, Београд, 1978, стр. 49, 51, 52 и 53.

¹⁴ Термини законитост и закономерност сматрају се у овом раду синонимима.

ске, опште и нужне односе међу појавама користе термин закон, а када изражавају само објективно постојање тих веза (још не сазнатих), односно хипотетичку, статистичку могућност – тенденцију у објективној стварности, употребљавају термин закономерност. Отуда, када за неке појаве кажу да су закономерне, значи да се односи између њих могу открити и изразити у облику закона. У том значењу је термин закономерност најчешће употребљавао и Лењин: „свет је закономерно кретање материје, а наше сазнање будући вишим продуктом природе, у стању је објаснити и одразити ту закономерност“. Исто тако, критикујући Е. Канта, он наглашава: „...образовање (апстрактних) појмова и операција... које укључују у себи представе, убеђења, сазнање закономерности објективних веза света ... закони обухватају приближно универзалну закономерност вечног кретања и развоја природе“.¹⁵

Поред таквог схватања појма закономерност у најширем смислу (као закономерности целе објективне стварности), поједини аутори из те групе изражавају у неким случајевима и конкретну врсту везе између ствари, појава и процеса. На пример: „узрочно последична веза је закономерна“.¹⁶ За ту групу аутора карактеристично је то, да не наглашавају никакву разлику и не говоре о међусобном односу појмова закон и закономерност, што је сасвим логично, јер термин закономерност користе за означавање закономерности појава.

2) Аутори друге групе појам закономерност употребљавају увек у истом значењу као и закон – као синониме. Међу њима већину чине војни писци. Поједини аутори из те групе, међутим, уочавају и истичу да појмови закон и закономерност нису синонимима, али ту разлику не објашњавају.

Аутор књиге *Војна стратегија* употребљава термине закон и закономерност као синониме: „...у круг питања која истражује теорија војне стратегије улазе: закономерности оружане борбе у оквиру стратегије... Познавање општих закономерности оружане борбе омогућава војсковођи да предвиди карактер војних догађаја у будућем рату и да успешно искористи закономерности у руковођењу ратом, свесно усмеравајући делатност оружаних снага“.¹⁷

У књизи *Тактика*, групе аутора, термини закон и закономерност такође се употребљавају као синоними: „...оперативно искуство истражује карактер савремених операција, закономерности, принципе и начине њихових припрема и вођења... Тактика поред осталих питања открива закономерности оружане борбе тактичким снагама и средствима“.¹⁸

У делу *О совјетској војној науци* наглашава се потреба откривања „закона и принципа стратегије... и општих закономерности, принципа и правила припреме и вођења операција“.¹⁹

¹⁵ В. И. Лењин, *Полное собр. соч.*, 5. изд., том 8, стр. 174, и том 29, стр. 160 и 164.

¹⁶ Д. Т. Ахмедли, *Категорија закона в материалистической диалектике*, Баку, 1965, стр. 42.

¹⁷ В. Д. Соколовски, *Военая стратегия*, Москва, 1963, стр. 22 и 23.

¹⁸ В. Г. Разниченко и други, *Тактика*, Москва, 1966, стр. 6 и 8.

¹⁹ М. В. Смирнов и други, *О советской военной науке*, Москва, 1960, стр. 282 и 287.

Схватање закономерности као синонима с појмом закон најочигледније је код аутора *Дијалектике и војне науке*: „...рат као и сви друштвени процеси, потчињен је објективним закономерностима. Међу њима могу се издвојити: а) закономерности које изазивају избијање рата, б) закономерности које одређују ток и исход рата, с) закономерности које опредељују развој и промену облика оружане борбе, д) закономерности оружане борбе или закони војног искуства“.²⁰

Мишљење те групе аутора било је доминантно у руској литератури, нарочито у војној, седамдесетих година. То је био управо период када су се у нас водиле интензивне расправе и истраживања везана за конституисање војне науке и припрему доктринарних докумената. Руски аутори су значајно утицали на наше истраживаче и војне писце, тако да је то мишљење постало преовлађујуће и у нашој војној литератури.

3) За разматрање значења појма законитост и његовог односа према појму закон посебно је значајна трећа група аутора. Наиме, ти аутори праве разлику у значењу појмова закон и закономерност. Њихово мишљење је преовлађујуће последњих деценија у руској општој и војној литератури, а ти аутори не само да разликују та два појма него и одређују њихов међусобни однос.

На разлику између појмова закон и закономерност указао је још 1925. године руски аутор Н. К. Андреев. Он је тврдио „...да закономерност у историји означава присуство унутрашњих веза међу појавама, тада се закон одређеној форми представља – појављује као та веза“.²¹ После Другог светског рата то мишљење су прихватили многи аутори. У међувремену, појавила су се и друга, прецизнија одређења појмова закон и закономерност која су сада општеприхваћена. На пример, В. П. Тугаринов, разматрајући проблематику закона, наглашава: „Појам закономерности употребљава се пре свега у филозофском општем, универзалном смислу, за означавање свих облика веза, свих узајамности објективног света за означавање општег поретка објективног света, за изражавање стања у њему које није хаотични конгломерат ствари и догађаја него јединство нераскидивих веза... Закономерност као објективни процес представља јединство закона дате области. *Закон се јавља делом као моменат закономерности. Он је као такав ужи по садржају него закономерност*“²² (курзив Н. М.).

Други аутор – А. К. Угледов, у својој књизи *Социолошки закони*, истиче: „појам закономерности употребљава се чешће... за означавање свеукупних многостраних суштинских нужних веза и односа објективне стварности. *Закони су одрази и изрази тих веза и односа дате стварности*“²³ (курзив Н. М.).

²⁰ С. И. Крупнов, *Диалектика и военная наука*, Москва, 1963, стр. 50.

²¹ Н. К. Андреев, *К вопросу о понимании закономерности в истории*, Москва, Ленинград, 1925, стр. 47.

²² В. П. Тугаринов, *Законный объективного мира их познание и использование*, Ленинград, 1955, стр. 33 и 35.

²³ А. К. Угледов, *Социологические законы*, Москва, 1975, стр. 198.

Слично је и схватање групе аутора у књизи *Методолошки проблеми војне теорије*: „Предметом војне науке јавља се изучавање објективних закона оружане борбе као главног специфичног садржаја рата својствених његовим закономерностима насталих у процесу примене одређених снага и средстава супротстављених страна у различитим условима и под утицајем различитих фактора“²⁴ (курзив Н. М.).

Још прецизније схватање односа појма закон и закономерност наводи М. В. Попов у свом делу *Суштина закона оружане борбе*: „Филозофски појам закона не може се замењивати са појмом закономерност. Ако су закони суштинске везе и односи у појавама природе и друштва, онда су закономерности карактеристичне појаве, тенденције у којима се очигледно осећа потчињеност дејствима једног или више закона... закон је дубљи, али ужи и сиромашнији него закономерност јер закономерност укључује у себи не толико општа дејства једног закона или више закона него и конкретне појединачне њихове појаве“²⁵ (курзив Н. М.). Исти аутор, у свом раду *Развој погледа на законе рата*, критикујући изједначавање појмова закон и закономерност, наглашава: „Законе и закономерности оружане борбе недопустиво је изједначавати због тога што се не сме изједначавати суштина ствари са облицима (формама) њиховог појављивања“²⁶.

На разлику између појма закон и закономерност указују и други аутори из те групе: „Категорија закон и закономерност тесно су повезани и имају слична обележја. Појам закономерности је многозначнији од појма 'закон', он изражава општу тенденцију процеса, та чињеница указује да у његовој основи леже закони. Категорија закон конкретизује представу о закономерности а често се употребљава и као истоветан појам закономерност“²⁷.

Разматрајући проблеме закона, група аутора је дошла до истих закључака: „Појам закономерности има у најмању руку два значења. У првом 'закономерност' се схвата као резултат свеукупног дејства многих закона. У другом значењу појам 'закономерност' употребљава се у истом смислу као и појам 'закон'“²⁸.

Анализирајући ставове руских аутора, могу се извести следећи закључци о схватању појмова закон и закономерност и њиховом међусобном односу:

1) као у нашој, тако и у руској литератури, посебно војној, постоје аутори који термине закон и закономерност употребљавају као синониме, тј. у истом значењу. У последњој деценији, међутим, већина аутора је усвојила мишљење да то нису идентични појмови;

²⁴ Авторски колектив, *Методолошки проблеми војне теорије и праксе*, Москва, 1969, стр. 276.

²⁵ М. В. Попов, *Сушност закона оружане борбе*, Москва, 1964, стр. 39.

²⁶ М. В. Попов, *Развитие взглядов на законный военный*, „Военная мысль“, 12/1963, стр. 31.

²⁷ Д. А. Волкогонов и други, *Воина и армия – филозофско социолошки очерк*, Москва, 1977, стр. 144–5.

²⁸ И. Ј. Чумахина, В. П. Рожина, *Проблеми закона науке и логики научног познанија*, Ленинград, 1980, стр. 34.

2) аутори који су прихватили разлику између појмова закон и закономерност тврде да су обим и садржај појма закономерност шири од појма закон. Закономерности су резултат деловања закона у одређеној области и обухватају, на тај начин, не само дејство (деловање) једног закона или више закона него и конкретне појединачне њихове појаве. Ставови наведених руских аутора сасвим реално нас упућују на становиште да закони постају део објективне стварности у тренутку откривања законитости и као такви имају ужи садржај него појам закономерност;

3) закономерности су, према ауторима треће групе, карактеристичне појаве, тенденције, у којима се осећа деловање једног или више закона. Као резултат деловања једног или више закона настаје одређена закономерност. То значи да нема закономерности без деловања закона. Свако њихово одвајање, па чак и „релативно“ и да имају одређен степен самосталности не може се прихватити као тачно, будући да у рату као друштвеној појави делују само закони, независно од наше воље и сазнања, а као резултат њиховог међусобног деловања настају закономерности;

4) разлику у схватању тих појмова поједини аутори занемарују свесно или из незнања, а неки и из методолошких разлога. Они назначавачу њихову различитост, коју подразумевају, али је не објашњавају.

Однос појмова закон и закономерност

О одређењу појма закона у нашој и страниј литератури постоје бројни радови.²⁹ Неки аутори, посебно руски, сматрају да закономерности настају као последица деловања закона. Природа тог деловања закона у рату није тако једноставна. Мноштво закона у рату не делују одвојено, већ у међусобној вези са другим законима. Једни се закони у међусобном деловању појачавају, други потиру, док неки делују паралелно. Као коначан резултат таквог међусобног деловања (интерференција) – процеса, настају одређене законитости – закономерности. Према томе, закономерности су део објективне стварности – ратне збиље, које настају независно од наше воље и сазнања, јер су у њиховој основи закони рата као објективне категорије. Појмом закономерности се управо и изражава чињеница да су у основи ратних процеса објективни закони. Закономерности су управо те карактеристичне појаве – тенденције³⁰, у којима се осећа и које су резултат деловања закона рата. Другачије речено, закономерности треба схватити као трајни или

²⁹ Опширније о научним законима: Б. Шешкић, *Логика*, Београд, 1962, стр. 626; В. Н. Голованов, *Гносеологическая природа законов науки*, Москва, 1967; Б. Петровић, *О појму научног закона у друштвеним наукама*, Београд, 1977; Ђ. Шушњић, *Појам закона у социологији*, Београд, 1967.

³⁰ Тенденција: тежња, тежње у одређеном правцу са извесним циљем (Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи*, стр. 941). Правац развоја појава или процеса. Тенденција представља и форму појаве закона уопште који „немају реалност сем као приближавање, тенденцију“ (*Философский энциклопедический словарь*, Москва, 1983, стр. 674).

коначни резултат свеукупног деловања многих закона у ратној стварности. Закони рата на тај начин постају део објективне стварности у моменту откривања закономерности. Анализа и истраживање закономерности је пут до самих закона.

Појам закон, као категорија, према обиму и садржају, ужи је и сиромашнији од појма закономерност. Наиме, појам закономерност укључује у свој садржај не само опште деловање закона него и појединачне појаве. Постојање закономерности у рату недвосмислено потврђује постојање и деловање закона у њему. Међутим, с гносеолошког гледишта, откривањем одређених закона рата још није откривена одређена закономерност, и обратно. Закономерних појава и процеса као тенденција у рату има веома много. Настају и мењају се зависно од деловања целокупног система закона рата. Откривањем и анализом закономерности одређених области, на пример, оружане борбе, откривају се сами закони. Управо због тога, упоредо са постојањем закономерности рата у целини, може се говорити и о посебним законностима као што су закономерности у оружаној борби. Оне су, у ствари, резултат деловања специфичних закона оружане борбе као главног садржаја рата.

Објективни закони рата углавном имају статистички карактер – статистички су закони. На основу њиховог деловања настају статистичке законности, што значи закономерности масовних појава. То сваки истраживач треба да узима у обзир приликом њиховог истраживања.

Законности, као и све друге појаве у рату, истражују се и откривају одређеном научном методологијом, у којој мисаони процес има посебан значај. Закони рата се јављају као концептуалне мисаоне реконструкције законитости. Те реконструкције (мисаоно одражавање објективне основе законитости и формулисање њиховог садржаја, правца и начина деловања) нису једноставне слике (репродукције) правца и резултата њиховог деловања него су, пре свега, резултат истраживања и мисаоног стваралаштва – поимања суштине ствари. Познавање закона, а тиме и законности, како је указивао и Лењин, „јесте један виши степен човековог сазнања веза зависности и сврсисходности објективног процеса“.³¹

Сазнавање законности у рату није само себи циљ, него служи, првенствено, за практичну делатност људи. Стога је у праву руски аутор А. К. Угледов када каже: „Однос међу појмовима законност и закон није ништа друго до однос међу објективним везама стварности и њихов одраз у научним законима“.³² У практичном деловању људи, док се конкретни садржаји законности не формулишу, оне се спознају прво емпиријски, као тенденције. Због тога их многи аутори називају емпиријским законностима, а неки и тенденцијама. У стручним расправама, међутим, неки аутори, полазећи од тога да су све појаве у рату законмерне, погрешно употребљавају термине закон и

³¹ В. И. Ленин, *Полное собр. соч.*, V издање, Москва, 1980, том. 29, стр. 137.

³² А. К. Угледов, *Социологические законы*, Москва, 1975, стр. 60.

закономерност као синониме. У објективној стварности делују само закони. Они утичу на токове у рату. Без њиховог деловања не постоје ни закономерности. Управо због тога појам закономерност не сме да се изједначава са појмом закон.

Разграничење значења појмова закономерност и закон, према мишљењу многих аутора, није само формално питање. Оно је важно гносеолошко, па и методолошко питање како за теорију, тако и за праксу војне науке. Свакако, није свеједно када се у војној науци истражују закони рата, или када се одређене карактеристичне појаве и процеси разматрају као закономерне – као тенденције. У пракси је позната чињеница да војна наука нема увек задатак да открије нове законе рата, него често разматра развитак појава само као закономеран процес. То значи да се у одређеној фази развитка, а често и из практичних разлога, она задовољава и сазнањем о постојању и општем карактеру деловања одређених закона; анализира и сагледава само претпоставку карактера њиховог деловања као тенденције све до њиховог коначног научног формулисања. Такав приступ карактеристичан је за војну историју. Она, најчешће, не открива и не формулише нове законе него разматра, на основу већ познатих, историјски развитак као закономерни процес који је настао деловањем одређених закона у конкретним историјским условима. Ипак, и поред свега, многи наши и руски аутори користе термине закон и закономерност као синониме, а узрока за то има више:

– прво, најзначајнији узрок јесте појава у теорији статистичких закона. У току досадашњих истраживања дошло се до сазнања да су бројни закони у рату статистичког карактера – закони тенденције. Због тога, многи аутори, да би изразили њихов карактер и суштину, све више користе термин закономерност, уместо термина закон. До тога је долазило још чешће када се сазнало за дубљу природу статистичких закона. Односно, да у тако сложеној појави као што је рат ни динамички закони не омогућавају поуздане резултате предвиђања догађаја, него више или мање вероватно тачне. Управо такав степен вероватноће тачности динамичких закона послужио је многим ауторима као аргумент да се и они обухвате и изразе термином закономерност;

– други узрок произилази из општег филозофског схватања појава у објективној стварности, тј. да су све оне закономерне – потчињавају се деловању закона. Тако је термин закономерност најчешће употребљавао и Лењин, говорећи „о закономерном кретању материје... о закономерности развитка светске историје“;³³

– трећи је методолошко-конвенционални узрок. Неки аутори, да би избегли тумачење разлика између та два појма, изједначавали су их уз одређено допунско објашњење, тако да употребљавају један или други термин. Део аутора, пак, сматра да је наведена разлика између та два термина толико незнатна да је не треба објашњавати, што је

³³ В. И. Ленин, *исто*, том 14, стр. 156, и том 33, стр. 437.

погрешно. Међу тим ауторима постоје сигурно и они који и не праве разлику између та два појма, па их зато и употребљавају као синониме.

Тумачење према којем су законитости делови закона неминовно доводи до грешке њиховог изједначавања. Ако се такво схвате ти појмови поставља се питање сврхе и потребе постојања та два појма. Очигледно, погрешка у схватању појма закономерност довела је и до погрешног закључка.

Посебно је за дискусију став појединих истраживача да ће се истраживањем установити да неке законитости имају одлике научних закона. На тај начин аутори, практично, закономерности своде на садржаје закона и изједначавају их. Поставља се питање како је могуће да закон, који има одређени степен сазнајне вредности (тачности), садржи законитости, које имају мањи степен тачности. Садржаји закона науке, па и војне науке, изражавају одређени степен тачности сазнања објективне стварности у тренутку њиховог откривања и формулисања. Они не могу да садрже нешто што је неистражено и непознато, тј. закономерности, за које тек истраживањем треба да се открије да имају све одлике научних закона. Мањи или већи степен тачности закона одређен је степеном развитка науке у чијој се предметној области ти закони формулишу. Зависно од њеног развоја, новим истраживањима откривају се нови закони, или се продубљују сазнања о природи деловања већ познатих закона. Стога оно што неки аутори одређују као закономерност није ништа друго до сам садржај закона.

Ако се под законима у нашој доктринарној терминологији подразумева објективни, суштински, општи, нужни и релативно константни однос између објеката, процеса и одређеног реда појава, у теорији под појмом законитост – закономерност рата треба подразумевати важне карактеристичне појаве, процесе и тенденције у рату које су резултат деловања једног или више закона. Оне су објективне управо због тога што је у њиховој основи деловање објективних закона. Пошто су закони суштински односи међу појавама и процесима, што значи да је појам закона једнозначан појму суштине, то се појам закономерности не сме изједначавати са појмом закон. Према К. Марксу, када би се суштине појава – закони, поклапале са њиховим појавним облицима – закономерностима, наука би била сувишна.

*
* *

С обзиром на наведено, у нашој пракси и теорији војне науке термине закон и законитост – закономерност убудуће треба употребљавати у два случаја:

– када се означава развој појава у рату као закономеран, тј. у складу са законом;

– када се означавају карактеристичне појаве, процеси и тенденције у рату које настају као последица деловања закона.

То значи да појаве закон или научни закон не треба употребљавати као синоним с појмом законитост – закономерност.

Познавање и употреба нашег и страних језика у Војсци Југославије

УДК: 800.739:355.1(497.1)

Душан Исаковић, потпуковник у пензији

Чланак садржи мишљења и сугестије аутора у вези с потребом за добрим познавањем и исправном употребом „општег“ и „службеног“ српског језика у Војсци Југославије у комуникацији између појединих њених припадника, команди и штабова; руковођењу и командовању; обуци и другим делатностима Војске; приликом састављања правила, приручника и упутстава итд. Осим што указује на неопходност развијања војне терминологије, аутор предлаже и начин за усавршавање знања српског језика сталног састава Војске.

Аутор сматра да официри наше војске морају познавати стране језике ради праћења стране војне мисли и технологије кроз страну војну и другу стручну публицистику и даје сугестије у погледу организације учења и одржавања знања страних језика официра у Војсци Југославије.

Војска је по познавању и коришћењу језика слична другим организацијама у друштву. Њени припадници и органи се морају међусобно тачно и лако споразумевати, како у својим мирнодопским делатностима, тако и у ванредним ситуацијама и рату. Међутим, за разлику од неких организација у друштву, у Војсци неисправна употреба језика може, нарочито када наступе неке ванредне ситуације у чијем се решавању од Војске затражи да делује, понекад довести до мање или више тешких последица, које се касније могу отклонити само уз извесне, па чак и велике тешкоће. У рату би таква употреба језика могла понекад да изазове повећане губитке у људству и материјалу, или да утиче на пропуштање повољних прилика да при извођењу дејстава жељене циљеве постигнемо брже и лакше, и уз мање губитака, или да доведе до тога да се непријатељу пруже прилике за лакше постизање успеха. Стога се у Војсци добро познавање језика и његова исправна употреба оштро постављају као услов за њено што исправније функционисање. Наиме, то се у Војсци може изједначити са значајем поседовања и исправне употребе или коришћења наоружања и војне опреме, и са важношћу других чинилаца неопходних за њено ефикасно функционисање и ефективност, као што су обука, информисаност итд.

Посебно је значајно да припадници Војске што уједначеније, по могућности и једнообразно, схватају и изражавају све појмове које треба да познају ради исправног обављања службе, јер је то неопходан услов за њихов исправан рад и поступке, без обзира на то које задатке обављају и на којим функцијама се налазе, као и за њихову међусобну

координацију, тј. за њихово „јединство у мисли и акцији“. При томе, исти значај имају једноставност, јасноћа, недвосмисленост и концизност у: комуницирању између појединаца, штабова и њихових елемената; командовању, било да се обавља помоћу средстава везе или усмено и писано, укључујући и извештавање и обавештавање; састављању правила, приручника, прописа и упутстава; извођењу наставе и обуке; комуницирању с установама и организацијама у грађанству и са грађанством уопште.

Није неважно и шире познавање језика и културно изражавање јер значајно доприносе угледу припадника Војске, нарочито њеног сталног састава, у друштву и популарисању војног позива. Такво познавање језика и изражавање доприносе и раду припадника сталног састава Војске, не само с војницима већ и са сопственом децом у процесу васпитања, пре свега давањем личног примера, као и подизању нивоа опште културе нашег народа. Као што многи младићи на одслужењу војног рока стичу разна знања и вештине који ће им у животу у грађанству користити, неки чак у толикој мери да после стручног дошколовања у грађанству могу да се баве и неким новим позивима, са служења војног рока могу се кућама вратити и са поправљеним и проширеним знањем језика, које могу преносити на чланове својих породица и, уопште, на своју околину. На тај начин Војска ће и у том погледу бити својеврсна школа нашег народа, како је, више или мање, било у његовој историји, нарочито у периоду његовог извлачења из стања неписмености у којем га је држао турски окупатор и у којем се налазио услед неучествовања у развоју писмености и културе у Европи. Из тих захтева произилазе мере, поступци и активности које у Војсци треба предузимати и упорно и непрекидно примењивати.

Потребно је, пре свега, да се у средњој војној школи и војној академији изводи настава како „општег“, тако и „стручног“ или „службеног“ српског језика. Пошто у те школе долазе питомци из разних крајева, неизбежно говоре, више или мање, дијалектима и користе провинцијализме, а понекад им је и познавање граматике неједнако, зависно, пре свега, од врсте школе коју су похађали у грађанству. Стога је потребно да им се у току прве фазе школовања уједначи знање „општег“ језика. Тај посао треба да обаве грађанска лица – лингвисти. При томе, пожељно је да им они, поред неопходног знања, у које спада и лепо писање (у Војном музеју се могу видети документа која су краснописом писале наше славне војсковође – војводе С. Степановић и Ж. Мишић – и друге истакнуте војне личности), усаде и интересовање, па и љубав, према српском језику и књижевности уопште, и да им помогну у томе да им једноставност, јасноћа, недвосмисленост и прецизност у усменом и писаном изражавању постану једна од основних особина. Предмет „српски језик“ треба у тим „производним“ школама да буде рангиран и третиран на исти начин као стручни војни предмети.

Такво решење није ново: примењивано је у војскама Србије до Првог светског рата и Југославије између два светска рата. Примењено

је и у првој и неколико наредних класа војне академије наше војске после Другог светског рата и дало видне резултате у школовању првих послератних генерација официра (само у I класи Војне академије ишколовано је око 2.000 официра), што се осетно одразило на све јединице, штабове и установе наше војске по ступању тих официра на службу. Био је то mudar поступак генерала С. Оровића, првог начелника послератне Војне академије, иначе пуковника у војсци Краљевине Југославије и начелника официрске школе при Врховном штабу НОВ и ПОЈ. Упорним и стрпљивим радом, у тој академији су средњошколски професори српског језика, којима су дати чинови војног службеника I класе (ранг пуковника) и II класе (ранг потпуковника), веома добро уједначили познавање и употребу српског језика, што је било посебно значајно за I класу питомаца Академије. Веома бројан питомачки састав те класе био је знатно разнолик. Били су то младићи из јединица Југословенске армије у које су ступали углавном са завршених неколико разреда средње школе (садашњи виши разреди основне школе), или чак и само са завршеном четворогодишњом основном школом, из свих крајева Југославије и претежно из руралних средина. Стога им је познавање српског језика, као и онима који су у Академију ступили из градских средина и са нешто више школе, било знатно неуједначено, начин изражавања и вокабулар оптерећени многим провинцијализмима, а акценгуација веома различита. Некима, при томе, српски језик није био матерњи, тако да су имали тешкоћа у праћењу наставе и овладавању потребним општим и стручним знањима. Тим професорима су знатну помоћ у преданом и мукотрпном раду на постизању жељеног нивоа познавања и исправне употребе српског језика пружали, својим примером, официри војске Краљевине Југославије који су, по повратку из ратног заробљеништва, ступили у Југословенску армију. Они су пре рата у академију ступали после завршене гимназије и још су у заробљеништву слушали наставу из општеобразовних и стручних предмета коју су им одржавали чак и професори универзитета – одведени у заробљеништво као резервни официри. Као старешине питомаца и наставници војних предмета, ти официри бивше југословенске војске су, усменим изражавањем, стручношћу и културним понашањем, питомцима и оним њиховим старешинама који су у Академију дошли из трупних јединица и према општем образовању углавном нису били на знатније вишем нивоу од питомаца који су дошли из трупе, давали пример како официр треба не само да говори и пише већ и како треба да изгледа и да се понаша, како у служби, тако и у приватном животу. Велики је био њихов допринос стварању наше послератне војске и њихова улога у преношењу наших богатих војних традиција и остваривању континуитета наше војне мисли, као и одупирању покушајима совјетизације наше војске у првим послератним годинама. Осим тога, захваљујући њиховој великој стручности могао је да се организује како ваља рад на стварању наше војне енциклопедије и војног лексикона. Велики допринос при избору и уједначавању термина дали су стручни познаваоци нашег и

страних језика, а та енциклопедија и лексикон се користе као референтни приручници у настави наше стручне војне терминологије и у њеном даљем развоју.

Три врсте језика

Наставу „стручног“ или „службеног“ језика у основним војним школама треба да, у оквиру предавања стручних знања из војних предмета, одржавају наставници тих предмета. Они треба да, уз објашњавање стручних термина, питомце науче и начину и формама усменог и писаног службеног, односно радног, изражавања, уз примену принципа јасности, једноставности, недвосмислености, прецизности и концизности. Та настава је у I класи Војне академије извођена у оквиру предмета „војна администрација и преписка“, па би, можда, и сада требало да у основним војним школама постоји такав предмет, односно такав наставни садржај.

Требало би наставити наставу „општег“ и „службеног“ или „радног“ српског језика и у школама за родовско и видовско школовање официра, и у вишим школама видова, родова и служби, с тим што би она била помоћни предмет и састојала би се углавном од консултација и семинара, који би се изводили уз помоћ грађанских лица – лингвиста. Сврха и садржина те наставе били би усавршавање начина изражавања, пре свега у састављању разних докумената у областима тактике и оператике и у комуницирању коришћењем средстава везе. На тај начин би се нашим официрима омогућило даље развијање јасног, једноставног и концизног начина изражавања, и избегло да у тим документима и изражавању употребљавају неке рогобатне и чудне плеоназме, као што је израз „идејна замисао“ или „основна интенција моје намере“, а израз „процена ситуације“ раздвојио би се на оцену и процену развоја ситуације. Мада то не би био предмет прве категорије, оцена успеха који у њему слушаоци тих школа постигну требало би да улази у њихову општу оцену.

У вишим командама, штабовима и установама наше војске требало би да на служби буду и грађанска лица – лингвисти, која би лекторисала све важније текстове који се у њима стварају и повремено одржавала консултативне састанке с официрима и осталим грађанским лицима на служби у тим органима и установама ради уклањања грешака у писаном изражавању и његовом побољшавању. Приликом писања оцена рада и понашања официра требало би вредновати и њихову општу и стручну писменост и рад на њеном усавршавању. То вредновање би требало, где је то могуће, да обављају грађанска лица – лингвисти.

Да би се сви војни и други стручни термини у Војсци користили једнообразно треба их уједначити у војним правилима и приручницима. Термине садржане у *Војној енциклопедији* требало би, према потребама, повремено ажурирати прилагањем допуна, које би садржале и новона-

стале термине. Можда би требало саставити тезаурус^{*} војних израза и назива који се користе у тактици, оператици, стратегији, организацији војске, њеном позадинском обезбеђењу и војној логистици, и у областима наоружања и војне опреме и техничких средстава и материјала који се у Војсци користе. Вероватно би било корисно да се тезауруси саставе, у посебним томовима, како за опште војне појмове, тако и по видовима, родовима и службама Војске. С обзиром на динамичан развој информатике и аутоматске обраде података, и њихове све веће употребе у Војсци, требало би и за ту област саставити посебан тезаурус. Требало би одредити институције и органе у Војсци који би обавили тај лексикографски посао, наравно уз помоћ грађанских лица – лингвиста, на служби у Војсци, а по потреби уз консултовање лингвистичких и других научних установа у грађанству. Тако обављени посао они би наставили уз даљи развој наше војне доктрине и технологије.

Праћење развоја војне доктрине и технологије у свету има велики значај за развој наше војне доктрине и технологије. Стога би нашим официрима било корисно да стичу и одржавају потребан ниво познавања главних страних језика и да, на тај начин, буду оспособљени да војну и другу стручну литературу из својих специјалности прате уз помоћ одговарајућих речника. Поред те „искуствене“ димензије познавања страног језика, постоји и „оперативна“ која долази до изражаја у контактима које у доба мира остварују наши официри, у разним околностима, са припадницима страних оружаних снага или привредних и других организација других земаља. Постоје извесне потребе наших официра и за познавањем језика нама суседних земаља, ради комуницирања са припадницима њихових војски у доба мира (на пример, при решавању граничних инцидената или заједничког рада при настајању елементарних непогода). Извесно познавање тих језика би нашим официрима било од користи и у евентуалним сукобима с тим војскама ако би оне извеле агресију на нашу земљу (за читање заплећених борбених докумената и ухваћених радиограма, саслушавање ратних заробљеника и пребега, и слично). Такође, могло би им бити од користи и у комуницирању с припадницима наших националних мањина који у нашу војску ступају ради одслужења војног рока и њиховој обуци дотле док довољно науче српски језик, као и са грађанством у рејонима у којима те мањине живе.

Страни језици

Питомци у нашим основним („производним“) војним школама треба да проширују знање страног језика које су већ стекли у школи у грађанству, и да се оспособљавају да схватају стране војне и техничке термине који се у војсци користе, укључујући и терминологију из

^{*} Списак термина и израза, по потреби с њиховим кратким објашњењима. Реч „тезаурус“ је наш облик грчке речи „тхисаврос“, која значи „благо“ (нап. аутора).

области информатике и аутоматске обраде података. При томе, предмет „страни језик“ не треба да буде третиран као предмет прве категорије, али настава треба да буде обавезна, а не факултативна. Знање питомца у тој области треба да се оцењује у одговарајућем распону оцена, оцена не би требало да битно утиче на његов општи успех у школовању. Јер, учење страног језика ипак више зависи од урођене способности појединца, мада се упорним радом може много постићи. Иако ће у већини случајева то бити углавном пасивно знање, на тај начин ће се постићи сврха те наставе.

Тако стечено знање страног језика млади официри треба у току службе да проширују, што им треба омогућити у гарнизонима у којима буду на служби (због тога би у гарнизонским библиотекама требало да постоје копије најважнијих страних војних часописа).

За разлику од доброг познавања и исправне употребе српског језика, који су за наше официре веома значајни, њихове потребе за познавањем страног језика своде се, углавном, на пасивно познавање, у одређеној мери, опште форме страног језика и страних војних и техничких термина вида, рода и службе у којима се налазе, тако да могу пратити стручну војну публицистику. Потребне за већим или потпуним активним знањем страног језика и стране војне, економске, политичке и техничке терминологије имају официри који су на дужности у органима за сарадњу са другим војскама, у нашим војним изасланствима и другим нашим представништвима у иностранству, или који се шаљу у стране војне школе. Такви официри требало би да, пре упућивања на те дужности, заврше филолошки факултет, што се уз обављање службе тешко може постићи, нарочито ако су официри на служби у гарнизонима где такви факултети не постоје. Стога би требало да се официри који су за такве дужности одабрани, пре свега на основу доказаних склоности и способности за учење страног језика, ослободе службе ради студија, у току којих би примали све принадлежности, или да потребно знање страног језика стекну у војној школи страних језика.

Код нас је прилично распрострањено мишљење да се страни језик може научити само у земљи у којој се говори, што није тачно. Ми имамо довољно веома способних наставника светских језика, тако да се у нашој земљи ти страни језици могу веома добро научити, а коме се укаже прилика, може то знање у одређеној земљи да утврди и прошири. Велика је вероватноћа, што се често потврђује у пракси, да онај ко страни језик учи тек у току обављања службе у иностранству или у току школовања у страниој војној школи прихвати и многе грешке, којих се касније веома тешко може ослободити. Подразумева се да је услов за брзо и темељито учење страног језика добро познавање граматике српског језика.

За официре на школовању у вишим војним школама треба организовати семинаре ради савлађивања новонасталих страних војних термина. Њих би требало да организују официри разних специјалности који добро познају одређену страну војну терминологију, а у раду би требало

да им помажу грађанска лица – лингвисти, односно професори страних језика на служби у Војсци.

Приликом оцењивања стручности и рада официра треба вредновати, према утврђеним критеријумима за све чиновне, дужности и специјалности, и њихово познавање страног језика и праћење стручне публицистике на том језику. Постоји пракса у неким страним војскама, да се познавање страних језика за које су те војске заинтересоване чак и новчано стимулише. Тако се ради, на пример, у војсци Грчке, у којој је познавање језика суседне земље и услов за службовање у приграничним рејонима, где официри и иначе имају знатан додатак на плату.

Треба саставити потребне стручне војне речнике и ажурирати постојеће. Тај посао би могли да обаве војни стручњаци који поседују потребно лингвистичко знање, уз помоћ лингвиста на служби у војсци и уз консултовање лингвистичких институција у грађанству.

Примене наведених мера и поступака у тако деликатном домену као што је познавање српског и страних језика и коришћење стечених знања захтева бројна организациона решења, дугорочно планирање и упоран и стрпљив рад. Делатност подизања познавања и исправне примене нашег и страних језика на потребан, односно жељени ниво захтева много времена и напора, али не и много новца и материјалних средстава, односно потребно их је скоро неупоредиво мање него за друге делатности из домена обуке и материјално-техничког опремања наше војске, а њени резултати ће доприносити стручном и образовном развоју наших официра, развоју наше војне мисли и доктрине, уз праћење стране војне мисли и развоја војне и опште технологије у свету, способности наше војске да одржава контакте са страним војскама и способности наших официра да исправно користе страно наоружање и војну опрему, као и да брзо уче коришћење средстава у области информатике и аутоматске обраде података. Укратко, смишљена и упорна делатност везана за ту проблематику може да допринесе укупној стручној способности и вредности наших официра, а рад команди, штабова и установа наше војске да олакша и у погледу употребе језика подигне на жељени ниво.

Арчибалд Рајс о злочинима Аустроугара, Бугара и Немаца у Србији 1914–1918. године

УДК: 343.6/.7(497.11)“1914/1918”

Проф. др Милоје Пршић, пуковник

У историји српског народа 20. век ће остати забележен као век у којем су Срби три пута изложени злочину – масовном страдању и разарању и уништењу његових материјалних добара (1914–1918, 1941–1945, 1991–1999). Због тога у садашње време ниједна тема из историје српског народа не изазива тако велику пажњу и знатижељу, не само научника него и најшире јавности, као тема СТРАДАЊЕ СРПСКОГ НАРОДА У 20. ВЕКУ.

Будући да је ово осамдесет прва година од завршетка Првог светског рата и да се навршило седамдесет година од смрти Арчибалда Рајса, аутор у чланку подсећа на његово дело, посебно на радове у којима је, прецизно и аргументовано, изнео истину о злочинима које су над српским народом починили Аустроугари, Немци и Бугари у Србији од јула 1914. до краја 1918. године, односно за време Првог светског рата.

Србија у балканским и Првом светском рату

Аустроугарска је од тајног договора са Русијом у Рајхштату из 1876, Будимпештанске конвенције из 1877. и, нарочито, после Берлинског конгреса 1878. своју експанзионистичку политику усмерила ка Балкану и југоистоку Европе. У оквиру тога, агресивну политику према Србији веома је интензивирала 1903, да би 1904. наговестила, а 1906. године Србији увела потпуну економску блокаду и тиме против ње започела вишегодишњи царински рат. Анексијом Босне и Херцеговине 1908. године црно-жута монархија је погазила одредбе Берлинског конгреса и тако изазвала не само међународну кризу, него, пре свега, оштре реакције Србије и гнев српског народа, због чега је билатералне односе две земље довела до ивице оружаног сукоба.¹ Од тада, па до почетка

¹ У Аустроугарској је припреман рат против Србије. Војна странка у Бечу наговештавала је почетак рата марта 1909. године. Због тога је мобилисан Сарајевски корпус, а у Босну је стигло 39 батаљона и 30.000 резервиста. До краја марта већи део аустроугарске војске био је у припреми за рат против Србије. Истовремено, за борбу против герилског рата у Босни, Херцеговини и Далмацији образовано је више од 11 летећих одреда. Криза се смирила након што је Србија, после „мартовског ултиматума“, крајем марта, признала анексију Босне и Херцеговине.

балканских ратова (1912–1913), аустроугарске власти битно утичу на миграционе процесе у БиХ и, посебно, на расељавање српског становништва из БиХ са вековних посседа. Истовремено, аустроугарске власти усељавају око 25.000 католика на територију БиХ, чиме је „дробљена“ компактност српске етничке територије.² То је значило да је анексиона криза била прекретница, којом су догађаји, не само на Балкану, још јаче гурнути према великом рату. Јер, криза је оставила дубок траг у ширим, европским оквирима, чиме је антагонизам сила значајно продубљен. Већ тада се осећала самовоља Аустроугарске и Немачке која је код противничког блока изазивала осећање пораза и стварала жељу за реваншом.

Аустрија је за време, а нарочито после балканских ратова, из којих је Србија, по цени великих губитака, изашла као једна од држава победница – заштравала односе према Србији, провоцирајући тиме нови ратни сукоб. Она је снажном, пре свега антисрпском пропагандом за своју агресивну политику продора на исток успела да придобије европску јавност и код ње створи неповољно расположење према Србији. Европа, нарочито њене неутралне државе, у континуитету су запљускиване филигрански нијансираним и отвореним клеветничким гласинама против Србије и њене, тобоже, агресивне политике према суседним државама. На основу тога, у европској јавности су све време доминирали новински садржаји антисрпског карактера, у којима је Србија представљана као „опасна земља“ не само по суседне државе и људе друге вероисповести које у њој живе него и као „права напаст“ по будућност јужнословенских народа, нарочито оних који живе у оквиру Монархије.³

Агресивну политику Аустроугарске према Србији безрезервно је подржавала царска Немачка. Таква њена политика нескривено је интензивирана садржајима у аустроугарској штампи, тј. текстовима с ратнохушкачким порукама и пропагандом. Употребом реторике јаким речи и искључиво ратне терминологије, које су „одапињане“ ка Србији, неспорно је наговештавана могућа трагика српског народа у евентуалном рату. Наиме, сасвим извесно, рат је био неизбежан, а Аустроугарска је била одлучна да уништи Србију. Њене институције (министарство спољних послова, органи реда...) нарочито после сарајевског атентата, сматрајући да је Србија озбиљна препрека њиховој експанзионистичкој политици према Балкану и југоистоку Европе, организовале су хајку на Србе у Босни и Херцеговини. Србе су на целој територији БиХ избацивали из службе, за њих су, иако рат још није био почео, отварали логоре и, за неизвршена дела, осуђивали, глобили и затварали. Истовремено, њихову имовину су уништавали, материјална добра отимали, а Србе приморавали на присилан, целодневни рад (кулук).⁴

² Опширније: *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, Београд, 1982, том VI, књига 1, стр. 555–648.

³ Владимир Ђоровић, *Црна књига*, Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914–1918. Југословенски досије, Београд, 1989, стр. 5–17.

⁴ Исто, стр. 27–42.

Мађари су сатанизовали Србе, веома смишљеном пропагандном реториком јаким и искључивим речи. У до перфекције добро разрађеним антисрпским демонстрацијама, које су тајно организовале полицијске снаге, народи у саставу Аустроугарске монархије хушкани су против Срба и, истовремено, позивани у рат против Србије. Таквом континуирано вођеном пропагандом и масовним демонстрацијама – у Загребу, Сарајеву, Мостару, Маглају, Травнику, Зеници, Коњицу, Тузли, Чапљини, Завидовићима, Бечу, Пешти – вешто је стваран утисак о „одушевљењу“ народа Аустроугарске монархије за рат против Србије. Најчешће су на демонстрацијама узвикиване паролe: „Данас је дан освете наше“ и „Тко се не освети тај се не посвети“, а на транспарентима је писало, „Народ навјешћује Србима борбу на живот и смрт и прогонство из Босне и Херцеговине“ и „На нашем телу сва крпуша у сподоби Срба и Славосрба, који нам продају груду и море, а ето и краља убијају. Са њима морамо једном за увијек обрачунати и уништити их. То нека нам буде од данас циљ“. Садржаји које су узвикивали демонстранти или који су били написани на транспарентима, или текстови који су објављивани у штампи и у прогласима поданицима Монархије, уочи агресије Аустроугарске на Србију јула, односно августа 1914. године, неговештавали су апокалипсу српског народа.⁵

Истовремено са ратнохушкачком пропагандом, дипломатским и економским притисцима, пограничним провокацијама из Бугарске и Албаније, са запада и севера (са територије Монархије), Аустроугарска је отворено мобилисала војске и припремала трупе за рат против Србије. Њена балканска војска, састављена, поред осталог, и од војника јужнословенских народа, пажљиво је припремана и војнички обучавана за рат у Србији. Војници Монархије „набијени“ мржњом и убеђењем да за своју државу обављају „часну“ дужност, на ратишту у Србији кидисали су и „кивно ударали“ на слободу и живот српског народа и на његова материјална добра. Већ први упади аустроугарских трупа на територију Србије, јула 1914, изазвали су масовно страдање српског народа и огромна материјална разарања. Почетком агресије на Србију, 12. августа, аустроугарски војници и официри „покривени“ наређењима претпостављених команди да се за време ратних операција „поступа према свакоме са највећом строгошћу, највећом чврстином и највећим неповерењем“⁶ и, истовремено, у акцијама „ношени“ снажном мржњом према Србији и српском народу, сејали су смрт и остављали пустош по Мачви и Поцерини. Они су по селима и варошима убијали недужно становништво, силовали жене и девојке, пљачкали и уништавали материјална добра.

Влада Краљевине Србије настојала је да о свему томе обавести европску и светску јавност, посебно владе својих савезница и неутралних земаља. Све време је чинила огромне напоре како би европске државе обавестила о злоделима која су у Србији у јулу и августу 1914. починиле

⁵ Исто.

⁶ Војни архив, Фонд Српске Врховне команде, к. 1, рег. бр. 8/1.

аустроугарске трупе, да им представи размере страдања српског народа и његову патњу. Међутим, сви ти напори и покушаји да се пробије информативна блокада Србије и створе предуслови да свет сазна за истину о безумном понашању официра и војника Аустроугарске монархије на српском ратишту 1914. године нису имали већи успех. Једноставно, арогантни политички кругови и европска јавност нису прихватили ратна обавештења и извештаје који су стизали из Србије, исказујући тако према њима и дозу уздржаности и неверице.

У таквим, крајње неповољним околностима, када су на вапај недужне жртве аустроугарске агресије – Србије, чије је становништво било изложено масовном страдању – одбијале да на адекватан начин реагују владе земаља савезница Србије и неутралних земаља, одлука владе Краљевине Србије да – ради објективног истраживања насталог стања у Србији, изазваног безумним понашањем припадника аустроугарских трупа – позове признатог стручњака за криминалистику Арчибалда Рајса да дође у Србију, обиђе делове ратишта, истражи и непристрасно установи стварно стање и о томе обавести свет показала се као потез изузетне вредности.

Арчибалд Рајс у Србији

Арчибалд Рајс је без двоумљења прихватио позив представника српске владе да „пође у Србију“ и да тамо – на српском ратишту – установи стварно стање. Он се већ у септембру нашао у Србији, где је, одмах после разговора са члановима српске владе и Врховне команде, започео истраживања на теренима Мачве и Поцерине. Рајс се, веома брзо, на месту догађаја, уверио у истинитост информација српске владе о злоделима аустроугарске војске. Истовремено, био је изненађен размерама зла које су аустроугарске трупе за веома кратко време починиле у западној Србији. Пишући чланке о томе шта је видео, као ратни дописник угледних европских листова,⁷ Рајс је успео, мало по мало, да измени слику о Србији и српском народу, и да тако део европске јавности окрене према Србији као неправедној жртви европског моћника. Управо, била је срећна околност да је у Србију дошао човек надасве снажног карактера и људских врлина, а уз то изузетан стручњак у чија се истраживања веровало због његове доказане објективности и непристрасности.

Србија је у Првом светском рату, као савезница земаља Антанте, поднела убедљиво највеће људске жртве (око 1.330.000 погинулих, умрлих и у логоре одведених лица) и огромна материјална разарања.⁸ Но, и поред тога, на темељима великих победа српске војске створена је нова држава са јужнословенским народима (Хрвати и Словенци) који

⁷ Био је ратни дописник листова: „Gazette de Lausanne“, „Petit Parisien“ и „De Telegraph“.

⁸ Владимир Стојанчевић, *Србија и српски народ за време рата и окупације 1914–1918*, Лесковац, 1988, стр. 65–75 и 99–105.

су се до 1918. налазили под влашћу Аустроугарске монархије и учествовали у рату 1914–1918. против Србије. Они су, као припадници новостворене државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, избегли да носе последице ратних злочина и плаћање ратних репарација. Србија се при стварању Краљевине СХС није одрекла своје државе, него је унела у заједничку државу и тиме новој држави пружила, веома значајан међународноправни легитимитет, будући да је само она (Србија) била суверена и да је била, што је веома значајно, члан победничке ратне коалиције. Српски народ, иако се 1918. године, после много векова под туђином, нашао окупљен у границама једне државе, поново је изложен снажним притисцима. Наиме, део међународних институција, политичких партија, савеза и европских држава новостворену државу је називао „вештачком – версајском творевином“. Уједно, наглашена антисрпска реторика поново је загосподарила медијима, у којима су Срби неправедно оптуживани за „великосрпску хегемонију“, „унитаризам“, „централизам“ итд.

Арчибалд Рајс је у европској јавности први допринео – објављивањем својим непристрасних чланака о злочинима аустроугарске војске у Србији у европским листовима и штампањем стручних ратних радова – разбијању антисрпске политике и србофоничке реторике. Његова дела, настала у време рата и масовног страдања српског народа 1914–1918. године, по оригиналности и објективности пример су шта, с једне стране, значи и до чега, по правилу, доводи масмедијска халабука и, посебно, неутемељена пропаганда у стварању јавног мњења као инструмента актуелне политике и њен утицај на конципирање официјелних агресивних експанзионистичких политика, и шта, с друге стране, значи научно и стручно интерпретирање резултата истраживања којима је у целости демантовано писање аустроугарске и друге штампе у Европи о Србији и њеном народу. Наиме, својом вишегодишњом борбом, за истину о Србији и Србима (од 1914. године до завршетка Првог светског рата), Рајс је приморао европску јавност да промени неповољно расположење, став и суд о Србима.

Животни пут и дело Арчибалда Рајса

Рудолф⁹ Арчибалд Рајс се родио 1875. године у јужнонемачкој покрајини Баден. Основно и средње образовање стекао је у немачкој средини. Студије је завршио у суседној Швајцарској, у романском кантону Во. Већ у 23. години (1898) промовисан је у звање доктора хемије. По стицању доктората, професорску каријеру је започео на Универзитету у Лозани као асистент за фотографију, затим је био доцент, а 1906. године, на истом Универзитету, именован је за ванредног професора криминалистике. Све време, неуобичајено много, бавио се применом фотографије у криминалистици и судству (ту област је специјализовао у Паризу, код Алфонса Бертијона). Из те области

⁹ По доласку у Швајцарску 1893. године Рајс је променио име у Родолф.

објавио је 1903. године дело *Судска фотографија* којим је на себе скренуо пажњу стручних и научних кругова. Рајс је у континуитету и темељито изучавао подручје криминалистике, верујући да је она заиста засебна наука, па је, после таквог рада и искуства у Лозани 1909. године основао Институт за техничку полицију и криминалистику, који и сада постоји.

На Рајсов изузетно брз успон као криминалисте утицале су, пре свега, особине његове личности и карактерне врлине, а затим и наглашена инвентивност у криминалистици, у коју је увео нову полицијску технику, а у полицијску праксу је увео научни метод. Ново дело из те области, *Приручник техничке полиције*, објављено 1911. године, потврдило је Рајсову репутацију светског стручњака за криминалистику – „швајцарског Шерлока Холмса“, и писца вредних научних радова из те области. И пре, а нарочито од тада, владе многих земаља су га позивале, или му слале своје функционере и службенике, да им, као експерт за криминалистику, помогне у усавршавању кадра и стручним сугестијама, да уреди и организује рад лабораторија и одржи стручне курсеве из криминалистике, и унапреди рад судова.

У Институт у Лозани, на обуку код А. Рајса, долазио је кадар техничке полиције из Русије, Румуније, Грчке, Луксембурга, Србије и Бразила. Рајс је, као веома цењени стручњак, боравио у Русији и Бразилу, а криминалистику је у правним и стручним институцијама предавао у Аустрији, Белгији и Холандији. Истовремено је стекао ауторитет практичног криминалисте, па је још 1904. године наступао као вештак при судовима у Швајцарској, Француској, Италији и Румунији. За веома успешан рад у области криминалистике одликовале су га Италија, Луксембург, Србија, Румунија, Русија и Грчка, али су му најдража одликовања била она која је, како је рекао, добио од Француске, земље у којој је прво изабран за официра Академије, затим постао витез Легије части, а француска Академија наука му је доделила и посебну медаљу.

У периоду научне и стручне зрелости, А. Рајс је своје последње дело из криминалистике, *Прилог за реорганизацију полиције*, објавио 1914. године. Та година је за њега била судбоносна. Разочаран прикривено прогерманском политиком у врховима државног и војног руководства неутралне Швајцарске, најистакнутији „мајстор“ криминалистике напустио је каријеру научника и – на позив српске владе, августа 1914. године, да дође у Србију – „побегао у рат“, да тој, њему мало познатој Србији помогне у борби за опстанак.

Разочаран у нескривено германско-аустрофилство највишег војног врха Швајцарске, А. Рајс је, пре позива српске владе, понудио своје услуге савезницима. У тој намери, иако „слабог здравља“, био је непоколебљив. Сматрао је да савезницима, макар као сарадник, може помоћи као „човек од чињенице“ и уверења да догађаје „треба проверавати на месту“ у одбрани права и слободе.

Управо у време када је услуге понудио савезницима добио је, преко Николе Петровића, српског конзула у Женеви, на предлог Стојана Протића, позив српске владе да дође у Србију и у њено име обави истраживање – анкету о зверствима која су починили припадници аустроугарске војске. „Сместа сам“, пише Рајс, „прихватио понуду, а анкета коју је требало да извршим, спадала је у моју специјалност“. Од септембра 1914. Рајс је на српском ратишту „стално остао у покрету“. Постао је, осим непристрасног посматрача и истраживача ратне збиље у Србији, сведок страдања становништва и саборац српског народа и његове војске. У свему томе био је и остао, пре свега, професионалац, научник и стручњак, који је снагом изворних аргумената европској јавности износио „страховита недела“ која су у Србији починиле „аустроугарске инвазионе армије“.

Рајс се одмах по доласку у Србију посветио задатку који је добио од српске владе. Већ први резултати његове анкете о злочинима аустроугарских трупа у Мачви и Поцерини одагнали су његову неверицу у оправданост српских оптужби, о којима је био обавештен још у Швајцарској. Због тога је, као „истражитељ“ и сведок почињених „зверстава која је поднео српски народ од стране његових свирепих непријатеља“, одлучио да не сачека завршетак своје анкете и њено објављивање у оквиру званичног извештаја српској влади, него је, као специјални ратни дописник утицајних европских листова, обавестио свет о стању у Србији.

Половином октобра 1914. у листу „Gazette de Lausanne“, објављен је први Рајсов чланак о стању духа у Србији (*L'etat d'esprit en Serbie*), а до краја 1914. „Газета“ је објавила још осам његових чланака: „Код аустроугарских заробљеника“; „Експлозивни меци Аустријанаца“; „Једна посета опкољеном Београду“; „Храброст цивила и војника“; „Инструкције аустријским трупама“; „Аустријанци у Србији“; „Писмо из Македоније“ и „Писмо из Србије“.

Тим радовима А. Рајс је успео да пробије информативну блокаду и умањи негативне последице аустроугарске пропаганде против Србије. Његови чланци о зверствима у Србији имали су снажан одјек у Европи. Садржаји чланака, од аутора који се „заклео да каже истину, ништа до само истину“, значајно су утицали не само на ставове европске јавности него и на официјелне власти неутралних држава и земаља савезница. У томе се огледа изузетан Рајсов допринос у борби за истину, за „ствар Србије“ и „њених савезника“.

Радови А. Рајса су непристрасни иако је у средишту пажње његовог истраживања и писања увек човек (или баш због тога). Били су квалитетни због тога што су имали упориште у научном и стручном методу прикупљања података и садржају изворних информација, заснованих на непосредном увиду и на анкети – истраживању које је сам спровео. Стога су његови чланци изазвали велико интересовање и политичара и дипломата, али и ширих кругова интелигенције и антиратног дела грађанства у Европи, чиме је значајно повећано интересовање за збивања на српском ратишту. Оригиналноста Рајсовог рада и његова

непристрасност у саопштавању резултата истраживања о безумљу и анималном понашању аустроугарско-немачко-бугарских трупа у Србији 1914–1918. године обезбедили су продор у најширу јавност истинитих информација о размерама страдања српског народа. Његови сажети радови, са веома прецизном и разуђеном спецификацијом – класификацијом врсте учињених злодела изазвали су у европској јавности наглашену знатижељу.

Злочини аустроугарске војске у Србији 1914. године

Први велики рат, за који се Аустроугарска дуго припремала, започет је агресијом аустроугарске војске на Србију августа 1914. године. Тај рат против Србије није био класични рат. Започет је не само да би се војничком агресијом спречио развој и просперитет независне Краљевине Србије, него, пре свега, против националног осећања и слободе српског народа, а већ на самом почетку добио је геноцидни карактер. Аустроугарска је веровала да је рат прилика да Србију војнички прегази, политички унизи, економски исцрпе и, посебно, да масовним убијањем њеног становништва биолошки уништи српски народ. Неспорно, настојала је свим средствима да у Србији изазове тешко савладиве или, чак, трајне демографске, социјалне и политичке поремећаје. Због тога је Аустроугарска, коју је безрезервно подржавала у опредељењу за рат против Србије царска Немачка, водила општеразарајући рат у Србији, кршећи све ратне норме, законе и правила. Војници црно-жуте монархије су немилосрдно – у борбеним дејствима на фронту и, нарочито, на привремено запоседнутим деловима српске државне територије по престанку војних операција – масакрирали и убијали недужан народ, отимали, уништавали и разарали његова материјална добра и културна блага Србије.

Злочини које су аустроугарско-бугарско-немачке трупе починиле у Србији у рату 1914–1918. године потврђују да они нису чињени само зато да би се насиљем и масовним терором, застрашивањем и одмаздом брзо остварили операцијски и ратни циљеви уопште, већ да су они произишавали из њихових агресивних, експанзионистичких политика, које је, због свог геополитички важног положаја, реметила Краљевина Србија. Тако посматрани, злочини почињени у Србији 1914–1918. године имали су карактеристике тоталног рата, изазваног (наметнутог) и вођеног против Србије и српског народа ради потирања његове државне самосталности и слободе. Злочине које су починиле непријатељеве трупе у Србији карактерише, истовремено, и безумна свирепост и масовност. Аустроугари, Бугари и Немци су, и када је отпор српских јединица на фронту престао, наставили још бруталније да убијају голоруки српски народ. Несмањеним темпом и са још већом жестином, свуда по Србији сејали су смрт.

Србија је у Првом светском рату претрпела огромне губитке у људству и огромна материјална разарања. Четворогодишњи рат, трого-

дишња окупација, пљачкање и уништавање материјалних и цивилизацијских добара, одвођење српског становништва у логоре, његово масовно убијање и покушај затирања српског народа изазвали су тешке и дуготрајне последице по Србију. Све то је, између осталог, знатно успорило њен послератни економски опоравак и биолошко занављање становништва.

Начин на који је аустроугарска војска ратовала у Србији и, посебно, њен однос према цивилном становништву потврђују да су се њене јединице дуго и темељито припремале како да ратују против Србије и њеног народа. Због тога је знатно пре избијања рата у аустроугарским листовима организована снажна антисрпска пропаганда. Тако су се војници црно-жуте монархије припремали како да, у рату, злочинима истребе српски народ који је реметио аустро-немачке планове о ширењу интересних сфера ка југоистоку Европе, односно ка Балкану. У аустроугарској штампи српски народ је називан варварским и другим најпогрднијим именима. Истовремено, листови су објављивали текстове неких „комисија“ о наводним злочинима које су српски војници починили у балканским ратовима. Често су у написима Срби представљани као „оцеубице и краљоубице“ и као „дивљаци“ који својим заробљеницима и жртвама одсецају језик, уши, носеве итд.

При распиривању мржње према Србима веома су потенциране конфесионалне, етничке и културне разлике, а нарочито различити политички циљеви. Истовремено, антисрпско расположење развијали су код припадника аустроугарских трупа виши и нижи официри кроз непосредну обуку и васпитање. Они су, чак, и писаним наређењима уверавали своје војнике о наводном варварском понашању и зверствима која чини српска војска над заробљеницима и да јој, због тога, ни по коју цену не смеју пасти у руке.¹⁰

О припремама аустроугарске војске за ратовање у Србији и инструкцијама из највиших војних кругова потврђују „Директиве за држање према становништву у Србији“. У њима је, између осталог, записано: „Рат нас води у једну непријатељску земљу, која је насељена становништвом испуњеним према нама фанатичном мржњом“, па „према таквом становништву свака хуманост и благородност није ни најмање на свом месту“ и да се зато „за све време ратне операције поступа према свакоме са највећом строгошћу, највећом чврстином и највећим неповерењем“.¹¹

Јединице црно-жуте монархије су већ у првој агресији на Србију – не поштујући ратне законе и правила, одредбе Хашке конвенције и друга акта међународног ратног права – пљачкале и уништавале материјална добра, а над ненаоружаним српским становништвом чиниле масовне злочине. У борбама су користиле експлозивну, међународним законима забрањену муницију и бомбардовале незаштићене градове и

¹⁰ А. Рајс је у својим извештајима са ратишта у Србији забележио да су га заробљени аустроугарски војници, које је испитивао, уверавали да су их њихови официри убеђивали да се не смеју никако предати, јер ће их у том случају Срби измасакирати.

¹¹ Војни архив, Архива СВК, к. 1, рег. бр. 8.

вароши. Истовремено, депортовале су народ у заробљеништво, масакрирале, силовале и убијале недужно цивилно становништво. Односно, све су пред собом палиле и уништавале, а вреднију имовину су отимале и према немоћном становништву, спроводиле репресивне мере. Официри и војници Монархије су се, ношени мржњом према српском народу, безумно понашали. За само дванаест дана при продору у Србију, у Мачви и Поцерини, масакрирали су неколико хиљада људи. Убијали су старе и немоћне, жене и децу. Затирали су читаве породице, разарали села и небрањене вароши, скрнавили и рушили сакралне објекте, забрањивали веру и ћирилично писмо.

Суочена са таквим понашањем припадника аустроугарске војске 1914. године, српска влада је упутила европској и светској јавности, посебно оној у савезничким и неутралним земљама, информације о злочинима које су у агресији на Србију починиле аустроугарске трупе. Она је захтевала да владе тих земаља осуде Монархију за недела која су над српским цивилним становништвом починиле њене трупе. Истовремено, позвала је Арчибалда Рајса, стручњака за криминалистику, човека светског угледа и професора Универзитета у Лозани, да дође у Србију и да, као неутралан посматрач, установи стање на ратишту, да непосредним истраживањем спозна размере злочина и о њима спроведе анкету. Одмах по доласку у Србију он је почео своја истраживања на теренима Мачве и Подриња. Веома брзо се показало да је његово ангажовање у Србији за време рата 1914–1918. године било вишеструко значајно и корисно. Прво, успео је да објављивањем својих аргумендованих извештаја у угледним европским часописима обавести европску јавност о стварним догађајима у Србији за време агресије и после окупације, а затим да, изненађен размерама злочина које су починиле аустроугарске јединице, мало по мало, измени слику о Србији и српском народу и европску јавност, нарочито ону у савезничким и неутралним земљама, окрене према Србији. Истовремено, одлука да дође у Србију 1914. године, омогућила је Рајсу да се на оригиналан начин бори против германофилске политике дела владе неутралне Швајцарске и тако непосредно допринесе савезницима у рату. Резултате истраживања ратног злочина – геноцида над српским народом, саопштавао је научник. Његова дужност је била и према личном убеђењу честитог човека да објави веродостојне податке о злочинима ако су они заиста почињени, или, ако их није било, да укаже да се не може цела једна војска оптужити за појединачне случајеве злодела.

Арчибалд Рајс је својим обавезама истражитеља ратних злочина у Србији приступио веома одговорно, не одступајући од професионалне етике. О томе је у својим *Мемоарима* записао да је „отишао и спровео анкету са свим потребним предострожностима“. „Нисам се“, пише он, „задовољно тим да саслушам стотине аустријских заробљеника, стотине очевидаца. Одлазио сам на лице места, понекад усред топовске паљбе, да бих се уверио о свем што се могло утврдити. Отварао сам гробове, прегледао лешеве и рањенике, посетио бомбардоване вароши, улазио

у куће и вршио техничка испитивања на најсавеснији начин. Укратко, чинио сам све да бих открио и проверио чињенице које сам објавио...“

Резултати спроведене анкете о аустроугарским злочинима у Србији августа 1914. били су више него поразни за војску Франца Јосифа. Све време истраживања зла учињеног над српским народом Рајс је инсистирао на принципу да „пред злочиним нема могуће неутралности“. Управо, такав однос карактерише његову ангажованост на српском и балканском ратишту од 1914. до 1918. године. Рат који је Аустроугарска водила против Србије превазилазио је, „по свирепостима и злоделу над Србима“, наглашава Рајс, „све дотадашње ратове“, и због тога одудара од циљева рата који су записани у јулском ултиматуму Србији.

Одјек Рајсове анкете у европској јавности о злочинима аустроугарских војника у Мачви и Поцерини био је изузетан. Неспорно, за то је заслужан он сам који је, прихватајући да дође у Србију, обезбедио да као ратни извештач-дописник објављује резултате својих истраживања у угледним и тиражним листовима који су излазили у Паризу, Амстердаму и Лозани, односно у савезничким и неутралним земљама. Његови чланци су изазвали снажан одјек у европској јавности. Нови радови са конкретним подацима о размери и врсти аустроугарских злочина обезбедили су пресудан утицај за „пробијање“ информативне блокаде Србије и, истовремено, продор истине у свет о страдању српског народа.

Оптужбе које је српска влада достављала савезничким и неутралним земљама о начину вођења операција и средствима која је користила аустроугарска војска у рату против Србије, а посебно оптужбе против поступака војних власти према српском цивилном становништву за време битака на Церу, Дрини и Колубари, извештаји Арчибалда Рајса су не само потврђивали него су их знатно и пооштравали. Осим Рајсове анкете, извештаји савезничких дописника, публициста, књижевника и научника, званични извештаји савезничких дипломата, као и многих лекара и другог особља међународних санитетских мисија и припадника Црвеног крста, значајно су допринели да свет сазна о злоделима Аустроугара у Србији 1914. године.¹² Продор истине у свет да је војска једне „цивилизоване“ земље – Аустроугарске, починила масовне злочине над недужним и ненаоружаним народом, над старцима и немоћнима, над женама и децом, условила је да се у демократском и племенитом делу Европе за помоћ Србији и српском народу образују бројни медицински, финансијски и други покрети.

Злочини бугарске војске у Србији 1915–1918. године

Рајсова мисија у Србији није завршена само објављивањем резултата анкете о аустроугарским злочинима у Србији у лето 1914. године. Наиме, он је, после пробоја Солунског фронта 15. септембра 1918,

¹² Неке од њих су: Швајцаркиња Катарина Клара Штурценегер, Холанђанин Аријус Тиенховен, затим Виктор Кине, леди Пецет, др Хантер, др Жубер, Анри Барби, Џон Рид, итд. Сви они су својим радовима, а посебно делатношћу у Србији, знатно допринели измени слике о Србији.

наступајући са Моравском дивизијом која је гонила непријатељеве снаге, у свим местима кроз која је пролазио – вршио увиђај о злоделима која су над Србима на окупираним подручјима починили Бугари. Истим методама као и при утврђивању аустроугарских злодела 1914, прикупљао је податке о злочинима које су за време бугарске окупације, од новембра 1915. до септембра 1918, починиле бугарске окупационе трупе у Сурдулици, Врању, Нишу, Прокупљу, Топлици, Лесковцу, Владичином Хану, Пожаревцу и многим другим местима, и о томе обавестио европску и светску јавност.

После повлачења српске војске са своје државне територије, новембра 1915, Бугарска је окупирала источне и јужне делове Србије, а Аустроугарска северне, западне и централне делове. Бугарска је окупирала територију која се простирала од (државне) српско-бугарске границе до Велике Мораве на западу, затим на северу до Дунава и на југу цело подручје јужно од линије Рибарска Бања – Јастребац, све до Ибра, део Косова и Метохије и Јужну Србију и целу Македонију.

Одмах по окупацији дела Србије Бугарска је на окупираној територији укинула право српском народу на националну индивидуалност и, истовремено, назвала га моравским Бугарима. На окупираној територији завела је окупациони систем карактеристичан по беспошtedној пљачки народа и природних и привредних богатстава Србије. Истовремено, бугарске окупационе снаге и органи окупационе власти спроводили су организован плански геноцид над читавим српским народом. У оквиру тога, приступили су насилној бугаризацији српског становништва, а окупационе власти су се понашале као да су на својој, а не на туђој територији. Односно, на окупираној територији проширена је мрежа бугарских државних, законодавних, просветних и верских установа.

На удару органа бугарских окупационих власти прво су се нашли српски језик, вера и књиге, посебно историја српског народа и споменици његове националне културе. У обрачуну са народом забрањивали су употребу речи Србин. „Та реч“, пише у наредби, има да се потпуно „изгуби и нико не сме да је изусти“. Бугарска окупациона власт је састављала спискове српских политичара, интелигенције, учитеља, свештеника, јавних радника, чиновника и других угледних личности у намери да све виђеније Србе, као могуће противнике великобугарских претензија, физички уклони. Део те српске популације који ни на који начин није пристајао на бугаризацију интерниран је у логоре у Бугарској, док је други део – велика већина, убијен код Сурдулице и на другим страшиштима српског народа у Србији 1916–1918. године.

У време окупације дела српске државне територије, бугарска окупациона власт је затварала све српске школе, а уместо њих је отварала бугарске школе, са бугарским наставним особљем. Учитељи и наставници српске националности протерани су из наставе, односно убијани су или интернирани у концентрационе логоре у Бугарској. Међутим, најсуровији обрачун бугарских окупационих власти у Србији

био је усмерен против српске цркве и њеног свештенства. У свему томе бугарско свештенство се, супротно начелима хришћанства немилосрдно осветило Српској цркви и њеном кадру, и непосредно је стајало иза убиства бројних српских свештених лица.

У намери да уништи трагове вековног постојања Срба у Македонији, посебно њихове средњовековне доминације на тим просторима, Бугари су из српских цркава уклањали старе натписе, ликове српских владара и светаца, и уместо њих исписивали текстове на бугарском и наносили слике својих владара. У обрачуна са свим што је било српско и што је на Србе подсећало Бугари су веровали да Србима затиру траг. Спаљивали су све књиге писане на српском језику, а нису поштедели ни судске, административне и црквене архиве. При томе, остављали су само црквене (матичне) књиге рођених, да би им послужиле као основ за присилну регрутацију младих Срба.

Доказе о злочиначким поступцима бугарских окупационих власти, о физичком истребљењу српског народа с окупираних подручја, потпуном уништењу његове материјалне и духовне културе на српској територији која се нашла под бугарском окупацијом прикупила је, поред А. Рајса, и посебна међусавезничка комисија, која је формирана управо са задатком да испита повреде Хашке конвенције и општег међународног права од стране Бугара у периоду окупације 1915–1918. године. И Рајс и наведена међусавезничка комисија на списак бугарских злочина, поред осталог, ставили су масакре, мучење и сакаћење српских заробљеника и рањеника. Заробљенике који су избегли смрт бугарске власти су третирале супротно одредбама ратних закона. Сви они су опљачкани, а официре су терали на физичке радове у непосредној зони ратних операција, веома често и на самој линији фронта, у зони борбених дејстава. У извештајима А. Рајса и међусавезничке комисије налазе се подаци о покољу српског цивилног становништва, односно попис злочина које су починили не само официри, војници и комите бугарске војске него и службеници окупационе власти. Осим тога, у извештајима комисије објављени су бројни подаци о: силовањима, интернирањима цивила у концентрационе логоре, разним наметима, реквизицијама и порезима, пљачкама и отимачинама, присиљавању припадника српског народа на целодневно кулучење, и о разарању и уништавању његових материјалних добара.

У извештају међусавезничке комисије записано је да су Аустријанци, Мађари и Немци, као и припадници бугарских окупационих трупа и власти, чинили злодела над Србима и због њих су оптужени. Наиме, сви они су Србе, цивиле и заробљене војнике, приморавали да раде у зони фронта, под непосредном непријатељевом ватром. Сви они су оптужени да су користили дум-дум муницију, да су бомбардовали небрањена места, да су као заклон у току борбе користили цивиле, да су убијали таоце итд. Због свега тога комисија је тражила да се сви осуде за изазивање рата, за промене и повреде ратних закона, за забрану слободе националне свести, депресијацију новца, наметање ратних

пореза, плачку и уништавање цркава, отимање материјалних добара, спаљивање и уништавање архива, библиотека и музеја и регрутовање Срба за њихове војске.

Бугари су посебно оптужени због масовних мучења Срба; терања припадника тог народа на целодневни кулук; паљевине кућа и читавих села, денационализације и повреде суверенитета српске државе. Иако су врсте злочина које су бугарске окупаторске трупе починиле у Србији сличне онима које су починиле војске Аустроугарске и Немачке, оптужбе против Бугара биле су теже јер су садржале податке о злоделима која су, по интензитету, распрострањености, масовности и свему другоме, теже квалификована.

Губици Србије у рату 1914–1918. године

Рат против Србије 1914–1918. и окупација њене територије 1915–1918. вишеструко су погодили Србију и њен народ. Окупациони систем аустроугарских и бугарских власти, њихова политика беспштедне експлоатације природних и привредних ресурса, масовна убијања и масакрирања припадника српског народа, прогањање народа и његово одвођење у концентрационе логоре у унутрашњост Аустроугарске монархије и Бугарске,¹³ отимање и уништавање државних и приватних материјалних добара оставили су пустош у Србији. Због тога, последице рата осећале су се и у демографском, политичком, економском, материјалном и сваком другом погледу. Српски народ је био највише погођен огромним људским жртвама и, због тога, смањивањем не само његовог становништва у току рата него и изузетним умањењем послератног природног прираштаја, управо због енормних људских губитака у рату.

Србија је за време рата 1914–1918. године изгубила између једне четвртине и готово једне трећине свог предратног становништва. Узимајући у обзир да је укупна српска популација пре избијања рата 1914. године износила око четири и по милиона људи (4.500.000), губици у људству варирају између милион и милион и три стотине тридесет хиљада лица.¹⁴

Делегација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца саопштила је, као званичну информацију на Конференцији мира у Паризу, податке о великом броју цивилних жртава, односно да је број погинулих за време аустроугарске инвазије 1914. године, затим у току аустроугарске, немачке и бугарске агресије на Србију октобра 1915. и, напokon, за време окупације Србије 1915–1918, као и оних који су умрли у интернацији,

¹³ Интернирани Срби одвођени су у концентрационе логоре у Аустроугарској, у: Неђмеђер, Нежидер, Болдогасоњ, Хајнрихсгрин, Браунау, Ашах, Цеглед, Кечкемет, Ђењеш, Матхаузен, и друге, као и у логоре у Бугарској: Стара Загора, Сливен, итд.

¹⁴ В. Стојанчевић, исто, стр. 65–116; М. Пршић, С. Бојковић, Р. А. Рајс о злочинима Аустро-Угаро-Бугаро-Немаца у Србији 1914–1918, ИМС, „Стручна књига“, Београд, 1997, стр. 9–29, и карте аустроугарских и бугарских злочина у Србији.

или приликом депортовања и одвођења на принудни рад, и умрлих од разних епидемија и глади, много већи од губитака које је њена војска имала у току ратних операција.

На основу тога, губици у становништву Србије систематизовани су у следеће категорије: жртве ратних операција (војници и цивили), жртве болести, глади и изнемоглости, жртве приликом евакуације, жртве војно-полицијског терора у окупираној земљи и лица умрла у интернацији, заробљеништву и депортацији, а као посебан вид страдања српског народа представљени су губици у природном прираштају који су изазвани укупним страдањем, пре свега мушког репродуктивног дела становништва старости од 18 до 55 година живота.¹⁵

Српско становништво у концентрационим логорима

Примери масовног уништења српског народа били су карактеристични све време рата. Прва злодела почињена су у лето и јесен 1914. године, а настављена су за време ратних операција 1915. и после повлачења српске војске крајем те године. Све време трајања аустро-мађарске и бугарске окупације Србије интернирано је цивилно становништво у концентрационе логоре. У Аустроугарску је депортовано више од 150.000 цивила, од којих је, због изузетно лоших здравствених и санитарских прилика у логорима, до јесени 1917. године умрло више од две трећине. У концентрационим логорима у Бугарској од нешто више од 100.000 интернираних људи умрла је половина због крајње лоших и неподношљивих услова живљења. У истом периоду, од више од 30.000 српских заробљеника, који су као радна снага под принудом копали ровове на првој линији према италијанском фронту, преживело је свега око 5.000 људи. Рајс је, у једном свом раду о страдању Срба, навео податак да су Бугари приликом повлачења српске војске код Прилепа убили 18.000 српских заробљеника, а да су у Топлици за време и после оружаног устанка 1917. убили више од 30.000 људи.

Страдање српског становништва било је изазвано и масовним болестима, на пример, пегавим тифусом, који су у Србију пренели аустроугарски војници. Холанђанин Тинховен навео је податак да је у ваљевској болници, после Колубарске битке, дневно умирало и по 60 болесника. Број жртава које је српски народ претрпео од масовних епидемија изазваних разним болестима у току рата износио је око 260.000 људи.

Неспорно, због свега тога, од свих земаља савезница у Великом рату 1914–1918. године Србија је у односу на број становника пре рата имала највеће губитке у људству. Поред губитака у људству, у рату је претрпела и огромна разарања материјалних добара. Наиме, војници Аустроугарске, Бугарске и немачке пљачкали су не само материјална добра и природно благо српске државе него су отимали и односили све вредности из приватних кућа. Они су за време окупације становништву

¹⁵ В. Стојанчевић, *исто*, и М. Пршић, С. Бојковић, *исто* (карте).

наметнули плаћање пореза и давање разних контрибуција у храни, стоци и, наравно, у готовом новцу.

На мировној конференцији у Паризу наведено је 1.247.435 жртава рата у Србији, односно 1.330.000 жртава које у свом раду наводи Владимир Стојанчевић, што је чинило скоро 30 одсто од укупног становништва Србије. Више од половине тих жртава – 54 одсто, чинило је становништво између 18 и 55 година живота. Свакако, наведеном податку треба додати и 264.000 људи који су постали инвалиди рата, што још боље показује укупно страдање Србије и њеног народа у рату 1914–1918. године.

Значај дела Арчибалда Рајса о злочинима Аустроугара, Немаца и Бугара у Србији 1914–1918. године

У Србији се о Родолфу Арчибалду Рајсу, странцу који је у Првом светском рату Србима био најмање странац, и „који је био међу најбољим Србима када је то најтеже било“, недовољно зна. Познаваоци његовог дела с правом сматрају да је његов рад изузетно вредан и да га зато треба свестрано изучавати и узимати као поуку, посебно део који се односи на његов живот и рад у Србији за време Првог светског рата. Неспорно, Рајс је дао огроман допринос борби Србије за истину и одбрану истине. Он је, својим делима, пресудно утицао да европска и светска јавност спознају размере страдања Србије и њеног народа које су изазвале Аустроугарска, Немачка и Бугарска у рату 1914–1918. године. У вртлогу ратне збиље и бројних опасности, неуморно и непристрасно, настојао је да, као сведок и истражитељ сурових и крвавих злочина на српском фронту и балканском ратишту, обавести европску и светску јавност о злоделима која над српским народом чине аустроугарске, немачке и бугарске трупе у Србији. О свом раду у Србији А. Рајс је оставио драгоцене записе. Спровео је више анкета и написао изузетно вредне службене извештаје, објавио књиге и стотине чланака у угледним европским часописима.¹⁶

У својству званичног иследника српске владе, стручњак за криминалистику, изузетан професионалац, остао је све време доследан принципима стручне етике. Његово једино „одступање“ од потпуне неутралности, ако се то тако може назвати, било је то што се прогласио за српског добровољца и о томе написао да је постао „швајцарски добровољац српске војске, друг величанствених ратника Шумадије, Дунава, Мораве, Тимока и Вардара“. Таква његова одлука последица је не само спознаје о врстама и размерама злочина које су аустроугарске трупе починиле над недужним и ненаоружаним српским народом у Мачви и Подрињу и другде, односно ужасним призорима масакрираних и убијених људи, сликама масовних гробница у Прњавору, Лешници и другим незаштићеним деловима Србије, него и његовог дивљења честитости српског народа и војника, његовој храбрости, хуманом поступању у рату када

¹⁶ Опширније: Библиографија радова А. Рајса о злочинима у Србији 1914–1918.

је и сам био угрожен, достојанству и менталитету. Све је то утицало да он саосећа са патњама српског народа и његове војске и да одлучи да, после рата, остане у Србији и за њу трајно веже своју судбину.

Рајс је у 1914. и 1915. години више пута одлазио из Србије у Лозану, одакле се жестоко борио да свет сазна истину о догађајима на српском ратишту и о страдању српског народа. Истовремено, ангажовао се на пријему и збрињавању српских избеглица у Швајцарској. И на Солунском фронту, 1916–1918. године, Рајс је наставио да истражује злочине које су чиниле окупаторске трупе. Обилазио је српске јединице и одлазио на, због борбених дејстава, опасна места, одакле је слао у свет своје извештаје о резултатима истраге.

Крајем Првог светског рата, у јесен 1918, Рајс је, после пробоја Солунског фронта, наставио своја истраживања, односно спровео је анкету о злочинима бугарских и аустроугарских трупа у окупираној Србији 1915–1918. године. Свет је поново обавештен о чињеницама везаним за масовне злочине које су починиле бугарске окупационе власти и о страдању Срба у Сурдулици, Нишу, Врању, Лесковцу, Прокупљу и другим местима источне и јужне Србије и у Македонији.

О Србији и страдању њеног народа у рату 1914–1918. године Рајс је написао више књига, а у часописима је објавио стотине чланака, који још увек нису прикупљени и објављени.¹⁷ Његови радови о аустро-бугарско-немачким злочинима и масовном страдању српског народа, интернацијама, забранама писма, језика, затирању културе и вере, огромним разарањима и пљачкању материјалних добара, који су у континуитету објављивани све време рата на светским језицима, имали су огроман утицај на европску и светску јавност и на њена сазнања о Србима и њиховој војсци.

Дела А. Рајса имају трајну вредност. Она су снажан извор података о страшном злочину и геноциду почињеном над Србима у једном рату – о страдању једне државе и једног народа. То је незаобилазан, аутентични документарни извор првог реда, посебно када је реч о теми као што су злочини аустроугарске, бугарске и немачке војске против српског народа. Вредност Рајсовог дела – радова о злочинима и геноциду над српским народом у Првом светском рату, јесте у томе што се он, пишући о моралу и хуманости српског народа и његове војске, у шта се сам уверио, супротставио непријатељевој пропаганди, у којој су Србија и њен народ неправедно оптуживани и за изазивање рата, и за, наводну, бруталност њене војске према заробљеницима. Рајс и представници савезничких и неутралних комисија, као и чланови санитетских и других мисија у Србији за време рата 1914–1918, потврдили су да су се српска влада и њена војска у рату придржавале свих норми међународног ратног права и Хашке конвенције. Насупрот томе, сви они су, аргументовано, оптуживали владе и аустроугарске, бугарске и немачке трупе

¹⁷ О аустроугарским, бугарским и немачким злочинима у Србији 1914–1918. Рајс је објавио више од десет књига и више од стотину чланака у часописима који су излазили у Холандији, Француској и Швајцарској.

за драстично кршење ратних закона и правила и свих међународних уговора. Трупe Централних сила у окупираној Србији нису, чак, поштовале ни елементарне нормe цивилизованог понашања.

Резултати до којих је Рајс дошао одлучујуће су допринели да се идентификују кривци за рат, носиоци сурове окупационе власти и геноцидне политике против Србије и њеног народа. Рајс је снажном аргументацијом српски народ представио као жртву планиране аустроугарске и немачке агресије и као пример како један народ, и поред огромних губитака, брани своју слободу и отаџбину.

Осврт на радове Арчибалда Рајса

Чињеница да су аустроугарске трупе од првог дана агресије на Србију безумним понашањем изазвале огромне људске жртве и материјална разарања, што потврђује да су се за рат против Србије дуго и на специфичан начин припремале, што потврђује и документ Царске и краљевске IX корпусне команде *Директиве за држање према становништву у Србији*, у којем су, готово до детаља, разрађени поступци аустроугарских јединица приликом агресије на Србију. Наиме, у тој директиви је записано да их рат „води у једну непријатељску земљу“, да према становништву у тој земљи „свака хуманост и благородност није ни најмање на свом месту – шта више штетна је“. „Наређујем“, пише даље у Директивама, „да се... према свакоме поступа са највећом строгошћу, највећом чврстином и највећим неповерењем“. И даље: „Не трпим, да се неуниформисани, али наоружани људи непријатељске земље... заробљавају; они се имају безусловно потући. Ко у овом случају буде имао милости, тај ће најстроже бити кажњен...“ Директиве садрже прецизна упутства о томе како да јединице заузимају насељена места, да се „при пролазу“ кроз насеље „одмах“ дочепају таоца, да „учитеље, угледне поседнике“ држе „са собом по могућству до проласка последњих кућа и безусловно их потући, ако само један метак из места буде опален на трупе“; задржи ли се трупа дуже у једном месту, „становништво се има одмах сакупити“, треба обавити претрес сваке куће и сваку кућу у којој се нађе оружје, уништити, а „ако становници“ те куће не буду ухваћени, треба обесити најугледније мештане итд.

Управо у делу под насловом *Како су Аустро-Мађари ратовали у Србији – лична посматрања једног неутралца*¹⁸ Рајс је описао да су аустроугарске трупе у борбеним дејствима користиле муницију с експлозивним зрнима. Написао је да је истраживања обављао темељито, а анкету приредио с „потребном обазривошћу“. Он се није задовољио само тиме да саслуша стотине „аустријских заробљеника и сведока очевидаца“ него је истраживао и на „лицу места“. Као искусни крими-

¹⁸ Рад је први пут објављен 1915. године на француском језику, под насловом *Comment les Austro-Hongrois ont fait la guerre en Serbie (Observations directes d'un neutre*, а затим исте године и на енглеском; *How Austro-Hungary waged war in Serbia*. На српском језику штампан је у Одеси 1916. године.

налиста, „отварао је гробнице“, обављао ексхумацију и обдукцију лешева, испитивао рањене и обилазио бомбардоване вароши, односно радио према најстрожим научним критеријумима.

Рајс се сажето и прецизно изражавао, а садржај књиге је изделио поднасловима, чиме је, у ствари, истицао њене доминанте садржаје. Детаљно је описао изглед и техничке карактеристике „експлозивних зрна“ која су користиле аустроугарске трупе на ратишту у Србији, где се она производе и какво је њихово (разарајуће) дејство, и нагласио је да је употреба те врсте муниције била забрањена међународним конвенцијама. Међутим, и поред чињенице да је муниција с експлозивним зрнима била забрањена за ратну употребу, установио је да су је аустроугарски војници из 16, 26, 27, 28, 78, 96. и 100. пука масовно употребљавали. Аустријанци су покушали, пише Рајс, да негирају употребу такве муниције, али су „то доцније признали“¹⁹ притиснути његовим доказима.

У садржајима који су означени посебним поднасловима Рајс је саопштио резултате свог истраживања „о бомбардовању неутврђених вароши и рушењу кућа“ у Београду, Шапцу и Лозници. Гранате су, пише он о бомбардованом Београду, „слате непосредно на приватне куће, на државне зграде и на фабрике“. Тако је „Универзитет скоро потпуно разорен, српски национални музеј не постоји више, стара краљевска палата је оштећена, исто тако хотел, зграда лутрије и железничка станица“, фабрика Монопола дувана је потпуно спаљена запаљивим гранатама, бомбардоване су болнице, па су чак и „посланства Енглеске и Русије добила аустријске гранате“.²⁰

За бомбардоване Шабац и Лозницу Рајс пише да су „Аустро-Мађари“ од њих направили пустош. У тим местима зграде су разорене, а објекти уништавани запаљивим гранатама. „Палило се, у вароши и у селу без икакве потребе“. Установио је да је само у четири среза шабачког округа, од 12. до 24. августа 1914, запаљено 1.658 кућа, и да је због тога 1.748 фамилија остало без крова над главом.

Масакрирање заробљених или рањених српских војника и становника Рајс је обрадио под посебним насловом. Податке о том злочину, који су починили припадници аустроугарских јединица, прикупао је од сведока, или из званичних рапорта и фотографских докумената „снимљених на лицу места“. У оквиру тога, наведени су и искази заробљених аустријских војника, који су описивали каква су наређења добијали од својих официра, посебно о томе како да поступају са заробљеним војницима или са цивилним становништвом. Под насловом „Неколико званичних рапорта српских официра“ и „Неколико грађанских сведочанстава“ Рајс је забележио исказе којима се потврђује зверско понашање аустроугарских војника, затим употреба дум-дум метака, паљевина кућа, пљачкање имовине, силовања, мосовна убијања, итд.

¹⁹ Р. А. Рајс, *Како су Аустро-Мађари ратовали у Србији – лична посматрања једног неутралца*, Одеса 1916, стр. 7; М. Пршић, С. Бојковић, *исто*, стр. 43.

²⁰ *Исто*, стр. 46–47.

Сажето, под насловом „Неколико резултата моје личне анкете“, предочио је резултате свог истраживања. Забележио је да је открио масовне гробнице у Шапцу, Липолисту, Петковици, Прњавору, и да је евидентирао десетине убијених људи, жена, стараца и деце у Петковици, Прњавору и Бастави. Установио је да је убијено 3.000 – 4.000 „грађана на заузетој територији“ и да се, на основу тога, може „замислити величина ужаса“. На пример, командант аустро-мађарских трупа је одмах по уласку својих јединица у Прњавор „сакупио сво становништво, извадио из свога џепа листу чланова 'Народне одбране', српског патриотског удружења, постројио их и пушкарао. Инвалиди прошла два рата (балканских, прим. М. П.) који показаше њихове сертификате инвалидске, бише такође побијени, као и људи који не одговорише на позив команданта. Око 500 жена затворише у кафану и много младих девојака беху силоване“. Рајс наводи тачна места где су изведена убиства и места масовних гробница: код прњаворске школе, железничке станице, поред бројних кућа, цркве итд. Осим тога, у тексту је описано да су се аустроугарске трупе немилосрдно обрачунавале са старцима, женама и децом. Сlike и описи недела остављају ужасан утисак: жене с одсеченим дојкама, избодене бајонетима и ножевима, измрцварене, или: аустроугарски војници децу од 10 година стављају на врх пласта сена па их са даљине од 4–5 метара гађају итд.

Као посебно вредан прилог у том раду објављена је (табеларно) анкета о начину извршења злочина у Мачви и Поцерини у августу 1914, из које се лако спознаје да су агресореве трупе убијале српско цивилно становништво чак на 24 различита начина (стрелјани; убијени бајонетом или ножем; пресечен гркљан; жив спаљен; масакриран; на смрт претучен кундаком или штаповима; каменован; убијен вађењем утробе; везан и мучен; нестао; одведен у заробљеништво; рањен; одсечене или поломљене руке; одсечене или поломљене ноге; одсечен нос; одсечене уши; ископане очи; одсечене дојке; унакажени полни органи; исечена кожа – месо; силоване жене; лешеве исечени на ситне комаде).

Информације и „тужбе“ српске владе „за зверства која починише трупе Двојне монархије“, почеле су, иако споро, да нарушавају углед „цивилизоване земље“ Аустроугарске. Због тога је бечка влада – да би умањила „рђав утицај“ тих оптужби, информација и других публикација, не само српске владе него и сведочења неутралних посматрача о злочинима које су починиле њене трупе у Србији 1914. и априла и маја 1915. године објавила две специјалне збирке оптужби „против својих противника“, у којима су објављене и оптужбе против Србије и њене војске.²¹

Да би оповргла садржај оптужби из наведених аустроугарских збирки, које су Аустријанци радили без стварних аргумената и доказа,

²¹ Министарство спољних послова Аустроугарске (Беч) објавило је 1915. у Берну (Швајцарска) „Збирку сведочанстава о делима повреде међународног права које су учиниле државе зараћене са Аустро-Угарском“. Другу збирку, под насловом „Прва допуна о времену до 30. априла 1915“, Министарство је штампало у Бечу, у Државној штампарији Монархије.

српска влада је ангажовала А. Рајса да дâ своје стручно мишљење. То је учинила, пре свега, због чињенице да је он истраживао злочине које су у Србији починиле управо аустроугарске трупе и да се у то и сам уверио, посебно да су војници Аустроугарске починили масовна зверства у западној Србији. Насупрот тврдњама којима је бечка влада покушала да сакрије злочине својих трупа и да, истовремено, другима (својим противницима у рату) припише „зверства и друга рђава поступања према становништву“, српска влада је доказала да се према заробљеним аустроугарским војницима у Србији поступа веома, веома хумано и да њена трупе нису починиле никаква зла дела. Да би о томе и званично обавестила свет, српска влада је ангажовала А. Рајса да каже своје мишљење о публикацији бечке владе. На основу тог захтева, он је проучио збирке аустроугарске владе и на сваку тачку њихове „оптужбе“, у раду *Одговори на аустро-угарске оптужбе против Срба*,²² дао је аргументоване одговоре, доказујући чињеницама да је реч, у ствари, о нестварним догађајима и „удешеној оптужби“. Због тога је у својим одговорима детаљно рашчланио сваку оптужбу, а затим, на основи стручне анализе, констатовао и указао на њихову неодређеност, неприцизност и мањкавост у садржају.

Рад А. Рајса *Зверства Бугара и Аустро-Немаца (бугарска зверства у току рата)*²³ изузетно је вредан историјски материјал, односно документ првога реда. Књига која је штампана у Солуну 1916. године садржи податке о страдању Срба у прве две године рата 1914. и 1915. године. Иако тај рад није штампан под Рајсовим именом, методологија интерпретирања резултата истраживања злочина аустроугарских, немачких и бугарских трупа у Србији неспорно потврђује да је то његово дело, које је рађено за потребе српске владе.

Већ на почетку тог рада Рајс наглашава да се агресори на Србију и њени окупатори изузетно вешто служе пропагандом и да воде прави пропагандни рат, којим прикривају злочине које су починиле њихове трупе за време агресије и, посебно, после окупације територије државе Србије.²⁴ Међутим, пише Рајс, „жалосна је судбина свију оних Срба који су пали непријатељу у руке, а још су у годинама да буду војни обвезници. Сви су они употребљени или као борци у непријатељској војсци или као аргатници за најтеже и најпрљавије послове“.²⁵ Окупатори су покупили, по варошима и селима, све способне мушкарце и одвели их „на најудаљеније фронтове“. Наиме, бележи Рајс, Немци су „читавим возовима одводили Србе на француски фронт, где, под страховитом

²² *Одговори* су завршени октобра 1917, а штампани су 1918. у Лозани на француском језику, под насловом *Reponses aux accusations Austro-Hongroises contre les Serbes*. На српском језику су објављени 1918. године на Крфу.

²³ Штампано у Солуну 1916. године на српском језику.

²⁴ А. Рајс веома педантно раздваја фактографију о злочинима од аустроугарске и бугарске пропаганде. Наглашава да су они веома вешти у вођењу пропагандног рата, да вешто протурају „гласове како српске војске нема више, како је пропала кроз Албанију, како је косе колера и тифус“ (опширније: А. Рајс, *исто*, стр. 95).

²⁵ А. Рајс, *исто*, стр. 94.

ватром француске артиљерије, оправљају немачка утврђења код Вердена... Аустријанци су такође одвели друге Србе у истом циљу на италијански фронт“.

О зверствима бугарских окупационих власти Рајс пише да су „далеко отишли испред Аустријанаца и Немаца“. Садржај анкете је, у ствари, потресна прича о страдању српског народа. Бугарски војници су, према причи сведока – очевидача, „скидали људе голе па их онда тукли“ и после тога убијали; ухваћене српске војнике су мрцварили и клали, или су им пре тога „кожу са лица драли“, или су јуришали на „повезане коморције, ударујући их сабљама“. Они су од народа отимали материјална добра, силовали жене и девојке, одводили српске младиће и регрутовали их за своју војску или радне јединице итд.

Зверства бугарских војника над српским народом и заробљеним српским војницима Рајс је забележио и у *Извештају српској Врховној команди српске војске – Сурдулица*.²⁶ Документ који се чува у Архиву Југославије је прворазредан архивски извор. У првој реченици извештаја Рајс је записао да је „мала варош Сурдулица стекла једну жалосну славу у Србији, због страховитог масакрирања извршеним у њој од стране Бугара. То је била једна станица на путу изгнанства кроз коју су пролазили несретни Срби, одвођени у бугарско ропство“. Наведена констатација и, уопште, документ аргументовани су изјавама и сведочењима очевидача догађаја. Рајс наводи да су у Сурдулици бугарски војници, крајем 1915. и почетком 1916. године, убили од 2.000 до 3.000 људи; да су жртве доводили са стране (само су три биле из Сурдулице); да су убиства вршили на местима: Врла Река, Дубрава, Стојкова шума, Дубока долина, Калифер, Радићеве баре и Влашка дола; да су „начином извршења ових убистава на лицу места“ руководили командант места потпоручник Стојан Ђурков и „специјална комисија“, коју су чинили Нестор Симонов, Тодор Витанов и Рејов – сви их 42. бугарског пука; да су пуковник Петар Калканџијев, мајор Илков, лекар Сапунџијев и др Васиљев слали егзекуторе из Врања да би убијали у Сурдулици; да је фелдвобел Алекса Попов из Цариброда сам убијао; да је 70 људи из Сурдулице интернирано; да је 200 српских младића регрутовано за бугарску војску – као регрути радници; да су Бугари све реквирирали; да је српска црква уништена и да је становништво морало бесплатно да ради. Осим тога, Рајс је записао да су официри и војници бугарске војске, чија имена и дужност наводи, злочине над српским становништвом чинили у Нишу, Врањској Бањи, Лесковцу итд.

Априла 1917. Арчибалд Рајс је објавио рад *Страдање града Битоља*.²⁷ У уводу је прво навео кратку историју града Битоља, а потом је детаљније писао о бугарској пропаганди о томе како је то био бугарски

²⁶ Архив Југославије, фонд Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије, 2–2.

²⁷ Рад је објављен у Солуну 1917. године на француском, под називом *Le martyr de la ville de monastir Bitolj* и на српском језику.

град и како је Велики рат била, по убеђењу бугарских политичара, прилика да се тај град „отме Србији“. У даљем тексту Рајс наглашава да је Србија у рату 1915. године остала без икакве савезничке помоћи. Наиме, „Савезници из Споразума не дођоше на време да помогну своју малу али херојску пријатељицу. У Нишу је, ради свечаног дочека војника Велике Републике (Француске) и Енглеске, изнето цвеће увенуло, а истакнуте заставе постале су безбојне, и свако јутро одузимало је Србима све више наду да ће чути радосну трубу савезничких трупа, које долазе у помоћ својој браћи, која су у искушењу“. У наставку Рајс бележи да „Српска војска, оставши сама, морала је уступити. Мало по мало, она је евакуисала целу територију својих предака. Други би народ, у овоме болноме положају, вероватно потражио да спасе своје добро потпуним потчињењем победиоцу. Али се српски парламент, Скупштина, у тренутку опасности разишао с узвиком 'Радије смрт – него срамоту' и војска и народ одржали су ову заклетву“. Наиме, српска војска и, заједно са њом, народ повлачили су се преко албанских врлети покривених снегом. Сви су били изгладнели и изложени „невероватној патњи“, али су тиме ушли у историју, која тај догађај бележи као „симбол највеће славе“.

У наставку, Рајс је интерпретирао своје радове које је о тим догађајима до тада објавио у великом холандском листу „Телеграф“ и швајцарском „Газет д Лозан“. У првом делу рада сажето описује ослобађање Битоља, а знатно детаљније његово страдање и страдање српског становништва под бугарском окупацијом. У другом делу је забележио разарање града у бугарско-немачком бомбардовању. Из званичних аката је утврдио да је на град од новембра 1916. до марта 1917. пало 5.285 тешких пројектила, да га „непријатељ даноноћно бомбардује“, да употребљава „запаљиве пројектиле и пројектиле са загушљивим гасовима“, и да је због свега тога отворени град Битољ разорен.

Текст *Извештај – анкета о бугарским злочинима у окупираној Србији 1915–1918*,²⁸ у ствари, архивска је грађа – документ посебне вредности, и чува се у Војном архиву. Документ је писан на француском језику. За његово писање Рајс је непосредно – на терену, сакупио материјал од јула 1918. до јануара 1919. године. На више од 100 страна густо куцаног текста, као судски вештак, навео је резултате своје истраге о врстама пушчане муниције коју су, у недостатку муниције с експлозивним зрнима, користиле бугарске јединице за време напада на Србију 1915. године и у току других борбених дејстава. Поред осталог, наводи да пушчану муницију бугарске производње карактеришу парчићи „који потичу од преокренутих зрна“ која је такође била забрањена конвенцијама. Рад има посебну вредност – осим што садржи податке о злочинима и пљачкању материјалних добара које су починили припад-

²⁸ Војни архив, Архива Војске Краљевине Србије, фонд Врховне команде, к 3, рег. бр. 22.

ници бугарске окупаторске војске и органа власти у Алексинцу, селима Горње Павловце, Нерадовце, Ореовици, Горњој Конуши, Лесковцу, Власотинцу, Прокупљу, Врању, Туприји, Ражњу, Пожаревцу, Кобиљу, Кладурову, Рановцу, Лозници, Крепољину, Великом Селу, Петровцу, Жагубици, манастиру Горњаку – због тога што су у њему наведена имена, дужности, звање, образовање и недела починилаца за која се оптужују и окривљују. Осим тога, објављен је посебан „Списак бугарских војника и чиновника који су глобили у окупираној Србији – истрага вођена у периоду офанзиве у јесен 1918“. Поред 99 имена Бугара који су чинили злодела, назначена су и места где су припадници окупационих снага – бугарски официри, војници и чиновници – вршили злочине, као и појединачне оптужбе за све њих за учињена злодела.

Неспорна вредност тог Рајсовог рада је чињеница да је он сам, непосредно, обављао истраживања – анкету о злочинима које су изводили бугарско-аустро-немачки органи власти и војници. Рајс наводи имена места и сведока са којима је разговарао и који су дали изјаве. На основу прикупљених сведочења и непосредног увида и истраживања места масовних гробница, појединачних гробова, ексхумације лешева, прегледа злостављаних људи, обиласка порушених села и вароши, згаришта школа, цркава и манастира, направио је спецификацију свих учињених злодела. Записао је да је народ који је после извлачења српске војске остао под окупацијом био изложен масовним и појединачним погубљењима, интернирању, пљачки, реквизицији, отимачини материјалних добара, разним злостављањима, жене и девојке – силовањима, неумереним порезима и таксама, целодневним кулучењима и регрутовању младића у радне јединице, а српском народу су затирали језик, посебно уништавали његове књиге, скрнавили српске цркве и манастире, и спаљивали читава села и вароши.

Садржаји докумената архивске грађе разне провенијенције потврђују да су аустро-угарско-бугарско-немачке јединице, не поштујући ратне законе, правила, међународне конвенције и уговоре, чиниле масовне злочине и геноцид над Србима у току извођења борбених операција и, нарочито, за време окупације територије државе Србије 1915–1918. године, чиме су изазвале његово масовно страдање и физичко уништење и огромна материјална разарања. Арчибалд Рајс је, на захтев српске владе, бележио „колико је год то било могуће“ управо тај аспект рата. Од првог дана када је почео истраживања злочина аустроугарских војника, њиховог безумља и зверског понашања према српском цивилном становништву, записивао је почињена недела која су значила повреду међународних закона, конвенција и уговора. И после повлачења српске војске на Солунски фронт, у ослобођеном Битољу, за време офанзиве српске војске и савезничких снага, наставио је да прикупља податке о аустро-мађарско-бугарско-немачким злочинима и бележи повреду ратних закона и конвенција. Забележена факта је, на захтев српске владе, објавио у радовима *Аустро-бугаро-немачке повреде рат-*

них закона и правила – дописи једног практичара-криминалисте са српско-македонског фронта²⁹ и Аустро-Угари у освојеној Србији.³⁰

Садржаји тих Рајсових дела засновани су на резултатима непосредних истраживања и на документима разног порекла. У првој књизи *Аустро-бугаро-немачке повреде ратних закона и правила*, објављени су подаци о: злочинима које су до краја 1917. године починиле бугарске и аустро-немачке окупационе власти у Србији и Македонији; страдању града и становника Битоља; германско-бугарском бомбардовању града; како се Бугари боре против непријатеља; о понашању Бугара према заробљеним српским војницима и, посебно, бугарско-немачке повреде закона човечности. Рајс је ту књигу обогатио документима бугарске провенијенције чији су текстови докази о повреди ратних закона, односно документима који их оптужују, а затим и садржајима о понашању Аустро-Бугаро-Немаца у освојеној и окупираној Србији. О размерама злочина и безумљу окупаторових војника сведоче, поред осталог, и „дописне карте са вешалима“ – манија да се аустроугарски војници злочинци, без имало стида, сликају поред својих жртава и да те снимке, у облику дописница, шаљу својим кућама. О свему томе Рајс пише и све то описује у својој књизи.

Друга књига, *Аустро-Угари у освојеној Србији*, садржи само чињенице које је Рајс „утврдио у последњој фази рата“. Но, пре него што је навео резултате свог истраживања, учинио је озбиљнији осврт на садржај *Плаве књиге*, коју је објавила српска влада. Књига је штампана на 110 страна великог формата, а у њој Србија, „позивајући се на осећања правде и човечности цивилизованог света, поново протестује код сила потписница IV Хашке конвенције против повреде чланова: 4, 6, 7, 18, 22, 23, 27, 28, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 55 и 56 Хашких правила“. Односно, забележио је Рајс, *Плава књига* је кратак преглед „свих недела која су починили Централци и непосредни вазали у несретној земљи Краља Петра“. „Лична истраживања доносе ми свакодневно теже документе него што су изводи из непријатељских листова, кратке изјаве очевидаца, неутралних или Срба“, пише Рајс. Сва она чине „страховиту оптужбу против оних који нису поштовали ни свој потпис на једној међународној и човечној конвенцији“. ³¹ Тај рад и сви остали његови радови о повреди међународног закона, правила, конвенција и међународних уговора које су починиле Аустроугарска, Немачка и Бугарска у рату 1914–1918. чине целину и, како Рајс каже, „уколико желимо да стекнемо праву слику“ онога што су Аустроугари, Бугари и Немци „чинили у Србији током рата“ морају се сви темељито изучити.

У раду *Аустро-Угари у освојеној Србији*, осим прецизних података о погубљењима која су окупаторове трупе починиле у окупираној Србији, посебно о страдању Велике Плане, Паланке (Смедеревске),

²⁹ Објављено у Паризу 1918. године на француском језику под насловом *Les infractions aux regles et lois de la guerra*, а на српском исте године на Крфу.

³⁰ Објављено у Паризу 1919. године, и то само на француском језику, под насловом *Les Austro-Hongrois en Serbie envahie*.

³¹ А. Рајс, *исто*, стр. 248.

Умчара, Гроцке и града Београда, садржана су бројна оригинална документа окупатора, затим подаци о узимању талаца; злостављању становништва; отимачинама; пљачкању; трговини аустроугарских официра; реквизицијама; интернирању српског становништва и њиховом животу у логорима; регрутовању српских младића за окупаторове војске; наплати „дугова“ и ратним зајмовима; лажним новчаницама итд.

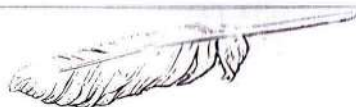
На крају, вредан документ је и албум *Аустро-Бугаро-Немци у окупираној Србији – документа непријатеља*³², који је, непобитно, фотографским апаратом забележено сведочанство, с веома сажетим коментаром, о безумљу окупаторових трупа у Србији и страдању српског народа 1914–1918. године.

*
* *

Осим наведених дела, и остали радови Арчибалда Рајса који су објављени у дневним, илустрованим и периодичним часописима у Швајцарској, Француској и Холандији (1914–1919) завређују да се – у оквиру изучавања његовог укупног дела од 1914. до 1929. године – истраже у архивама наведених земаља и што пре представе не само југословенској и српској, него, пре свега, европској и светској стручној и најширој јавности.

Рајсови радови, осим описа злочина у Србији које су против српског народа починиле агресорове, односно окупационе трупе Аустроугарске, Бугарске и Немачке садрже аргументацију за повреде међународних закона и права, конвенција и уговора које су починиле наведене земље. Због тога, а и због нових геноцида над српским народом у ратовима 1941–1945, 1991–1995. и 1999. године, дела А. Рајса завређују нарочиту пажњу стручне и научне јавности. Наиме, чињеница је да је српски народ у 20. веку био изложен бројним ратовима, у којима је изгубио више од три милиона становника и претрпео огромна материјална разарања, као и то да је на њега и његову државу поново, на крају 20. века, изведена агресија, мимо свих норми међународног права и односа, агресија, у којој су земље НАТО-а, без икаквог повода, поново убијале српски народ и разарале његова материјална и културна добра. Све то намеће потребу за промишљањем не само историје ратова, историје међународних односа и историје дипломатије, него и историје у целини, а посебно за промишљањем будућности српског народа.

³² Објављено у Паризу 1919. године на француском језику, под насловом *Les Austro-Bulgaro-Allemands en Serbie envahie, Documents de l'ennemi*.

Косово, међународни аспекти кризе*

Др Јелица Курјак

Ретке су књиге које имају срећу да буду толико актуелне да се поклапају са почетком и завршетком догађаја. Међутим, истраживачи феномена *Косово* и руске политике према тој кризи добили су са завршетком агресије НАТО-а на СР Југославију свеобухватну студију чији су аутори имали велике амбиције. Наиме, седам аутора, врских познавалаца прилика како у претходној Југославији, тако и у СРЈ, спољнополитичке стратегије Русије и стања и кретања у међународним односима, настојали су да укажу на историјске претпоставке и узроке отварања кризе на Косову, на покушаје да се повремене кризе решавају унутар Југославије и уз помоћ најважнијих субјеката међународне заједнице, на несналажења и пропусте политичких елита сукобљених страна да Косово сагледају у ширем контексту од уско националних интереса, и на крају, да евидентирају могуће последице развоја догађаја на Косову и око њега за регион Балкана, као и за међуевропске односе, и шире.

Већ на самом почетку књиге као да су једним цитатом из 1913. године наговештени суштина и карактер балканских сукоба, и прејудициран, на неки начин, став већине аутора о том најновијем косовском проблему. Барон D'Estunel de Konstan у уводном делу свог реферата на Међународној комисији за проучавање узрока и карактера балканских ратова Фондације Карнеги за међународни мир, 1913. године, рекао је: „Да ли можемо себи дозволити да из тих... балканских ратова не извучемо никакве поуке. Откуда можемо знати... да они неће почети поново сутра и да се неће протезати до бесконачности?“ (*The Other Balkan Wars: A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect with a New Introduction and Reflections on the Present Conflict* by George F. Kennan. – Washington, D. C., 1993. – P. 5.).

Књига је структурирана тако да је сваки аутор „добрио“ по једно поглавље да образложи своје виђење косовске кризе и улоге Русије и других међународних чинилаца у тој кризи. Готово сви аутори су сагласни у једном: косовска криза није феномен новијег датума, она се

* *Косово, међународные аспекты кризиса* (под редакцией Дмитрия Тренина и Екатерины Степановой), Московский Центр Карнеги, Москва, 1999, с. 309.

у мање или више заоштреном виду појављује већ неколико стотина година. Албанско питање до сада није успела да реши нити једна држава, међународна организација, повремени отворени сукоби или ратови. Различити судионици у вези с албанским питањем имали су своје интересе, а Албанци и Срби своје: нико од њих није био спреман да прави компромисе са другом страном. На крају, дошло је до агресије Северноатлантског пакта. Због чега? Да ли је то решење? Ко је све учествовао у најновијем креирању ситуације на Косову? Каква је била позиција Русије? Шта се може очекивати? То су само нека, најактуелнија питања којима се аутори баве у својим кратким студијама у књизи *Косово, међународни аспекти кризе*.

Прво поглавље је написала Јелена Јурјевна Гускова, руководилац Центра за изучавање савремене балканске кризе Института за славистику Руске академије наука. Тај део књиге носи наслов „Динамика југословенске кризе и политика Русије“, а састоји се из пет делова: „Мало историје“; „Проблем Косова у социјалистичкој Југославији“; „Распад СФРЈ и заоштравање ситуације у аутономној покрајини Косово и Метохија“; „Пројекти и пракса регулисања конфликта на Косову“ и „Криза на Косову и политика Русије“.

Говорећи о историјском контексту кризе на Косову, Јелена Гускова полази од тезе да и у југословенској и у албанској научној литератури постоје разлике о пореклу Албанаца и њиховој постојбини. Ослањајући се на српске изворе, она прихвата став да се области Косова и Метохије никада нису налазиле у саставу било које албанске државе, а од 12. века су улазиле у састав средњовековних српских држава, и од тада се сматрају историјским областима Србије. После освајачких похода српског цара Душана скоро цела Албанија је дошла под српско царство. С друге стране, албански истраживачи сматрају да је Косово простор са аутохтоним илиро-албанским становништвом, које је на тим територијама не само живело већ је увек чинило и већински део; дакле, и поред насељавања Словена у периоду од 9. до 11. века, Албанци су остали већина и успешно су се супротстављали процесу словенизације.

Долазак Турака на Балкан утицао је на повлачење православног становништва према северу, сматра Гускова, док су југозападне делове Старе Србије насељавали турским становништвом и муслиманима из северне Албаније. Чини се да је преокрет настао током Другог светског рата, када је велики део Косова и Метохије потпао под италијанску Велику Албанију и када је дошло до насељавања тих територија неалбанским становништвом. Јелена Гускова каже да после Другог светског рата руководство Југославије није ништа урадило да поврати ранију етничку структуру Косова. Напротив, већ 6. марта 1945. била је донета уредба „О забрани повратка колониста у места у којима су раније становали“: у Македонију, Косово и Метохију, Срем и Војводину (стр. 35). Од 1945. године Косово је добијало све ширу аутономију: „...од аутономне области у саставу Србије 1945. године, аутономне покрајине са највећим прерогативама, фактички до самосталног субјекта федерације, 1974. године“ (стр. 36).

Аутор каже да током периода социјалистичког развоја Југославије Албанци перманентно нису били задовољни сопственим статусом: „Сепаратистичке активности албанских група у Аутономној покрајини Косово започете су одмах после Другог светског рата, и нису престајале ни један дан. Мењали су се средства и тактике, а остајао је циљ сепаратиста – уједињење са Албанијом – који се није мењао и није зависио од статуса Покрајине у оквиру Републике, од обима уложених средстава за развој нити од стања међунационалних односа у федерацији...“ (стр. 39).

Покушаји да се нађу решења за перманентно напету ситуацију, каже Ј. Гускова, уверили су српско руководство да само централизација власти и смањење бројних овлашћења покрајинских органа могу да доведу до нормализације ситуације. У том контексту је преовладало „мишљење да је Устав из 1974. године ослабио Србију и одузео јој права на сопствену државност. У Србији је ојачао покрет за успостављање правног, територијалног и административног јединства Републике и за ограничавање права аутономних покрајина“. Статус Косова је измењен и званично доношењем новог устава Србије 1990. године. Међутим, све политичке и економске мере подузете с намером да се стабилизује ситуација на Косову нису произвеле жељени ефекат, каже Гускова: конфликт је прерастао републичке границе и постао најтежи проблем за целу земљу (стр. 50).

Аутор првог поглавља књиге сматра да су у последњих сто година односи између Русије и Србије имали узлете и падове, периоде хлађења и сарадње. Криза у Југославији поклопила се са распадом СССР-а и свим пратећим економским и политичким тешкоћама. С обзиром на све то, Јелена Гускова сматра да је Русија од 1998. године, од доласка Јевгенија Примакова на чело руске владе, дала огроман допринос, у оквиру Контакт-групе, а и шире, решавању косовског конфликта. Ипак, аутор се не упушта у суштинску анализу везану за то због чега Русија није била, није хтела или није могла да буде у стању да утиче на заустављање војних операција НАТО-а против Југославије, већ се задржала на компромисној дипломатији, коју је, у крајњем, инструментализовао Запад.

Друго поглавље књиге, које носи наслов „Конфликт на Косову као део 'албанског питања'“, написала је Нина Дмитријевна Смирнова из Института за општу историју Руске академије наука. То поглавље садржи следеће сегменте: „Историјски контекст“; „Етнополитички и демографски проблеми“; „Промена статуса Косова у оквиру Југославије после 1989. године“; „Интернационализација косовског конфликта“ и „Криза 1998. године и путеви њеног превазилажења“.

Нина Смирнова полази од тезе да је Косово, историјски гледано, увек имало улогу „објединитеља Албанаца ван Албаније, као и оних из северних делова саме Албаније“ (стр. 81), што је, уз „погрешну српску политику“, доводило до перманентних сукоба између Срба и Албанаца. Ту тезу аутор поткрепљује чињеницом да је чак и у програму

КПЈ постојала одредница према којој „Косово има право на самоопредељење до отцепљења“ (стр. 86), што наводи на закључак да је питање Косова много дубље и сложеније од његовог савременог испољавања.

Говорећи о демографском чиниоцу као битном елементу целокупног проблема на Косову, Нина Смирнова указује на погрешност југословенске пропаганде, која се увек „ослањала на 'историјско право' Срба на територију Косова, које је кобајаги нарушавано насељавањем других несловенских народа за које се не зна откуда су дошли, и који су нарушавали успостављену равнотежу“ (стр. 88).

Демографска ситуација на Косову је заиста била сложена, али без схватања тога како је она стварана после формирања вишенационалне југословенске државе 1918. године није могуће наћи пут изласка из садашње кризе (стр. 88).

Веома документовано, аутор настоји да докаже тезу да на Косову није реч о „вековним српским земљама“, већ о територији на којој је албанско становништво увек чинило већину, што је „битно одређивало и стање односа у Покрајини“ (стр. 94–95). Баш због сложених међуетничких односа и демографске ситуације, положај Косова је веома често конститутивно мењан. Смирнова наводи следеће промене на Косову: од 1946. до 1963. Косово је аутономна област Косово и Метохија (Космет) у саставу Србије; од 1963. до 1974. године то је Аутономна Покрајина Косово; од 1974. до 1989. године то је Аутономна Покрајина Косово у саставу Србије и конститутивни део федерације, и на крају, од 1990. године до сада Аутономна Покрајина Косово и Метохија у саставу Републике Србије. Све те уставне поправке, каже Смирнова, само су појачавале регионализам у југословенском политичком животу и утицале на постепено проширивање обима аутономности и Косова и Војводине, што је појачавало идеје сепаратизма код косовских Албанаца (стр. 96–97).

Због историјске сложености подручја ни савремени конфликт на Косову није могао да се решава само између Срба и Албанаца, сматра аутор, већ је морао да добије међународне размере, па веома детаљно говори о свим потезима које је чинила међународна заједница да би се постигао споразум. Ипак, на крају је дошло до отворене интервенције. Као последица таквог развоја догађаја, сада је ситуација таква, каже Нина Смирнова, да се *de jure* још може очувати целovitост југословенске територије, али *de facto* то давно већ није могуће (стр. 115–116).

Ала Александровна Јазкова је написала треће поглавље, које се односи на „Косовски конфликт у балканском политичком контексту“. У том делу књиге аутор говори о: „Историјском искуству односа између балканских земаља у 20. веку“; „Узајамном односу земаља Балканског региона таком деведесетих година“ и „Ставу балканских земаља према косовском конфликту“. Аутор каже да већ сам појам „Балкан“ често носи карактеристику „пароховог погребца“ (као и термин „балканизација“) као негативна одредница процеса који се одвијају у региону. У даљем излагању настоји да одговори на нека питања, као што су: како

и зашто су настали ти негативни стереотипи и негативне реалности? и какви су историјски оквири и могући путеви стабилизације ситуације у региону Балкана?

У анализи историјских догађаја и чињеница аутор налази елементе за одговоре на постављена питања, и долази до закључка да историјски догађаји имају карактер објективних узрока (стр. 122). Без обзира на разумевање историјских особености народа и догађаја, перманентног присуства великих сила у региону и доминантних тоталитарних и апсолутистичких система у балканским државама (стр. 123), аутор се и даље пита да ли су разлике међу балканским народима такве да их не могу превазићи и наћи заједнички језик. Потом наводи многе активности балканских држава које су покушавале да успоставе различите институционалне облике сарадње током осамдесетих година (стр. 128–135). Међутим, иако постоје перспективе, у пракси је мало тога остварено јер је „сукоб на простору претходне Југославије зауставио могуће процесе сарадње и демократизације узајамних односа“ (стр. 125).

У одељку „Ставови балканских земаља према косовском конфликту“, Ала Јазкова пише да је на Балкану ипак дошло до извесних промена: на једној страни, балканске земље налазе све више заједничких интереса после распада биполарне поделе света, док, с друге стране, а у вези с косовском кризом, иако још увек немају јединствени став, налазе се у фази уједначавања сопствених ставова са ставовима међународне заједнице, пре свега, Европске уније. Све то, нажалост, оставља југословенски простор изван токова сарадње и обнове Балкана (стр. 135–151). Због свега тога, закључује Ала Јазкова, један од основних циљева европске и светске заједнице састоји се у неопходности подршке у земљама Балканског региона оних политичких снага које се залажу за спровођење реформи и стабилизацију демократских вредности, и које су, баш због тога, неспојиве са праксом национализма и ширења националне мржње (стр. 153).

У четвртном поглављу – „*Политика САД према косовској кризи*“, аутор Јекатерина Андрејевна Стјепановна, која је научни секретар Московског центра Карнеги и научни сарадник програма „Проблеми спољне политике и безбедности“, анализира различите аспекте политике САД који су релевантни за однос према кризи на Косову. У одељку „Проблеми Косова у балканској политици САД (крај осамдесетих – 1997)“ аутор констатује да је „америчку политику према конфликтима на територији Југославије крајем осамдесетих и почетком деведесетих карактерисала извесна неопредељеност. То је било повезано с чињеницом да су крај 'хладног рата' и распад биполарног светског система ставили под знак питања саму основу војно-политичке стратегије Сједињених Држава. Пред америчком руководећом елитом налазио се задатак одређења нове улоге САД у Европи и свету...“ (стр. 159). Пошто се Америка окренула све тежим проблемима везаним за босанску кризу и изналажење начина за заустављање рата на том простору, њен однос према све непријатељским односима између Срба и Албанаца на

Косову у првој половини деведесетих година сводио се на „захтеве Клинтонове администрације да српско руководство врати на Косово посматраче ОЕБС“ (стр. 161), тако да је „косовски проблем остајао ван оквира Дејтонских споразума“ (стр. 162).

Заоштравање кризе на Косову почетком 1998. године утицало је и на промену америчке политике према том проблему. У делу поглавља који носи наслов „Активирање америчке политике према косовском проблему током 1998, циљеви и задаци у конфликту“, Ј. Стјепановна говори да су САД и даље имале противуречан став према Косову, „час подржавајући Ослободилачку армију Косова, час је проглашавајући терористичком организацијом“ (стр. 164), али да су, генерално, заједно са НАТО-ом, ишле све више ка радикалном решењу косовског питања. У то време представници Клинтонове администрације су изјављивали да је „циљ америчког мешања у косовску кризу, пре свега, да се заустави ширење конфликта ван граница Србије, које би довело до дестабилизације ситуације у свим суседним земљама, па и у америчким савезницима – Грчкој и Турској“ (стр. 170).

Аутор анализира цео преговарачки напор САД и савезника из западне Европе, укључујући и финални део конференције у Рамбујеу, као последњи покушај да се ситуација подведе под политичку регулативу. Одбијање Београда да се сагласи са предлозима да „се Косову да широки облик аутономије и да се уведу међународне мировне снаге под патронатом НАТО-а као фактором очувања мира“ (181) довело је до радикализације америчког става, тј. озбиљних разматрања војне интервенције НАТО-а на Косову. Стјепановна сматра да је унутрашња политичка ситуација у САД значајан чинилац спољнополитичког понашања те земље, те да је пољуљани углед председника Клинтона знатно утицао на америчке ставове према Косову. Такође, сматра да су обележавања педесетогодишњице НАТО-а и усвајање Вашингтонске декларације, која садржи нову трансатлантску стратегију НАТО-а, битно утицали на одлуку да се бомбардују циљеви на територији СР Југославије као мера дисциплиновања српског и југословенског руководства.

Јуриј Иљич Рубинскиј, руководилац Центра за истраживања Француске у Институту за Европу РАН, аутор је петог поглавља, под насловом „*Политика западноевропских држава према косовском конфликту*“. Већ у одељку „Позиција Европског савеза према косовском питању“ аутор се пита како је могуће да „ниједна европска држава није одлучила да блокира војну акцију Алијансе против СРЈ, која је предузета без одговарајуће одлуке Савета безбедности УН, иако је познато да се одлуке у оквиру Алијансе доносе на бази *consenzusa*“ (стр. 213). Рубинскиј сматра да Европа први пут није играла улогу дублера, већ су „четири водеће земље Европског савеза – Француска, Велика Британија, Немачка и Италија, које су и чланице Контакт-групе, заједно са САД и Русијом, одлучиле да иду на тако радикалну опцију“ (стр. 216).

У трагању за разлозима таквог понашања западноевропских држава, аутор сматра да су „европске земље у целини настојале да нађу релативно аутономну политичку позицију у косовском питању која би одговарала, пре свега, њиховим сопственим интересима – како политичким, тако и економским. У том смислу косовска криза се разликовала од сценарија обичних локалних конфликта у време 'хладног рата' и биполарног света...“ Рубинскиј сматра да су разлози за то очигледни: „Западноевропски политичари не могу да занемаре чињеницу да су косовском кризом доведени у питање основни принципи савремених међународних односа, територијалног интегритета држава и немешања у њихове унутрашње ствари, с једне стране, и права нација на самоопредељење, заштиту људских права у том смислу и етничких мањина независно од њихових националних граница, с друге стране“ (стр. 217). Иако су постојале извесне разлике у редоследу и интензитету акције НАТО-а међу чланицама те алијансе, Рубинскиј сматра да њих не треба преувеличавати.

У том делу књиге Јуриј Рубинскиј, у посебним одељцима, разматра политику и позицију Немачке, Француске, Италије, Велике Британије и САД према косовској кризи, као и редослед и сатницу предузетих дипломатских корака усмерених на решавање косовског конфликта.

Једно од најинтересантнијих поглавља те књиге јесте шесто поглавље које носи наслов „Проблем Косова у руском унутарполитичком контексту“, чији је аутор професор Јуриј Павлович Давидов, главни научни сарадник Института САД и Канаде, академик Војне академије РФ и члан Савета Асоцијације европских истраживача Руске Федерације. У одељцима „Балканска замка“, „Косовска криза у руском контексту“, „Три боје времена“, „Косовска криза и вертикална власт“ и „Косово као огледало руских интереса“, аутор настоји да докаже тезу према којој „без обзира на обиље етнополитичких конфликта како у самој Русији, тако и на постсовјетском простору, Русија није успела да нађе методологију и начине за њихово решавање, и због тога је у приступу кризним ситуацијама руска дипломатија принуђена да сваки пут почиње изнова или да понавља грешке из блиске прошлости“ (стр. 247). Ослањајући се на савремено стање у међународним односима и на Балкану, пре свега, Давидов тврди да „нема сумње да ће Русија у свести балканских народа остати земља која је много допринела изградњи држава у региону. Ипак, у савременим условима, основна мотивација у спољнополитичком понашању већине балканских земаља нису заслуге Русије из прошлости, колико њена садашња неспремност (опредељена, у првом реду, ограниченим материјалним могућностима) да помогне њиховим оријентацијама на међународном плану. За резултат имамо да јавно мњење, које је а ргогг расположено према истовернима и 'браћи по крви', ризикује да упадне у 'балканску ступицу', која је, у садашњем односу снага на међународној сцени, бременита озбиљним стратешким пропустима“ (стр. 251).

Анализирајући детаљно понашање Русије у кризи на простору претходне Југославије и у вези са Косовом, аутор сматра да је оно (понашање) одраз раскола међу политичким снагама на руској унутрашњој политичкој сцени између оних који „вуку назад“, у „Московску Русију“ (Московская Русь), и оних који „схватају шта се дешава у савременом свету“. Несхватање правих узрока може одвести Русију у „балканизацију“, која значи, пре свега, тенденцију ка фрагментацији, сталним неслогама на територијалној и етничкој основи које претварају нестабилност у главно обележје овог или оног региона. И више од тога, национални и политички лидери балканских држава традиционално су настојали да у своје локалне спорове и конфликте увуку 'велике силе' са надом да ће их нека од њих подржати у конфликту“ (стр. 274).

Давидов на крају закључује да је „карактер руског виђења косовске ситуације дубоко опредељен диференцијацијом која постоји у руском друштву, и због тога је домет Русије омеђен мировним акцијама западних земаља. Унутрашња руска ситуација утиче на подршку, *a priori*, једној страни у конфликту, што за последицу има неповерење према другој страни и критички однос према напорима и корацима Запада, пре свега САД, које објективно играју одлучујућу улогу у налажењу начина за решење кризе...“ (стр. 276). Општи закључак се, каже Давидов, своди на то да је на нивоу друштвене свести, политичког мишљења и владајућих структура, уз сву њихову условну критику упућену на адресу председника С. Милошевића, унутарполитичка ситуација у Русији, гледано у целини, погодна за спровођење политике од стране Београда коју је он (Милошевић) креирао“ (стр. 276).

У седмој глави, под насловом „Косовска криза и етнополитички конфликти на постсовјетском простору (политички и међународно-правни аспекти узајамног деловања) аутор Павел Јефимович Кандељ, руководилац Сектора за етнополитичке конфликте Института за Европу РАН, настоји да укаже на све опасности које косовски случај (или „пример“) може да има по неке делове руске државе и бивших совјетских република. Иако констатује да је „агресија међународно-правно неодржива“, Кандељ сматра да, нажалост, то не мора да буде сметња за неке сличне „активности САД и НАТО у њиховом походу према Истоку: међународно право и методика регулисања етнополитичких конфликта захтева од 'треће стране' неутралну позицију и неутрални статус. Међутим, ставивши у центар свега сопствени национални интерес, арбитар и посредник су већ на тај начин предодређени на пристрасност и принуђени да у конфликту нађу сопственог 'клијента““ (стр. 294). У косовском случају то се испољило на следећи начин, каже Кандељ: „...јавно игнорисање руске позиције, у име њене слабости без обзира на њене конструктивне предлоге, додатно убеђује да је антијугословенска пристрасност од стране западних земаља изазвана жељом да се ограничи и оно мало што је остало од утицаја Русије на Балкану“ (стр. 295).

Што се тиче утицаја косовског случаја на постсовјетски простор, Кандељ закључује да су „сви субјекти у конфликтима на постсовјетском простору, као и друге заинтересоване стране, добили моћни стимуланс за 'игре без граница'“ (стр. 298)

Књига *Косово, међународни аспекти кризе* обилује веома богатом научном апаратуром, историјском и савременом научном грађом, која ће бити од велике користи сваком истраживачу феномена међународних односа, улоге Русије у њима и руског утицаја на догађаје на Балкану, а пре свега за оне који ће изучавати узроке, стања и последице трагичних збивања на Косову.

Стратегијска концепција
Северноатлантског пакта*
(The Alliance's Strategic Concept)

Превод: Душан Исаковић, потпуковник у пензији

Увод

1. На свом састанку на врху, одржаном у априлу 1999. у Вашингтону, шефови држава и влада држава чланица НАТО-а одобрили су нову стратегијску концепцију Савеза.

2. Током 40 година „хладног рата“ НАТО је успешно обезбеђивао слободу својих држава чланица и предупређивао и спречавао избијање рата у Европи. Комбинујући одбрану са дијалогом, одиграо је неопходну улогу у довођењу конфронтације између Истока и Запада до мирољубивог краја. Драматичне промене до којих је на европском стратегијском простору НАТО-а дошло при крају „хладног рата“ одразиле су се на стратегијску концепцију коју је НАТО усвојио 1991. године. Међутим, од тада је дошло до нових и веома значајних догађаја и кретања у доменима политике и безбедности.

3. Опасности од „хладног рата“ уступиле су место перспективама и повољним приликама које су изазовније и више обећавају, али и ризицима. Настаје једна нова, на вишем степену интегрисана Европа, и развија се једна евроатлантска безбедносна структура, у којој НАТО игра главну улогу. Он је главни носилац напора за успостављање нових форми сарадње и узајамног разумевања широм европског простора, и ангажовао се у битним новим активностима у интересу шире стабилности. Дубину тог ангажовања показао је у предузимању напора за окончавање огромних патњи људи створених конфликтом на Балкану. У годинама после окончања „хладног рата“ дошло је и до важног развоја на пољу контроле наоружавања, а у том процесу се НАТО у потпуности ангажовао. Улози НАТО-а у том позитивном развоју доприносе опсежно прилагођавање његовог прилаза безбедности и његових

* Текст је интегралан превод с Интернета документа НАТО-а који су одобрили шефови држава и влада на састанку Савета НАТО-а, одржаном 23. и 24. априла 1999. у Вашингтону. Документ је својеврсна декларација о општој и војној политици Савеза и најновијој стратегијској концепцији, формулисаног ради примене те политике у жеку оружане интервенције НАТО-а против наше земље.

структура и начина деловања. Међутим, у току протекле деценије, на европском простору НАТО-а појавили су се сложени нови ризици по мир и стабилност, укључујући угњетавање, етничке сукобе, привредне недаће, сломове политичког уређења и ширење круга држава поседница оружја за масовно уништавање (пролиферацију).

4. Северноатлантски пакт је дужан да одигра неопходну улогу у консолидовању и очувању недавно насталих позитивних промена и у прихватању садашњих и будућих изазова у домену безбедности. Стога је суочен с бројним активностима којима се од њега много захтева. Мора у условима наступања додатних и често непредвидљивих промена штитити заједничке интересе у домену безбедности. Мора одржавати колективну способност за одбрану, уз појачавање трансатлантске повезаности, и обезбеђивати однос снага који ће европским чланицама Савеза омогућавати да преузимају повећану одговорност. Мора продубљивати односе са својим партнерима и обављати припреме за ступање нових држава у његово чланство. И мора, пре свега, одржавати своју политичку вољу и војна средства који су потребни за обављање властитих бројних задатака.

5. У предузимању и спровођењу тог мноштва својих активности НАТО ће се руководити овом новом стратегијском концепцијом. Она изражава трајну сврху и природу НАТО-а и његове основне задатке у домену безбедности, дефинише главне карактеристике тог домена и елементе општег прилаза НАТО-а питањима безбедности, и пружа смернице за даље прилагођавање његових војних снага.

Део I – Сврха постојања и задаци Северноатлантског пакта

6. Основна и трајна сврха постојања НАТО-а, како је постављена Вашингтонским уговором, јесте заштита, политичким и војним средствима, слободе и безбедности свих његових чланица. Заснивајући се на заједничким вредностима демократије, људских права и владавине права, тај савез је, почев од свог оснивања, настојао да обезбеђује стварање правичног и трајно мирољубивог поретка у Европи, и наставиће да то чини. Постизање таквог циља може да буде угрожено кризом и конфликтом који би погађали безбедност евроатлантског простора. Стога тај савез не само да обезбеђује одбрану својих чланица већ и доприноси миру и стабилности у том региону.

7. Северноатлантски пакт представља и трансатлантску спону, којом је безбедност Северне Америке трајно повезана са безбедношћу Европе, и која је практичан израз ефективних колективних напора његових чланица у правцу доприношења остваривању њихових заједничких интереса.

8. Основно руководеће начело према којем НАТО функционише јесте начело заједничког ангажовања и узајамне сарадње суверених држава његових чланица у корист недељиве безбедности свих његових чланица. Солидарношћу и кохезијом унутар Пакта, кроз непрекидну

унутрашњу политичку и војну сарадњу, обезбеђује се да ниједна од његових чланица не буде присиљена да се у решавању основних безбедносних изазова ослања само на сопствене снаге и активности. Без лишавања права и дужности да носе сопствену суверену одговорност у домену одбране, НАТО им кроз колективне напоре омогућује да остваре своје основне безбедносне циљеве.

9. Осећање чланица НАТО-а да, независно од различитих околности у којима се налазе или од њихових појединачних војних капацитета, уживају подједнаку безбедност доприноси стабилности на евроатлантском простору. Међутим, тај савез не тежи постизању тог циља само за своје чланице, већ се ангажује и на стварању услова који воде ка појачавању партнерства, сарадње и дијалога са онима који прихватају његове шире политичке циљеве.

10. Да би одговорио својој основној сврси, као савез нација које су усвојиле Вашингтонски уговор и Повељу Уједињених нација, тај савез обавља следеће главне безбедносне задатке:

– безбедност – да чини један од неопходних основа за стабилну безбедност на евроатлантском простору, засновану на развоју демократских институција и ангажовању на мирољубивом решавању спорова, где ниједна земља неће бити у стању да било коју другу застрашује или у било чему присиљава претњом употребе силе или њеном применом;

– консултације – да – према члану 4. Вашингтонског уговора – служи као основни трансатлантски форум за међусобне консултације чланица о свим питањима која се тичу њихових битних интереса, укључујући и могуће догађаје, или њихов развој, који би могли да угрожавају безбедност чланица НАТО-а, и за исправно координирање њихових напора у доменима од заједничког интереса;

– одвраћање и одбрана – да одвраћа агресора и представља одбрану од сваке претње извођења агресије против било које чланице НАТО-а, како је предвиђено члановима 5. и 6. Вашингтонског уговора.

Ради повећања безбедности и стабилности на евроатлантском простору, у задатке НАТО-а спадају још и:

– решавање кризе – да буде приправан, за сваки поједини случај и уз консензус, сагласно члану 7. Вашингтонског уговора, да доприноси ефективном предупређивању и спречавању настајања кризе, и да се активно ангажује у њеном решавању, укључујући и извођење операција у оквиру реаговања на њу;

– партнерство – да развија обимно партнерство, сарадњу и дијалог са другим земљама на евроатлантском простору ради повећавања међусобног разумевања и постизања њихове способности за учешће у акцијама и активностима Савеза.

11. У остварењу сврхе свог постојања и обављању својих основних задатака у домену безбедности, НАТО ће наставити да поштује легитимне безбедносне интересе других и да тежи мирољубивом решавању спорова, онако како је предвиђено Повељом Уједињених нација. Развијаће мирољубиве и пријатељске односе на међународном плану и

Део II – Стратегијске перспективе

Еволуирајућа стратегијска околина

12. Савез функционише у околини и условима који се непрекидно мењају. Догађаји и кретања последњих година били су углавном позитивни, али и даље постоје неизвесности и ризици који се могу развити у акутне кризе. У тако променљивим условима Савез је, од престанка „хладног рата“, одиграо битну улогу у јачању евроатлантске безбедности. Све већа политичка улога и све веће политичко и војно партнерство, сарадња и дијалог са многим државама, укључујући Русију, Украјину и земље из Средоземља; непрекидна отвореност за приступање нових чланица; сарадња са другим међународним организацијама; ангажовање, посебно исказано на Балкану, на предупређивању и спречавању избијања конфликта и на решавању криза, укључујући и операције за очување мира – све то одражава његову решеност да обликује своју безбедносну околинду и да доприноси миру и стабилности на евроатлантском простору.

13. Упоредо с тим, Северноатлантски пакт је успешно извео одговарајуће прилагођавање ради побољшања својих способности за доприношење миру и стабилности на евроатлантском простору. У његове унутрашње реформе спадају: усвајање нове командне структуре, укључујући и концепт Комбиноване здружене тактичке групе, успостављање аранжмана који ће омогућавати брзо одашиљање и распоређивање снага за обављање потпуног опсега задатака и изградња Европске институције за безбедност и одбрану унутар Савеза.

14. Уједињене нације, Организација за европску безбедност и сарадњу, Европска унија и Западноевропска унија значајно су доприносиле, и доприносе, евроатлантској безбедности и стабилности. Узајамно се подржавајући, те организације су постале један од централних чинилаца у домену безбедности.

15. Савет безбедности Уједињених нација сноси највећу одговорност за одржавање међународног мира и безбедности и, као такав, има најважнију улогу у доприношењу безбедности и стабилности на евроатлантском простору.

16. Организација за европску безбедност и сарадњу, као регионални аранжман, најобухватнија је безбедносна организација у Европи, а укључује и Канаду и САД, и има велики значај у развијању мира и стабилности, унапређивању сарадње у домену безбедности и доприношењу демократији и људским правима у Европи. Та организација је посебно активна у доменима превентивне дипломатије, предупређивања и спречавања сукоба, решавања криза и опоравка после окончања сукоба. Северноатлантски пакт и та организација развили су блиску

практичну сарадњу, нарочито у међународним напорима за успостављање мира у бившој Југославији.

17. Европска унија је донела важне одлуке и даље појачала своје напоре за јачање своје безбедносне и одбрамбене димензије. Тај процес ће имати импликација на читав Савез и све његове европске чланице треба да се у њему ангажују на основу аранжмана које развијају НАТО и Западноевропска унија. У развој заједничке спољне и безбедносне политике спада прогресивно формирање заједничке политике у домену безбедности. Таква политика, на чије формирање се позива у Амстердамском уговору, биће компатибилна са заједничком политиком у доменима безбедности и одбране успостављеном у оквиру Вашингтонског уговора. У важне кораке предузете у том контексту спадају укључивање задатака Западноевропске уније које је она формулисала и прихватила у Петерсбургу, у Уговору о Европској унији, и развој ближих институционалних односа између Европске уније и Западноевропске уније.

18. Како је садржано у декларацији састанка на врху одржаном 1994. године, а потврђено у Берлину 1996. године, НАТО потпуно подржава развој Европске институције за безбедност и одбрану, унутар Савеза, стављајући своја средства и капацитете на располагање за извођење операција којима руководи Западноевропска унија. Због тога су се НАТО и Западноевропска унија блиско повезали и поставили на одговарајућа места кључне елементе те институције, онако како је усаглашено у Берлину. Да би допринеле миру и стабилности у Европи и шире, европске чланице НАТО-а јачају своје капацитете за акцију, укључујући и повећање својих војних способности. Повећање њихових одговорности и капацитета у доменима безбедности и одбране доприноси побољшавању безбедносних услова у којима НАТО постоји и делује.

19. Стабилност, могућност за стицање увида, предвидљивост, нижи нивои наоружаности и верификација, који могу бити остварени применом споразума о контроли наоружавања и о ограничавању броја држава које поседују оружја за масовно уништавање, доприносе политичким и војним напорима НАТО-а за постизање његових стратегијских циљева. Чланице НАТО-а одиграле су и играју велику улогу у значајним постигнућима у том домену. У та постигнућа спадају: повећана стабилност, на основу Уговора о конвенционалним снагама у Европи; знатна смањења нуклеарног наоружања, проишла из уговора закључених у разговорима о смањивању стратегијског наоружања; потписивање Опсежног уговора о забрани проба нуклеарних оружја; трајно и безусловно важење Уговора о неширењу круга држава поседница оружја за масовно уништавање и приступање том уговору Белорусије, Казахстана и Украјине, као држава које не поседују нуклеарно наоружање, и ступање на снагу Конвенције о хемијском наоружању. Конвенција из Отаве о забрани производње и постављања противпешадијских мина и слични споразуми важан су допринос умањивању људских патњи. Постоје

велики изгледи за даљи напредак у контроли наоружавања конвенционалним оружјем и поседовања нуклеарних, хемијских и биолошких оружја.

Изазови и ризици у домену безбедности

20. Иако је у стратегијском окружењу НАТО-а постигнут значајан позитиван развој и без обзира на чињеницу да је агресија на НАТО употребом конвенционалних снага и средстава веома мало вероватна, ипак постоји могућност да се у даљој будућности појави таква опасност. Безбедност НАТО-а и даље је изложена разноврсним војним и невојним ризицима, који су вишесмерни и често тешко могу да се предвиде. У те ризике спадају неизвесност и нестабилност унутар евроатлантског простора и око њега, и могућност настајања на његовој периферији регионалних криза, које би могле брзо да се погоршавају и развијају. Неке земље унутар тог простора и око њега суочене су са великим економским, друштвеним и политичким тешкоћама. Етнички и верски ривалитети, територијални спорови, недовољни или неуспели напори за постизање реформи, кршење људских права и распад држава могли би доводити до настајања локалне и, чак, регионалне нестабилности. Затегнутости које би из тога произилазиле могле би да доведу до криза које би негативно деловале на евроатлантску стабилност, до патњи људи и до оружаних сукоба. Такви сукоби би могли негативно да делују на безбедност НАТО-а и тако што би се преливали у суседне земље, укључујући и земље које су његове чланице, или на друге начине, а могле би негативно да делују и на безбедност других држава.

21. И постојање моћних нуклеарних снага изван НАТО-а значајан је чинилац који он мора да узима у обзир ако треба да се одржавају безбедност и стабилност на евроатлантском простору.

22. Ширење броја поседника нуклеарних, биолошких и хемијских оружја и средстава за њихово лансирање и даље је знатно забрињавајуће питање. И поред добродошлог напретка у јачању међународних режима за спречавање тог ширења, у односу на то питање и даље постоје велики изазови. Северноатлантски пакт схвата да до тог ширења може да дође и поред напора да се оно спречи и да оно може постати непосредна војна претња становништву, територији и снагама чланица Савеза. Неке државе, укључујући оне с којима се земље НАТО-а граниче, као и неке у другим регионима, продају, набављају или настоје да набаве НБХ оружја и средства за њихово лансирање. Материјали, средства и технологија који се могу користити за израду тих оружја и њихових лансирних средстава постају све приступачнији, а откривање и спречавање бесправне трговине њима и потребним технологијама и даље су скопчани са тешкоћама. Могућности за израду и употребу неких таквих оружја и средстава уочене су и код неких недржавних чинилаца.

23. Проширивање по свету технологије која се може користити за производњу наоружања могло би да доведе до веће расположивости

усавршених војних средстава, што би противницима омогућило да стичу веома ефективне офанзивне и дефанзивне ваздухопловне, копнене и поморске системе, крстареће ракете и друго модерно и усавршено наоружање. Уз то, државни и недржавни противници могли би да покушају да искористе све веће ослањање НАТО-а на информационе системе и да предузимају операције и акције за њихово нарушавање и ометање. Могу покушавати да изведу такве операције и акције ради парирања надмоћности НАТО-а у традиционалном наоружању.

24. У случају било каквог оружаног напада на територије чланица НАТО-а, предузетог из било којег правца, примениће се одредбе чланова 5. и 6. Вашингтонског уговора. Међутим, безбедност НАТО-а захтева узимање у обзир и целокупних светских прилика. На интересе НАТО-а у домену безбедности могу негативно да утичу и други ризици, општије природе, укључујући и акте тероризма, диверзије и организовани криминал, као и прекидање токова превозења и допремања неопходних материјала. И неконтролисана кретања мноштва људи, нарочито ако би била последица оружаног сукоба, могу негативно да утичу на безбедност и стабилност Савеза. Унутар НАТО-а постоје аранжмани, према члану 4. Вашингтонског уговора, за консултације између његових чланица и, када је потребно, за усклађивање њихових напора, укључујући и њихова реаговања на такве ризике.

Део III – Прилаз безбедности у 21. веку

25. Северноатлантски пакт је усвојио широк прилаз питањима безбедности, али осим неопходној војној димензији, придаје одговарајући значај и политичким, економским и друштвеним чиниоцима и чиниоцу природне и друге околине и средине у којој се безбедност остварује. Тај широки прилаз основ је НАТО-у за ефективно обављање битних задатака у домену безбедности и за све веће напоре које улаже у развијање ефективне сарадње са другим европским и евроатлантским организацијама, као и са Уједињеним нацијама. Наш заједнички циљ је да изградимо такву европску структуру безбедности у којој ће допринос НАТО-а безбедности и стабилности евроатлантског простора и допринос тих других међународних организација бити међусобно комплементарни и међусобно ће се потпомагати, како у погледу продубљивања односа између евроатлантских земаља, тако и у решавању криза. Савез ће и даље бити форум за консултације између својих чланица и за усаглашавање политике која се односи на њихово ангажовање, према Вашингтонском уговору, у доменима безбедности и одбране.

26. Северноатлантски пакт жели, и настоји, да очува мир и да појача евроатлантску безбедност и стабилност на следеће начине: очувањем трансатлантске повезаности; поседовањем и одржавањем ефективних војних способности и капацитета, довољних за одвраћање агресора и одбрану и за обављање потпуног опсега својих задатака; развијањем унутар НАТО-а Европске институције за безбедност и одбрану; успо-

стављањем и одржавањем општих капацитета потребних за успешно решавање криза; сталном отвореношћу за приступ нових чланица, и сталном тежњом и праксом партнерства, сарадње и дијалога са другим државама у оквиру свог прилаза сарадњи у домену евроатлантске безбедности, укључујући и питања контроле наоружавања и разоружавања.

Трансатлантска повезаност

27. Пакт се ангажује у одржавању чврстог и динамичног партнерства између Европе и Северне Америке у подржавању заједничких вредности и интереса. Безбедност Европе и безбедност Северне Америке су нераздвојиве. Стога решеност и ангажованост НАТО-а у одржавању трансатлантске повезаности, која је неопходна, и у колективној одбрани својих чланица има велики значај за његов кредибилитет и безбедност и стабилност евроатлантског простора.

Одржавање војних способности и капацитета Савеза

28. Одржавање одговарајућих војних способности и јасно изражена спремност за колективно деловање у оквиру заједничке одбране и даље су главни циљеви у домену безбедности Савеза. Те способности, уз политичку солидарност, имају централно место у оквиру могућности Савеза да спречи сваки покушај присиле или застрашивања усмерен против њега и да гарантује да се војна агресија против њега никада не може ни замислити као варијанта са било каквим очекиваним успехом.

29. Војни ефективи, одржавани према околностима које се могу предвидети, основ су и за способност Савеза да допринесе предупређивању и спречавању сукоба као и за решавање криза предузимањем операција за реаговање у кризи у случајевима предвиђеним чланом 5. Вашингтонског уговора. Такви задаци могу бити скопчани са великим напорима, уз употребу великих средстава, и са највећим политичким и војним захтевима, као што су кохезија, мултинационална обука и опсежно претходно планирање, који би били веома значајни у некој од ситуација предвиђених чланом 5. Вашингтонског уговора. Стога ће се њихово обављање, иако могу бити неопходне и посебне мере, регулисати кроз заједничке структуре и процедуре Савеза.

Европска институција за безбедност и одбрану

30. Овај савез, који чини основ за колективну одбрану његових чланица и кроз који ће се тежити ка постизању заједничких циљева у домену безбедности где год је то могуће, и даље се ангажује на уравнотеженом и динамичном трансатлантском партнерству. Европске чланице НАТО-а донеле су одлуке које ће им омогућавати да преузимају повећане одговорности у доменима безбедности и одбране ради доприноса миру и стабилности на евроатлантском простору, и на тај начин

безбедности свих држава Савеза. На основу одлука које је Савез донео 1996. године у Берлину, и касније, у НАТО-у ће се наставити са развојем Европске институције за безбедност и одбрану. Тај процес ће захтевати тесну сарадњу између НАТО-а, Западноевропске уније и, ако буде потребно, Европске уније. Та институција ће свим европским чланицама НАТО-а омогућавати да одређеније и ефективније доприносе обављању задатака Савеза и његовим активностима, што је израз наших заједничких одговорности; она ће доприносити трансатлантском партнерству и помагаће европским чланицама НАТО-а да саме делују онако како захтева готовост Савеза, у сваком појединачном случају и на основу консензуса, и да њена средства и ефективи буду на располагању за извођење операција у којима се НАТО војно не ангажује, под политичком контролом и стратегијским управљањем Западноевропске уније, или онако како буде договорено, уз узимање у обзир потпуног учешћа свих европских чланица НАТО-а ако то оне реше.

Предупређивање и спречавање избијања криза и њихово решавање

31. У спровођењу своје политике очувања мира, спречавања избијања рата и доприношења безбедности стабилности, НАТО ће настојати, у сарадњи са другим организацијама, да спречава избијање сукоба, или, ако би до кризе ипак дошло, да допринесе њеном ефективном решавању према међународним законима, укључујући и могућност предузимања и извођења операција за реаговање на кризу, према члану 5. Вашингтонског уговора. Спремност Савеза на извођење таквих операција доприноси и постизању значајнијег циља: побољшању и ширењу стабилности, а често укључује и учешће његових партнера. У вези с тим, НАТО подсећа на своју понуду, учињену 1994. у Бриселу, да допринесе, у сваком поједином случају и према сопственој процедури, предузимању и извођењу операција за одржавање мира и других операција које би се изводиле на основу овлашћења Савета безбедности ОУН, или за које би била одговорна Организација за европску безбедност и сарадњу, што подразумева и стављање на располагање његових ресурса и стручних способности. У овом контексту, НАТО подсећа на своје касније одлуке у односу на операције реаговања на кризу на Балкану. Узимајући у обзир неопходност солидарности и кохезије унутар Савеза, учешће у свакој таквој операцији или мисији и даље ће зависити од одлука његових чланица које ће доносити према уставима својих земаља.

32. Северноатлантски пакт ће у потпуности користити партнерство, сарадњу и дијалог, као и своју повезаност с другим организацијама, за свој допринос предупређивању криза и спречавању њиховог настајања, а ако би до њих ипак дошло, и за њихово што брже смиривање и гашење. Доследан и чврст прилаз решавању криза, као и свака друга употреба силе од стране овог савеза, захтеваће од његових политичких

органа да бирају и координирају одговарајућа реаговања као политичке и војне мере, и да их политички контролишу у свим фазама.

Партнерство, сарадња и дијалог

33. У својим активним тежњама ка развијању партнерства, сарадње и дијалога, Северноатлантски пакт је позитивна сила у унапређивању безбедности и стабилности унутар читавог евроатлантског простора. Кроз своје деловање и изван свог простора и кроз отвореност, НАТО настоји да очува мир, унапређује демократију, доприноси просперитету и напретку и истинском партнерству са свим демократским евроатлантским земљама и између њих. То је усмерено на опште повећање безбедности и помаже у превазилажењу подела и неспоразума који би могли да воде у нестабилност и сукобе.

34. Савет за евроатлантско партнерство и даље ће бити општи оквир за све аспекте сарадње НАТО-а са његовим партнерима. Он омогућује широко политичко деловање – како консултовање, тако и сарадњу. Консултације које се обављају кроз овај савет отклањају међу његовим чланицама све нејасноће, омогућују увид и поверење у домену безбедности, доприносе предупредивању и спречавању настајања сукоба и решавању криза, и развијају практичне активности сарадње, укључујући и цивилно планирање у случају ванредних ситуација, као и научна питања и питања очувања човекове природне околине.

35. Партнерство за мир је главни механизам за изграђивање практичних безбедносних веза између НАТО-а и његових партнера, и за доприношење интероперативности између тих партнера и Савеза. Кроз детаљне програме који одржавају капацитете и интересе сваког појединог партнера, чланице НАТО-а и његови партнери делују ка: постизању јасног увида у планирање и одређивање буџета одбране; спровођењу демократске контроле над оружаним снагама; припремљености за случајеве цивилних недаћа и других ванредних ситуација, и развијању способности за заједнички рад и активности, укључујући и предузимање и извођење операција Партнерства за мир које предводи Савез. Северноатлантски пакт је решен (и ангажује се) да се повећа улога коју његови партнери имају у доношењу одлука и планирању у оквиру Партнерства и на његовом оспособљавању за већу оперативност. Предузео је мере за консултовање са сваком активном учесницом у том партнерству ако она запази непосредну претњу по свој територијални интегритет, политичку независност или безбедност.

36. Русија има јединствен значај за евроатлантску безбедност. У Утемељивачком акту НАТО-а и Русије о међусобним односима, сарадњи и безбедности, НАТО и Русија су се обавезали на развој међусобних односа на основу заједничког интереса, реципроцитета и могућности увида ради постизања трајног, свеобухватног и садржајног мира на евроатлантском простору заснованог на принципима демократије и кооперативне безбедности. Осим тога, сагласили су се да дају конкретан

садржај свом ангажовању на изградњи стабилне, мирољубиве и неподељене Европе. Снажно, стабилно и трајно партнерство између НАТО-а и Русије од велике је важности за постизање трајне стабилности у евроатлантском простору.

37. Украјина има посебно место у оквиру евроатлантске безбедности и важан је и драгоцен партнер у унапређивању стабилности и заједничких демократских вредности. Северноатлантски пакт се ангажује на даљем јачању посебно значајног партнерства са том земљом, на основу Повеље НАТО – Украјина, укључујући политичке консултације о питањима од заједничког интереса и широк опсег сарадње у пракси. Овај савез и даље подржава суверенитет и независност Украјине, њен територијални интегритет, демократски развој, привредни просперитет и статус државе без нуклеарног наоружања као значајне чиниоце стабилности и безбедности у централној и источној Европи и Европи у целини.

38. Средоземље је регион за који је НАТО посебно заинтересован. Безбедност Европе је тесно повезана са безбедношћу и стабилношћу у том региону. Процес Средоземног дијалога НАТО-а чини интегрални део кооперативног прилаза НАТО-а безбедности. То је оквир за изградњу поверења и унапређење увида и сарадње у том региону, што доприноси другим међународним напорима, који га потпомажу. Овај савез је решен, и већ се ангажује, да постепено развија његове политичке, цивилне и војне аспекте, ради постизања тешње сарадње са земљама партнерима и њиховог активнијег учествовања у том дијалогу.

Проширивање организације Северноатлантског пакта

39. Северноатлантски пакт је, према тачки 10. Вашингтонског уговора, и даље отворен за приступ нових чланица. Очекује да ће наредних година упутити још позива земљама које су вољне и кадре да преузму одговорности и обавезе које би произишле из њиховог ступања у чланство НАТО-а и сматра да ће укључивање тих земаља допринети и служити општим политичким и стратегијским интересима овог савеза, појачати његову ефективност и кохезију, и допринети општој безбедности и стабилности Европе. Савез је, због тога, у оквиру ширих односа, успоставио програм активности за помоћ земљама које желе да се у њега учлане у припремама за могуће учлањење. Ниједна демократска земља Европе чији би пријем у НАТО допринео постизању циљева тог савеза неће бити изостављена из разматрања пријема у његово чланство.

Контрола наоружавања, разоружавања и неширења круга земаља поседница оружја за масовно уништавање

40. Политика подржавања контроле наоружавања, разоружавања и неширења круга земаља поседница оружја за масовно уништавање и даље ће имати једну од најважнијих улога у постизању циљева НАТО-а

у домену безбедности. Његове земље чланице настоје да допринесе безбедности и стабилности одржавањем најнижег могућег нивоа снага, примереног одржавању његове способности за заједничку одбрану и обављање свих задатака. Савез ће и даље обезбеђивати међусобну усклађеност циљева одбране и контроле наоружавања, разоружавања и спречавања ширења круга земаља поседница оружја за масовно уништавање, што је важан део његовог општег прилаза питањима безбедности. И даље ће активно доприносити развијању споразума о питањима из тих домена, као и мера за грађење поверења и безбедности. Земље чланице НАТО-а озбиљно гледају на своју истакнуту улогу у унапређивању једног ширег, обухватнијег и проверљивијег међународног процеса контроле наоружавања и разоружавања. Северноатлантски пакт ће појачавати своје политичке напоре за умањивање опасности које произилазе из ширења круга земаља поседница оружја за масовно уништавање и средстава за њихово лансирање. Основни циљ НАТО-а и његових чланица јесте спречавање да до тог ширења дође или, ако до њега ипак дође, да тај процес омету или пониште дипломатским средствима, придаје велики значај даљој валидности Уговора о конвенционалним снагама у Европи и његовој потпуној примени од стране свих земаља потписница као битном елементу обезбеђивања стабилности у евроатлантском простору.

Принципи стратегије Северноатлантског пакта

41. Овај савез ће одржавати војне капацитете потребне за постизање и обављање потпуног опсега својих задатака. Принципи савезничке солидарности и стратегијског јединства и даље су изнад свега у свим задацима Савеза. Снаге НАТО-а морају да буду такве да могу одржавати његову војну ефективност и слободу акције. Безбедност свих чланица НАТО-а недељива је: напад на једну од њих значи напад на све њих. У погледу колективне одбране, предвиђене чланом 5. Вашингтонског уговора, комбиноване војне снаге НАТО-а морају да буду способне да одврате сваку потенцијалну агресију на њега, да зауставе непријатељско напредовање у што истуренијим рејонима и, ако би до напада ипак дошло, да осигурају политичку независност и територијални интегритет држава чланица. Оне, такође, морају да буду спремне да допринесе предупређивању и спречавању избијања сукоба и да изводе операције реаговања на кризе према одредбама члана 5. Вашингтонског уговора. Снаге НАТО-а имају велики значај у неговању сарадње и разумевања са партнерима НАТО-а и другим државама, посебно у помагању тим партнерима да се припреме за могуће учешће у операцијама Партнерства за мир које предводи Савез. На тај начин оне допринесе очувању мира, заштити заједничких интереса чланица НАТО-а у домену безбедности и одржавању безбедности и стабилности на евроатлантском простору. Одвраћањем противника од употребе НБХ оружја те снаге допринесе напорима НАТО-а на спречавању повећања броја држава поседница тог оружја и средстава за њихово лансирање.

42. За постизање циљева НАТО-а изузетно је значајно правично пропорционално учешће његових чланица у улогама, задацима и одговорностима у заједничкој одбрани, као и у уживању користи од ње. Присуство конвенционалних и нуклеарних снага САД и даље је од животног значаја за безбедност Европе, која је нераздвајно повезана са безбедношћу Северне Америке. Северноамеричке чланице доприносе НАТО-у стављањем својих војних ефектива на располагање за обављање његових задатака, својим ширим доприносом међународном миру и безбедности, и уступањем објеката за обуку који се налазе на северноамеричком континенту. И европски савезници дају опсежне и знатне доприносе. Уз напредовање процеса развијања Европске институције за безбедност и одбрану, они ће повећавати свој допринос заједничкој одбрани и међународном миру и стабилности, укључујући и мултинационалне саставе снага.

43. Принцип колективног напора у одбрани НАТО-а садржан је и отеловљен у конкретним аранжманима који чланицама омогућују да уживају значајне политичке, војне и материјалне предности колективне одбране и предупређују поновну национализацију политика одбране, али их не лишавају сопственог суверенитета. Ти аранжмани, такође, омогућују снагама НАТО-а да изводе операције реаговања у кризама, према одредбама члана 5. Вашингтонског уговора, и услов су за заједничко и укупно реаговање НАТО-а на све ситуације. Они се заснивају на процедури предвиђеној за обављање консултација, на интегрисаној војној структури и на споразумима о сарадњи. Њихове главне карактеристике су: колективно планирање снага; заједничко финансирање; заједничко оперативно планирање; мултинационалност састава снага, штабова и команди; интегрисани систем за противваздушну одбрану; уравнотеженост улога и одговорности држава чланица Савеза; одашиљање и распоређивање снага изван њихових националних територија када је то потребно; аранжмани за решавање криза, укључујући и планирање и ојачавање снага; заједнички стандарди, процедуре и поступци у вези с опремом, обуком и логистиком; заједничке и комбиноване доктрине и извођење заједничких вежби када је потребно, и сарадња у доменима инфраструктуре, наоружања и логистике. Укључивање партнера НАТО-а у такве аранжмане, или развијање сличних аранжмана за њих, у одговарајућим подручјима, такође је у функцији побољшања и развијања сарадње и заједничких напора у вези с евроатлантском безбедношћу.

44. Мултинационално финансирање, укључујући војни буџет и Програм НАТО-а за инвестиције у домену безбедности, и даље ће имати велики значај за стицање и одржавање потребних средстава и капацитета, који треба да буду примерени развоју војних потреба Савеза.

45. Северноатлантски пакт подржава даљи развој Европске институције за безбедност и одбрану унутар Савеза. У ту подршку спада и његова спремност на стављање на располагање средстава и капацитета за извођење операција под политичком контролом и стратегијским

руковођењем Западноевропске уније, или према неком другачијем договору.

46. Ради заштите мира и спречавања избијања рата или примене било које врсте присиле Савез ће у догледној будућности одржавати, на најмањем довољном нивоу, одговарајућу комбинацију нуклеарних и конвенционалних снага базираних у Европи које ће модернизовати по потреби. С обзиром на разноврсност ризика с којима би могао бити суочен, НАТО мора да одржава снаге потребне за уверљиво одвраћање од агресије и да обезбеђује мноштво варијаната за реаговање конвенционалним снагама. Међутим, конвенционалне снаге не могу саме да обезбеде уверљиво одвраћање од агресије. Нуклеарна оружја јединствено доприносе томе да ризици скопчани с агресијом на НАТО буду за агресора неприхватљиви, па су та оружја и даље веома значајна за очување мира.

Део IV – Могућности снага Северноатлантског пакта

Задаци војних снага

47. Првенствена улога војних снага НАТО-а јесте да штите мир и да његовим државама чланицама гарантују територијални интегритет, политичку независност и безбедност. Оне, стога, морају да буду способне за ефективно одвраћање и одбрану, за одржавање или поновно успостављање територијалног интегритета држава чланица и да у случају избијања сукоба брзо окончају рат тако што ће агресора присилити да преиспита своју одлуку, обустави напад и повуче своје снаге. Снаге НАТО-а морају одржавати способност за колективну одбрану извођењем ефективних операција реаговања на кризе према члану 5. Вашингтонског уговора.

48. Одржавање безбедности и стабилности евроатлантског региона веома је значајно. Важан циљ НАТО-а и његових снага јесте избегавање ризика решавањем могућних криза у њиховој раној фази. У случајевима настајања криза које угрожавају северноатлантску стабилност и могу да наруше безбедност чланица НАТО-а, његове војне снаге могу бити позване да изводе операције реаговања на те кризе. Од њих се, такође, може захтевати да допринесу очувању међународног мира и безбедности извођењем операција у оквиру подршке других међународних организација и допуњавања и потпомагања политичких акција унутар широког приступа безбедности.

49. У оквиру свог доприноса решавању криза извођењем војних операција, снаге НАТО-а суочаваће се са комплексним и разноврсним чиниоцима, ризицима, ситуацијама и захтевима, укључујући и задовољавање хитних хуманитарних потреба. Извођење неких операција реаговања на кризе, према члану 5. Вашингтонског уговора, може изискивати исто толико напора и средстава колико и обављање неких задатака у оквиру колективне одбране. Добро опремљене и обучене снаге, на

одговарајућим нивоима готовости и јачине потребне за решавање свих могућих случајева и ситуација, одговарајуће структуре за њихову подршку и позадинско обезбеђење, механизми и средства за планирање, као и капацитети за руковођење и командовање тим снагама, веома су важни за ефикасне војне доприносе. Пакт треба, такође, да буде спреман да подржава – на основу одвојивих, али не и посебних, капацитета и способности – извођење операција под политичком контролом и стратегијским руковођењем и управљањем Западноевропске уније, или како другачије буде договорено. Могуће учешће партнера НАТО-а и других држава које нису чланице НАТО-а у операцијама које предводи НАТО, као и могуће операције уз учешће Русије, чинили би додатне корисне елементе доприноса НАТО-а у решавању криза штетних по евроатлантску безбедност.

50. Унапређивању стабилности широм евроатлантског простора војне снаге НАТО-а доприносе међуармијским контактима и другим активностима сарадње, вежбама у оквиру Партнерства за мир и продубљивањем односа НАТО-а са Русијом, Украјином и земљама Средоземног дијалога. Стабилности и разумевању доприносе и учешћем у активностима за грађење поверења, укључујући и активности којима се повећава и побољшава увид и унапређује комуницирање, као и у верификовању примене споразума о контроли наоружавања и у хуманитарном размирирању. Главне области за консултовање и сарадњу могу да буду, између осталог: обука и вежбе, интероперативност, односи између грађанства и војске, развој концепције и доктрине, планирање одбране, решавање криза, спречавање ширења броја поседника оружја за масовно уништавање, сарадња у области наоружања и учешће у оперативном планирању и извођењу операција.

Смернице у вези са стањем и могућностима снага

51. У обављању основних задатака везаних за безбедност и у примени стратегије снаге НАТО-а морају да наставе своје прилагођавање ради ефективног задовољавања потреба које намећу задаци Пакта и реаговања на будуће изазове. Стање, могућности и став тих снага, зависно од јачине одбрамбених структура сваке чланице Савеза, биће примерени смерницама наведеним у наредним тачкама овог документа.

52. Величина, готовост, расположивост и распоред војних снага НАТО-а одражаваће његову решеност и ангажованост у колективној одбрани и у извођењу операција реаговања на кризе, понекад хитно и далеко од њихових сталних рејона распореда, укључујући и подручја изван територије Пакта. Карактеристике снага НАТО-а, такође, одговараће одредбама релевантних споразума о контроли наоружавања. Снаге НАТО-а, по јачини, ефикасности и способности, морају да буду у стању да одврате агресора од агресије на било коју чланицу Пакта, или на више њих, односно да се супротставе таквој агресији. Морају да

буду интероперативбилне, да имају примерене доктрине и технологију, да буду готове и спремне за одашиљање и распоређивање, и оспособљене за постизање успеха у бројним сложеним здруженим и комбинованим операцијама, у чије извођење могу да буду укључени партнери НАТО-а и друге државе које нису његове чланице.

53. То значи:

а) да ће се укупна величина снага НАТО-а одржавати на најнижим нивоима, сагласно потребама извођења заједничке одбране и обављању других задатака, и на одговарајућим и грађаним нивоима готовости;

б) да ће мирнодопски распоред снага НАТО-а обезбеђивати довољно војно присуство унутар читаве његове територије, укључујући и стационарање и распоређивање снага изван сопствене националне територије и вода, и истурено распоређивање када и где то буде потребно. При томе ће се узимати у обзир регионални и посебни геостратегијски разлози, јер би нестабилности до којих би дошло на периферији НАТО-а могле да воде ка настајању криза и избијању сукоба због којих би Савез морао војно да реагује, могуће и веома брзо, после краћег упозорења;

в) да ће командна структура НАТО-а моћи да преузме руковођење и командовање у свим војним задацима НАТО-а, укључујући и употребу комбинованих и здружених штабова спремних за одашиљање, односно штабова мешовитих здружених оперативних група, ради руковођења и командовања мултинационалним вишевидовским снагама. Она ће, такође, моћи да подржава извођење операција под контролом и стратeгијским руковођењем Западноевропске уније, или како другачије буде договорено, чиме би доприносила развоју Европске институције за безбедност и одбрану, унутар НАТО-а, и извођењу операција за реаговање на кризе, према члану 5. Вашингтонског уговора, које би предводио НАТО и у којима би могли да учествују и партнери НАТО-а и друге земље;

д) да ће за обављање свих задатака у ближој и даљој будућности НАТО-у бити потребни веома важни оперативни капацитети и следеће способности: за ефективно ангажовање, за одашиљање и покретљивост снага, за обезбеђивање опстанка и функционисање снага и потребне инфраструктуре, и за одржавање снага, укључујући логистику и обезбеђивање ротирања њихових елемената. Велики значај у развоју тих способности до степена потребног за извођење мултинационалних операција имаће: интероперативбилност, укључујући и људски чинилац; употреба одговарајуће усавршене технологије; одржавање информационе надмоћности при извођењу војних операција, и високо квалификовано људство, са бројним специјалностима. Довољни капацитети и способности за руковођење, командовање и везу, као и за обавештајне делатности и осматрање, неопходни су чиниоци за повећање способности, ефикасности и ефективности снага;

е) да ће ограничен, али у војном погледу значајан део копнених, ваздухопловних и поморских снага НАТО-а бити у свако доба у стању

да, онолико брзо колико то буде потребно, реагује на мноштво различитих ситуација, укључујући и изненадан напад на било коју чланицу Савеза. Већи део снага биће на располагању, на одговарајућим нивоима готовости, за извођење дуготрајних операција, било унутар или изван територије НАТО-а, укључујући и ротацију распоређених снага. Заједно, те снаге морају, такође, да буду довољно квалитетне, бројне и у готовости да доприносе одвраћању агресије и да изводе одбрану НАТО-а од напада с ограниченим циљевима;

f) да НАТО мора – довођењем појачања, мобилисањем резерви или, када то буде потребно, обнављањем постојећих снага – да буде у стању да изгради и веће снаге, како у оквиру свог реаговања на било које значајне промене у својој безбедносној околини, тако и ради задовољавања ограничених потреба. Та способност мора да буде примерена могућним претњама по безбедност Савеза, укључујући и могућност дугорочног развоја таквих ситуација. Савез мора узимати у обзир и могућност знатног повећања способности и готовости војних снага које се налазе на периферији његовог простора. Способности за правовремено довођење појачања у људству и материјалу – како унутар Европе, тако и из Северне Америке – и даље ће имати велики значај. Из тога произилази потреба за одржавањем високог степена могућности за одашиљање, односно довођење снага, као и њихове покретљивости и флексибилности;

g) да су потребне одговарајуће организационе структуре и унапред предвиђени поступци, укључујући и оне који ће омогућавати брзо и селективно формирање, одашиљање и распоређивање снага ради омогућавања одмереног, флексибилног и правременог реаговања ради умањивања и уклањања насталих напетости. Ти поступци се морају увежбавати у доба мира;

h) да одбрамбене снаге и организација НАТО-а морају да буду способни да се примерено и ефективно суочавају и супротстављају ризицима скопчаним са ширењем броја НБХ оружја и средстава за њихово лансирање, која су опасност за становништво, територију и снаге чланица Савеза. За то су потребне уравнотежене комбиноване снаге, капацитети и способност за реаговање, као и појачани одбрамбени објекти и инфраструктура;

i) да снаге и инфраструктура НАТО-а морају да буду заштићени од терористичких напада.

Карактеристике конвенционалних снага

54. Веома је значајно да војне снаге НАТО-а имају убедљиве способности за обављање свих његових задатака. Тај захтев утиче на: њихову структуру, организацију, нивое јачине и опремљености, готовост, расположивост и могућности за позадинско обезбеђење; њихове обуке и вежбе; варијанте њиховог распоређивања и употребе, и њихово

попуњавање и мобилизацијске капацитете. У вези с тим, циљ треба да буде следећи: постизање оптималне равнотеже између снага с високим степеном готовости, способних да брзо, па и тренутно, ако би то било потребно, отпочну колективну одбрану или извођење операција за реаговање на кризу према члану 5. Вашингтонског уговора, и снага на различитим нижим нивоима готовости које би чиниле главнину снага потребних за извођење колективне одбране, за ротацију снага за извођење операција реаговања на кризу, или за ојачавање снага у неком региону; омогућавање дугорочног развоја снага и способности за њихово повећавање у случају најгорег – али веома мало вероватног – сценарија извођења операција великих размера у оквиру колективне одбране. Знатан део снага НАТО-а моћи ће да обавља више од једне од тих улога.

55. Структура снага НАТО-а биће таква да одражава мултинационалну и здружену природу његових задатака. У њихове задатке спадају: држање под контролом територије, њена заштита и одбрана; обезбеђивање несметаног коришћења поморских, ваздухопловних и копнених комуникација; држање морског простора под контролом и заштита распоређивања и поретка поморских средстава и елемената за одвраћање; обезбеђивање сигурног коришћења ваздушног простора и ефективне и опсежне противваздушне одбране; извођење самосталних и комбинованих ваздухопловних операција; осматрање, обавештајне делатности, извиђање и дејства електронског ратовања; стратегијска превозења, и успостављање и поседовање ефикасних и флексибилних капацитета и органа за руковођење и командовање, укључујући и покретне комбиноване и здружене штабове који се могу слати тамо где буде потребно.

56. Мора се наставити побољшавање способности НАТО-а за супротстављање ризицима и могућним претњама везаним за повећање броја НБХ оружја и средстава за њихово лансирање, укључујући и изградњу противракетних система. Пошто је могуће да снаге НАТО-а изводе операције и изван граница НАТО-а, њихови капацитети за супротстављање ризицима од ширења НБХ наоружања морају да буду флексибилни, покретљиви и способни за брзо одашиљање, и морају постојати одговарајући системи, средства и могућности за њихово позадинско обезбеђење. Доктрина, планирање и систем обуке и увежбавања морају да буду такви да снагама НАТО-а омогућују одвраћање од употребе НБХ оружја и одбрану од њих. Циљ тих делатности биће даље умањивање оперативне рањивости војних снага Савеза, уз одржавање њихове флексибилности и ефективности и у условима освајања НБХ оружја, претње њиховом употребом или и њихове употребе.

57. У стратегију НАТО-а не спада поседовање капацитета и способности за хемијско или биолошко ратовање. Његове чланице подржавају универзално придржавање релевантних режима разоружавања. Међутим, чак и ако се може постићи даљи напредак у забрани поседовања и употребе хемијских и биолошких оружја, мере за предострожност и одбрану од њих и даље ће бити веома значајне.

58. У условима снижења укупног нивоа снага и ограничавања ресурса, способност за тесно заједничко деловање и даље ће имати велики значај за обављање задатака Савеза. У вези с тим, веома су важни колективни одбрамбени аранжмани НАТО-а у којима, за оне на које се то односи, интегрисана војна структура има пресудну улогу. Разне гране одбрамбеног планирања у НАТО-у треба да буду на свим нивоима ефективно међусобно усклађене ради обезбеђења готовости снага и структура које их подржавају за обављање свих њихових улога. Размена информација између чланица НАТО-а о плановима развоја и употребе њихових снага доприноси обезбеђивању могућности потребних за обављање тих улога. Такође, њихове међусобне консултације у случајевима уношења значајних промена у њихове националне програме одбране и даље ће имати велики значај. Сарадња у развоју нових оперативних концепција биће значајна за реаговање на изазове у домену безбедности. Детаљни политички аранжмани који су развијени у оквиру стварања Европске институције за безбедност и одбрану доприносе тесној сарадњи међу чланицама НАТО-а без непотребног дуплирања снага и средстава.

59. Да би могао флексибилно да реагује на могуће ситуације и да ефективно обавља задатке Савезу су потребни одређени логистички капацитети и способности, укључујући транспортне капацитете, капацитете за санитарско обезбеђење и стокове материјалних средстава и материјала за ефективно распоређивање и позадинско обезбеђење свих типова снага. Стандардизација ће доприносити сарадњи и економичности у логистичкој подршци снага Савеза. Извођење операција изван територије НАТО-а, где се може очекивати мала или, чак, никаква логистичка подршка земље или земаља домаћина, биће скопчано са посебним изазовима везаним за логистику. И способност за правремену изградњу већих и одговарајуће опремљених и обучених снага, до нивоа на којем би биле способне за обављање потпуног опсега задатака НАТО-а, значајно ће доприносити решавању криза и одбрани. У то ће спадати и способност за ојачавање снага у сваком рејону ризика и за успостављање мултинационалних снага тамо где оне буду потребне. Снаге различитих врста и на разним нивоима готовости биће способне за флексибилну употребу како за појачавање снага унутар Европе, тако и за трансатлантско појачање снага европских чланица Савеза. То ће захтевати контролу над свим видовима комуникација и аранжмане за увежбавање.

60. Интеракција између снага НАТО-а и њиховог цивилног окружења (како државног, тако и невладиног) на простору операција веома је значајна за њихово успешно извођење. Сарадња између грађанства и војске је међузависна: од војске се све више тражи да помаже цивилним властима, а цивилна подршка војним операцијама важна је за логистику, везу, санитарско обезбеђење и односе војске са грађанством. Стога сарадња између органа НАТО-а и цивилних органа и институција и даље има велики значај.

61. Способност НАТО-а да обавља своје задатке све више ће се заснивати на мултинационалним снагама, које ће допуњавати ангажованост у НАТО-у његових чланица. Те снаге, које се могу користити за обављање свих задатака НАТО-а показују решеност Пакта да одржава уверљиву колективну одбрану, повећава своју кохезију, појачава трансатлантско партнерство и јача, унутар НАТО-а, Европску институцију за безбедност и одбрану. Мултинационалне снаге, нарочито оне које су способне за брз оперативни развој ради извођења колективне одбране или операција за реаговање на кризу према члану 5. Вашингтонског уговора јачају солидарност унутар Пакта. Оне, такође, могу омогућити оперативни развој формација способнијих од оних које би биле на располагању као националне снаге и на тај начин доприносе ефикаснијем коришћењу ограничених одбрамбених ресурса. У то може спадати високо интегрисан мултинационални прилаз конкретним задацима и функцијама у којем се наглашава примена концепције мешовитих здружених оперативних група. У извођењу операција одржавања мира биће корисне и ефективне мултинационалне формације и други аранжмани у којима учествују партнери. Да би се потенцијал мултинационалних формација могао у потпуности користити од највеће важности су побољшање интероперабилности њихових националних елемената, између осталог и кроз довољну обуку и вежбе.

Карактеристике нуклеарних снага

62. Основна сврха постојања нуклеарних снага чланица НАТО-а политичке је природе: очување мира и спречавање присиле и избијања било какве врсте рата. Оне ће и даље имати велики значај у обезбеђивању несигурности било којег агресора у проценама природе реаговања савезница у НАТО-у на војну агресију. Већ ће и само њихово постојање показивати да ниједна врста агресије није рационална опција. Врхунску гаранцију безбедности чланица НАТО-а пружају његове стратегијске нуклеарне снаге, посебно снаге Сједињених Држава, самосталне нуклеарне снаге Уједињеног Краљевства и Француске, које имају посебан значај у одвраћању и доприносе укупном одвраћању агресора и безбедности чланица Савеза.

63. За одржавање уверљивости нуклеарних снага Савеза и показивање солидарности и заједничке решености да се спречава избијање рата и даље је потребно широко учешће европских чланица НАТО-а укључених у колективно планирање одбране (задачи везани за одбрану од нуклеарног напада, мирнодопско базирање нуклеарних снага на њиховим територијама и аранжмани за руковођење, командовање и консултације). Нуклеарне снаге базиране у Европи, којима располаже НАТО, чине битно важну политичку и војну спону између европских и северноамеричких чланица Пакта. Стога ће НАТО држати у Европи одговарајуће нуклеарне снаге. Да би биле уверљиви ефективни елемент стратегије чланица НАТО-а у спречавању избијања рата, те снаге треба

да имају потребне карактеристике и одговарајућу флексибилност и способност за опстанак. Оне ће се одржавати на минималном нивоу, довољном за очување мира и стабилности.

64. Чланице НАТО-а сматрају да је радикалним променама ситуације у домену безбедности, укључујући смањене нивое конвенционалних снага у Европи и продужавање времена за реаговање, знатно побољшана способност НАТО-а за решавање кризе дипломатским и другим средствима или, ако би то било потребно, предузимањем успешне одбране употребом конвенционалних снага и средстава. Стога су околности у којима би се могла разматрати било каква употреба нуклеарних оружја крајње мало вероватне. Због тога су од 1991. године чланице НАТО-а предузеле више мера које одражавају безбедносне услове настале после окончања „хладног рата“. У њих спадају: опсежно смањивање броја субстратегијских снага НАТО-а, укључујући потпуно елиминисање нуклеарне артиљерије и копнених нуклеарних ракета малог домета, значајно ублажавање критеријума за снаге с нуклеарном наменом, и укидање сталних мирнодопских планова за решавање ситуација употребом нуклеарних средстава. Нуклеарне снаге НАТО-а више нису усмерене ни на једну земљу. Но, НАТО ће и поред тога одржавати, на минималном нивоу, примереном преовлађујућој ситуацији у домену безбедности, одговарајуће субстратегијске снаге, базиране у Европи, које ће служити као важна спона са стратегијским нуклеарним снагама и на тај начин појачавати трансатлантску повезаност. Она ће се састојати од авиона с двоструким способностима и мањег броја британских бојних глава „Триидент“. Међутим, те субстратегијске снаге неће бити оперативно распоређиване на површинским бродовима и офанзивним подморницама.

Део V – Закључак

65. Уласком у шесту деценију постојања Северноатлантски пакт мора да буде спреман да се суочи с изазовима и повољним приликама у новом столећу. У овој стратегијској концепцији потврђена је трајна сврха његовог постојања и наглашени су његови основни задаци везани за безбедност. Она трансформисаном НАТО-у омогућује да доприноси све бољим условима у том домену, подржавајући безбедност и стабилност снагом заједничког ангажовања и опредељењем његових чланица за демократију и мирољубиво решавање спорова. Ова концепција ће усмеравати политику НАТО-а у доменима безбедности и одбране, његова оперативна начела, стање и деловање његових конвенционалних и нуклеарних снага и његове колективне аранжмане у оквиру одбране, и биће даље разматрана и преиспитивана зависно од промене услова везаних за безбедност. У овом несигурном свету потреба за ефективном одбраном и даље постоји, али ће упоредо с афирмисањем те своје

решености и ангажовањем, НАТО наставити да у потпуности користи сваку прилику за свој допринос изградњи једног неподељеног континента, унапређивањем визије неподељене и слободне Европе и доприношењем њеном остварењу.

* Напомена преводиоца: документ је, што је карактеристично за текстове таквог типа у англосаксонском свету, писан војно-политичко-административним високопарним језиком. С обзиром на његов значај и актуелност, преводилац је настојао да, ради што тачнијег преношења смисла појединих формулација, донекле задржи начин изражавања његових аутора.

У преводу новонасталих термина, термин „*European Security and Defence Identity*“ преведен је са „Европска институција за безбедност и одбрану“, јер из контекста произлази да је то орган НАТО-а за формирање заједничких снага европских држава чланица Савеза. Реч „идентитет“ (*Identity*) била би у преводу тог термина бесмислена. У тексту документа се за НАТО често каже Савез, па је преводилац тако и преводио. Термин „*Euro-Atlantic area*“ превео је са „европски простор НАТО-а“ или „европски регион НАТО-а“, а термин „*Euro-Atlantic cooperation*“ са „сарадња између европских чланица НАТО-а“ или буквално са „евроатлантска сарадња“. Термини „трансатлантски простор“, „трансатлантске сарадње“ и „трансатлантска безбедност“ су буквални преводи, јер је из контекста очигледно да је реч о територијама САД, Канаде и европских држава чланица НАТО-а, сарадњи између њих и безбедности на њиховим територијама. На више места се у оригиналном тексту налази на термин „*transparency*“. Иако та реч значи прозирност или провидност, у преводу је, на основу контекста, дата као „могућност увида“ или „увид“, јер означава могућност стицања увида у састав, јачину, распоред и наоружање војски држава са којима су закључени споразуми о контроли наоружавања и разоружавања или одржавања нивоа јачине тих војски потребног за верификовање примене тих споразума.

Battle for Kosovo and Metohija – history, actual situation and perspectives

Prof. D Sc Dragan Simeunović

The actual tragic events in Kosovo and Metohija were preceded by gradual forceful changing of proportional sizes of ethnical groups in that region, first of all of the Serbian and Albanian ones. For the purpose of foreseeing, with the maximum possible degree of likelihood, the future of the sui generis battle for Kosovo and Metohija, as a logical outcome of the long ago commenced and for centuries lasting process of ethnical prosecution and pogroms of the Serbs, as well as for a fuller comprehending the actual events in that region – from the aggression perpetrated against the Serbs and Montenegrinians to the present continuous and everyday acts of violence against them – here is presented a historical review of events and developments in the region.

The author presents the tragic situation of the Serbian and other non-Albanian peoples in Kosovo and Metohija brought about by the anachronous political and predatory separatistic actions of the neighbouring Albania, which found in its national minority in Yugoslavia an instrument for the accomplishment of its megalomaniac striving to the realization of its morbid dream of the „Greater Albania“, by usurpation of the millennium years old centre of culture and history of the Serbian people, and the main source of its patriotic feelings. When such striving of Albania coincided with interests of the actual militarily and economically most powerful countries of the world, the violence that was the permanent factor of endangerment of the non-Albanian population of Kosovo and Metohija, of its Serbian part in particular, erupted – both in the form of international aggression and in the terrorist form – after the arrival of the KFOR, which force have come to allegedly ensure security to all members of population in that region.

Perspectives for solution of the Kosovo problem depend on complex international geopolitical relations, starting from the fact that in Kosmet both the KFOR and the „Albanian Liberation Army“ are trying to be the main factor, which can provoke their mutual antagonism in the future. Namely, the Albanians should comprehend that the NATO headed by the Americans did not intend to take Kosovo from the Serbs in order to give it to them but with the intention to keep it for itself. Another fact is that the strategic plans of the USA on the deployment of forces of that super-power in Europe foresee much longer stay of the NATO forces (of the American ones in the first place) in Kosovo and Metohija than it is wished by the Albanians.

Military might of the European union

M Sc Vojislav Kršić

The European Union, as a specific social structure, plays a significant role in the structure of the international community and exerts a great influence on international relations in the political, economic, military and other domains. The author points out some peculiarities of its military organization, and with the aim to present an overall picture of the Union starts with its emergence (from the ideas of Utopians till its establishment), aims and structure.

He points out some peculiar forms of its military organization and stresses the relations between the European Union, NATO and the West European Union, which can be best seen on the model of the triad. In addition to this he uses certain indices to point out the sources of military potentials of these two unions.

In its existing organizational forms the West European Union is a separate form of military organization of the European Union. Although it has not been given definite organizational forms within the frame of the European Union, the author points out its peculiarities and characteristics, and briefly presents its actions to date.

Normative indetermination of evacuation as the manner of protection and rescue

D Sc Mile Rakić

The author points out that measures for protection and rescue are not by law defined as an element of protection of civilians, and that of all such measures only evacuation and partial removal are mentioned. He points out some illogicalness in deciding on who will be evacuated or moved, because the views that the category of population is the basic criterion for its evacuation and that the degree of endangerment of the area from which the population is to be evacuated makes the basic criterion for its being moved away.

Further on the author also points out the fact that the basic starting point the theoretic definition of evacuation is its clear semantic and terminological determination. A more complete theoretical determination of this problem is of significance for its being clearly and precisely regulated and expressed in normative legal terms, as well as for comprehensive seeing of all elements of the preparation and application of this measure. In the concluding part of the article are cited some views on evacuation in modern conditions.

Damage assessment procedures in the ministry of defence and the Yugoslav army

D Sc Boško Nadoveza, Colonel

Assessment of war damages inflicted to our country by the aggressor is an exceptionally significant and complex task, which must be executed by plan, in organized manner and expertly.

The federal government has established a Commission for the assessment of these damages and has ordered the establishment of such commissions in both Yugoslav republics and in the Army. By the order of the federal minister for defence has been accordingly established the Commission of the Federal Ministry of Defence and the Yugoslav Army for the assessment of war damages, with two sub-commissions – for movable equipment and for fixed objects and properties.

This commission of the Ministry and the Yugoslav Army has worked out a *manual for the assessment of war damages*, which contains the instruction on the manner of assessment of war damages, with corresponding forms; the price list of items of armament and military equipment and of their repair; and the survey of life-time of items of the armament and military equipment.

In this process attention was paid to ensuring a simple and easy manner of assessment (registration and evaluation) of war damages, and to the inclusion of all kinds of damages and of all items of armament, equipment and installations that have been destroyed, damaged and spent. In this manner should be gathered all data (material and by value) by which the definite assessment of war damages will be attained.

Operational management of traffic and transportation processes in a corps operation

M Sc Miloš Arsić, Lt. Colonel

The author analyses problems of management of traffic and transportation support in a corps operation, and the possibility for application of modern technology in the ensuring of high quality of management of this support.

The system of traffic and transportation support belongs to the group of organizational systems with complex hierarchy, structure and highly expressed entropy. Therefore corresponding measures and solutions of problems, i. e. reduction of the entropy, should be continuously undertaken. The efficient management of the system can be, argues the author, attained by organizing the system in the peace-time in such ways that it can function in war with as little adaptation as possible. This can be accomplished by planned improvement of its organization and by its equipping with modern technical means and equipment, by introduction of modern technology and by improving the existing normative regulations.

Totalitarian character of modern globalism

Milan V. Petković, Colonel

With the newest developments in the Balkans, and particularly with the war waged by the North-Atlantic Pact against FR Yugoslavia, has been commenced a new stage in the history and practice of warfare and in international political, legal and other relations. Even though at least two postulates of the international policies have been violated: sovereignty of nation-states and the UN Chapter, most of international relevant factors,

the world organization (the UN Security Council) in the first place, did not show any reaction.

In the NATO aggression against FRY came to an expression a „new form of hegemony“ of the USA and the „architects“ of the so called new world order, shrouded by the cloak of the western globalism and justified by the „struggle for human rights“ and the „rights of imperilled minorities“. This „new“ totalitarianism not only resembles the notorious nazi-fascistic one but is in many ways identical, and even worse, with the one practiced in the Mussolini's Italy, the Hitler's Germany and the third member of the Axis – Japan, or the Caudillo's Spain. The difference between them is in the global-historical circumstances in which they emerged and existed: the „old“ ones emerged in the one-party milieu while the „new“ one (globalism) is still coquetting with the liberal democracy and „classic“ democratic institutions, at least up to a certain degree and as long as it is convenient to the creators and protagonists of the „new world order“.

The consequence of the advancement based on globalism is the violation of rights of small nations and still not shattered countries, and forcing them to waive their sovereignty, or part of it, over their own territory and to place themselves „voluntarily“ under „protection“ of powerful countries, headed by the United States of America.

Different views on meaning of the notion of patterns of war

M Sc Nikolaj Marčesku, Colonel, retd.

In our and foreign literature the notions of patterns and regularities of war, as well as their relation with the notion of laws of war, are interpreted in various ways.

The author cites characteristic interpretations of these notions in our and foreign literature. On the basis of their analysis he concludes that the term of patterns (regularities) of war should denote objective characteristic phenomena, processes and trends in war that result from action of one or several laws of war. In addition to this he defines the relation between the notions of patterns and regularities.

In the closing part of the article the author suggests the ways of utilization of the terms of patterns or regularities in our doctrinal literature and military theory.

Knowledge and use of our and foreign languages in the Yugoslav army

Dušan Isaković, Lt. Colonel, retd.

Views and suggestions concerning the need for a good knowledge and right use of the „general“ and „official“ forms of the Serbian language in the Yugoslav Army in: communication between its members, commands and staffs; command and control processes; training and other activities; working out of regulations, manuals, instructions, and the like. Further on,

the author points out ways for the improvement of knowledge of the Serbian language in the ranks of cadres of the Yugoslav Army.

The author considers that the officers of our Army must be familiar also with foreign languages, so that they can monitor the development of foreign military doctrines and technology as published in foreign military and other expert literature, and suggests the ways in which these officers should study foreign languages and maintain the knowledge attained in this domain.

Archibald Reiss on crimes perpetrated by Austro-Hungarians, Bulgarians and Germans in Serbia during the first world war

Prof. D Sc Miloje Pršić, Colonel

The 20th century will be noted in the history of the Serbian people as the century in which the Serbs were three times subjected to crimes, massive sufferings, devastations and destructions of their material assets (1914–1918, 1941–1945, 1991–1999). Therefore no other topic from the history of the Serbian people provokes so great attention not only of scientists but also of the widest public as the sufferings of the Serbian people in the 20th century.

Since this is the eighty first year from the end of First World War and seventy years elapsed from the death of Archibald Reiss, the author draws attention of readers to the Reiss's works, particularly to those wherein he presented, precisely and with ample facts and arguments, the truth on crimes perpetrated on the Serbian people by the Austro-Hungarians, Germans and Bulgarians from July 1914 till the end of 1918, i. e. during the First World War.

Bataille pour Kosovo et Métohija – Histoire, état actuel, perspectives

Prof. dr Dragan Simeunovic

Les événements actuels tragiques sur Kosovo et Métohija ont leur préhistoire dans le changement graduel violent des rapports des groupes ethniques sur cet espace, avant tout les Serbes et les Albanais. Pour prévoir le futur avec un degré acceptant de probabilité et la bataille spécifique pour Kosovo et Metohija, il faut faire un inventaire historique des conditions sociales, historique et autres.

Il s'agit de la tragédie du peuple serbe et des minorités non-albanais se trouvant sur place, qui est provoquée par une action anachrone suivi par la politique sauvage de l'Albanie voisine qui trouvait un instrument de réalisation de sa rêve maniacale concernant la „Grande Albanie“ construite par la prise en force du sol serbe, centre de la culture, histoire et émotions serbes. Au moment de jonction des intérêts albanais et des plans des pays riches et puissants de l'Europe et du monde, ils ont déclenché une agression terroriste, après l'arrivée de KFOR qui est venu, comme on dit, pour assurer la sécurité de tout citoyens dans Kosovo et Métohija.

Perspectives de la résolution de problème de Kosovo dépend des relations complexes, internationales, géopolitiques, à partir de fait que „pour le moment KFOR et 'UCK' tentent à être la force principale“ ce que peut provoquer leur affrontement dans le futur. En effet, les Albanais doivent comprendre que les Américains en tête de l'OTAN ne veulent leur donner Kosovo après sa prise des Serbes. Dans les plans stratégiques des EUA concernant leur position en Europe, on prévoit une durée longue de séjours de l'OTAN (avant tout les forces américaines) sur le sol de Kosovo et Metohija que celui désiré par les Albanais.

Pouvoir militaire de l'union Européenne

Mr Vojislav Krsic

Union européenne, comme construction sociale spécifique, a un rôle important dans la structure de communauté internationale et une grande influence sur les rapports interntionaux dans le domaine politique, économique et militaire, ainsi que dans des autres domaines de la vie. Auteur tente à montrer l'organisation spécifique de cette communauté à cause de création de l'image complète de l'Union à partir de sa naissance historique (de l'idée utopiste à la création de l'union), son objectif à atteindre et sa structure.

Auteur montre aussi les formes spécifiques de son organisation militaire, en accentuant les rapports entre UE, OTAN et Union ouesteuropéenne, se référant à la triade. Sauf cela, en utilisant les index correspondants, il montre les sources et les potentiels militaires de l'Union Européenne et l'Union Ouesteuropéenne. Dans les formes existantes de l'organisation, Union ouesteuropéenne est une forme particulière de l'organisation de l'Union Eruopéenne. Gependant, elle n'a pas encore les formes solides de l'organisation comme la forme donnée dans l'Union Européenne. C'est pourquoi dans cet article on montre ses caractéristiques spécifiques en donnant un aperçu court des ses actions.

Aporiaes normatives de l'évacuation comme mesure de protection et de sauvetage

Dr Mile Rakic

Dans cet article on accentue les mesures de protections et de sauvetage qui ne sont pas définis comme éléments de protection civile, ainsi que des mesures que l'on mentionne comme évacuation et, partiellement, protection. Auteur montre l'absence de la logique durant le processus de choix de priorité de l'évacuation et de mouvement et confirme que le critère de base doit être catégorie des habitants et le degré de menace courant vers les habitants en cours de l'évacuation.

Auteur montre le fait que la détermination claire du tèrme évacuation a le point de départ dans la définition théorique du problème ce qui est important pour la gégulation législative de la question et fude complexe de tous ces problèmes. A la fin, dans l'article on a montré quelque points de vue sur l'évacuation dans les conditions contemporaines.

Déterminantion dégâts de guerre en ministère fédéral de défense et dans l'armée de Yougoslavie

Dr Bosko Nadoveza, Colonel

La détermination des dégâts de guerre faits par l'agresseur contre notre pays est un devoir extrêmement important et complexe, qui doit être accompli de façon organisée, planifiée et scientifique. Le gouvernement fédéral a créé une Commission de détermination des degâts de guerre au niveau des républiques fédérales et de l'Armée. Par ordre du ministre de défense on a formé une Commission MFD et AY pour détermination des dégâts avec deux souscommissions: pour les choses mobiles et pour les choses immobiles.

Cette Commission a fait le *Manuel pour détermination des dégâts* dans lequel on voit: Conseils pour la façon de détermination des dégâts de guerre MFD et AY avec les grilles et applications correspondantes; Liste des prix

de l'armement et de l'équipement militaire, leur réparation et autres et Liste de durée d'exploitation des moyens techniques.

On a tenté d'assurer un processus simple et facile de détermination (listing et évaluation) des dégâts de guerre dans lequel on voit tous les types de dégâts ainsi que les matériels anéantis, endommagés ou usés. De cette façon on foit arriver aux données (naturelles et de valeur) à l'aide desquelles on peut calculer les dégâts réels de guerre.

Direction opérationnelle des processus de circulation et de transport durant une opération de corps d'armée

Mr Milos Arsic, Lieutenant-Colonel

Auteur fait une analyse de direction des processus liés à la circulation durant une opération de Corps d'Armée des possibilités d'application des technologies contemporaines visant à assurer une qualité dans le système de circulation.

Le système de circulation appartient au groupe des systèmes organisationnels avec une chiérarchie complexe, structure et entropie accentuée. A cause de cela il faut entreprendre des mesures correspondantes en vue de diminuer les effets de l'etropie. Direction qualitative du système, auteur estime, peut être assurer par l'éducation du système durant la paix de façon que ce système fonctionne avec succès durant la guerre. On peut arriver à ce point par une organisation planifiée et une modernisation par des moyens techniques contemporains, par des technologies modernes et par l'amélioration de la législative existante.

Caractère totalitaire de mondialisme contemporain

Milan V. Petkovic, Colonel

Les évènements les plus ressentis sur les Balkans, surtout la guerre menée par l'OTAN contre la Yougoslavie, ont déclenché une nouvelle étape dans l'histoire et dans la pratique de la guerre et des rapports internationaux, politiques, juridiques et autres. On a violé deux postulats de la politique internationale au moins: souveraineté des Etats nationaux et la Charte des Nations Unies; la plupart des éléments relevant internationaux, y compris les Nations Unies (Conseil de Sécurité premièrement), n'a réagi point.

Durant l'agression de l'OTAN contre la Yougoslavie on a vu apparaitre „nouvelle sorte d'hégémone“ des EUA et des „architectes“ du soitdisant nouvel ordre mondial, couvert par le mondialisme de l'Ouest et expliqué par le „combat pour les droits de l'homme“, ainsi que les „droits des minorités menacées“. Ce „Nouveau“ totalitarisme est semblables au totalitarisme nazi-fasciste, même identique, si non plus mauvais de celui pratiqué dans l'Italie de Mussolini, l'Allemagne d'Hitler, Japon „tri-axial“ ou l'E-

spagne de Caudillo. On voit quand-même les différences: celui „ancien“ a été né dans le milieu unipolitique, celui „nouveau“ (mondialisme) est encore en bon relation avec la démocratie libérale, au moins jusqu'à un certain moment c'est-à-dire jusqu'au point correspondant aux intérêts des créateurs et protagonistes du „nouvel ordre mondial“.

La conséquence de cet approche, au point de vue mondialisme, est violation des droits des pays non-développés et des petits peuples, déclaration de donne de souveraineté (ou de partie de souveraineté) prise par force de la part des puissants et demande aux puissants de prendre „volontairement“ les petits pays sous protection.

Compréhensions différents de signification du terme lois de guerre

Mr Nikolaj Marcesku, Colonel en retraite

Dans notre et la littérature étrangère, le terme montrant la lois de guerre a les significations différentes.

Auteur montre les nuances caractéristiques du terme, trouvés dans la littérature. A la base de ces analyses on fait une conclusion qui comprend les apparitions caractéristiques et tendances durant la guerre. Sauf cela, il fait un rapport entre les termes différents. A la fin, auteur propose l'emploi du terme dans notre littérature doctrinale et dans la théorie militaire.

Connaissance et emploi de notre et des langues étrangères dans l'armée de Yougoslavie

Dusan Isakovic, Lieutenant-Colonel en retraite

Article contient l'opinion et suggestions de l'auteur concernant le besoin de bonne connaissance et de l'emploi correcte de langue serbe „en général“ et „officiel“ dans l'Armée de Yougoslavie, au cours de communication entre leur membres, état-majors et postes de commandement, durant l'entraînement et des autres activités de l'Armée, à l'occasion de composition des règlements, manuels et autres documents écrits etc. Sauf cela, il montre une nécessité de développement de terminologie militaire et propose la façon de perfectionnement de connaissance de la langue serbe de la part des soldats professionnels de l'Armée.

Auteur estime que les officiers de notre armée doivent connaître les langues étrangères à cause de nécessité de la poursuite de la pensée militaire étrangère et de la technologie en utilisant la littérature militaire et autre et offre suggestions au point de vue organisation d'apprentissage et de maintien de la connaissance de langue de la part des officiers de l'Armée de Yougoslavie.

Archibalde Reiss parlant des crimes des Austro-Hongrois, Bulgares et Allemands en Serbie durant 1914-1918

Prof. dr Miloje Prsic, Colonel

Dans l'histoire du peuple serbe, le XX siècle restera comme le siècle durant lequel les Serbes ont été exposés à la torture massive, crimes, anéantissement des biens, trois fois (1914-1918, 1941-1945, 1991-1999). A cause de cela, il n'existe pas le thème de l'histoire du peuple serbe qui ne provoque pas tant d'attention, non seulement des savants, mais aussi de l'opinion publique, comme le thème sous le titre „Tortures contre les Serbes durant le XX siècle“.

Etant donné que cette année présente quatre-vingt-unième anniversaire de la mort de Archibalde Reiss, auteur dans l'article évoque son oeuvre, en particulier ses travaux dans lesquels il montre la vérité concernant les crimes comises contre les Serbes par les Allemands, Austro-Hongrois et Bulgares dans la période de juillet 1914, à la fin de 1918, c'est-à-dire durant la Première guerre mondiale.

Kampf um Kosowo-und-Metohija – die Geschichte, der gegenwärtige Zustand und die Perspektiven

Prof. Dr. Dragan Simeunović

Die aktuellen tragischen Ereignisse auf Kosowo-und-Metohija haben ihre Vorgeschichte in der allmählichen gewaltsamen Änderung des Prozentverhältnisses zwischen den ethnischen Gruppen in diesem Gebiet, vor allem den Serben und den Albanern. Um die künftige Entwicklung des eigenartigen Kampfes um Kosowo-und-Metohija als einer logischen Folge der seit langem begonnenen und durch Jahrzehnte offensichtlichen Vorgänge des ethnischen Pogroms gegen die Serben mit möglichst hohem Grad der Wahrscheinlichkeit voraussagen und die derzeitige Aggression und die aktuellen Gewalttaten an den Serben und den Montenegrinern besser begreifen zu können, sollte hier ein historischer Überblick über die Situation auf Kosowo-und-Metohija gegeben werden.

Es handelt sich um die tragische Lage der serbischen Nation und der anderen Völker und Nationalminderheiten auf Kosovo-und-Metohija, welche durch die anachronistische, politisch verbrecherische und separatistische Aktion des benachbarten Albaniens bedingt ist, das in seinem Nationalminderheit auf dem jugoslawischen Boden ein Mittel zur Verwirklichung seiner großenwahnisinnigen Neigung, den Traum von dem „Großen Albanien“ durch den Raub des tausendjährigen Zentrums der Kultur, der Geschichte und der Hauptquelle der vaterländischen Gefühle der serbischen Nation zu erfüllen, gefunden haben. Als diese Neigungen Albaniens mit den Interessen der derzeitig militärisch und wirtschaftlich mächtigsten Staaten der Welt in Einklang kamen, brach diese Gewalt aus, die eine ständige Mittäterin der Bedrohung der nichtalbanischen, besonders der serbischen, Bevölkerung auf Kosowo-und-Metohija war, und eben in der Form der internationalen Aggression und des Terrorismus, nachdem die KFOR-Truppen, die allen Bürgern auf Kosowo-und-Metohija die Sicherheit zu gewährleisten wären, angekommen waren.

Die Perspektiven der Lösung des Problem von Kosowo-und Metohija hängen von der komplexen internationalen geopolitischen Relationen ab, zuerst davon, daß derzeitig auf Kosowo-und-Metohija sowohl KFOR als auch die sog. Befreiungsarmee Kosowas die Hauptrolle haben wollen, was künftig die Grundlage für ihr gegenseitiges Widersetzen sein könnte. Die Albaner sollten nämlich eben begreifen, daß die Amerikaner mit der NATO an der Spitze nicht beabsichtigt haben, Kosowo-und-Metohija von den Serben wegzunehmen, um es dann den Albanern zu überlassen, sondern um es für sich zu behalten. In den strategischen Plänen der Vereinigten Staaten von der Erhaltung dieser Großmacht auf dem europäischen Boden werde

ein Aufhalten der NATO, vor allem der amerikanischen Truppen, auf Kosowo-und-Metohija vorgesehen, das viel länger dauern werde als es die Albanern möchten.

Die militärische Macht der Europäischen Union

M. Sc. Vojislav Kršić

Die Europäische Union als ein spezifisches gesellschaftliches Gebilde hat eine bedeutende Rolle in der Struktur der internationalen Gemeinschaft und einen großen Einfluß auf die internationalen Beziehungen in dem politischen, wirtschaftlichen und militärischen Bereich sowie auf die anderen Lebensbereiche. Der Autor möchte auf die Besonderheiten der Militärorganisation der EU hinweisen, und um eine vollständige Vorstellung von der EU zu bilden, geht er von ihrer Geschichte (von den Ideen der Utopisten bis zur Gründung der Union), den Zielen und der Struktur aus.

Der Autor weist auf die spezifischen Formen der militärischen Organisation hin, wobei die Beziehungen zwischen der EU, der NATO und der WEU betont werden, die sich an dem Modell der Triade am besten erkannt werden können. Außerdem werden die Quellen und die militärischen Potentiale der EU und der WEU gezeigt, wobei die bestimmten Angaben benutzt werden.

In den bestehenden Organisationsformen ist die WEU eine besondere Form der militärischen Organisation der EU. Sie hat aber keine festen Organisationsformen im Rahmen der EU bekommen, so daß in diesem Artikel auf ihre Besonderheiten und Charakteristiken hingewiesen wird. Es wird auch ein kurzer Überblick über ihre bisherigen Aktionen gegeben.

Die Aporien der Normen für die Evakuierung als Maßnahme zu dem Schutz und der Rettung

Dr. Mile Rakić

In diesem Artikel wird hervorgehoben, daß die Maßnahmen zu dem Schutz und der Rettung durchs Gesetz nicht als ein Element des Zivilschutzes definiert und daß von allen Maßnahmen nur die Evakuierung und die Teilversetzung erwähnt werden. Die Autorin weist darauf hin, daß man während der Entscheidung darüber, wer zu evakuieren oder versetzt ist, unlogisch handeln könnte. Es ist nämlich unbegründet, zu behaupten, das Grundkriterium für die Evakuierung sei die Kategorie der Bevölkerung und für die Teilversetzung das Grad der Bedrohung des Gebiets, aus dem die Bevölkerung evakuiert wird.

Die Autorin weist auch auf die Tatsache, daß eine klare begriffliche und terminologische Bestimmung der Evakuierung der Ausgangspunkt für ihre theoretische Definierung ist und daß die vollständige theoretische

Bestimmung dieser Problematik sowohl für eine möglichst klare und exakte normativrechtliche Regulierung als auch für ein möglichst komplexes Umfassen aller Elemente der Vorbereitung und Durchführung dieser Maßnahme sehr wichtig ist. Am Ende des Artikels werden einige Ansichten über die Evakuierung in den gegenwärtigen Umständen gegeben.

Die Ermittlung des Kriegsschadens in dem Ministerium für Verteidigung und der Armee Jugoslawiens

Oberst Dr. Boško Nadoveza

Die Ermittlung des Kriegsschadens, den der Aggressor Jugoslawien zugefügt hat, ist eine außerordentlich wichtige und komplexe Aufgabe, die geplant, organisiert und fachkundig erledigt werden sollte.

Die jugoslawische Regierung hat eine Kommission für die Ermittlung des Kriegsschadens eingesetzt und die Einsetzung der Kommissionen in den Republiken und der Armee angeordnet. Durch die Anordnung des Ministers für Verteidigung wurden die Kommission des Ministeriums für Verteidigung und der Armee Jugoslawiens für die Ermittlung des Kriegsschadens und die zwei Unterkommissionen – für die Mobilien und die Immobilien – eingesetzt.

Die Kommission des Verteidigungsministeriums und der Armee hat das „Handbuch für die Ermittlung des Kriegsschadens“ erstellt. Dieses Handbuch umfasst auch die Anweisung für die Ermittlung des Kriegsschadens in dem Ministerium für Verteidigung und der Armee Jugoslawiens, mit den entsprechenden Formularen, die Preisliste der Bewaffnung und der Militärausrüstung sowie ihrer Reparatur und die Übersicht der Lebensdauer der technischen Mittel.

Es wird danach getrachtet, ein einfaches und leichtes Verfahren für die Ermittlung (der Zählung und der Bewertung) der Kriegsschadens auszuarbeiten, um alle Arten des Kriegsschadens und alle Mittel, die zerstört, beschädigt oder verbraucht sind, durch dieses Verfahren aufzufassen. Auf diese Weise sollte man die Angaben von den Naturalgaben und dem Werten zu gewinnen, mittels denen der reale Kriegsschaden festgestellt werden könnte.

Die Operativsteuerung von Prozessen des Verkehrs und des Transports in einer Korpsoperation

Oberstleutnant M. Sc. Miloš Arsić

Der Autor analysiert die Probleme der Steuerung von Prozessen des Transports in einer Korpsoperation und die Möglichkeiten der Anwendung der modernen Technologien, die eine qualitative Steuerung vom System des Transports versorgen sollten.

Das System des Transports gehört zu der Gruppe der Organisationssysteme mit der komplexen Hierarchie und Struktur und sehr ausgeprägten Energieverschwendung. Es sollten deshalb die entsprechenden Maßnahmen und Handlungen ständig ergriffen werden, um die Probleme zu lösen bzw. die Energieverschwendung zu vermindern. Eine qualitative Steuerung, so der Autor, könnte gesichert werden, falls man das System im Frieden so gestaltet, daß es im Krieg mit möglichst wenig Änderungen erfolgreich funktioniert. Dies kann durch die geplante Weiterentwicklung der Systemorganisation, die Ausrüstung mit den modernen technischen Mitteln, die Einführung der modernen Technologien und die Verbesserung der bestehenden Normen erzielt werden.

Der totalitaristische Charakter des modernen Mondialismus

Oberst Milan V. Petković

Mit den neuesten Ereignissen auf dem Balkan und besonders mit dem Krieg, den der Nordatlantikpakt gegen BR Jugoslawien geführt hat, wurde eine neue Entwicklungsphase in der Geschichte und der Praxis der Kriegführung und der internationalen, politischen, völkerrechtlichen und anderen Beziehungen begonnen. Es wurden zumindest zwei Postulate der internationalen Politik – die Souveränität der Nationalstaaten und die UN-Charta – verletzt, ohne daß die meisten international relevanten Faktoren, einschließlich der Vereinten Nationen selbst (besonders Sicherheitsrat), dabei überhaupt reagiert haben.

In der Aggression der NATO gegen BR Jugoslawien kam eine „neue Art der Hegemonie“ der Vereinigten Staaten und der „Architekten“ der sog. neuen Weltordnung zum Ausdruck. Diese Hegemonie wird mit dem westlichen Mondialismus bemäntelt und durch den „Kampf um die Menschenrechte und die Rechte der bedrohten Minderheiten“ gerechtfertigt. Der „neue“ Totalitarismus ist dem faschistisch-nationalsozialistischen nicht nur ähnlich, sondern in vielen Punkten identisch. Er ist einigen seinen Eigenschaften nach schlechter als derjenige, der in Mussolinis Italien, Hitlers Drittem Reich, Japan der Dreimächtepakt oder Francos Spanien „eingeübt“ worden war. Der Unterschied kann in dem weltgeschichtlichen Milieu dieser Totalitarismen festgestellt werden. Der „alte“ Totalitarismus entstand in einem Einparteiensystem und der „neue“ Totalitarismus (Mondialismus) kokettiert noch mit der liberalen Demokratie und den „klassischen“ Institutionen der Demokratie, zumindest bis zum gewissen Grad und wenn das den Schöpfern und Protagonisten der „neuen Weltordnung“ von Nutzen ist.

Die Folgewirkung des Auftretens vom Standpunkt des Mondialismus aus ist es, daß die Rechte der kleinen Nationen und der Entwicklungsländer übertreten werden und daß sie dazu genötigt werden, auf die Souveränität über eigenes Territorium vollständig oder teilweise zu verzichten und sich dem „Schutz“ der mächtigen Staaten, mit den Vereinigten Staaten an der Spitze, „freiwillig“ zu unterstellen.

Die verschiedenen Auffassungen von der Bedeutung des Begriffs der Gesetzlichkeit des Krieges

Oberst a. D. M. Sc. Nikolaj Marčesku

In der jugoslawischen und der ausländischen Fachliteratur hat der Begriff, der durch die Termini *Gesetzlichkeit* bzw. *Gesetzmäßigkeit des Krieges* bezeichnet wird, verschiedenen Bedeutungen. Solche Verschiedenheiten weist auch das Verhältnis dieser Termini zum Begriff *Gesetz des Krieges*.

Der Autor gibt die charakteristischen Auffassungen vom Begriff *Gesetzlichkeit* bzw. *Gesetzmäßigkeit* an, die in der jugoslawischen und der ausländischen Fachliteratur vorhanden sind. Auf Grund der Analyse dieser Auffassungen beschließt der Autor, daß man unter der *Gesetzlichkeit* bzw. der *Gesetzmäßigkeit* die objektiven charakteristischen Erscheinungen, Prozesse und Tendenzen im Krieg verstehen sollte, welche die Ergebnisse der Wirkung eines oder mehrerer Gesetze sind. Außerdem definiert der Autor das Verhältnis zwischen den Begriffen *Gesetz* und *Gesetzlichkeit*.

Am Ende schlägt der Autor vor, wie man den Begriff *Gesetzlichkeit* bzw. *Gesetzmäßigkeit* in unserer Fachliteratur und der Militärtheorie benutzen sollte.

Die Kenntnis und der Gebrauch der Muttersprache und der Fremdsprache in der Armee Jugoslawiens

Oberstleutnant a. D. Dušan Isaković

Der Artikel beinhaltet die Ansichten und die Vorschläge des Autors über das Bedürfnis nach der guten Kenntnis und dem richtigen Gebrauch der „allgemeinen“ und „amtlichen“ serbischen Sprache in der Armee Jugoslawiens und der Kommunikation zwischen den einzelnen Angehörigen der Armee, den Kommandos und den Stäben, in der Führung und dem Kommandieren, der Erziehung und anderen Aktivitäten der Armee sowie bei der Ausarbeitung der Regel- und Handbücher und Anweisungen. Der Autor weist auf die Notwendigkeit der Entwicklung der militärischen Terminologie hin und schlägt die Weisen für die Fortentwicklung der Kenntnis der serbischen Sprache bei der ständigen Aufstellung der Armee vor.

Der Autor ist der Meinung, daß die Offiziere der jugoslawischen Armee die Fremdsprachen können müßten, um sich durch die militärische und andere Fachliteratur mit dem ausländischen Militärgedanke und der Technologie bekanntmachen zu können. Es werden auch die Vorschlägen bezüglich der Organisation des Unterrichts und der Bewahrung der erworbenen Kenntnisse der Fremdsprachen bei der Offiziere der Armee Jugoslawiens gegeben.

Archibald Reis über die Verbrechen der Österreich-Ungarn, Bulgaren und Deutschen in Serbien von 1914 bis 1918

Oberst Prof. Dr. Miloje Pršić

In der Geschichte des serbischen Volkes wird das 20. Jahrhundert als das Jahrhundert eingetragen werden, in dem die Serben den Verbrechen dreimal ausgesetzt waren: den Massenleiden, der Zerstörung und der Vernichtung der materiellen Güter (1914–1918, 1941–1945 und 1991–1999). In der gegenwärtigen Zeit erregt deshalb kein Thema aus der Geschichte des serbischen Volkes eine so große Aufmerksamkeit und Neugier als das Thema „Die Leiden des serbischen Volkes im 20. Jahrhundert“, und daß nicht nur in den Fachkreisen, sondern auch in der breitesten Öffentlichkeit.

Da es heute einundachtzig Jahre seit dem Ende des Ersten Weltkrieges und siebenzig Jahre seit dem Tode von Archibald Reis sind, erinnert der Autor in dem Artikel an die Werke von Reis, besonders diejenigen, in denen er exakt und argumentiert die Wahrheit von den Verbrechen, welche die Österreich-Ungarn, Deutschen und Bulgaren in Serbien von Juli 1914 bis zum Ende 1918 gegen die Serben begangen hatten, ans Licht gebracht hat.

Битва за Косово и Метохию – история, актуальное состояние и перспективы

Проф. д-р Драган Симеунович

Актуальные трагические события в Косово и Метохии имеют свою предварительную историю, заключающуюся в постепенном и насильственном изменении процентуального взаимоотношения этнических групп на этом пространстве, прежде всего сербов и албанцев. Чтобы можно было предвидеть с предельной степенью вероятности будущее своеобразной битвы за Косово и Метохию, как логическое последствие давно начатых и веками непрекращающихся процессов этнического погрома сербов, а также, чтобы лучше понять, почему все это в настоящее время – начиная с агрессии, кончая с актуальным насилием над сербами и черногорцами в Косово и Метохии – случается, автором предоставляется исторический обзор обстоятельств на косметской земле.

Речь идет о трагике положения сербского народа и других народов и национальностей в Косово и Метохии, сложившегося в результате анахронической, политическо-разбойнической сепаратистской акции соседней Албании, обнаружившей в своем национальном меньшинстве на территории Югославии инструмент для осуществления своих мегаломанических стремлений, овалплощающихся в болезненных сновидениях о „Большой Албании“, в отнятии тысячелетнего центра культуры, истории и главного источника патриотических чувств сербского народа. Когда стремления Албании совпали с интересами в настоящий момент в военном и экономическом отношении самых мощных государств мира, насилие, являвшееся постоянным фактором угрозы неалбанскому, в частности сербскому населению в Косово и Метохии, вспыхнуло – и в агрессивской международной и в террористской формах – после размещения там сил КФОР-а, цель которых, якобы, заключалась в обеспечении безопасности всех граждан в Косово и Метохии.

Перспективы решения косовской проблемы зависят от сложных международных взаимоотношений, начиная с того, что в „настоящий момент в Косово и КФОР и „ОАК“ пытаются стать „главными“, что может быть основой для их будущих столкновений. На самом деле албанцам еще предстоит понять, что американцы во главе с НАТО не пытаются взять Косово у сербов, для того, чтобы его им дать, но для того, чтобы удержать его для себя. Также, в стратегических планах США о присутствии этой сверхдержавы на территории Европы предусматривается срок оставания НАТО (прежде всего американских сил) на территории Косово и Метохии, гораздо превышающий желания албанцев.

Европейский союз как специфичное общественное творение играет важную роль в структуре международного содружества и обладает большим влиянием в международных отношениях в политической, экономической и военной сферах, а также в других областях жизни. Автор стремится указать на специфичность, его военной организации, причем, с целью создания целостного представления об Европейском союзе, он исходит из его исторического становления (начиная с идей утопистов, вплоть до создания союза).

Автором указывается на специфичные формы военной организации, причем подчеркиваются взаимоотношения ЕС, НАТО и Западно-европейского союза, которые лучше всего выявляются по модели триад. Кроме этого, пользуясь определенными показателями, он указывает на источники и военные потенциалы ЕС и Западноевропейского союза.

В существующих организационных формах особой формой является форма военной организации Европейского союза. Однако, она пока не получила свое окончательное оформление в рамках ЕС, в связи с чем в статье указывается и на ее специфичности и характеристики, а дается и краткий обзор ее акций.

Нормативные апории эвакуации, как меры защиты и спасания

Д-р Миле Ракич

В статье подчеркивается, что меры защиты законом не определяются как элемент гражданской защиты, а также, что из числа всех мер упоминаются только эвакуация и укрывание. Автором указывается на нелогичности при определении, кто будет эвакуироваться, а кто перемещаться, ибо нет основания утверждать, что основным критерием эвакуации является категория населения, а перемещения – степень угрозы территории, с которой население эвакуируется.

Автором указывается на факт, что определение понятия эвакуации, включая и ее терминологическое определение, является основной исходной точкой ее теоретического определения, а более полное теоретическое определение этой проблематики является важным, как для ее более четкой и точной нормативно-правовой регуляции, так и для более полного комплексного ознакомления со всеми элементами подготовки и проведения этих мер. В конце статьи даются некоторые взгляды на эвакуацию в современных условиях.

Определение военного ущерба в Союзном министерстве обороны и Войске Югославии

Д-р Бошко Надовеца, полковник

Определение военного ущерба, нанесенного агрессором нашей стране, является исключительно важной и комплексной задачей, ко-

торию необходимо планомерно, организованно и квалифицированно решить.

Союзным правительством создана Комиссия по определению военного ущерба, а также постановлено создать сформирована Комиссия СМО и ВЮ по определению военного ущерба с двумя подкомиссиями: по движимому и недвижимому имуществу.

Комиссией СМО и ВЮ сочинено *Посебие по уточнению военного ущерба в СМО и ВЮ* с соответствующими сопровождающими документами: *Прейскурант вооружения и военного оборудования и их ремонта и Обзор века жизни технических средств*.

Преследовалась цель обеспечить простой и легкий метод определения (перепись и оценка) военного ущерба, а также охватить все виды ущерба и все средства, уничтоженные, поврежденные или израсходованные. Таким способом предусматривается обеспечить данные (натуральные и ценностные), посредством которых можно определить действительный военный ущерб.

Оперативное управление процессами сообщения и транспорта в корпусной операции

Канд. наук Милош Арсич, подполковник

Автором подвергаются анализу проблемы управления процессами транспортного обеспечения в корпусной операции и возможности применения современных технологий в обеспечении качественного управления системой транспортного обеспечения.

Система транспортного обеспечения относится к группе организационных систем со сложной иерархией, структурой и весьма выраженной энтропией. Поэтому необходимо непрерывно предпринимать соответствующие меры и поступки, с целью решения проблем, т. е. сокращения энтропии. Качественное управление системой, считает автор, достигается такой подготовкой системы в мирное время, которая обеспечивает ее успешное функционирование в военное время с весьма небольшими изменениями. Этого можно добиться планомерным усовершенствованием организации системы и ее оснащением современными техническими средствами, внедрением современных технологий и улучшением нормативных документов.

Тоталитарный характер современного мондиализма

Милан В. Петкович, полковник

Новейшими событиями на Балканах, в частности войной, развернутой НАТО силами против СР Югославии, начался новый этап истории и практики ведения войны и международных политических, правовых и других отношений. Ими нарушено не менее двух постулатов международной политики: суверенитет национальных государств и Устав ООН, причем большинство международных важных факторов, в том числе и

мировая организация (в частности Совет безопасности ООН) воздержался реагировать, любым способом.

В агрессии НАТО на СРЮ проявился „новый вид гегемонии“ США и „архитекторов“ так называемого нового мирового порядка, прикрытый плащом западнического мондиализма и оправдываемый „борьбой за права человека“ и „права находящихся под угрозой меньшинств“. „Новый“ тоталитаризм не только похож на тот фашистско-нацистский, но во многом они идентичны, даже хуже того „практикуемого“ в Италии Муссолины, Германии Гитлера и „трехосевой“ Японии, или Испании каудильо. Разница заключается в мирово-исторических обстоятельствах проявления этих тоталитаризмов: тот „старый“, появившийся в однопартийной среде, и „новый“ тоталитаризм, (мондиализм), все еще кокетничающий с либеральной демократией и „классическими“ демократическими институтами, хоть до того времени, пока это устраивает создателей и исполнителей „нового мирового порядка“.

Последствием выступлений с позиции мондиализма является попрание прав малых народов и в экономическом отношении неразвитых стран, а также попытки заставить их отказаться полностью (или частично) от суверенитета над собственной территорией и „добровольно“ подвергнуть себя „защите“ мощных государств, во главе которых находятся США.

Различные толкования значения понятия закономерность войны

Канд. наук Николай Марческу, полковник в отставке

В нашей и иностранной литературе понятие, обозначающееся терминами закономерность и законность войны, обладает различными значениями, как и их отношение с понятием закона войны.

Автором приводятся различные толкования понятия закономерность, т. е. законность, в нашей и иностранной литературе. На основании их анализа им делается вывод, что под закономерностью (законностью) подразумеваются объективные характерные явления, процессы и тенденции в войне, являющиеся результатом действия одного или нескольких законов. Кроме этого, им определяется и взаимоотношение понятий закон и закономерность.

В конце автор предлагает способ использования термина закономерность, т. е. законность, в нашей доктринарной литературе и военной теории.

Владение и употребление нашего и иностранных языков в Войске Югославии

Душан Исакович, подполковник в отставке

В статье содержатся мнение и предложения автота, связанные с необходимостью хорошего владения и правильного употребления „общего“ и „службеного“ сербского языка в Войске Югославии в комму-

никации между его личным составом, командованиями и штабами, в процессе управления и командования, обучения и других активностей Войска, при составлении правил, пособий и инструкций и т. д. Кроме того, что указывает на необходимость развития военной терминологии, автор предлагает и методы совершенствования знаний сербского языка личного состава Войска Югославии.

Автор считает, что офицеры нашего Войска должны владеть иностранными языками, с целью ознакомления с иностранной военной мыслью и технологией посредством иностранной военной и другой специальной литературы, а также дает предложения по организации изучения и сохранения знаний иностранных языков офицерами Войска Югославии.

Арчибалд Райс о преступлениях австро-венгров, болгар и немцев в Сербии 1914–1918 гг.

Проф. д-р Милое Пршич, полковник

В истории сербского народа XX век останется записанным, как век, в котором сербы три раза подвергались преступлениям – массовым страданиям, разрушениям и уничтожению их материальных благ (1914–1918, 1941–1945, 1991–1999). По этой причине нету темы, которая бы вызывала такой большой интерес и любознательность, не только ученых, но и более широкой общественности, какой вызывает тема *Страдания сербского народа в XX веке*.

Будучи в этом году исполняется 81 год со дня окончания Первой мировой войны и 70 лет со дня кончины Арчибалда Райса, автор в статье напоминает о его произведениях, в частности о тех, в которых он точно и аргументированно высказывает правду о преступлениях, совершенных над сербами австро-венграми, немцами и болгарями в Сербии с июля 1914 до конца 1918 гг. т. е. в течение Первой мировой войны.

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

11002 Београд, Балканска 53
Телефони: (011) 645-020 и 36-04-190, лок.: 33-190
Телефакс: (011) 645-020

НАРУЏБЕНИЦА

Претплаћујемо се на часописе за 2000. годину: примерака

1. **Војно дело**

(општевојни теоријски часопис) излази двомесечно.

Годишња претплата 250,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 051/963

2. **Нови гласник**

(војностручни интервидовски часопис) излази двомесечно.

Годишња претплата 330,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 053/963

3. **Војнотехнички гласник**

(стручни и научни часопис ВЈ) излази двомесечно.

Годишња претплата 210,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 054/963

Број примерака издања који се наручује уписати у наруџбеницу и послати на адресу: ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД, Балканска 53, 11002 Београд.

За претплате физичких лица не достављамо фактуре. Поручиоци уплаћују износ претплате на жиро-рачун **40818-637-9-6319 РЦ Топчидер – за ВИЗ (са позивом на број за сваки часопис)** и шаљу примерак уплатнице уз наруџбеницу.

Купац тел.:

Место Улица бр.

Дана

М.П.

Потпис наручиоца

.....

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Зоран Стевановић

Технички цртач
Весна Михајловић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.800 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПARIЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)